MAHMUT GOLOĞLU

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II

1931-1938

TEK PARTİLİ CUMHURİYET

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Mahmut Goloğlu

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ - II

Tek Partili Cumhuriyet

(1931-1938)

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

TARİH
MAHMUT GOLOĞLU
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ - II
TEK PARTİLİ CUMHURİYET
(1931-1938)

editör
ÖZLEM ÇEKMECE
görsel yönetmen
BİROL BAYRAM
yeni baskıyı hazırlayan
AYŞE GOLOĞLU SOYER
redaktör
L. ECE SAKAR
dizin
BORA BOZATLI
grafik tasarım uygulama
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Mahmut Gološlu'nun bu dizide yer alacak kitapları

Milli Mücadele Tarihi

I. Erzurum Kongresi

II. Sivas Kongresi

III. Üçüncü Meşrutiyet (1920)

IV. Cumhuriyete Doğru (1921-1922)

V. Türkiye Cumhuriyeti (1923)

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

I. Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)

II. Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)

III. Milli Şef Dönemi (1939-1945)

IV. Demokrasiye Geçiş (1946-1950)

“Türkiye Cumhuriyeti halkını farklı sınıflardan meydana gelmiş değil ve fakat kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü bakımından türlü iş kollarına ayrılmış bir topluluk saymak temel ilkelerimizdendir.”

M.K. Atatürk

Sunuş

Tarihçi ve yazar rahmetli babam Mahmut Goloğlu, beş ciltlik Milli Mücadele Tarihi ve dört ciltlik Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dizilerini yayınlamaya, bu yeni baskıdan kırk yıl önce başlamıştı. Dokuz ciltlik bu çalışmanın 1968'den 1982'ye dek süren tüm hazırlık sürecinin ve yayınının yakın tanıklarından biriydim. Mahmut Goloğlu'nun kişiliğinin en belirgin özellikleri doğruluk ve halkını severlikti. Bu kitapları da aklıselimine güvendiği, insanca yaşama hakkına inandığı halkımıza, yakın tarihimizi gerçeklerden sapmadan ve yalın bir dille aktarmak için kaleme almıştı.

Bu dizi esas olarak yerel bir kongre niteliği taşıyan Erzurum Kongresi'nden yola çıkarak birlik oluşumuzun, çiçekler açıp bazen soluşumuzun, şaha kalkıp kimi zaman da tökezleyişimizin hiçbir süslemeye gerek duymayan muhteşem öyküsünü anlatır. Belgelere ve ilk elden anılara dayalı bu anlatımının yeni baskısının yapılmasını bir görev olarak gördüğümü belirtmek ve bu projeyi hayata geçiren Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na teşekkürlerimi sunmak isterim.

Bu yeni baskı hazırlanırken, geniş kitlelerce anlaşılması kaygısıyla yazılmış metnin dilinde bir yenileştirmeye gerek olmadı. Goloğlu bu dokuz cildi editörsüz ve redaktörsüz, daktilosunda üç nüsha yazarak yayına hazırlamış ve kendi olanaklarıyla bastırmıştı. Bundan kaynaklanan kimi cümle düşüklükleri ve dizgi hataları, herhangi bir anlam değişikliğine yol açmayacak biçimde düzeltildi. Belge alıntıları farklı yazı karakteri kullanılarak gösterildi. Parantez içinde verilen kaynakça bilgilerindeki eksikler ve tutarsızlıklar giderildi.

Mahmut Goloğlu'nun ilk baskılar üzerinde kendi el yazısıyla işlediği düzeltmeler ve notlar bu yeni baskılarda metne işlendi. Bunlardan eski yazılı olanlarını, eşi ve annem Nezahat Goloğlu yeni yazıya çevirdi. İlk baskılarda bulunmayan kaynakça ve ayrıntılı dizin bu yeni baskıda yer alıyor.

Yeni baskıdaki en kapsamlı fark ise Mahmut Goloğlu'nun ikinci baskıya hazırlık notlarındaki şu ifade doğrultusunda yapıldı: "Cumhuriyetin kuruluş dinamiğini derinliğine kavrayabilmek için Meclis üyelerine ilişkin bazı nitelik ve niceliklerin başka kaynaklara uzanmaksızın bilinmesinde yarar

var”. Milli Mücadele Tarihi dizisinin üçüncü cildi olan Üçüncü Meşrutiyet’in sonundaki milletvekili listesi, bu görüş doğrultusunda, güncel kaynaklara göre gözden geçirip ayrıntılandırılarak genişletildi.

İkinci baskı için, başta Nezahat Gologlu ve eşim Tanju Soyer olmak üzere emeği geçen herkese ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın çalışanlarına ve ilk baskıyı gerçekleştirenlere teşekkür ederken; bu eserin tarihimizi yapanlara, yazanlara ve okuyuculara layık bir düzeye ulaşmış olmasını umuyor ve diliyorum.

Ocak 2009

Dr. Ayşe Goloğlu Soyer

Önsöz

Meselelere 1924'lerden bakılarak bugünlere doğru gelindiği zaman Türk siyasi hayatında çıkarlar için de manevralar çevrildiği, kelimeler üzerinde bile durularak nasıl spekülasyonlara girişildiği daha iyi anlaşılır. Nitekim, Sayın Mahmut Goloğlu'nun gerçekten uzun bir inceleme ürünü olan ve can alıcı noktalara parmak basan Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930 adlı eserinde bunlar apaçık görülüyor...

Sayın Goloğlu, uzun yıllar Parlamento'da bulunmuş, bir ara meclis başkan vekilliği yapmış, sonra politikadan çekilip özellikle kendisini yakın tarihimizin araştırmalarına vermiş nadir kişilerdendir. Tutanak dergilerini, yan yayınları iyi inceliyor, bilhassa yargıya varmadan seçtiği örnekler, tartışmalar, konuşmalar "büyük insanlar" ile "küçük çevreler"in, liderlerle liderciklerin ve çıkar zümrelerinin durumunu, bu arada "küçük çevreler"in ve liderciklerin neler yapabileceklerini açık seçik belirtiyor.

Sayın Goloğlu'nun kitabını okurken ve özellikle Parlamento'da o zamanki pek ılımlı muhalefete karşı sıkıştırma kampanyasına girişen isimler sıralanırken, bunların sonradan nerelerden nerelere gittiğini ve Türkiye'nin siyasi hayatındaki çalkantıların aslında "küçük çevreler"den geldiğini bir kez daha gördüm.

Şimdi sadece isimleri değişen bu küçük insanlar, değişik biçimde de çalışsalar yine faaliyet halindedirler, öküz altında buzağı aramak, nihayet kişisel ve hoşgörü ile karşılanacak bir davranıştır. Ama bu davranışlar, eğer kişinin ruhsal yapısından çıkar, telkinleri ülkeyi tehdit eder hale getirirse onun önüne dikilmek, hem de tarihsel gelişimden örnekler vererek dikilmek gerekir.

Sayın Goloğlu, bu örneklerin 1930'a kadar olanlarını vermiştir. Biz Devrimler Ve Tepkiler kitabından çağrışım yaparak günümüze kadar geldik. Politikacıların bu kitabı dikkatle okumalarını salık veririz. Sırf ibret almaları için...

Ecvet Güresin

Hürriyet Gazetesi, 7 Ekim 1972

Teşekkür

Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluş tarihinin yedincisi ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin ikincisi olan, onuncu tarih kitabımı da "Tek Partili Cumhuriyet: 1931 – 1938" adı ile yayınlamış bulunuyorum. Bundan önceki kitabımın önsözünde açıkça belirtmiş olduğum üzere, bu yayınlar sırasında karşılaştığım zorlukların yarattığı sıkıntılar dayanılacak gibi değildir. Buna rağmen yine de çalışmalarımı ve yayınlarımı sürdürebiliyorsam, bunun birinci nedeni, değerbilir okuyucularımın gösterdikleri sıcak ve yakın ilgidir. Mesela:

Değerli Eğitimci Osman Horasanlı, mektubunda şöyle demektedir:

> Fransa'da sosyal olayların akımı, günün birinde, Şair Lamartin'i devlet başkanı yapmıştır. Lamartin'in devlet başkanı olmasını sağlayan biricik etken, şüphesiz, vatansever ve vakarlı ruhunu süsleyen üstün şairliği idi. Bugün bile kırk beş milyon Fransız'ın kırk milyonu Lamartin'in geçmişte devlet başkanı olduğunu bilmez. Ama bütün Fransız milleti onun ünlü bir Fransız şairi olduğunu bilir.
>
> Ben de sizi, daha ilk eserinizi okuduğum zaman, sadece bir politikacı değil, değerli bir hukukçu ve de hukuk zihniyetinin "norm ve form"larından, çerçevelerinden sıyrılmış, politikacı ihtirasına kapılmamış serbest ve dürüst bir fikir adamı olarak bildim. Nitekim, birbirini izleyen eserleriniz, her dostuma tekrarladığım bu kanımı açıkça ispatlamıştır.
>
> Çalışmalarınız, eğitimde bir örnek olarak alınabilir. Güzel bir memleket hizmeti olan eserleriniz, tükenmez bir itibar ve saygıya layıktır. Tebrik eder, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Emekli Profesör Hüseyin Nail Kubalı'dan da aşağıdaki mektubu aldım:

> Muhterem Mahmut Beyefendi,
>
> Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet'e Doğru, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Üçüncü Meşrutiyet adlı değerli eserlerinizi kitapçılarda bulamıyorum. Yalnız Devrimler ve Tepkileri hakkındaki eseriniz satılmaktadır. Bulamadıklarımı nasıl temin edebileceğim hususunda beni lütfen aydınlatmanızı rica ederim.

Ayrıca, bildiğimi kontrol etmek ve tamamlamak için, Atatürk'ün komünizm ile ilgili düşünceleri için de bir referans vermeniz kabil olursa beni sevindirirsiniz.

Sizi rahatsız ettiğim için özür diler, bu vesile ile samimi sevgi ve saygılarımı sunarım.

Yoğun çalışmalarım sonucu geçirdiğim ağır kalp hastalığından henüz kurtulduğum sırada, kendisi ile şahsen tanışmamış olduğum merhum Romancı Kemal Tahir'den aldığım mektup da şöyle idi:

Muhterem Beyefendi,

Dostumuz Ziyad Ebüzziya Beyefendi'den hastalığınızı öğrendim. Çok üzüldüm. Atlattığınıza da pek sevindim. Dileğim sıhhatinize süratle kavuşmanızdır. Böylece bizi çok değerli çalışmalarınızdan yoksun bırakmamış olacaksınız. Bu son isteği bencilliğime bağışlayın. Kendinize lütfen iyi bakın.

Yakında görüşmek ümidiyle saygılarımın, sıhhat temennilerimin kabulünü rica ederim.

Bu mektuba cevap vermek imkanını bulamadım. Çünkü mektubu aldığım gün, radyo yayınlarından, Kemal Tahir'in bir kalp krizi ile sabaha karşı öldüğünü öğrendim. Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Hatay'ın anavatana kavuşması uğrundaki çalışmalarına hayranlık duyduğum Eski Hatay Cumhurbaşkanı ve şimdi Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü Tayfur Sökmen de, gerekirse vereceği değerli bilgileri eklemek için kendisine gönderdiğim Hatay Milli Mücadelesi'nden söz eden kitaplarım için şu karşılığı verdi:

Muhterem Beyefendi

Büyük emek harcayarak hazırladığınız kitapları memnuniyetle aldım. Maziyi hatırlatan kısımları ayrı bir duygu yaratıyor. Teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Gösterdiği yakın ilgi üzerine kendisine birkaç kitabımı vermiş olduğum Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı Ömer Asım Aksoy'dan da aşağıdaki mektubu almıştım:

Çok Sayın Goloğlu,

> Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve Üçüncü Meşrutiyet adlarını taşıyan pek değerli incelemelerinizi aldım. Bu eserlerin ne kadar büyük ve ciddi bir emek ürünü olduğuna her sayfa ayrı ayrı tanıklık etmektedir. Sizi candan kutlarım. Milli Mücadele'mizin az bilinen evrelerine yeni belgeler ve bilgilerle bol ışık veriyorsunuz. Bundan sonra çıkacak ciltlerde de Atatürk'ün kişiliğini çeşitli yönlerden ele alacağınıza ve devrimleri üzerinde titizlikle duracağınıza inanıyorum.

Çalışma gücümü arttıran ve sürekli kılan, yukarıda birkaç örneğini verdiğim, sıcak ve yakın ilginin sahibi olan saygıdeğer okurlarımın hepsine candan teşekkürler...

Mahmut Goloğlu

I

1931 YILI OLAYLARI

Tek Partili Cumhuriyet

Çok partili dönem artıklarının temizlenmesi

1924 yılında kendiliğinden ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi adındaki muhalefet kuruluşunun, Cumhuriyet'e karşı olan kimselerce de benimsenmiş olması nedeniyle kapatılmasından ve gerek bu parti, gerekse bu partiyi tutacaklarından kuşku duyulan eski İttihat ve Terakki Partisi artıklarının İstiklal Mahkemesi kararlarıyla ortadan kaldırılmasından ve 1930 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle denenmek istenen çok partili cumhuriyet düzeni için kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası adındaki muhalefet örgütünün toplumca benimsenerek güdümlü yönetim niteliğini yitirmesi ve bu yüzden başarısızlığa uğraması üzerine, Türkiye'de, uzun yıllar değişmeyen bir tek partili cumhuriyet düzeni ortaya çıkmıştı. (M. Gologlu, Devrimler ve Tepkileri: 71, 148-149, 212-213, 227, 299)

Mustafa Kemal Paşa da, güdümlü muhalefet yoluyla denemek istediği çok partili cumhuriyet düzeninin başarısızlığa uğraması nedeniyle, henüz memlekette çok partili cumhuriyet düzenini uygulama zamanının gelmediği ve ulusal irade temelinden ayrılmaksızın toplumu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırabilmenin ancak tek partili cumhuriyet düzeni ile mümkün olabileceği kanısına varmıştı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, yurdu düşman istilasından kurtarmak ve ulusu bağımsızlığa kavuşturmak için nasıl ki silahlı milli mücadele döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi bir örgütle tüm yapıcı güçler, olanaklar, yetenekler bir elde ve bir yönetimde toplanıp zafere ulaşılmışsa, toplumun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesi için girişilecek silahsız milli mücadele döneminde de tıpkı onun gibi bir milli ve politik örgüte ihtiyaç vardı. Bu örgüt de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı niteliğinde olan, Cumhuriyet Halk Partisi olabilirdi. Mustafa Kemal Paşa böyle düşünüyordu ve bu düşüncesi oldukça da eski idi. Daha Halk Partisi'ni kuracağı günlerde bu düşünceyi kafasına yerleştirmiş ve "Ben öyle bir parti kurmayı tasarlıyorum ki, bu parti milletin bütün sınıflarının rahat geçimini ve mutluluğunu sağlamayı hedef almış olan bir programa sahip olsun" demişti. (R. N. İleri, Atatürk ve Komünizm: 316)

1931 yılının başında ise, Mustafa Kemal Paşa'nın yanı sıra birçokları da böyle düşünüyor, hatta partilerinin kapanmış olmasına rağmen yine de

sataşmalardan kurtulamayan eski Serbest Fırka mensupları bile bu düşünceye katılıyor ve mesela Ağaoğlu Ahmet Bey, 2 Ocak 1931 tarihli Son Posta gazetesinde "...ve insanın 'iki partili Cumhuriyet'in uygun olmadığı kanısına yanaşacağı geliyor" diye yazıyordu. (S. Ağaoğlu, DP'nin Doğuşu: 32)

Gerçekten de, bu tasarlamaya uygun bir uygulamaya girişildi. Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili cumhuriyet düzeninin bütün görevlerini ve işlemlerini tek parti olarak üzerine alacak, hiçbir ayrıntı gözetmeksizin tüm ulusu kendi içinde toplayacak, bunun için de herkesin birlikte ve eşitçe çağdaş uygarlık düzeyine varabilmesini sağlayan bütün kurallara, koşullara, olanaklara ve yetkilere sahip olacaktı. Bu yapılabilirse, artık bir başka partiye, hatta başka bir sosyal kuruluşa ve örgüte ihtiyaç kalmayacak, milli birlik ve beraberliğin zedelenmemesi için de bu gibi kuruluş ve örgütlerin ortadan kaldırılmaları gerekecekti.

Düşünce yolu bu noktaya varınca, ilk iş olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası artıklarının temizlenmesi yoluna gidilmişti. Çünkü, Serbest Cumhuriyet Fırkası bütün örgütlerini kapatmıştı ama belediye seçimlerine Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın adayı olarak katılıp da kazanmış belediye başkan ve üyeleri vardı. Onlar makamlarında otururken uygulanması tasarlanan Tek partili cumhuriyet düzenine kolay gidilemezdi. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, her yeni tasarısını uygulamadan önce yaptığı gibi, halkla konuşup görüşmek üzere yine bir yurt gezisine çıkmıştı.

Ne var ki, bu kez uygulanmasını tasarladığı düşünceyi halk topluluklarına rahatlıkla kabul ettirmek pek kolay olacağa benzemiyordu. Çünkü, herkesten önce Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat kendi rahat değildi. Ankara'dan Kayseri'ye giderken yanındakilere hep "Serbest Fırka'yı kapatmakla iyi mi ettik?" diye soruyor ve sorarken de, adeta kabullenmeye hazır olduğu inandırıcı bir cevap gelmesini bekliyordu. Yanındakilerden sadece Ahmet Hamdi Bey'in (sonradan İstanbul mebusu olan Limancı Ahmet Hamdi Başar), Serbest Fırka'nın "gerici liberalist" programı ile devlet düzenindeki aksaklıkların düzeltilmesine imkan olmadığı, Serbest Fırka'nın varlığı ile memleketin tehlikelere düşebileceği, Halk Partisi'nin ise devrimci bir parti olduğu yollu açıklamalarını kendi düşüncelerine uygun buluyor ve uğradığı yerlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılış nedenlerini anlatıyordu. Böylece 18 Kasım 1930'da Kayseri'ye, 20

Kasım 1930'da Sivas'a varmış, Kongre'nin yapıldığı Lise binasını gezmiş, 21 Kasım 1930'da Tokat'a ve 22 Kasım 1930'da Amasya'ya uğrayarak Samsun'a gelmişti.

Samsun'daki Vali Kâzım Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından idi. Mustafa Kemal Paşa'nın giriştiği Güdümlü Muhalefet denemesine ayak uydurabilmek için, onun kız kardeşi Makbule Hanım'ı Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yazdırdığı gibi, Kâzım Paşa da kızını Serbest Cumhuriyet Fırkası'na üye yaptırmıştı. Ve Samsun'da belediye seçimlerini Serbest Cumhuriyet Fırkası kazanarak Boşnakzade Ahmet Bey Belediye Başkanı olmuştu. Parti kapatılmış olduğu halde görevine devam ediyordu.

Vali Kâzım Paşa şaşkınlık içinde idi. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması karşısında büyük bir kuşkuya düşmüş ve Mustafa Kemal Paşa'nın gelişi nedeniyle şehirde çok sıkı güvenlik tedbirleri almış, yapılacak karşılamalara ve ziyafetlere Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan olan Belediye Başkanı'nı çağırmamıştı.

Böylece Mustafa Kemal Paşa, 22 Kasım 1930 günü, akşam karanlığında ve halkla karşılaşmadan Samsun'a varmış, sıkı güvenlik tedbirleri içinde konaklaması için hazırlanan yere gitmiş, gece de sadece belli kişilerin çağrıldığı ziyafette bulunmuştu. Ziyafette Belediye Başkanı'nı göremeyen Mustafa Kemal Paşa, problemli bir durumun söz konusu olduğunu muhtemelen sezmiş olarak Belediye Başkanı'nın derhal çağrılmasını emretmiş, biraz sonra da Belediye Başkanı Samsunlu Boşnakzade Ahmet Bey de ziyafete gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, Belediye Başkanı'na kadeh kaldırarak, "İçelim" demiş, herkes kadeh kaldırırken Başkan'ın su bardağını kaldırdığı görülmüş, bunun üzerine "Günah olduğundan mı içmiyorsunuz?" diye sormuştu. Belediye Başkanı Ahmet Bey, günah olduğu için değil, yemek yemiş olduğu için böyle yaptığını söylemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın niçin ziyafeti beklemediği yolundaki sorusuna da, çağrılmamış olduğu cevabını vermişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa sözü değiştirmiş ve öteki yerlerde yaptığı gibi, Serbest Fırka'nın nasıl kurulup niçin kapatıldığını anlatmış, sonra tekrar Belediye Başkanı'na dönerek partisi feshedilmiş olduğuna göre Belediye Başkanlığı'nda kalmasının doğru olup olmadığını sormuştu. Ziyafet sofrasında derin bir sessizlik ve korku vardı. Genellikle herkes, Samsunlu Ahmet Bey'in, "Baş üstüne

Paşam" deyip hemen belediye başkanlığından istifa edeceğini bekliyor ve ancak böylelikle büyük bir olayın atlatılacağını sanıyordu. Fakat durum hiç de böyle gelişmedi. Kendi halindeki Samsunlu Ahmet Bey, hiç istifini bozmadan ve tam bir soğukkanlılıkla, feshedilmiş bir partinin namzedi olmakla beraber, halkın güven oyu ile belediye başkanlığına geldiğini, kendiliğinden istifası halinde bu güveni kötüye kullanmış olacağını, bunu da yapamayacağı için istifa edemeyeceğini, fakat Paşa'nın gücünün büyük olduğunu, bir Danıştay kararı ile seçimi bozdurabileceğini söylemişti. Herkes şaşkınlıktan ve korkudan ne yapacağını bilemezken Gazi, Belediye Başkanı'nın doğru söylediğini ifade etmiş ve konuyu o noktada bırakarak yiyip içmesine devam etmişti. Denildiği gibi de olmuş, Danıştay kararı ile Serbest Fırka'nın kazandığı belediye seçimleri bozdurulmuş, Serbest Fırka mensubu memurlar görevlerinden alınmış ve tek partili cumhuriyet düzenine doğru başarılı bir adım daha atılmıştı. (A.H. Başar: Atatürk'le Üç Ay)

Mustafa Kemal Paşa, gezisine devamla 24 Kasım 1930'da Çarşamba'da Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş, 25 Kasım 1930'da Bafra'ya gitmiş, 28 Kasım 1930'da Trabzon'a varmış, 29 Kasım 1930'da Trabzon Halk Partisi'nde konuşmuş, 30 Kasım 1930'da Trabzon'dan ayrılarak İstanbul'a gitmiş, 18 Aralık 1930'da İstanbul'da ve 20 Aralık 1930'da Kırklareli'de konuşmalar yapmıştı. (M. Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri: 329-330)

27 Ocak 1931 günü İzmir Halk Partisi Kongresi'nde konuşan Gazi, tek partili cumhuriyet düzenini kurmak için giriştiği çabaları şöyle anlattı:

"Partimiz, öteki ülkelerde olduğu gibi, herhangi bir siyasi parti olarak düşünülmemelidir. Bilirsiniz ki siyasi partiler, sınırlı amaçlarla kurulurlar. Oysaki bizim partimiz böyle sınırlı bir görüşü izleyen bir kuruluş değildir. Tersine, her sınıf halkın yararını, eşit olarak ve biri ötekini zarara sokmadan sağlamayı hedefleyen bir kuruluştur. Öteki ülkelerde bu kuruluşun benzerini aramak gerekli değildir ... Partimizin uygulamak istediği program, bir açıdan tamamıyla demokratik, halkçı bir program olmakla beraber, ekonomik bakımda 'devletçi'dir. Halkımız da yaradılıştan devletçi olduğu için her ihtiyacını devletten istemekte kendinde hak görüyor."

1 Şubat 1931 günü de İzmir Ticaret Odası'nda ekonomik konular üzerinde konuştu ve memleketin ekonomik durumunun gelişmekte

olduğunu söyleyerek bu gelişmeleri ters göstermek isteyenleri kınadı. Aynı gün İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda da bir konuşma yaptı.

4 Şubat 1931'de Aydın'da ve 13 Şubat 1931'de Malatya'da Türk Ocakları'nı ziyaret etti, yaptığı konuşmalarda özellikle demiryolu yapımının önemi üzerinde durdu. İşte bu gezisinde, Aydın'da Halk Partisi'ni büyük bir yenilgiye uğratan Serbest Fırka mensubu Adnan Menderes'i tanıdı ve Menderes'i Halk Partisi'nden mebus yaptı. (N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 3/47)

9 Şubat 1931'de Konya'dan çektiği bir telgrafla, Başbakan'dan Konya'daki tarihi eserlerin onarılmasını istedi.

22 Şubat 1931'de Konya Askerlik Mahfeli'nde konuştu. 28 Şubat 1931 günü de Halk Partisi'nde konuştu ve şunları söyledi: "On sekiz ve daha yukarı yaştaki oy sahibi bütün gençleri fiilen üyemiz olarak görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri de üye adayı saymak ve onları buna göre hazırlamak gerekir. Partimizin bu yüksek ülküsü ve programının esasları bütün yurttaşlara anlatılmalıdır." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/259, 265, 267, 288 - 291)

Tasarlanan devlet düzeninde "partinin ve particiliğin" yeri ve anlamı bu olunca, memleketteki bütün yasama ve yürütme işlerinin tek ve gerçek sorumlusu, yetkilisi, sahibi de o tek parti yani Cumhuriyet Halk Partisi olmuş, yasama ve yürütme alanındaki çalışmalara yöneltilen eleştirilerin tümü Halk Partisi aleyhindeki eleştiriler olarak kabul edilmişti. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, 3 Mart 1931'de Cumhuriyet Halk Partisi'ne gönderdiği bir yazıda şöyle diyordu:

> Son aylarda Cumhuriyet Halk Partisi'nin memleketteki, Büyük Millet Meclisi'ndeki ve hükümetteki idari ve sosyal çabaları aleyhinde bir hava yaratılmaya çalışıldığı bilinmektedir. ... Partimizin ise, millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisiyle beraber olduğuna inancı tamdır. (Atatürk'ün S.D.: 4/547)

Ve bu kanı ile, çok partili düzenden geriye kalanların temizlenmesinde olduğu gibi, çok örgütlü sosyal düzen anlayışının yerine de, o tek partiye

bağlı, tek örgütlü sosyal düzen anlayışının getirilmesi ve eski görüşten de geriye kalanların temizlenmesi yoluna gidildi.

İlk olarak Türk Ocağı ele alındı. Türk Ocağı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkler arasında birlik ve beraberlik yaratmak amacı ile, 190 Tıp Fakültesi Öğrencisi tarafından fiilen 1911 yılında, resmen 1912'de kurulmuştu. Yüzü Batı'ya dönük, uygar, halkçı ve milliyetçi bir kuruluştu. Bir tür Halk Üniversitesi niteliği gösteriyordu. Bilim ve sanat alanlarında verimli çalışmaları vardı. Fakat, artık yerini tek partili cumhuriyet düzenine bırakmak gerekiyordu. Bu nedenle, 1931 yılı başlarında bir akşam, Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver), Çankaya'ya çağrıldı. Mustafa Kemal Paşa, görüşme konusunun Türk Ocağı olduğunu söyledi ve ilk sözü Türk Ocaklı Vâsıf (Çınar) Bey'e verdi. Vâsıf Bey, yapılan ve yapılmakta olan devrimlerden sonra, artık Türk Ocakları'nda yapacak iş kalmadığını, Türk Ocağı'nın tarihsel görevini tamamladığını anlattı. Türk Ocaklı Dr. Reşit Galip Bey de aynı görüşe katıldığını bildirdi. Bu görüşü belirten bir tutanak düzenlendi. Orada bulunan Celâl Bey (Bayar) ile birlikte hepsi tutanağı imzaladı. Hamdullah Suphi Bey her ne kadar, bu gibi kuruluşların görevlerinin hiçbir zaman bitmeyeceğini anlatmaya çalıştı ise de, Türk Ocakları'nın kapatılmaları hakkında peşin ve kesin bir kararın mevcut olduğunu anladı ve sonunda o da tutanağa imzasını koydu.

Mustafa Kemal Paşa, 25 Mart 1931 gününde, şu açıklamayı yaptı: "Milletlerin tarihinde bazı dönemler vardır ki, belli amaçlara varabilmek için maddi ve manevi tüm güçlerin hepsini bir araya toplamak ve aynı doğrultuya dönmek gerekir. Yakın yıllarda milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme davranışının önemli sonuçlarını almıştır. Memleketin ve devrimin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunması için, bütün Milliyetçi ve Cumhuriyetçi güçlerin bir yerde toplanması gerekir. Kurulduğu günden beri bilim alanında halkçılık ve milliyetçilik inançlarını tam bir inanışla ve bağlılıkla yaymaya çalışan ve bu yolda memnunluk verici hizmetlerde bulunmuş olan Türk Ocakları'nın, aynı esasları politika ve uygulama alanında gerçekleştiren Partimle, tüm anlamıyla tek bir varlık olarak çalışmalarını uygun gördüm. Bu kararım, bu milli örgüt hakkında duyduğum güveni anlatır. Aynı türden olan güçler, ortak amaç yolunda birleşmelidirler." (M. Baydar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları: 53, Atatürk'ün S.D.: 3/88)

Sonra, Türk Yükselme yani Mason Derneği'nin başı olan Op. Dr. Mim Kemal Bey'i (Öke) çağırttı. Aynı biçim bir toplantıda Masonluğun ilkelerinin neler olduğunu sordu. Kemal Bey de bazı açıklamalarda bulundu. Fakat aynı hazırlıklı durum bu toplantıda da vardı. Kemal Bey konuşmasını bitirince, hemen oradakilerden biri söz aldı ve "Madem ki Masonluk Milliyetçi, Halkçı ve Cumhuriyetçi'dir, madem ki Halk Partisi'nin ilkeleri de aynıdır, o halde Mason Derneği'nin varlığının nedeni kalmamıştır" dedi. Bir başkası de onu destekledi, Atatürk de onlardan yana oldu. (N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 1/9, C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim: 293)

Sonunda, Mason Derneği kapandı. 10 Nisan 1931'de toplanan Türk Ocakları Kongresi de kendi örgütlerini kapatmaya ve Halk Partisi'ne katılmaya karar verdi. 10 Mayıs 1931'de toplanan Halk Partisi Büyük Kurultayı da bu kararı kabul etti.

(Hamdullah Suphi Bey 25 Mayıs 1931 tarihli kararname ile Bükreş Elçiliği'ne atandı ve 18 Temmuz 1931'de Bükreş'e gitti. Tek partili cumhuriyet düzeninin sosyal çalışmalarının tek örgütle ve tek partiye bağlı olarak yönetilmesi için 1932 yılı Şubat ayında Halkevleri kuruldu. Türk Ocakları 10 Mayıs 1949 yılına kadar kapalı kaldı ve bu tarihte yeniden kurularak çalışmaya başladı).

Tek partili cumhuriyet düzenini kurma çalışmaları tamamlanmak üzere idi. Fakat bu düzeni benimseyemeyenler ya da kabullenemeyenler arasında mebuslar da vardı. Bu nedenle son çalışmalar Büyük Millet Meclisi'ni hedef aldı. Mustafa Kemal Paşa, bu son ayıklamayı da gerçekleştirebilmek için, Meclis'in kendini yenileme kararı vermesini istedi. Kuracağı tek partili cumhuriyet düzeninin eleştirisiz kalacağını düşünenleri kuşkularından kurtarmak için de, bazı seçim bölgelerinde Halk Partisi'nin eksik aday göstereceğini ve Halk Partili seçmenlerin, Halk Partili olmayan kimselere de oy vermelerinin sağlanacağını bildirdi. Bunun üzerine, zaten çalışma gücünü yitirmiş olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi, süresi dolmadan yeni seçimin yapılmasına karar verdi. Mustafa Kemal Paşa da, 20 Nisan 1931'de, ikinci seçmenlere (o günlerde seçim iki dereceli idi) bir bildiri göndererek "Yaptığını bilen ve hizmet yolundaki tedbirlerine inananlar olarak kendimizi eleştirilere hedef tutmayı gerekli görüyoruz. Bu sebepledir ki, sizden, yani Partili arkadaşlarımdan, bizim programımızdan yana

olmayan adaylara da oy vermeleri gibi ağır bir fedakârlık istedim. Bu fedakarlığın, memleket idaresi için, partimizden mebus seçme görevi kadar önemli bir amaca yöneltilmiş olduğuna inanınız. Başka programlı mebus seçmekte, Parti'miz ikinci seçmenlerine dikkat noktası olarak gösterdiğimiz nitelik, seçecekleri kimselerin Laik, Cumhuriyetçi, Milliyetçi ve samimi olmalarıdır. Açık bıraktığım yerler için hiçbir kimsenin lehinde ya da aleyhinde aşılamak istediğim bir düşüncem yoktur ve olmayacaktır. Açık yerlere adaylıklarını koyacaklar hakkında sadece vicdan kanınıza göre oy kullanmanızı özellikle isterim" dedi. (Atatürk'ün S.D.: 4/548)

Gazi, bu sözleriyle, biraz da çelişkili bir nitelikte, tek partili cumhuriyet düzeninin çok dikkat çekici bir tarifini de yapmış oluyordu. Gazi'ye göre, muhalefet yine olmalı, eleştiri yine yapılmalı idi ama bir parti kadrosu ya da bir örgüt ile değil, tek tek kişilerce ve yine Halk Partililer tarafından seçilmiş kimselerce yapılmalı idi. Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet düzeninin bütün koşullarını ve kurallarını uygulayacak olan tek örgüt olarak kalacaktı.

Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, aynı gün, millet için de bir bildiri yayınladı ve bu bildiride Cumhuriyet Halk Partisi'ni "Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik bu partinin değişmeyen apaçık niteliğidir" diyerek tanımladı. Sonra da tek partili cumhuriyet düzeninin ana çizgilerini şöyle belirtti: "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmiş değil ve fakat kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü bakımından türlü iş kollarına bölünmüş bir topluluk saymak temel ilkelerimizdendir."

Bu bildiride ayrıca, ekici kooperatiflerinin kurulacağı, küçük sanatkarlar için kredi kuruluşlarının meydana getirileceği, isçilerin hak ve menfaatlerinin korunacağı, serbest meslekten olanların çalışma alanlarının açık ve güven içinde bulundurulacağı, ülkenin yararına çalışan büyük sermaye sahiplerinin korunmasına devam edileceği, memurlara huzur ve kolay geçim sağlanacağı, Ordu'nun saygın ve onurlu konumunun daima korunacağı da bildiriliyor ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin değişmez genel politikası "Yurtta barış, dünyada barış" olarak özetleniyordu. (Atatürk'ün S.D.: 4/549)

Gazi'nin, Halk Partisi Genel Başkanı olarak imzaladığı bu bildiri, tüm özellikleriyle bir parti bildirisinden çok, bir hükümet programına

benziyordu. Tek partili cumhuriyet düzeni için bunu tabii saymak gerekirdi. Çünkü, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılmış olacağı üzere, kurulmasına çalışılan tek partili cumhuriyet düzeninde parti ile devlet birbirinin aynı gibi idi. Nitekim, Halk Partisi Genel Sekreterlerinden Recep Bey (Peker), bunu açık ve kesin bir ifadeyle belirterek "Türkiye Cumhuriyeti bir Tek Parti Devleti'dir. Parti ile Devlet beraber çalışır" demiştir. (F. Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii: 1/116)

Gerçekten de durum, tıpkı yukarıda tanımlandığı gibi idi. "Parti ile Devlet arasında kesin bir ayrım yoktu. Devleti temsil edenler, çoğunlukla parti mensupları idi. Parti Müfettişleri, devletin de temsilcileri idiler. Devletin politikasını bildirme ve uygulanmasını sağlama, Parti'nin görevleri arasındaydı. Devlet Başkanı ile Parti Başkanı aynı kişiydi. Uzun süreler başbakanlık ile parti genel sekreterliği görevleri de aynı kişiye verilmiştir." (İ. Turan, Cumhuriyet Tarihimiz: 101).

Dördüncü Büyük Millet Meclisi

Yukarıda ayrıntıları ile belirtilen durum ve hava içinde Dördüncü Dönem Büyük Millet Meclisi için seçim yapıldı. Çoğu eski mebus olmak üzere 317 milletvekili seçildi. (bkz. Ek 1)

Dördüncü Büyük Millet Meclisi ilk toplantısını, 4 Mayıs 1931'de, en yaşlı üye olan İstanbul Mebusu Abdülhak Hamit Bey'in (Tarhan) başkanlığında yaptı. Meclis Başkanlığı'na yine Balıkesir mebusu Kâzım Paşa (Özalp) seçildi. Başkan vekilliklerine de Trabzon Mebusu Hasan (Saka), İzmir Mebusu Vâsıf (Çınar), Bursa Mebusu Refet beyler getirildiler.

Kâzım Paşa, Meclis Başkanlığı görevini, geçici başkan Abdülhak Hamit Bey'den devraldı ve cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacağını bildirdi. İzmir Mebusu Halil Bey (Menteşe) usul hakkında söz alarak, Anayasa gereğince Cumhurbaşkanlığı süresinin bir seçim dönemi kadar yani dört yıl olduğunu, mebusların seçimlerinin süresinden önce yenilenmiş olmasının cumhurbaşkanlığı seçiminin de süresi bitmeden yenilenmesini gerektirmeyeceğini, cumhurbaşkanının dört yılı dolduruncaya kadar görevine devam edeceğini, ondan sonra ancak Cumhurbaşkanlığı için seçim yapılabileceğini ileri sürdü. Konu üzerinde görüşmeler oldu ve sonunda yine Anayasa hükümleri gereğince, yeni meclisin cumhurbaşkanlığı için seçim yapması gerektiği kararına varıldı. Yapılan seçim sonunda da Gazi Mustafa Kemal Paşa oy birliği ile tekrar cumhurbaşkanı oldu.

Aynı gün, Başbakan İsmet Paşa, hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı'na bildirdi. Cumhurbaşkanı istifayı kabul etti ve başbakanlık görevini yine İsmet Paşa'ya verdi. İsmet Paşa hemen yeni hükümeti kurdu ve listesini Cumhurbaşkanı'na ulaştırdı. Cumhurbaşkanı listeyi onaylayıp derhal bir tezkere ile Büyük Millet Meclisi'ne gönderdi. Meclis Başkanı Kâzım Paşa da hemen tezkereleri okutup yeni hükümeti mebuslara duyurdu:

KABİNE	
Başbakan	İsmet Paşa (İnönü, Malatya)
Adalet Bakanı	Yusuf Kemal (Tengirşenk, Sinop)
Milli Savunma Bakanı	Zekâi (Apaydın, Diyarbakır)
İçişleri Bakanı	Şükrü (Kaya, Muğla)

Dışişleri Bakanı	Tevfik Rüştü (Dr. Aras, İzmir)
Maliye Bakanı	M. Abdülhalik (Renda, Çankırı)
Eğitim Bakanı	Esat (Sagay, Bursa; sonra Dr. Reşit Galip, sonra Abidin Özmen)
Bayındırlık Bakanı	Hilmi (Uran, Adana)
Ekonomi Bakanı	Mustafa Şeref (Özkan, Burdur)
Sağlık ve S. Yar. Bk	Refik (Dr. Saydam, İstanbul)

Başbakan İsmet Paşa yeni hükümetin programını okuyarak özellikle şunları söyledi: İç politikada huzur ve güvenliğin sağlanması temel görevimizdir. Bizce bu amaç, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da Cumhuriyet kanunlarının sayılır ve uyulur olması, herhangi bir tereddüde ve sakat umuda tahammülü olmadığının anlaşılması ve anlatılması ile sağlanabilir. Yalnız Büyük Millet Meclisi'nin idaresinin Türkiye mukadderatı için kesin bir hüküm taşıdığının sarsılmaz bir kanı halinde bulunması, Cumhuriyet'in serbest ve verimli idaresinin her türlü gelişmeleri için temel şartıdır. Anarşik akımlardan uzak ve yurttaşların haklarını ve özgürlüklerini sağlayan bir hayat tarzının bu suretle yaşatılacağı kanısındayız. Kuvvetli devlet otoritesi ve kuvvetli kükümet kavramlarını biz böyle anlıyoruz.

Uluslararası pazarlarda satış fiyatlarının düşmesi, her memlekette olduğu gibi, bizi de etkilemiştir. ... En büyük tedbir olarak bütçedeki tasarrufları, tasarlanandan da yüksek dereceye çıkardık. ... Mali ve iktisadi tedbirlerimizin hepsinde çiftçilerimizin durumu ve ürünlerimizin korunması temel dayanağımızdır. ... Ticareti teşvik etmek ve kolaylaştırmak, limanlardaki kolaylıkları arttırmak için özel olarak uğraşacağız. Dış ticareti devlet tekeli altına alacağımız tarzında yayılan söylentiler her türlü temel dayanaktan yoksundur."

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, 1931 yılının en ciddi ve tehlikeli sorunu 'Ekonomik Bunalım' idi. Gerek bu bunalımın sıkıntısını çekenlerin, gerekse bu bunalımdan politik alanda yararlanmak isteyenlerin yarattıkları sosyal huzursuzluk büyük önem taşıyordu. Ve hükümete göre, elde olmadan gelen ve bütün dünyada mevcut olan ekonomik bunalımın aracılığı ile basını kötüye kullanan bazı gazete ve dergiler, sosyal huzursuzluğu arttırma çabalarında, devleti tehlikelere düşürecek derecelere varmaktaydılar.

Kesinlikle gerçek olan şu idi ki, ülkede büyük bir huzursuzluk vardı. Politik alanda bir muhalif örgüt bulunmamasına rağmen, hükümete ve

iktidara, hatta o günün devlet düzenine ve sosyal düzene karşı olanlar, ekonomik bunalımdan ve bu bunalımın yarattığı üzüntü ve şaşkınlıktan yararlanarak cesaretli davranışlarda bulunuyorlardı. Mesela, yurt dışında bulunan ve yurda giremeyen, yurda girmeleri yasaklanmış olan ya da yurda girmeye cesareti olmayan bazı kişiler, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek cumhurbaşkanlığına seçilmesinin usulsüz olduğunu iddia edip protestoda bulundular. Paris'ten gelen telgrafta şöyle deniyordu:

> Anayasa'ya aykırı olan Meclis seçimi ile kanunsuz başkanlık seçimini şiddetle protesto ederiz.
>
> Türkiye Siyasi Mülteciler Cemiyeti

(Bu dernek, politik nedenlerle başka ülkelere sığınan ve kendilerine sığınma hakkı tanınan Türklerin kurmuş olduğu bir dernekti.)

Mustafa Kemal Paşa, kendine çekilmiş olan bu telgrafı, Meclis Başkanlığı'na gönderdi. Meclis Başkanı da, telgrafı aynen okutarak görüşme konusu yapma yoluna gitti. Ve bu davranışlara karşı ilk tepki Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey'den geldi: "Vatan hainlerinin telgraflarını burada okumak doğru mudur?" diye bağırdı. Başkan bunu, "Söz isteyen olursa veririm" diye karşıladı. Kılıç Ali Bey görüşünde direnerek, "Bu telgraf üzerine konuşmak, onlara değer vermektir" dedi. Başkan Kâzım Paşa ise, "Değer vermek amacı ile değil, gelmiş bir telgraf vardır" gibi anlamı belirsiz bir karşılıkla ve peşin bir hazırlığı varmış gibi sözü Antalya Mebusu Nazifî Şerif (Nabel) Beye verdi:

"Vatana ettikleri bin türlü kötülüklerin cezası olarak sevgili yurdumuzdan kovulmuş olanlara 'Kahrolsunlar' diye bağırabildiğim için çok mutluyum" diye söze başlayan Nazifî Şerif (Nabel) Bey, "Her türlü alçaklık ve kötülük yapmış olan ve bunları yapma becerisini özbenliklerinde toplamış bulunan serseriler, vatansızlar kaçıp sığınmış oldukları yabancı ülkelerde uğursuz baykuş sesleriyle kutsal varlıklarımıza dil uzatıyorlar. ... Küstahlığın da, edepsizliğin de bir sınırı vardır. Onlara bunu bildirmek hepimiz için bir borç, bir görevdir. ... Oysa ki biz vatan hainlerine karşı çok büyüklük gösterdik. Nefes almaya bile hakları olmayanların hayatlarını bağışlayarak 'Yüzellilik Liste'ye koymakla yetindik. Yanlış yapmışız. Yılan her zaman yılandır, zehrini her zaman kusacaktır. O yılanın kafasını ezmek, koparmak gerekir" gibi baştan sona hakaret ve küfür dolu sözlerle arkadaşlarının

duygularını kamçılayan çok şiddetli ve uzun bir konuşma yaptı. Son derece duygulanan Bursa Mebusu Rüştü Bey de, “Onları Hayırsız Ada’ya sürseydik daha iyi ederdik” diye bağırdı. (Hayırsız Ada’nın aslı, Hayırsız Adalar’dır. Hayırsız Adalar denen iki adadan birinin adı Sivriada, ötekinin adı ise Yassıada’dır ve Nazifî Şerif Nabel, otuz yıl sonra Demokrat Parti Mebusu olarak Yassıada’ya hapsedilmiştir). Şebinkarahisar Mebusu Vasfı Raşit (Sevig) Bey de, “Yüksek Efendiler, okunan telgrafın yarattığı heyecanla, hor görme duygusu ile kürsüye geliyorum. Meclis’in çok yenisiyim, usullerin cahili ve yabancısıyım. Buraya meslek alışkanlığımla geliyorum. Benim mesleğimde herhangi bir iddiaya karşı susmak onu kabullenmek anlamına geldiğinden iddiaları reddetmek zorunluluğunu duyuyorum” diye söze başladı ve Nazifî Şerif Bey gibi çok sert ve küfürlü bir konuşma yaparak “Biz kuvvetli oldukça daima onların kafalarını kıracağız ve ezeceğiz” dedi.

Okunan ve üzerinde görüşülen telgrafta anlatılmak istenen şey, cumhurbaşkanlığı seçiminin süresinden önce yapılması nedeniyle usulsüz davranılmış olması idi. Bu konuyu en önce, Meclis’in 4 Mayıs 1931 tarihli birleşiminde İzmir Mebusu Halil Bey (Menteş) ortaya atmıştı. Buna rağmen Halil Bey de, telgraf üzerinde konuşmak üzere söz aldı. 93 Harbi’nden (1876 Türk - Rus Savaşı’ndan) bu yana yaşanan siyasî olayları, savaşları, antlaşmaları özetleyip anlattı ve 1910’da İçişleri Bakanı olan Talât Bey’in (Talât Paşa’nın) Mason olduğunu, Mason Locası’nın başkanı bulunduğunu, masonluğu yaymak için memleketin bütün gücünü harcadığı yolunda dedikodular duyulduğunu, Miralay Sâdık Bey’in hocalara softa görünmeye çalışan bir sahtekâr olduğunu da sözlerinin arasına sıkıştırdı. Sonra telgrafı çeken vatan hainleri gibi kimselerin Osmanlı Meclisi Mebusânı’nda da milli birlik ve beraberliği yıkmaya çalıştıklarını, bunun için Meclis kürsüsünü araç yaptıklarını açıkladı ve “Ne yazık ki, bunların içinde birkaç Türk de vardı” dedi. Konuşmalardan çok duygulanan bazı mebuslar “Onlar Türk değil” diye haykırınca, aynı duygularla heyecanına kapılan İstanbul Mebusu Akçuraoğlu Yusuf Bey, kendisinin de sınır aşırı Türklerinden olduğunu unutarak, “Osmanlı deyiniz, Çerkes ve ötekiler” diye bağırdı.

Halil Bey konuşmasına devam ederek, o dönemde İçişleri Bakanı olan Talat Bey ile görüştüğünü, Talat Bey’in azınlık mebuslarından Kozmidi ile Buşo’yu kabineye almaya çalıştığını, bunu aşırı ihtirasından yaptığını, buna karşılık kendisi de dahil olduğu halde birçok vatan evladının tutuklanıp

Malta'ya sürüldüğünü anlattı ve "Bütün yurtseverler için yapılacak şey, Büyük Başkan'ımızın çevresinde toplanmak, araya hiçbir bozguncu rüzgâr giremeyecek şekilde saflarımızı sıklaştırmaktır" dedi. Fakat tam o sırada, cumhurbaşkanlığı seçiminin usulsüzlüğü düşüncesini ilk defa kendisinin ortaya atmış olduğunu hatırlamış olacak ki, birdenbire, "Efendiler, cumhurbaşkanı seçimi nedeniyle geçenlerde bendeniz de birkaç söz söylemiştim. Benim ne kadar büyük bir heyecan duyduğumu takdir etmek için benim samimiyetime girmek gerekir" gibi anlamı belirsiz cümlelerle sözlerini tamamlamak zorunda kaldı.

Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey (Ataç), telgrafı çekenlerden Mehmet Ali hakkında bilgi vererek, Mehmet Ali'nin Macaroğullarından Mehmet Ağa'nın torunu olduğunu, her nasılsa öğrenimini bitirip Beyoğlu Mutasarrıflığı'nda maiyet memurluğu yaptığını, göreve başlayınca ilk iş olarak Babası Kâmil Bey'i, sonra da Mutasarrıf Enver Bey'i Saray'a jurnal ettiğini, fakat Başkâtip Tahsin Paşa'yı da jurnal edince Tahsin Paşa'nın ağır bastığını ve Mehmet Ali'nin Halep'e sürüldüğünü, 1908 Devrimi'nde haksızlığa uğramış politikacılar arasında İstanbul'a geldiğini, Belediye'ye müdür olduğunu, fakat İttihat ve Terakki idaresinin de bu kötü adamı azletmek zorunda kaldığını, bunun üzerine Mehmet Ali'nin Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kuruluş hazırlıklarına katıldığını, simsarlık ve tellallık yaparak geçindiğini, kendinin ve eşinin yabancı dil bilmesinden ötürü daha çok yabancılarla ilişki kurduğunu, Ali Kemal'in yardımı ile Damat Ferit Kabinesi'nde Posta-Telgraf Nazırı (Bakanı) olduğunu, dört gün sonra da İçişleri Bakanlığı'na getirildiğini, orada da tutunamayarak elli gün sonunda hapsettirdiği bir harp zengini ile gizlice uyuştuğu için ortakları Sait Molla ve Pehlivan Kadri ile arasının açıldığını, Damat Ferit'in bile kendisiyle çalışmak istemediğinden istifa ettirildiğini, İstanbul'un Ankara idaresine geçmesi üzerine Paris'e kaçtığını, orada Ermenilerle Kürtleri birleştirmeye çalıştığını ve onların kuracakları hükümetler aracılığı ile Kemalist idareye karşı mücadele etmek hevesine düştüğünü anlattı.

Mersin Mebusu Hamdi Bey, bu siyasi şantajcıların birkaç kuruş koparmak amacını güden siyasi dolandırıcılar olduğunu söyledi. Aydın Mebusu Reşit Galip Bey, "Telgrafı yazan Mehmet Ali ile en az onun kadar alçak olan arkadaşları, sülük dudaklarını milletin kan damarlarına yapıştırarak savaş alanından artmış son damla kanını emmek için yarışa giren kafilenin öncüleridirler" diye başlayan uzun bir konuşma yaptı. Ankara Mebusu

Yahya Galip Bey (Kargı) de, hainlere sövüp sayan uzun konuşmasını “Utan be köpek! Ve düşün ki Mustafa Kemal kim? Milletin ruhu, varlığı. Millet kim? Mustafa Kemal’in ruhu ve varlığı” diye bitirdi. Kocaeli Mebusu Sırrı Bey (Bellioğlu), yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin kendisince meşru olduğunu belirtti ve “Kaldı ki, Mustafa Kemal ömrünün sonuna kadar Türk milletinin tabii başkanıdır, yapılan seçim sadece bir formaliteden ibarettir. Bu formalite yapılmamış olsaydı bile Mustafa Kemal yine milletin tabii başkanıdır” dedi. Urfa Mebusu Ali Saip Bey (Ursavaş), “Bu vatansızları bu yüksek kürsüden lanetlerim” diye bağırdı. Edirne Mebusu Şeref Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın bu telgrafı Meclis’e niçin gönderdiğini araştıran konuşmasında, “Mustafa Kemal Paşa bunu Meclis’e gönderdi ki, okunsun da bütün insanlık anlasın ve bir genel uyanış olsun” dedi ve sonra çok dikkat çekici bir tarifle şunları söyledi: “Mustafa Kemal’in devrimi üç şeye hücum etmiştir: Kişisel zorbalığa, resmi zorbalığa, din zorbalığına. Kişisel zorbalık yerine düzene bağlı özgürlüğü, din zorbalığı yerine vicdan özgürlüğünü, resmi zorbalık yerine de devlet otoritesini koymuştur.”

Konuşmalar bitince Yozgat Mebusu Avni (Doğan) Bey’in önergesi okundu: “Büyük milletimizin mutlu talihinin gereği olarak dünyanın en yüksek dahisi Başkan’ımız bulunuyor. On dört milyon Türk (o günkü sayıma göre Türkiye nüfusu) bu soylu ve büyük Başkan’ın çizdiği yolda yürüyor. Görüşmelerin yeterli görülerek gündeme geçilmesini ve temsil ettiğimiz Türk milleti adına Meclis’in ilgi ve sevgisini bildirmek üzere Başkanlık Divanı’na yetki verilmesini teklif ederim.”. Önerge, oybirliği ile kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 14 Mayıs 1931)

Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne de kendi istediği ve seçtiği mebusları getirten Mustafa Kemal Paşa, tek partili cumhuriyet düzenini tamamlamak için, Cumhuriyet Halk Partisi’ne de bu amaca uygun bir çekidüzen vermek amacı ile parti kurultayını toplantıya çağırdı. 10 Mayıs 1931’de Cumhuriyet Halk Partisi’nin İkinci Büyük Kurultayı toplandı. (Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Partisini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin devamı gibi saydığı ve Sivas Kongresini de Halk Partisi’nin birinci kurultayı gibi gösterdiği için Halk Partisi’nin İkinci Kurultayı’na, Üçüncü Kurultay da denir.)

Halk Partisi Büyük Kurultayı’nı Mustafa Kemal Paşa bir konuşma ile açtı ve bu konuşmasında Cumhuriyet Halk Partisi’nin durumunu tıpkı Müdafaa-

i Hukuk Cemiyeti'nin durumuna benzetti. Nasıl ki, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti milli birlik ve beraberliği sağlayarak milli mücadele çabalarını zafere ulaştırmışsa, Cumhuriyet Halk Partisi de devrimleri ve aşamalarını başarıya ulaştırarak ulusu çağdaş uygarlık düzeyine yükseltecekti. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi kararları ile Kongre'den sonra yapılan işleri anlattı ve ilke niteliğinde olarak şunları söyledi: "Millet için ve milletçe yapılan işlerin anıları bütün öteki hatıraların üstünde tutulmazsa ulusal tarih kavramının değerini bilmek mümkün olamaz."

Sonra, çalışmalarda en önemli şartın, milletin sevgi ve güveninin Halk Partisi üzerinden eksilmemesine dikkat etmek olduğunu belirterek, "Partimiz bunda kusur etmedikçe doğru, duygulu ve sevdiğini unutmayan milletimizin sevgi ve güvenine inanıp dayanabiliriz" dedi ve eleştirilmesi gerekli noktalarda hoşgörülü olunmamasını istedi.

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması bitince Kongre Başkanlık Divanı için dört kâtip seçimi yapıldı. (Parti genel başkanı ve vekili aynı zamanda Kongre'nin de başkanı ve başkan vekili oldukları için, yalnızca kâtiplerin seçimi ile Kongre Başkanlık Divanı tamamlandı.) Gündem gereğince Genel Başkan Vekili İsmet Paşa, Parti'nin ana politikasını açıklayan raporu okudu. İç politikada Cumhuriyetçi ve Halkçı bir anlayışla çalıştığı ve çalışacağı belirtilen Halk Partisi'nin aynı zamanda laik ve devrimci olduğu anlatılıyor, ekonomik konulardan ve devletçilikten söz edilerek, ilk kez açıkça, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 'cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimci' bir parti olduğu bildiriliyordu.

Rapor üzerinde konuşmak isteyen olmadığından gündemin maddelerine geçilmek üzere toplantıya on dakika ara verildi. İkinci birleşimden itibaren de toplantılara İsmet Paşa başkanlık etti.

Halk Partisi'nin bunu takip eden birleşimlerindeki çalışmalarla Parti'ye ciddi bir program yapıldı. Bir giriş ve sekiz bölümden oluşan bu programın, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Ana Vasıfları" adını taşıyan ikinci bölümünün birinci maddesi aynen şöyle idi:

> Madde 1: Cumhuriyet Halk Partisi cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve devrimcidir.

Sonra bunların tanımlanması yoluna gidilerek, “Ulusal egemenlik ülküsünü en iyi ve en güvenilir surette temsil eden ve uygulayan devlet düzeni” olduğu için cumhuriyetçi; uluslararası ilerlemede, “Türk sosyal yaşantısının güvenilir ve bağımsız karakterini korumayı esas tuttuğu” için milliyetçi; ulusal iradenin kaynağı ve temeli olan “Toplumda kimseye imtiyaz tanımama” özelliği ile halkçı; kişisel çalışmayı esas tutmakla beraber, “Kamu işlerinin öncelikle ekonomik bölümünde devletin doğrudan ilgisini esas tuttuğu” için devletçi; devlet idaresinde sadece bilime dayanıp “Din işlerini dünya işlerinden ve özellikle politikadan ayırdığı” için laik; “Milletin birçok fedakârlıklarla doğurup geliştirdiği uygarlık ilkelerine bağlı kalmayı ve savunmayı esas bellediği” için devrimci olduğu anlatılıyordu.

Bu bölümün ikinci maddesinde ise, Mustafa Kemal Paşa’nın seçim arifesinde ulusa yayımladığı 20 Nisan 1931 tarihli bildirideki sözler aynen alınarak “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan meydana gelmiş değil ve fakat kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü bakımından türlü iş kollarına ayrılmış bir toplum saymak temel ilkelerimizdendir. ‘Küçük Çiftçiler’, ‘Küçük Sanatkarlar ve Esnaf’, ‘İşçiler’, ‘Serbest Meslek Sahipleri’, ‘Sanayiciler, Büyük Arazi ve İş Sahipleri ve Tüccarlar’ Türk toplumunu meydana getiren başlıca çalışma topluluklarıdır. Bunların her birinin çalışması, ötekinin ve kamunun yaşantı ve mutluluğu için zorunludur. Parti’mizin bu ilke ile güttüğü amaç, sınıf mücadelesi yerine, sosyal düzen ve beraberliği sağlamak ve birbirini bozmayacak surette menfaatleri denkleştirmektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle orantılıdır” deniyordu.

Kurultay, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü’nü ele alıp gözden geçirdi ve yeni baştan düzenledi. Toplum hayatının hiçbir parçasının Parti denetimi dışında kalmaması ve sosyal davranışların politik davranışlarla dengeli yürütülebilmesi için Halkevleri’nin kurulmasına karar verildi. (Halkevleri, daha sonra, 1932 yılı başında kurulmuştur.)

Böylece, yeni tüzük ve programın kabul edilmesiyle, Cumhuriyet Halk Partisi altı önemli ilkenin sahibi ve uygulayıcısı, tek partili cumhuriyet düzeninin ‘Tek Parti’si oldu ve bu ilkeleri ‘Altı Ok’ ile belirterek partinin simgesi yaptı. 18 Mayıs 1931’de de Kurultay’ın çalışmaları tamamlandı. (F. Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii: 1/90

ve 425; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 1/367; İ. Turan, Cumhuriyet Tarihimiz: 101)

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın tek partili cumhuriyet düzeni hakkındaki görüşü bu yolda idi. Nitekim bir gün Parti Genel Merkezi'ne gitmiş, ilgili bölüm şeflerinden dosya işleri ve örgütler hakkında bilgi almış ve "Dünya partileri hakkındaki arşivleriniz, dünya ve memleket adamları hakkındaki dosyalarınız, alıcı ve verici propaganda mekanizmanız nerede? Bir şey hakkında gizli bilgi istenince ne yaparsınız?" diye sormuş, yeterli cevap alamayınca da "Uygar bir parti, devlet gibi bir örgüt demektir" diyerek görüşünü açıklamıştı. (N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 2/91)

Cumhuriyet Halk Partisi de artık bir devlet mekanizması gibi çalışmaya başlamıştı. Devlet işlerinin hepsi önce ilgili ve yetkili parti organlarında görüşülüp karara bağlanıyor, ondan sonra meclise ya da hükümete getiriliyordu. Bakanlar Kurulu toplandığı zaman, bakanlar neyi görüşeceklerini bilmiyorlar, fırsat bulup önlerindeki dosyaya bakabilirlerse kendileriyle ilgili konunun ne olduğunu anlıyorlardı. (H. Uran, Hatıralarım: 262)

Bütün bu açıklamalarımızı özetlemek gerekirse diyebiliriz ki, tüm hastalıklara çare olacağına, ulusu çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracağına ve milli iradenin egemenliğini de sürdüreceğine içtenlikle inanılmış olan tek partili cumhuriyet düzeni uygulamaya girmişti. Ne var ki, tek partili cumhuriyet düzeninin uygulamaya konmuş olmasına rağmen, ekonomik bunalım bütün şiddetiyle devam ediyor ve basında çok sert eleştiriler yayınlanıyordu.

Basının Durumu

Tek partili cumhuriyet düzeninin uygulamaya konmuş olması, ekonomik bunalımın getirdiği huzursuzluğu gidermeye yetmemişti. Basın, çok şiddetli eleştirilerde bulunuyordu ve bu hal tek partili cumhuriyet düzenini rahatsız etmekte idi. O halde basını da, tek partili cumhuriyet düzeninin koşul ve kurallarına uydurmak gerekiyordu. Bu nedenle Elazığ Mebusu Fazıl Ahmet Bey (Aykaç) ve arkadaşları, konuyu bir gensoru önergesi ile Meclis'e getirmişlerdi. Fakat bu davranış basını daha da çok sertleştirmişti. Bazı gazetelerde şöyle yazılar çıkıyordu:

> Kötü vesileler basın özgürlüğünün boğulmasına yetecek mi?" ... "Bugün, Cumhuriyet tarihinde basın özgürlüğünün son günü olmayacaktır. Basın özgürlüğü, padişahların elinden, Cumhuriyet'le beraber alınmış bir haktır. Ona kimse ilişemez. Şereflerine inanmadığımızı iftira ettikleri devrimcilerin, birkaç gayretkeşin iddialarıyla Cumhuriyet'in ana hatlarından geri döneceklerine inanmıyoruz. ... İstibdat ve Meşrutiyet dönemlerinden kalanlar kara topraklara gömüldükten sonradır ki ancak, cumhuriyet tam anlamıyla verimliliğini gösterecektir. Geçmişten arta kalanlar yaşamlarına devam ettikçe bizim gibi gençlere ve cumhuriyetçilere düşen ödev, onların meşruluk dışı ve içi tüm davranışlarını yok etmeye çalışmaktır. ... 1926'da memur maaşları toplamı 46 milyon lira iken, son beş yılda hızla artan memur sayısından ötürü hükümet işleri kırtasiyeciliğe boğulduğu gibi, memur maaşları toplamı da 66 milyon liraya çıktı. Bunun için şimdi 1300 memur işten çıkarılacaktır. Tabii, koruyucusuz olanlar bu oyunda yanacaklardır.

Gensorunun görüşüleceği gün, ilk sözü Başbakan İsmet Paşa aldı ve gensorunun iki konuyu kapsadığını, birinde kanunla verilmiş yetkilerin hükümet tarafından kullanılıp kullanılmadığının sorulduğunu, hükümetin bu yetkileri isabetle kullandığı kanısında bulunduğunu, ikinci olarak uygulanan tedbirlerin yeterli olup olmadığının sorulduğunu, bu alanda mebusların yapacakları konuşmaları dinlemek ve ileri sürecekleri düşünceleri öğrenmek istediğini bildirdi.

Önerge sahiplerinden Aksaray Mebusu Ahmet Süreyya Bey, basındaki yazılardan örnekler vererek gensoru konusunun basın özgürlüğü olmayıp

“Milleti bozguna uğratmaya, memleketin huzur ve güvenliğini ortadan kaldırmaya uğraşan alçakça bir düşmanlık, devrimlere ve cumhuriyete hainlik meselesi” olduğunu, samimi eleştirilerle doğru yolda ve amacına uygun serbest tartışmaların hiçbir zaman gensoru konusu yapılmadığını ve fakat basın özgürlüğü gibi çok yüksek bir hakkı ve kutsal kavramı örtü gibi kullanan beş on yaratığın birkaç gazete çevresinde toplandığını, bunların memleketi anarşiye sürüklemek için her gün binbir kendini bilmezlikle kötülüğe çalıştıklarını, eleştiri ve serbest tartışma ve basın özgürlüğü adları altında ancak düşman devletlerin bozucu ve yıkıcı casusluk örgütleriyle kiralanmış vatan hainlerinin yapabilecekleri alçaklıkların yüz bin kat fazlasını yaptıklarını, Cumhuriyet’in yaratıp koruduğu hak ve hürriyetleri kötüye kullanarak bizzat o hak ve hürriyetlerin ve cumhuriyetin karşısına çıktıklarını, devrimci ve cumhuriyetçi yazarların basındaki tehlikeye karşı halkı uyarmak ve uyandırmak uğrunda kötülerle yaptıkları mücadelenin parti ve hükümet başındakilerin etkisiyle yaptıklarının iddia edildiğini, bu kötü niyetlilerin memurları hükümete karşı kışkırttıklarını anlattı ve “Basın, çağımızın en büyük kuvvetlerinden biridir. Böyle olduğu içindir ki, iyi kullanıldığında ne kadar çok yararlı olursa, kötü ellerde doğuracağı felaket ve zararlar da o kadar büyük olur. ... İstanbul tramvaylarını kamu yararı ile ilgilidir diye denetliyoruz da, ondan çok daha fazla kamu yararı ile ilgili olan basının, nitelik ve nicelikleri belli birkaç başıboşun elinde, hak ve özgürlüğe karşı kayıtsız ve kontrolsüz bir silah gibi kullanılmasına hangi düşünce ile müsaade edebiliriz? ... Başkasının cebine elini sokan bir yankesicinin elini tutan polise, o yankesici nasıl ki, ‘benim kişisel dokunulmazlığım ve özgürlüğüm vardır ve kutsaldır’ diyemezse, namuslu insanların şeref ve haysiyetine kalem oynatan erdem düşkünü kendini bilmezlerin de kalemleri kırılırken onların, yazı ve yayın özgürlüğünün kutsallığı iddialarına kulak asılmaz. ... Çünkü sınırsız hak ve özgürlük diye geçerli bir kavram yoktur, olamaz da. Alman milletini yetiştiren büyük bilginlerden biri diyor ki, özgürlük bağlılıktır, sorumluluktur, görevdir ve ortak duygudur. ... O halde hak ve hürriyet kelimelerine dayanarak onları kötüye kullanan düşman basının bozguncu, kışkırtıcı ruhuna engel olacak kesin tedbirler alınsın” diyerek konuşmasını tamamladı.

Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey (Kansu), olumlu eleştiriye saygı duyulacağını ve fakat bazı yazarların Başkomutanlık Savaşı’na kadar yapılmış her şeyi ve bütün kutsal kavramları inkâr ettiklerini ve bunlara

saldırdıklarını, basın özgürlüğünün bu olmadığını, demokrasiyi anlamada Kemalizm Okulu'nun çocukları olduklarını, demokrasiyi memleketi mutluluğa ve vatandaşı esenliğe götüren Kemalizm Demokrasisi olarak tanıdıklarını, Kemalizm basın özgürlüğünü kutsallaştırmakla beraber basın yoluyla yurttaşların öteki haklarına saldırılmasını da hoş görmediğini, bu nedenle yasaların yetersizliğini gidermek gerektiğini, yoksa basın özgürlüğünün kaldırılmasının ve boğazların sıkılmasının istenmediğini belirtti. Nasrettin Hoca'nın bir sözünü hatırlatarak, "Külah beni boğacaksa, daha önce ben onu boğarım" dedi ve sözlerine devamla, 'Kellemizi koltuğumuza aldık, kanlarımızı dökeriz' diye yazanların, sonra korku ile yerlere kapanıp yalvardıklarının çok görüldüğünü, yazarın serbest olması kadar kendine saldırılanın da hakkını aramasının mümkün olması gerektiğini, kültürlü ve karakterli yazarların yetişmesi beklendiği halde sorumsuz yazarların zehir saçtıklarını, Şeyh Sait ve Kubilay olaylarının böyle çıktıklarını, milletin de her yazılana inanmaması gerektiğini, ne yazık ki halkın da dedikodulara inanma alışkanlığı içinde bulunduğunu, bu sebeple hükümetin genç kuşağın devrimini koruyacak kanunlar hazırlaması gerektiğini anlattı.

Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Bey (Etili), kötü yazarların sadece eserleri yıkmakla kalmayıp bu eserlerin emanet edildiği gençliği de etkilemek istediklerini ve bu yıkıcı çalışmaların basın özgürlüğü gibi kutsal bir formül içinde yapıldığını, basın özgürlüğü iddialarının arkasında kutsal basın özgürlüğünün ortadan kaldırıldığını, işte bu başıboş özgürlükten yakınıldığını, bu tür basının politik dertler yanında ahlaki dertler de yarattığını, aile namusuna bile saldırıldığını ve saf gençliğin hedef alındığını, bu duruma göre özellikle aile bağlarını gevşetmeye uğraşanlarla mücadele zamanının geldiğini, eldeki yasalar yeterli değilse tamamlanmaları gerektiğini ayrıntılarıyla açıkladı.

Ordu Mebusu Ahmet İhsan Bey (Tokgöz), 1884'te yazarlığa, 1886'da gazeteciliğe başladığını ve eskiliği nedeniyle Şeyh-ül Muharririn (Yazarların Şeyhi) ünvanını aldığını, canlı insan resmi basmanın yasaklanmış oluşuna rağmen Padişah Sultan Abdülhamit'in oğluna ameliyat yapan doktorların resmini bastığını ve böylece Türkiye'de gazetelere ilk resim basan gazeteci olduğunu, yeni harflerin kabulünden sonra basının öneminin çok arttığını, zararlı yayınların doğurduğu tehlikelerin de aynı oranda arttığını, mesela bir gazetenin 'Taksim Anıtı için para var da, Verem

hastanesi için yoktur’ diye yazdığını, bunu yazanın deli olduğunu, çünkü bu anıtın bir zamanlar düşman askerlerinin gezdiği meydana dikildiğini ve bir milletin varlığını temsil ettiğini anlattı ve kötü basına tarihten örnekler verdi. 1908 Devrimi’nde ilk ayaklanan gazetecinin kendisi olduğunu, çünkü Selanik’te İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne söz vermiş olan Mahmut Sadık ile beraber çalıştığını, fakat bu idealistçe çabaların ancak on beş gün kadar sürdüğünü, o gün de bugünkü gibi kötü bir yayının başladığını, Baba Tahir diye bir yazarın başlarına bela kesildiğini, hükümeti tutmayan padişahın da sabahleyin hükümet tarafından kapatılan bir basımevini akşam üzeri açtırdığını, bununla beraber o günkü kötü basının padişaha yaranmak gibi bir amacı olduğunu, bugünkü basının kime yaranmak istediğinin de bilinmediğini, yağmacılık amacı ile kutsal kavramlara bile saldırıldığını, 31 Mart Olayı’nın buna örnek olduğunu belirterek, “İstanbul Mebusları’nın seçildiği gün Derviş Vahdetî adlı bir serserinin çıkardığı Volkan adlı gazete, ortalığı karıştırmıştı. O zamana kadar kendisine karşı saygı duyulan bir Cemiyet’e saldırıyordu. Basında nezaket kalmamıştı. Külhanbeylik, serserilik, hafiyelik, yabancılara hizmetçilik edenlerin düşmanlığı gazetecilik hayatına girmişti. O sırada Edep Yâ-hû adında bir gazete çıkmıştı. Adı en anlamlı olan Meşrutiyet gazetesinin bu olduğunu sanırım. Ne yazık ki, ‘edep yahu’, ‘namus yahu’ sözlerini duyacak kulak kalmamıştı. Edepliler başlarını yorganlarının altına çekmek zorunda kalmışlardı” dedi ve sözlerine devamla İttihatçıların da gizlice adam öldürmek gibi yanlışlıklar yaptıklarını, bunun doğru olmadığını, basını serserilerin ve haydutların elinden kurtaracak kanuna ihtiyaç olduğunu, kendisinin de 1917’de Kızılay hemşireleri gibi kadınların resimlerini bastığını ve fakat hiçbir zaman çıplak kadın resmi basmadığını, büyük bilginlerin ‘Aşırılık, ilkel toplulukların markasıdır’ dediklerini, kendisinin basın aşığı bir kimse olduğunu ve fakat basının da devlet otoritesine karşı olmamak şartıyla özgür olabileceğini, bu nedenle gerekli kanunun yapılması gerektiğine inandığını belirtti.

Muğla Mebusu Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu), “Basının büyük değerini anlamak için onun yok olduğunu düşünmek yeter” diye söze başladı ve basın özgürlüğünün kötüye kullanılarak kendi kişiliğine de şiddetli saldırılarda bulunulduğunu, Beyoğlu’nda Turkuvaz Gazinosu’nun kendine ait olduğunun yazıldığını, oysaki kime ait olduğunu bile bilmediğini, Bomonti Bira Fabrikası’nın da bir yabancı şirkete ait olmasına rağmen

kendine mal edilmek istendiğini, Zingal Ormanları İşletmesi'nde sadece yönetim kurulu üyesi iken şirketin sahibi gibi gösterildiğini, fakat kanunlarda yeteri kadar ceza bulunduğundan basına karşı alınacak tedbirlerin sadece usul işlemlerini hızlandırmaktan ibaret olabileceğini ileri sürdü.

Urfa Mebusu Ali Saip Bey, meselenin basın özgürlüğü olmayıp Meşrutiyet Devri'nin Derviş Vahdetî'si, Sait Molla'sı, Refiî Cevat'ı gibi beş altı serserinin durumu ile ilgili olduğunu, bu serserilerden birinin Arif Oruç olduğunu, İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçen Arif Oruç'un Milli Mücadele'ye katılmak için değil, katılmak amacıyla geçenleri soymak için geçtiğini, Kandıra'da İpsiz Recep'in kabul etmemesi üzerine hayallerini gerçekleştirebilmek için Çerkes Ethem'in emrine girdiğini, Çerkes Ethem'le birlikte Seyyare-i Yeni Dünya adlı gazeteyi çıkardığını, Çerkes Ethem'le birlikte kaçamadığından yakalanıp hapsedildiğini, sonra gençliğine acınıp bırakıldığını ve sürgünle yetinildiğini, daha sonra İzmir'de Turan gazetesini çıkardığını ve dolandırıcılıktan üç ay hapis yattığını, Yarın gazetesinin haczedilmemesi için karısının üstüne yaptığını, basın hainlerinden birinin de Menemen Olayı ile ilgili olduğu halde önceden kaçıp kurtulan Abdülkadir Kemali (Öğütcü) olduğunu, Son Posta gazetesindeki Zekeriya'nın (Sertel) misyonerlerce Amerika'da yetiştirilip bozgunculuk için Anadolu'ya gönderildiğini, Alemdar gazetesinde çalışan Ahmet Kadri'nin de Sait Molla ve Refiî Cevat ile birlik olduğunu, 'Böyle Meclis olur mu, böyle seçim olur mu' diye yazılar yayımladığını, gazetesinin kapatılmış olmasına rağmen yakasının bırakılmayarak bu yazıları ona kimin yazdırdığının aranması gerektiğini, İzmir'deki Gazeteci Zeynel Besim'in 'Fırıldakzade Dönek' lakabı ile anıldığını ve Kambur İzzet'in adamı olduğunu, işgal altındaki Alaşehir'de altı ay kadar Yunanlılara hizmet ettiğini, fakat onların da kendisini kovduklarını, Mütareke'de Ankara'ya gelmişse de memuriyete alınmaması için hakkında dosya düzenlendiğini ve fakat işlemin tamamlanmadığını, evvelce Terakkîperverlileri savunmak için Sada-yı Hak gazetesini çıkaran İsmail Hakkı'nın şimdi de Yeni Asır gazetesinde yazdığını, fakat en tehlikelisinin Hakkın Sesi gazetesini çıkaran Sakızlı Kirve lakaplı Sırrı olduğunu, İşgal'de Kosmos'u çıkarıp 'Mukaddes Mavi Bayrak dururken nasıl olur da kirli Türk bayrağı burada bulunur' diye yazdığını, Arkadaşı Avukat Süreyya'nın linç edildiğini ve fakat bundan kurtulduğunu anlattı ve

“Madem ki bunlar vatan hainidirler, sınır dışına atılmalıdırlar” diyerek sözlerini tamamladı.

Edirne Mebusu Şeref Bey, “Benim, basın özgürlüğünü kötüye kullanan üç - beş maskarayı düşündüğüm yok. Bize bir devrim basını lazımdır, onu düşünüyorum. Çünkü devrim henüz görevini tamamlamamıştır” diyerek yapılacak işin durumu halka anlatmak ve vatandaşların olumsuz kışkırtmalara kulak asmamasını sağlamak olduğunu bildirdi.

Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan), Meşrutiyet’in ilanı sırasında da hürriyet savunucusu diye ortaya çıkan Hüseyin Cahit (Yalçın) ile Ali Kemal’in ‘özgürlük elden gidiyor, söyletmiyorlar, ağızlarımıza kilit vuruyorlar’ diye bağırdıklarını, Serbesti gazetesindeki Hasan Fehmi’lerin, Fener Patrikliği tarafından idare edilen Sada-yı Millet’teki Ahmet Samim’lerin, Volkan’cıların, Refiî Cevatların, Ali Kemallerin Türk milletini boğmak isteyenlerle yan yana olduklarını ve layık oldukları cezalara çarptırıldıklarını, şimdi de devrimlere saldırıldığını ve milli birliğin yıkılmak istendiğini anlatı.

Manisa Mebusu Refik Şevket Bey (İnce), ilk ılımlı konuşanlardan biri oldu ve “Hürriyet’in sakatlanmasına müsaade etmek ve buna göz yummak programımızda yoktur ama bunu heyecanlarımızın kararları ile değil sonsuzluğa kadar kalacak ilkelere göre önleme yoluna gideceğiz” dedi.

Eskişehir Mebusu Emin Bey, basın için kanun çıkarmanın gereğini kabul etmekle beraber, memlekette kuşku ve tehlike yaratan bir ekonomik bunalımın varlığını da kabul etmek gerektiğini söyleyebildi.

Manisa Mebusu Turgut Bey ise, ekonomik durumun Osmanlı dönemi ekonomisinden daha iyi olduğunu, her ne kadar memlekette işsizlik varsa da bunun Avrupa’daki işsizliğe benzemediğini, oradaki işsizliğin Avrupa’yı felakete götürdüğünü, Türkiye‘deki ekonomik bunalımın ise dünyayı sarmış olan bunalımdan doğduğunu ve fakat basının bunu hükümetin yanlış politikasına yormak istediğini, halkı kışkırttığını, kötülüğün bundan doğduğunu, yapılacak işin inancı ve manevi gücü kuvvetlendirmek olduğunu, özellikle basının buna dikkat etmesi gerektiğini, elde olmayan sebeplerden doğan bunalımlar için Avrupa’da hükümetlerin suçlanmadığını, Türkiye’de ise hastalıktan ölen bir vatandaş için bile İsmet Paşa’nın katil diye gösterildiğini, muhalif basının baştakilere çatmasının tabii olduğunu ve

fakat bu yapılırken devlet düzeninin sarsılmaması gerektiğini, böyle olursa idarenin el değiştirmesi ile genel huzurun bozulmadığını, Türkiye'de tek parti olduğuna göre bunu yıkmak isteyenlerin anarşi doğurmak istediklerini, bunun da tehlikeli bir yol olduğunu anlattı.

Mersin Mebusu Hamdi Bey, kanuna uygun basın özgürlüğünün ateşli taraftarı olduğunu ve samimi eleştirilerden memlekete yarar geldiğini, fakat yapılan yayınlarda samimiyet olmadığını, bu davranışın basın özgürlüğü ile bağdaşmadığını, memleket için zararlı olduğunu, böyle durumlarda çok kez masum kanlar döküldüğünü anlatıp tarihten ve yakın geçmişten örnekler verdi ve "Bu duruma milletin tahammülü kalmamıştır" dedi.

Antalya Mebusu Nazifî Şerif Bey (Nabel), söylenenlere katıldığını ifade etti. Antalya Mebusu Rasih Bey (Kaplan), millete ihanet eden bu gibi kimseler hakkında acele tedbir alınmasını istedi. Niğde Mebusu Galip Bey, nedense memlekette basın özgürlüğünün daima kişilere saldırı aracı olduğunu, yıkıcı eleştiriler yapıldığını, durup dururken apartmanlardan söz edilerek sıkıntı içindeki halka onları yıkmaları gerektiği gibi düşünceler aşılamaya çalışıldığını belirtti.

Sonunda Başbakan İsmet Paşa kürsüye geldi, özellikle ve özetle şunları söyledi: "Basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasına karşı hem hükümet elinde uygulanabilecek yetkiler, hem de yürürlükte bulunan kanunlar vardır. ... Fakat ya zabıta, savcılık, adliye ve öteki makamlar kanun yollarındaki kovuşturmalarında etkili olamamaktadırlar, ya da durum idari ve kanuni yetkilerin sınırı dışına çıkmıştır ve buna rağmen hükümet yeni bir teklifte bulunmamaktadır. ... Gerçi hükümet aleyhinde doludizgin yazmak, basın özgürlüğüne kavuşanların ilk politik basamağıdır. Fakat milletler politik alanda ilerledikçe, idarecileri tecrübe ve güç kazandıkça, bu aşamayı tehlikesizce atlarlar. Biz, bu bakımdan bir tehlike görmüyoruz. ... Ancak, bu yüzyılın başlıca silahlarından biri olan propaganda sebebiyle, basın özgürlüğünün önemi artmış, tehlikesi daha da çok artmıştır. Öyle ki, fırsat bulursa bir memleketteki en güçlü yapıyı bile yıkabilir. Zamanla sarsamayacağı kuvvet yoktur. Bunun için yalan söylemek de şart değildir. Maksatlı ve tertipli bir propaganda ile, doğru söylenerek de gerçekler yere serilebilir. Mesela her toplulukta henüz karşılanamamış ihtiyaçlar vardır. Eğer bu toplulukta bütün işlerin kötü gösterilmesi isteniyorsa devamlı olarak o karşılanamamış ihtiyaçlar üzerinde durulur. ... Böyle kötü niyetli

ve devamlı propagandalara karşı milletin savunulmadan dayanabileceğini sanmak da yanlıştır. Gençler ve çocuklar, mütemadiyen kötü yönetildiklerini, yapılan her şeyin kötü olduğunu, milletin iyi ve büyük denebilecek hiçbir şeyi bulunmadığını duya duya, okuya okuya zehirlenerek yetişirler. ... Devamlı kötü yayın, halkı bozar. Memurların hırsızlıkla suçlanması, asıl hırsızlara, herkesin kendileri gibi olduğu ve utanılacak bir şey olmadığı kanısını verir. ... Yayınlarda iyi niyet olmazsa, kamuoyu daima yanıltılır. Mesela ekonomik bunalım zoru ile bütçede istemeyerek bazı harcama kısıntıları yaparsınız, kötü niyetli basın, 'yapılması mümkün olan bu işi evvelce niye yapmadınız, yapsaydınız şimdi bunalım olmazdı' der. ... O halde özellikle genci, köylüyü, geniş halk topluluklarını zehirlemeye çalışan bu çabaların sonucu nereye varacaktır? İlk akla gelen çare gazete kapatmaktır. Fakat bu, çare değildir, onun için yapmadık. Yıllardan beri direnerek anlatmak istediğimiz bir prensip vardır ki, basın özgürlüğü meselesi artık bir hükümet meselesi değildir, bir millet meselesidir. Konuyu bu bakımdan ele alalım. ...

Basın özgürlüğü çağımızın milli irade araçlarından biridir. Basın olmadan halk idaresinin olabileceğini sanmak mümkün değildir. ... Fakat, basın özgürlüğü iyi kullanılmazsa, memleketin batırılması çabalarını hızlandırır. ... İşte bu iki karşıt durumu bağdaştırmak gerekir. Şöyle ki, basın özgürlüğü yaşayacak ve fakat memlekete zarar vermeyecektir. Bu, yalnız hükümetin elinde değildir. Bu, bütün milletin ortak meselesidir. Eğer öğretmenler, devamlı olarak çocukları uyarmaz, aydınlatmazlarsa İsmet Paşa meseleyi kendi başına nasıl halletsin? ... Öğretmenlerin ve hukukçuların meseleyi tamamen hükümete bırakmaları demek, memleketi kapkara bir istibdada yöneltmeleri demektir. Halk idaresinde herkes bir başbakan imiş gibi özel bir sorumluluk duymalıdır. Ve son çare, yasa gereği denetimdir. İlk çare ise, basının basını denetlemesidir. ...

Bence bugün içinde bulunulan dönem, hukukçuların dönemidir. Sanıklar mahkemeye verilir verilmez hakimler üzerinde etki yapmaya, hatta şantaj yapmaya başlarlar. Ve mahkemeye verilince kesinlikle bir kurtuluş yolu bulurlar. Sonunda da saldırı cezasız, saldırıya uğrayan utanç içinde kalır. ... İşte eksik olan budur. Adalet gelmiyor. Bu, doğrudan doğruya hukukçuların görevidir. Hakimler, kendilerine verilen kanunları uygularlar. O halde hukukçularımız, tecrübelerden de yararlanarak çalışırlarsa basın özgürlüğünü zedelemeden, sadece onun yararlarını ortaya çıkaran bir kanun

yapmak mümkün olur. ... Bu nedenle alacağımız ilk tedbir, basın hayatında özgürlüğü sağlayan ve kötüye kullanmanın zararlarını elden geldiğince önleyen iyi bir kanun yapmaktır. ... Biz de bu kanunu teklif etmiş bulunuyoruz.” (Zabıt Ceridesi: 5 Temmuz 1931).

Sonuçta, İsmet Paşa’nın sözünü ettiği kanun tasarısı kısa sürede komisyonlardan geçip Genel Kurul gündemine girdi. Kanun tasarısının gerekçesi, İsmet Paşa’nın açıklamalarına uygun olarak şöyle idi:

> Uygar devletlerin sosyal ve siyasal hayatlarında basının oynadığı rolün gücü ve etkisi hiçbir zaman bugünkü kadar kendini duyurmamıştır. Basının görevi memleket ihtiyaçlarını anlayarak kamuoyunu temsil etmek ve aydınlatmaktır. İyi niyete dayanan basın, memleket ihtiyaçlarına uymayan işleri düzelten ve iyi kullanılmayan iktidarların ülke esenliği ve yararı ile bağdaşacak bir şekilde kullanılmasını sağlayan en iyi araçlardan biridir. Uygar ülkelerle memleket arasında bağlantı kurarak düşünce ve kültür hayatının gelişmesine hizmet eden en güçlü araçlardan birinin basın olduğuna şüphe yoktur. Fakat, bir memleketin sosyal, politik ve ahlaki hayatında bu kadar etkili ve bereketli görevleri yapmaya vekil edilen basının zaman zaman bu görevinden ayrılarak memlekette düzensizlik ve hatta tehlike yaratacak duruma girdiği de görülmüştür. Bu deneylerden ders alan uygar devletler, basın kanunları ile basının bu zararlı etkilerinden memleketi korumak ihtiyacını duymuşlardır. Bu devletlerin yeni yeni ihtiyaçları karşılamak üzere çıkardıkları kanunlar karşısında, bizim yürürlükte olan 16 Temmuz 1909 tarihli Basın Kanunu’muzun o zamanki ihtiyaçlara göre düzenlenmiş ve üstünden geçen 22 yıllık bir zaman içindeki deneylere göre kapsamına girmesi gereken birçok olayları kapsamı ve hükümleri dışında bırakmış olduğu anlaşılmıştır.
>
> ‘Basın, kanun dairesinde yani milletin yararlarını pekiştiren hükümler dairesinde serbesttir’ diyen Anayasa’mızın da işaret ettiği gibi, basının kendinden beklenen yüksek görevleri tam olarak yapabilmesi için bazı teminata ihtiyaç vardır. İşte bu ihtiyaçtan ötürüdür ki, hazırlanan Basın Kanunu Tasarısı’nın içine konan bazı kayıtları, basın özgürlüğü için kabullenmek zorunluluğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu tasarının düzenlenmesinde basınımızın tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu göz önüne alınarak memlekette

> gazete çıkarmak isteyenler için bazı teminatlar aranması gerekli görülmüş ve bu yolda hükümler konmuş olduğu gibi basının memlekete karşı yapmakla yükümlü olduğu yüksek görevlerden ayrılabileceği durumlar da düşünülerek basını bu duruma düşürmemek için bazı müeyyideler de tespit edilmiştir.
>
> Kamuoyundaki etkisi kabul edilmiş olan basının, bir suç işleme aracı olması halinde ise bu suçların kovuşturulmasını, normal suretlerle işlenen suçların bağlı olduğu yargılama usulüne bırakmak uygun görülemeyeceği için teminatlı ve fakat hızlı bir yargılama usulü kabul edilmiştir.

Adalet ve İçişleri Karma Komisyonu da tasarıyı kabul gerekçesi şu idi:

> Bu tasarı, basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasından doğan ve Türk toplumunu ahlakî ve sosyal bakımdan geriletecek kadar tehlikeli gözüken durumun memlekette ve onun düşünce ve ihtiyaçlarını dile getiren Meclis'te uyandırdığı ciddi kuşkuları çabucak gidermeyi hedef tutmuştur.

Tasarı üzerinde söz isteyen olmadı, hemen oylanıp kabul edildi ve Dördüncü Büyük Millet Meclisi'nin erken seçimden ötürü başlamış olan olağanüstü toplantı dönemi bitti; yaz tatiline girildi. (Zabıt Ceridesi: 25 Temmuz 1931; Kanun: 1881)

Ekonomik Bunalım

Ne var ki, tüm dünyayı sarmış olan ekonomik bunalım hükmünü sürdürüyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın dediği gibi, "Dünya, hiç istisna tanımayan genel bir sıkıntı içinde idi. Her yerde ürünlerin fiyatları düşmüş olduğu halde alıcıları azalmış, ticaret dengesi bozulmuş, iş hacmi küçülmüş, en sağlam paraların değeri sarsılarak düşmüş ya da zorla düşürülmüştü. Özellikle bizim yurdumuz bu sarsıntının önünde bulunuyordu. Çünkü ticaret ve ödeme dengesi öteden beri açık bulunduğu halde tarım ürünlerindeki fiyat düşüklüğü ve yurdun geniş ölçüde işlenmiş mala olan ihtiyacı alış veriş açığını daha da çok arttıracaktı. Bu zorluklar ve ihtimaller yüzünden ülkedeki genel sıkıntının, çok ciddi mali sonuçları da olacağından, devletin hazinesi gittikçe daha çok darlığa düşme durumunda idi." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/571)

Basın için alınan onca tedbire rağmen içteki ekonomik bunalımda bir hafifleme de olmuyordu. Toplum sıkıntı içinde idi. Ayrıca, Türkiye'nin yapabileceği bir parça ihracatı da en yakın komşu devlet olan Rusya baltalıyor ve Türk mallarının fiyatı ne olursa olsun, aynı malları daha düşük fiyatlarla piyasa sürüyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Başbakan'a çektiği bir telgrafta şöyle diyecektir: "Bu hususta Sovyetler'le uzlaşmayı zorunlu görmekteyim. Aksi takdirde Rusların, Türk pazarından bir miktar mal satın almakla bize görünüşte sağladıkları yarar, meşru olmayan rekabetle tamamen hiçe indirilmiş olur." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/559)

Hükümet ise, ekonomik bunalıma karşı en etkili tedbirin yine de milletçe fedakârlığa katlanma olduğu kanısını taşıyordu. Nitekim, 1 Kasım 1931'de normal çalışma yılına başlayan Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, bu konuda şunları söylüyordu: "İçinde bulunduğumuz yıl, mali ve iktisadi genel bunalıma karşı milletlerin çetin bir sınav geçirmekte oluşları sebebiyle, özellikle dikkat çekicidir. Bu sınavda millet, canlılığı, çalışkanlığı, kanaatkarlığı ve fedakârlığı ile beğenilmeye değer bir güç göstermektedir. Gelecek yıl da uluslararası bunalımın sürmesine karşı hazırlıklı olmak durumundayız. Mali ve iktisadi durumu yakından izleyerek tedbirleri vaktinde almak en önemli işimiz olacaktır. Kendi özvarlığımıza ve ulusun gücüne güvenmek, hükümette ve siyasette kararlı olmak, ve harcama kısıntılarında ve fedakârlıktaki

sarsılmaz kararlılık devletin içte ve dışta güven ve huzura kavuşmasının başlıca tedbirleridir.” (Zabıt Ceridesi:1 Kasım 1931)

Birkaç gün sonra da Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref Bey, iktisadi ve mali durum ve ona karşı alınan tedbirler hakkında bir açıklama konuşması yaptı:

“Dünya büyük bir bunalım içindedir. Bu bunalımın kaynağı ülkemiz değildir. Bizim zorluğumuz, dünyadaki bu genel olayın ülkemizdeki yankısındandır. Ekonomik bunalım, özellikle, zamanımızın ekonomik sisteminin uygunsuzluğundan ve teknik gelişimin bu sistem karşısında daha hızla ilerlemiş olmasından ve ekonomik sistemin teknik gelişim ile dengeli bir şekil göstermemesinden ileri gelmiştir. Bununla beraber, ekonomik bunalımda asıl sebebin, ekonomik hayatın önceden hesaplanmış bir plan ve düzen içinde olmamasından ileri geldiği hususunda, bu mesele üzerinde düşünenler oybirliğine varmaktadırlar.

Bugünkü ekonomik bunalımın, bundan önceki bunalımlara göre ayrı bir özelliği var. O da bu bunalımda tarım ürünleri fiyatlarının düşmüş buna karşılık üretimin büyük bir bolluk göstermiş olmasıdır. İşte ekonomik bunalımın bizi sıkıntıya sokan ve üzen birinci önemli belirtisi buradadır. Çünkü, tarım ürünlerindeki bolluk ve fiyat düşüklüğü, özellikle bizim dış ödeme dengemiz üzerinde endişe verecek bir etki göstermiştir. Zaten ödeme dengemiz yıllardan beri aleyhimizde idi. Oysaki bir memleket için, dengeli bir ekonomi, ahlak ve maneviyat en önemli hazinelerdir. Cumhuriyet Hükümeti de bu hususta ekonomik duruma dikkatle bakmakta iken 1931 yılının dokuz aylık ithalat ve ihracat bilançosunu kuşku duyulacak durumda buldu, öte yandan, bayındırlık ve milli savunma işleri için 15 milyona yakın döviz ödeme taahhüdü altında idik.

Bu nedenlerle hükümet, olağanüstü toplantılarda aldığı yetkilere dayanarak bir kararname çıkardı. Bunda üç tedbir düşündük. Birincisi, ithalatı bir kontenjan listesine bağlayarak her ay içinde, her maddeden yurda girebilecek miktarı tespit etmek ve onun dışında eşya girmesine izin vermemek, giren eşyayı gelecek aylardan mahsup ederek içeri almaktır. İkincisi, bütçede devlete ait hususlar için dışarıdan satın alınacak eşya söz konusu olduğunda, denk değerde yerli malı satın alınmasını şart koşmak. Üçüncüsü, şimdiye kadar ticaret sözleşmesi yapmamış olduğumuz devletlerden ticaret bilançosu açık olanlarla ticaret antlaşması yaptığımızda

bu antlaşmalara bir kompansasyon (mübadele edilecek mal) listesi bağlanmasını istemektir” dedi.

Maliye Bakanı Abdülhâlik Bey (Renda) de, sayılarla dolu uzun bir açıklamadan sonra, “Gelecek yılki bütçemizi yaparken, denk bütçe sunmak için bizim hayatımızla sıkı ilgisi olmayan harcamaları kısacağız” diyerek, harcamalarda yapılacak kısıntıların daha da arttırılacağını açıkladı. Genel görüşmeler ertesi gün de devam etti ve sonunda hükümetin aldığı ve almayı düşündüğü ve alacağı bütün tedbirler peşinen uygun bulunarak güvenoyu verildi. (Zabıt Ceridesi: 28 ve 29 Kasım 1931)

1931 yılı zaten ya harcamaları kısan, ya da yeni vergiler koyan kanunların çıkarılması ile gelip geçiyordu. 27 Haziran 1931’de 1833 sayılı ‘Arazi Vergisi Kanunu’, 4 Temmuz 1931’de 1837 sayılı ‘Bina Vergisi Kanunu’, 6 Temmuz 1931’de 1839 sayılı ‘Hayvanlar Vergisi Kanunu’, 21 Temmuz 1931’de 1860 sayılı ‘Muamele Vergisi Kanunu’ çıkarılmıştı.

Yeniden getirilecek olan tedbir kanununun da başka bir nitelikte olması beklenmezdi. Nitekim, hükümetin Meclis’ten güvenoyu almasından bir gün sonra Meclis Genel Kurulu’na gelen İktisadi Buhran Vergisi (Ekonomik Bunalım Vergisi) kanun tasarısının gerekçesinde şöyle deniyordu:

> Dünya büyük bir ekonomik bunalım geçirmektedir. Bu bunalım, genel bir görünüşe sahip olduğu gibi, her ülkenin yaşantısında da son derece etkili olarak kendisini göstermektedir. İçinde bulunduğumuz günler, genel hayat ile ilgili işlerin, daima ekonomik yaşamın gerekleriyle ahenkli olmasını emretmektedir. Hükümet, dünya ekonomisinin geçirmekte olduğu sarsıntı karşısında gerek ulusal paramızı, gerek ulusal ekonomimizi korumak için gereken bütün tedbirleri almak zorundadır. Bu tedbirler 1932 Mali Yılı’na ait bütçenin tespiti sırasında önemle göz önünde tutulacak ise de, durum, içinde bulunduğumuz mali yılda da başkaca ve tez elden bazı tedbirlere baş vurmayı zorunlu kılmaktadır. Bu tedbirlerden biri olarak ulusal ekonomiyi koruma amacı ile geçici nitelikte bir vergi konması düşünülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde çalışan herkes bu vergiye bağlanmıştır. Devlet örgütlerindeki en yüksek makamlardan en küçüğüne kadar istisnasız herkes bu vergiyi vereceği gibi, devlet örgütleri dışında kalan gerçek ve tüzel kişiler yanında ya da onlara bağlı olarak çalışanlar da aynı surette ve aynı

> oranda vergi vereceklerdir. Devlet yapısının ve ulusal ekonominin korunması için memlekette yaşayan ve belli bir para karşılığında çalışan herkes için yiyecek maddelerindeki ucuzluk göz önünde tutularak bu yükümlülük konmuştur.

Hükümetin getireceği her tedbirin uygun olduğu ve olacağı önceden kabullenilmiş ve hatta nasıl bir tedbir getireceği de o güne kadarki tutumu ile bilinmiş olduğundan, tasarıya karşı çıkan olmadı, oylanıp kabul edilerek 1890 sayılı İktisadi Buhran Vergisi Kanunu çıkarıldı.

1909 sayılı kanunla Gümrük ve Tekel Bakanlığı, 1910 sayılı kanunla Tarım Bakanlığı kuruldu. Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na İstanbul Mebusu Ali Rana (Tarhan) ve Tarım Bakanlığı'na Kütahya Mebusu Muhlis (Erkmen) beyler getirildiler. 12 Aralık 1931'de 'Tasarruf Haftası' (gereksiz harcamalardan kaçınma ve biriktirme) başladı.

Dış İlişkiler

Şu gerçeği de belirtmek gerekir ki, ekonomik bunalıma çare olur ümidi ile dış ilişkilerde gelişme sağlanması için girişilen çabalar, her bakımdan olumlu sonuçlar veriyordu.

Türk - Japon Dostluk Derneği Koruyucusu Japon Prensi Takamutsu, Türkiye'ye gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, Japon Prensi'ni 13 Ocak 1931 günü Atatürk Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'nde kabul ederek, "Türk ve Japon milletleri öteden beri birbirlerine karşı samimi ve dostça duygulara sahiptirler. ... Japon ulusunun yüksek ve yurtsever nitelikleri, uygarlık yolunda dikkati çeken işleri ve gelişmesi Türkiye'de daima ilgi ve samimi bir takdir ile izlenmiştir" demişti.

12 Şubat 1931'de kabul edilen 1752 sayılı kanunla, Yunanistan ile yapılmış 'Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması' ve ona bağlı 'Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması Protokolü', 5 Mart 1931'de kabul edilen 1758 sayılı kanunla, Yunanistan ile yapılmış 'Eğleşme, Ticaret, Deniz Taşıyıcılığı Sözleşmesi', 23 Mart 1931'de kabul edilen 1781 sayılı kanunla, Litvanya ile yapılmış 'Dostluk Antlaşması', 26 Mart 1931'de kabul edilen 1792 sayılı kanunla, Japonya İmparatorluğu ile yapılmış 'Ticaret ve Deniz Taşıyıcılığı Sözleşmesi', 1793 sayılı kanunla, Çekoslavakya Cumhuriyeti ile yapılmış 'Ticaret ve Deniz Taşıyıcılığı Sözleşmesi' onaylanmıştı.

Yıl ortasında Irak Kralı I. Faysal Türkiye'ye gelmiş, 7 Temmuz 1931'de Çankaya Köşkü'nde şerefine verilen ziyafette Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, karşılıklı olarak iki milletin dostluk duygularından ve bu dostluğu kurup yerleştirmenin gerekliliğinden söz edilmişti. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/267)

21 Temmuz 1931'de kabul edilen 1864 sayılı kanunla, Belçika hükümeti ile yapılmış 'Uzlaşma, Hakem, Adli Tesviye Sözleşmesi'; 22 Temmuz 1931'de kabul edilen 1871 sayılı kanunla, Sovyet hükümeti ile Ankara'da imzalanmış olan 7 Mart 1931 tarihli "Karadeniz'de Deniz Silahlanmasının Sınırlanması Protokolü"; aynı gün kabul edilen 1873 sayılı kanunla, ticaret sözleşmesi ya da geçici ticaret anlaşması yapılmamış olan devletlerin ülkelerinden Türkiye'ye gelecek eşyaların sınırlanması, kayıtlanması ya da

yasaklanması hakkındaki antlaşma; yine aynı gün kabul edilen 1874 sayılı kanunla, Sovyet Cumhuriyeti ile yapılmış ‘Ticaret ve Deniz Taşıyıcılığı Antlaşması’; 25 Temmuz 1931’de kabul edilen 1887 sayılı kanunla, Çekoslovak hükümeti ile yapılmış ‘Uzlaşma, Hakem, Adli Tesviye Sözleşmesi’ onaylanmıştı.

Türkiye ile herkesten çok ilgilenmeye çalışan ve bir yıl önceki Cumhuriyet Bayramı’na başbakanlarını göndermiş olan Ruslar, bu dostluk ilişkilerini geleneksel hale getirmek üzere, 1931 yılı Cumhuriyet Bayramı’na da Dışişleri Bakanı Maksim Litvinov’u gönderdiler.

Cumhuriyet Bayramı’ndan kısa bir süre sonra da, Başbakan İsmet Paşa Macaristan’a gitti. Dönüşte Yunanistan’a uğradı ve özellikle Atina’da büyük dostluk gösterileriyle karşılandı. 18 Kasım 1931’de yurda döndü. Yunanlılar Türklerle olan dostluk ilişkilerini geliştirmekte büyük çaba harcıyorlar ve hatta Balkanların merkezinin Selanik olmasını isteyen Arnavutlarla Yugoslavlara karşı, Balkan Merkezi’nin İstanbul olmasını ileri sürüyorlardı. (A. Us, Hatıra Notları: 34, 41, 46)

Dış ilişkiler de her gün biraz daha gelişmekte idi. Mustafa Kemal Paşa, 30 Kasım 1931’de İsveç ve Hollanda Elçileri ile Türk-Amerikan Dostluk Derneği İkinci Başkanı’nı kabul ederek görüştü.

Bu sırada Bulgar Başbakanı Muşanof ile bir Bulgar Operet heyeti Türkiye’ye geldi. Mustafa Kemal Paşa, 2 Aralık 1931’de Bulgar Başbakanı Muşanof’u kabul etti ve 4 Şubat 1931’de Marmara Köşkü’nde şerefine verilen çay ziyafetine gitti.

7 Aralık 1931’de Mısır Hıdivi (Osmanlı İdaresindeki Mısır valisi) Abbas Hilmi Paşa’yı kabul eden Mustafa Kemal Paşa, 11 ve 13 Aralık 1931 günlerinde de Bulgar Opereti’nin temsillerinde bulundu.

Mustafa Kemal Paşa, 12 Aralık 1931’de Fransız elçisini kabul etti, 14 Aralık 1931’de İsmet Paşa ile Recep Peker’i birlikte kabul ederek bir süre görüştü, 20 Aralık 1931’de de Cevat, Seyfi, Yakup Şevki, Fahreddin, İzzeddin, Ali Sait Paşalarla bir toplantı yaptı.

Aynı gün, Rejisör Muhsin Ertuğrul ile Şair Faruk Nafiz’i kabul ederek görüşen Mustafa Kemal Paşa onlarla, tarihte yaratmaya çalıştığı yeni akımın sanat yoluyla desteklenmesi konusunu ele aldı; ki Atatürk’ün bu

direktif ve ilhamıyla çalışmaya başlayan Şair Faruk Nafiz 1932'de Akın adlı manzum piyesini yayınlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 1931 yılının son gününde de Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'yı kabul etti.

Bu arada 1815 sayılı kanun çıkarılarak Mudanya-Bandırma Demiryolu satın alınmıştı.

1907 sayılı kanunla da, aslında Manisalı iken çocuk yaşta Amerika'ya giderek zengin olan ve 1928'de New York'ta ölen Musevi Eşkinazi Efendi'nin vasiyetnamesi gereğince bıraktığı para ile Manisa'da yapılmasına başlanmış olan Uluslararası Moris Şinasi Hastahanesi için yurt dışından getirilecek eşyadan gümrük resmi alınmaması kararlaştırılmıştır.

Yine bu arada çıkarılan 1908 ve 1916 sayılı kanunlar da, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yurt dışında yapılıp Samsun'a dikilmek üzere getirilen heykeli (Ocak 1932'de açılmıştır) ile İzmir'e dikilmek üzere getirilmekte olan heykelini (Temmuz 1932'de açılmıştır) gümrük resminden muaf tutuyorlardı.

II

1932 YILI OLAYLARI

Devletçilik

Gerek dünyadaki, gerekse Türkiye'deki ekonomik bunalım ve sıkıntılar 1932 yılında da bütün şiddetiyle devam ediyordu. Önce tarım ürünlerinin çok artması ürün fiyatlarını düşürmüş, fiyatlar düşünce de üretim azalmış ve durmuş, bu yüzden işsizlik ve parasızlık başlamış, uluslararası alışveriş çok azalmıştı. Hele dış ülkelere satılacak malları tarım ürününden ibaret olan devletlerin durumu çok daha sıkıntılı idi. Ve bütün devletler, bu genel ekonomik bunalımın tehlikelerinden kurtulabilmek için tedbirler arıyor ve özellikle kendine yeterli olabilmeyi, en etkili çare ve kurtuluş yolu olarak görüyorlardı. Bu tedbiri alanların, bu yola girenlerin başında da Sovyet Rusya vardı. Başbakan İsmet Paşa, 1930'daki Rusya seyahatinde bunu ve bu uğurdaki çalışmaları açıkça görmüştü.

Böylece, Türkiye devlet adamlarındaki devletçilik düşüncesi, iç ve dış ekonomik bunalımların doğurduğu ve uluslararası ilişkilerin etkilediği bir zorunluk olarak ortaya çıkmıştı. İsmet Paşa, Sovyetler'in Beş Yıllık Sanayi Planı'nı görüp beğenmiş, Türkiye'nin de böyle bir plan yapabilmesi için onlardan yardım istemişti. Ruslar istenen yardımı esirgememişler, daha önce yani 1927-1930 yıllarında Türk tarımı üzerinde yapılmış olan inceleme ve araştırmalara göre Vasilov adlı Akademi Üyesi'nin başkanlığındaki bir kurula, topraklarımızın ıslâhı konusunda bir rapor hazırlatmışlar ve Türk sanayisinin kurulması konusunu incelemek üzere de Prof. Pavlov başkanlığındaki bir kurulu Türkiye'ye göndermişlerdi. Kurul, incelemelerini tamamlamak üzereydi. İsmet Paşa da Rusya'ya gitmeye hazırlanıyordu.

Bu sonuçlar ve "devlet eliyle sanayileşme" kanısı ile Rusya'dan dönen İsmet Paşa ve aynı kanıyı paylaşan hükümeti, 'kendine yeterlik' ve 'devletçilik' uğrundaki çalışmaları arasında, 'dışardan para ile mal almak' yerine, 'mal karşılığında mal almak' yolunda ilerlemeye uğraşıyordu. Çünkü Türkiye, henüz bir hammadde ve yiyecek maddeleri memleketi idi. Bu nedenle, Almanya ile de bir Kliring Anlaşması yapmaya çalışıyordu. (Ş. S. Aydemir, Tek Adam: 3/373, 376, 377, 416; İkinci Adam: 1/403, 404, 405; İsmet Bozdağ, Bir Çağın Perde Arkası)

Fakat, eskimiş olmasına rağmen alışılmış kolay tedbirlerden de vazgeçilmeyerek, ekonomik bunalımı hafifletmekte ve kararlaştırılan

hedefe ulaşmakta yararlı olur ümidi ile halktan fedakârlıklar isteyen kanunların çıkarılmasına da devam ediliyordu.

İlk olarak, “genel, özel ve katma bütçelerle ve belediye bütçeleriyle yönetilen daire ve kuruluşların verdikleri memur ve emekli maaş, ücret, gündelik, ikramiye, her türlü ödenekleri ve şirketlerle özel kuruluşların verdikleri kazanç payı ve ikramiye gibi paraları vergiye bağlayan” 26 Mayıs 1932 gün ve 1980 sayılı Muvazene Vergisi Kanunu çıkarıldı. Sonra, resmi daireler ve kamu yararına hizmet eden kuruluşlar ile derneklerce yurt dışından getirilecek eşyanın satın alınmasına ait istekleri bir elde toplamak ve gerektiğinde bunları takasa bağlamak ve bu konu ile ilgili olarak hükümetin ön gördüğü tüm işleri yapmak üzere Ekonomi Bakanlığı’na bağlı bir Takas Komisyonu kurulmasa hakkındaki 29 Mayıs 1932 gün ve 1993 sayılı kanun kabul edildi (Kararname: 21 Ekim 1932).

Memleket içinde yapılan şekeri de İç Tüketim Vergisi’ne bağlayan 1994, Muamele Vergisinin bazı oranlarını arttıran 1995, yeni gelir kaynakları ile İktisadi Buhran Vergisi Kanunu’nu değiştiren 1996 sayılı kanunlarla bu karmaşık ekonomik durumun zorunlu ihtiyaç haline getirdiği 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu çıkarıldı.

Bu sırada Başbakan İsmet Paşa yine bir yurt dışı gezisinde idi. Ve 25 Mayıs 1932’de Roma İstasyonu’nda Mussolini tarafından karşılanmıştı. Türk gazetecilerini ve mebuslarını kabul eden Mussolini şöyle diyordu: “İtalyanlar günde on üç, on dört saat çalışıyorlar. Yedikleri şey makarna, günde bir defa et ve sebze. Sanırım ki, bilimce ve fence yeter yiyecektir. Roma’da üç yüz bin nüfus artışı var. Bunun üçte ikisi iç göçlerin sonucudur. Üçte biri yeni doğumlardandır. Köylülerin şehirlere gelmelerine engel olmak gerek. Bir kere şehre geldikten sonra tekrar onları köylere çevirmek mümkün değil. Bütün köylülerin bisikletleri var. Birçoklarının da motosikletleri var. Eğer ekonomik bunalım gelip çatmasaydı otomobilleri de olacaktı. İtalya’nın birçok yerlerinde halk, arkalarında ya da hayvanları ve arabaları ile toprak taşıyıp kayalıkları tarla yapıyor. Ekonomik bunalımın bize o kadar zararı yoktur. Tersine, rejimimize yararı var. İlk zamanlarda disiplin için alınan tedbirler ağır geliyordu. Fakat, zamanla yararı görüldükçe alışıldı, beğenildi. ... İnsanlar, uygarlığın gelişip ilerlediği oranda, memleketler arasındaki tabii engelleri kaldırmışlardır. Dağlar delinmiş, tüneller yapılmış, demiryolları ile kıtalar birbirlerine bağlanmış,

vapurlar ve uçaklar ile mesafeler ve denizler kaldırılmıştır. Oysaki şimdi ekonomik tedbirler olarak, memleketler ve milletler arasına yeni engeller konuyor. Bu hal, tarihin akışına karşı gitmektir. Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkileri, ekonomik bakımdan düzenlemek için bir karma komisyon yapılması ve bu komisyon aracılığı ile doğrudan doğruya ticaret kuruluşları arasında anlaşmalar vücuda getirilmesi en uygun usuldür."

İsmet Paşa, dönüşte Yunanistan'a da uğradı. Bu sırada Yunanistan'da seçim hazırlıkları vardı ve Kralcılar daha şanslı görünüyorlardı. Almanya'da ise, cumhurbaşkanlığı seçimini Hindenburg kazanmış ve Hitler iktidar yolunda ilerlemeye başlamıştı. Amerika, halâ türlü milletlerin "savaş borçları"nı almaya uğraşmakta idi ki, Amerika'nın türlü devletlerden istediği paranın altın karşılığı, dünyada mevcut altından fazla idi. İngiltere, ekonomik tedbirler alanında en etkili çareyi kendi malını kullanma yolunda bulmuştu. İngiltere Kralı, sarayda verilecek balolarda kadınların yerli malı elbiseler giymelerini davetiyelere yazdırarak hatırlatıyordu. (A. Us, Hatıra Notları: 55, 62)

Türkiye Büyük Millet Meclisi de, ekonomik bunalıma çare olacağını umduğu yasaları çıkarmaya devam ediyordu. 11 Haziran 1932'de, Türkiye'de ancak Türk vatandaşlarının yapabileceği işler hakkında 2007 sayılı kanun kabul ediliyor ve 2068 sayılı kanunla da Türkiye iskele ve limanları arasındaki posta seferleri devlet tekeli altına alınıyordu,

Bütün sanayi kuruluşlarına ve davranışlarına yardımcı olacağı kanısı ile 2064 sayılı Sanayi Kredi Bankası Kanunu çıkarıldı. 2058 sayılı kanunda da, tüm sanayi teşebbüslerinin gerçekleştirilmesiyle uğraşacak olan Devlet Sanayi Ofisi kurulmuştu. Ne var ki, hepsi de "devletçilik" hedefine yöneltilmiş bunca tedbirlerin sonucu olarak, zaten yeterince gelişmemiş ve hatta doğmamış olan özel teşebbüs daha da gerilemeye başladı. Hele, özel teşebbüsün herhangi bir kuruluş ve kurum için Sanayi Planlama Dairesi'nden izin alma zorunda olması, bu Daire'nin de tüm devlet daireleri gibi çok ağır işlemesi özel teşebbüsü yok edecek duruma getirdi. Ve öylesine bir boşluk meydana çıktı ki, ekonomik alandaki her davranışın devletten gelmesi, devlet eliyle yapılması yani İsmet Paşa Hükümeti'nin benimsediği "Devlet Eliyle Sanayileşme" kendiliğinden kesin bir zorunluluk oldu. Devlet çalışmaları, ister istemez geniş kapsamlı bir devletçilik hedefine doğru ilerlemeye başladı. Devletçilik, tek partili

cumhuriyet düzeninin en karakteristik niteliklerinden biri oldu. Devletin, bizzat kuruluşlar ve örgütler meydana getirerek işletmeciliğe başlaması üzerine de iyice kökleşti. (İ. Bozdağ, Bir Çağın Perde Arkası: 46; Ş. S. Aydemir, Tek Adam: 3/373)

Fakat böylesine bir devletçiliği uygulayabilmek için devletin mali durumunun güçlü olması gerekli idi. Oysaki, devletin mali gücü yetersizdi. Bu nedenle yabancı sermaye ve kredilerden yararlanma yoluna gidildi. (İleride görüleceği üzere bu yardım 2434 sayılı kanunla onaylanan anlaşma ile Rusya'dan alınmıştır.)

Bu sırada, imtiyaz sahibi Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), yayın Müdürü Vedat Nedim Tör olan ve yazarları arasında Şevket Süreyya (Aydemir) ile Burhan (Belge) ve İ. Husrev'in (Tökin) de bulunduğu Kadro dergisi, İsmet Paşa Hükümeti'nin devletçilik düşüncesini ve bu hedefe yönelişini destekliyor, kendi nazariyeleriyle birlikte İsmet Paşa'nın düşünce ve sözlerini de yayınlıyordu. İsmet Paşa'nın Kadro'da yayımlanan düşünceleri şöyle idi:

> Ekonomik devletçilik politikası bana her şeyden önce bir savunma aracı olarak gereğini duyurdu. Yüzyılların savsaklamalarını gidermek, haksız yıkıntıları onaracak, yeni düzenin çetin koşullarına dayanacak sağlam bir devlet yapısı kurabilmek için, her şeyden önce, devleti ekonomide yıpratacak etkenlerden kurtarmak gerekiyordu. Demek ki, ekonomide devletçiliği, biz, gelişme yolunu izleyebilmek için de bir savunma aracı ve bu nedenle bir yolculuk hedefi, bir temel sayma zoru ile alıyoruz.
>
> Devletin örgütleri, araçları, yardımı ve hatta doğrudan doğruya davranışı olmaksızın memleket sanayiinin kurulabileceğini, ancak görünüşe aldanan az akıllılar düşünebilirler.
>
> Devletin sanayiini ve ekonomik düzenini, devlet araçları ve olanakları ile tez elden kurmak, üzerimizdeki görevlerin en önemlisidir.
>
> En serbest sanılan bir sanat ve ticaret başarıya ulaşabilmek için kesinlikle devletin yardımına ve işe karışmasına ihtiyaç göstermektedir. Suyun başında bulunduğum için bu ihtiyacı her gün görüyorum. (Y. K. Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl: 97)

Mustafa Kemal Paşa ise Devletçilik hakkındaki düşüncesini şöyle anlatıyordu:

> Türkiye'nin uyguladığı devletçilik düzeni, on dokuzuncu yüzyıldan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdüğü düşüncelerden alınarak aktarılmış bir sistem değildir. Bu sistem, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir. Devletçiliğin Türkiye'deki anlamı şudur: Kişilerin özel teşebbüslerini esas saymak, fakat büyük bir milletin ve geniş memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığı ülke ekonomisini devletin eline almak. (Ş.S. Aydemir, Tek Adam: 3/448)

Anlaşılan şu idi ki, Tek Partili Cumhuriyet düzeninin temellerinden biri devletçilik olacaktı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa da, Başbakan İsmet Paşa da devletçilik düşüncesinde idiler. Bu nedenle, Cumhuriyet düzenini kuracak ve yaşatacak olan Tek Parti'nin üçüncü yetkili adamı olan Genel Sekreter Recep Bey (Peker) de bu konu üzerinde kendini hazırlıyordu. Ne var ki, İsmet Paşa Rusya'daki, Recep Bey ise Almanya'daki sosyalizmin etkisi altında kalmıştı. Bu durumda Türkiye'ye uygulanacak sistem için Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey ile çalışmalar yapılıyor ve adeta bir üçlü yönetim (Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Recep Bey) düzeni hazırlanıyordu. Yani, sadece ekonomik alandaki ihtiyaç zorunluğundan doğan "devletçilik', devletin bütün yönetimini içine alacak bir düzen haline getirilmek isteniyordu. Çalışmalar sonunda, İsmet Paşa ile Recep Bey'in imzaladıkları bir yönetmelik taslağı yapılmışsa da, hiçbir taklit rejim kabul etmeyen, ne komünist ve ne de Nasyonal Sosyalist olan, devletçiliği sadece memleket ekonomisi zorunluluğundan doğma bir karma ekonomi sisteminin gereği olarak kabullenen Mustafa Kemal Paşa, adına Kemalizm denmek istenen ve üçlü yönetim esaslarını düzenleyen, yönetmelik tasarısını kabul ve imza etmedi. (İ. Bozdağ, Bir Çağın Perde Arkası: 62)

Devletçiliği, Mustafa Kemal Paşa gibi anlayıp benimseyen devlet adamı, o sırada hem mebus, hem de İş Bankası Genel Müdürü olan Celâl Bey (Bayar) idi. Özel teşebbüs heveslerinin desteklenmesini gerekli görüyordu. Yine bu sıralarda idi ki, Almanya'da ve Fransa'da kağıt sanayii üzerinde uzmanlık eğitimi almış olan Mehmet Ali (Kâğıtçı) da konferanslar vererek, yazılar yayınlayarak kağıt sanayiinin zorunluğunu ileri sürüyor ve

“Yaşamak için ekmek ne ise, düşünmek için kağıt odur” diyerek ekmek gibi kağıdın da yurt içinde yapılmasını istiyordu. Hazırlıkları bitmekte olan Beş Yıllık Sanayi Planı da böyle bir fabrikayı kapsamına almaktaydı. Fakat hükümet yetkilileri, devletçe kurulacak bir kağıt sanayiinin zarar edeceği düşüncesindeydiler. İş Bankası Genel Müdürü Celâl Bey ise, bu kanıda değildi. Memlekette bir kağıt sanayiinin kurulması gereğine inanıyor ve böyle bir sanayiin zarar etmeyeceği düşüncesini ileri sürüyor, hatta İş Bankası’nın bu sanayii kurmaya hazır olduğunu söylüyordu. Bu nedenle konuyu Banka’nın yönetim kuruluna getirdi. Hepsi de Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşları olan yönetim kurulu başkanı ve üyeleri memlekette bir kağıt sanayiinin kurulması gereğine ve fabrikanın İş Bankası tarafından kurulmasına karar verdiler. Bunun üzerine, İş Bankası bir dilekçe ile Bakanlığa başvurdu, orası da dilekçeyi Sanayi Genel Müdürlüğü’ne gönderdi. Genel Müdürlük, bu işin devletçe yapılabilecek bir iş olduğu gerekçesiyle isteği reddetti. İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Siirt Mebusu Mahmut (Soydan) Bey de konuyu Cumhurbaşkanı’na duyurdu.

O sırada Mustafa Kemal Paşa da önemli bir nokta üzerinde yoğun bir düşünce içindeydi. Birçok devlet işlerinde başarılı bir şekilde tek partili cumhuriyet düzenini uygulamakta olan İsmet Paşa Hükümeti, ekonomik alanda bir türlü başarılı olamıyor, bu alandaki çabalarında yavaş ve eksik kalıyordu. Buna karşılık, 1924’te kurulmuş olan İş Bankası gibi küçük bir kurum, Manisa Mebusu Celâl Bey’in yönetiminde verimli ve örnek bir çalışma içinde idi. Günden güne gelişiyor, büyüyor ve o kıt ekonomik davranışlar döneminde başarılı sonuçlar alıyordu. Acaba, devletin ekonomik alandaki çalışmaları da bu yolda yürütülemez miydi? Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa böyle düşünüyor ve “Birkaç yıl önce 250.000 lira ile işe başlamış bir İş Bankası var, bugün memleketteki bütün ekonomik sorunlara el atıyor. Bir de yurdun bütün varlığını elinde bulunduran bir hükümet var, memlekete tek çivi çakamıyor” diyordu.

İzmit Kağıt Fabrikası’nın kurulması konusunda İş Bankası Genel Müdürlüğü ile Sanayi Genel Müdürlüğü arasındaki anlaşmazlık Mustafa Kemal Paşa’ya intikal edince, anlaşmazlık büyümeye ve sinsi bir çekişme halini almaya başladı. Çünkü şüphesiz ki, Sanayi Genel Müdürlüğü, sadece kendi düşünce ve kararı ile İş Bankasına ret cevabını vermemişti. Sanayi Genel Müdürü, Ekonomi Bakanı Prof. Mustafa Şeref Bey’in takdirini

kazanmış bir memurdu, cevabını verirken ondan direktif almıştı. Mustafa Şeref Bey de, İsmet Paşa'nın devletçilik anlayışını benimsemiş bir kabine üyesi idi. Kamu yararı ile ilgili bir fabrikanın ancak devlet eliyle yapılması gerektiği ve özel teşebbüse yaptırılmasının doğru olmadığı düşüncesini benimsemişti. İş Bankası Yönetim Kurulu üyeleri ise, kağıt fabrikasının bir an önce yapılmasını, bunu da ancak başında Celâl Bey'in bulunduğu İş Bankası'nın sağlayabileceğini ve bunun Kemalist devletçilik anlayışına da aykırı olmadığını ileri sürüyor, bu konuda İş Bankası Genel Müdürü'nü destekliyor, zaten ekonomik alandaki devletçiliği 'Karma Ekonomi' doğrultusunda benimsemiş olan Mustafa Kemal Paşa üzerinde de etkili oluyorlardı.

Sonunda, olay, Yalova'daki bir akşam yemeğinde su yüzüne çıkıp kesin açıklığını aldı. Anlatanlara göre, Yalova'daki akşam yemeğinde, tedavi için Avrupa'ya gidecek olan Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref Bey de varmış. Ve Mustafa Kemal Paşa, bir ara Mustafa Şeref Bey'e "Sizin maiyetinizde bir Sanayi Genel Müdürü var, onu nasıl bilirsiniz?" demiş. Mustafa Şeref Bey "Dürüst, çalışkan ve değerli bir arkadaşımdır" deyince, Mustafa Kemal Paşa sinirlenmiş ve Ekonomi Bakanı ile sert bir dille konuşmuş ve Ekonomi Bakanı'na istifa etmekten başka yapacak iş kalmamış.

Olayı duyan Başbakan İsmet Paşa da sinirlenmiş ve ertesi günü çağrıldığı akşam yemeğine çok geç gitmiş. Mustafa Kemal Paşa ile konuklarını hayli beklettikten sonra, kendi gelmeden masaya oturmak zorunda bırakmış. Yemeğe gelince de kendisi için boş bırakılan sandalyeye oturmuş ve elindeki gazeteyi perde gibi yüzüne tutarak okumaya başlamış, söylenenleri dinlememiş. Bu çok gergin ve sinirli hava içindeki yemek bitip de herkes giderken Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa, özel bir odaya çekilmiş ve olayları gözden geçirmişler. Sonunda karşılıklı fedakârlıklarla anlaşmaya varmışlar. Kamu yararı ile ilgili bir fabrikanın özel teşebbüsçe yapılmaması, kesinlikle devlet eliyle yapılması gerektiği yolundaki düşünce ve devletçilik anlayışına Mustafa Kemal Paşa da katılmış ve artık kağıt fabrikasının İş Bankası'nca yapılması imkânı kalmamış. Buna karşılık, İsmet Paşa da Mustafa Şeref Bey'in istifa edip yerine Celâl Bey'in Ekonomi Bakanlığı'na getirilmesini kabul etmiş. Böylece, İş Bankası Genel Müdürü Celâl Bey (Bayar), 9 Eylül 1932'de Ekonomi Bakanı olmuş. (H. Uran, Hatıralarım: 268; Y.K. Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl: 116; Ş.S. Aydemir, İkinci

Adam: 1/456-460; İ. Bozdağ, Bir Çağın Perde Arkası: 49; Zabıt Ceridesi: 10 Kasım 1932)

Ekonomi Bakanlığı'na getirilen Celâl Bey, ilk iş olarak Cumhurbaşkanı'na bir teşekkür ve bağlılık telgrafı çekti:

> İrade ve feyzinizin ilhamı ile, buyruğunuzdan ve gür verimliliğinizden esinlenerek işe başladım. Halkın ve memleketin ihtiyaçlarını en iyi sezen yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi ülkücü bir işçiniz olarak candan çalışacağım. Yeni görevimde muhtaç olduğum kuvveti ve dayanma gücünü, benden esirgemediğiniz yakınlık duygunuz ve güveninizden alacağım. Bütün davranışlarımda bana tükenmez bir güç ve destek olan yüksek yakınlık duygunuzun ve güveninizin sürmesi en büyük isteğimdir. Derin bir saygı ile ellerinizden öperim, Büyük Paşam. (İ. Bozdağ, Bir Çağın Perde Arkası: 89)

Bu telgraf da açıklamakta ve ispatlamaktadır ki, Celâl Bey'in Ekonomi Bakanlığı'na getirilişi, yukarıda anlatıldığı üzere, Başbakan'ın değil de Cumhurbaşkanı'nın isteği ve emri ile olmuştur. Nitekim, Cumhurbaşkanı, verdiği cevapta, ortada çekişmeli ters bir tutum olmadığını anlatmak için, Celâl Bey'i Ekonomi Bakanı yaptığından ötürü Başbakan'a teşekkür etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Celâl Bey'e gönderdiği karşılık yazı da şöyle idi:

> Yıllardan beri büyük ve ciddi ekonomi işlerinin içinde uğraştınız. Görgü ve tecrübelerinizi çoğalttınız. Bu kez Ekonomi Bakanlığı'nı, daha da yüksek pratik niteliklerle yüklenmiş bulunuyorsunuz. Gerek size, gerekse büyük bir yerindelikle sizi seçen Başbakan'a teşekkür ederim. Bütün dünyada olduğu gibi, memleketimizde de en başta bulunan önemli işimiz ekonomidir. Bunun için, bu işle bütün devlet örgütlerinin, bütün yurttaşların ve hepimizin ciddi duygularla ilgilenmemizin gereği tabiidir. Ulusal ekonomi yolunda güvenerek ve güvendirerek keskin ve kökten adımlar atarken, esas programımızın alınmasını aklımıza getirdiği pratik tedbirleri seçmek en doğru yoldur. Sosyal toplumumuzun bütün iş bölümleri sahiplerini, aynı yararlı ilgi ile, el ele vermiş ve omuz omuza dayanmış olarak bir hedefe yürüyen samimi yolcular yapmak, devletin ekonomik işlerdeki yorgunluğunu azaltmak ve başarı

> uğrunda gerekli zamanı kısaltmak için tek çaredir. Başarınız için, benimle beraber bütün arkadaşlarımızın ve yurttaşlarımızın, maddi ve manevi her türlü araçlarla, yardımcınız olduğunu düşünerek iç rahatlığı ile ve başarının kesinliğine güvenerek köklü çalışmalarda bulununuz. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/553)

Bütün bu olayların gelişiminden ve yazışmalardan anlaşılmaktadır ki, devlet bağımsızlığını, daima ekonomik işleri de kapsamına alan bir bağımsızlık olarak düşünmüş bulunan Mustafa Kemal Paşa, özellikle tek partili cumhuriyet düzenini kurup yerleştirmeye çalışırken, hükümetin ekonomik alandaki tutum ve davranışlarını yeterli bulmuyor, bundan üzülüyor ve en azından ekonomik işlerin gereksiz uzayıp geciktiği ve hükümeti yorduğu kanısında bulunuyordu. Celâl Bey'in Ekonomi Bakanlığı'na getirilmesi ile bu işlerin yoluna girerek devletin ikinci yarısının da gerçekleşeceği ve ancak böylelikle tek partili cumhuriyet düzeninin tamamlanacağı inancındaydı. Yani böylece, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa gibi güçlü bir yardımcı ile içinde Celâl Bey'in de bulunduğu güçlü bir hükümete değil, İsmet Paşa ile Celâl Bey gibi iki güçlü yardımcıya ve bunların ortak yönetimindeki güçlü bir hükümete sahip olmuş bulunuyordu. Ve yine böylece, yıllar yılı sürecek olan İsmet Paşa - Celâl Bey yarışması başlamış oluyordu.

Gazetelerdeki yazılar da bu yarışmayı körükleyecek nitelikte idi... Örneğin,

> Celâl Bey'in Ekonomi Bakanlığına getirilişi her yanda, özellikle ekonomik çevrelerde çok iyi bir etki yapmıştır. Celâl Bey'in ekonomik alanda uyguladığı ilkelerin belli olması, bu elverişli etkilerin başlıca etkeni olmuştur. Artık ekonomik politikamızın ve davranışlarımızın yararlı sonuçlar vermesi kesin sayılmaktadır.
>
> yorumunu takiben
>
> Acınacak ekonomi... Onun adına bizde değil, her yerde neler yazılır ve yapılır. Geçenlerde işte böyle bir yazıda ulusal paramızın düşmesinden hemen memleketin mahvolacağı anlamını taşıyan hükümler karşısında düşünüp dururken, yeni Ekonomi Bakanımızı ziyaret ile kuşkularımızı gidermeye çalıştık. Bu ziyaretimizde, şimdiye kadar okuduğumuz ekonomi kitaplarından çıkardığımız anlamların en pratik ve en anlayışlı açıklamalarını, güç yılların

> içinde saçlarını ağartmış, iyi huylu olduğu kadar alçak gönüllü, bir o kadar da ekonomi işlerinin bilgini olmuş Sayın Celâl Bey'den dinledik. Celâl Bey Ekonomi Bakanlığı'na dünya bunalımının en çok ortaya çıkmış olduğu bir zamanda geliyor. Fakat durumu tümü ile kavramış, milletin ve hükümetin ihtiyaçlarını senelerce yakından tanımış olarak geliyor. Celâl Bey'in başında hayal, nazariye ve kuruntu yoktur. O, herkesin üzerinde ateşli konuşmalar yaptığı bu işleri yıllardan beri her gün dinlemiş ve en iyi şekilleri kendisince kararlamış bir durumdadır. ... Celâl Bey, bugünkü ekonomik durumu düzeltip düzenleyebilmek için tüm koşullara sahiptir ve hastasının hastalığını tanıyan usta bir doktordur.

deniyordu.

Nihayet, liderler yarışmasını en kuşkulu noktasına getiren haber şöyle yayınlandı:

> Sayın Cumhurbaşkanı ile Ekonomi Bakanı Celâl Bey'in gezilerinden sonra memleket için çok önemli kararlar verilecektir. Türkiye'nin her yanında aynı ekonomik koşullarla ilerlenemeyeceğinden, memleket ekonomik bölgelere ayrılacak ve idare mekanizması da buna uydurularak her bölgede ayrı örgütler kurulacaktır. Üçer beşer ilden meydana gelecek bölgelerde bu illerin özel bütçelerinin birleşmesi sayesinde ihraç iskelelerinin, yolların ve benzeri şeylerin kolaylıkla gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Bundan başka, idare kuruluşlarının ekonomik esaslara göre çalışmaya yönetilmesi de tasarlanmaktadır. (F. Kandemir, Siyasi Dargınlıklar: 6/77)

(Nitekim, bu konudaki hazırlıklar 1935'te tamamlanacak ve dört bölgede Genel Müfettişlik kurulacaktır).

Milletler Cemiyeti'ne Giriş

Gerek ekonomik alandaki büyük sıkıntıya, gerekse içişlerdeki huzursuzluğa rağmen, Türkiye'nin dış ilişkiler alanında başarılı bir durumda olduğu, 1932 yılında da açıkça görülüyordu. Ve bu başarıları sağlayan samimi ve hızlı çalışmaların başında, insanlar arasında kardeşlik duygusuna büyük önem vererek insanlık sevgisini dünya barışı politikasının temeli yapmış olan Mustafa Kemal Paşa vardı. 1931 yazında, New York'tan İstanbul'a uçarak gelen (o günlerde bu olay büyük önem taşıyordu) Amerikalı pilotları 3 Ağustos 1931 günü Yalova'da kabul ederek bir demeç veren Mustafa Kemal Paşa, "Kıtaları birleştirirken milletleri de birbirlerine yaklaştırıyorsunuz. Sizin gibi kahramanlar, tüm milletleri birbirlerinin mutlulukları ve kaderleriyle ilgili bir ailenin üyeleri durumuna getirirler. Siz, uygarlığını hayranlıkla izlediğimiz Yeni Dünya'nın büyük ülkesi ile Eski Dünya ülkelerinin kavşak noktasında bulunan Yeni Türkiye'yi böyle araçsızca birleştirirken Amerikalıların ve Türklerin yüreklerini de birbirine daha çok yaklaştırdınız. Bugünün gençliği, bugüne kadar insanların hayalini bile kuramadığı gök yollarından, insanlar ve uluslar arasında yüksek dostlukların ve büyük sevgilerin kurucusu oluyor. Bu yüce hedeflerin yüce belirtilerini veren Amerika'nın, sizin gibi cesur ve idealist gençlerini karşımda görmekle ve onlarla görüşmekle sevinç ve mutluluk duymaktayım. Bu yolculuğunuz Türk tayyarecilerine de hazırlanma çabalarında büyük bir kışkırtma olacaktır" demiş ve sonra bu konudaki düşüncelerini şöyle tamamlamıştı: "Türk milleti, her güzel şeyi, her uygar şeyi, her yüksek şeyi beğenip över. Her şeyin üstünde de kahramanlığa tapar. Kuşkusuz ki bu sözlerim, bugünkü uyanık Türk gençliğinin kulaklarında yüksek ve etkili yankılar yapacaktır. Yüksek yetenekli güzel huylarına önemle baktığım Türk çocuklarından da daha az şeyler istemem" demişti. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 3/89, 90)

Mustafa Kemal Paşa, ilk toplantısını 5 Ekim 1930'da Atina'da, ikinci toplantısını 1931'de Türkiye'de yapmış olan Balkan Devletleri Konferansı'nın 25 Ekim 1931'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi binasında yapılan son birleşiminde Balkan Devletleri Delegeleri'ne karşı yaptığı Fransızca konuşmada da Balkan Devletleri'nin dostluğu ve iyi ilişkileri kadar, bütün insanların iyiliği ve dünya barışı için de önem taşıyan düşüncelerini şöyle açıklamıştı:

“Balkan Milletlerinin birliğine çalışan değerli delegelerin önünde bulunmaktan ve onları sevgi ile selamlamaktan duyduğum mutluluk çok büyüktür. Balkan Milletleri bugün, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi bağımsız politik varlıklar durumunda bulunuyorlar. Bu devletlerin sahipleri olan milletler, yüzyıllarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti de içinde olarak son yüzyıllarda doğan bugünkü Balkan Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun yavaş yavaş parçalanmasının ve sonunda tarihe gömülmesinin bir sonucudur. Bundan ötürü Balkan Milletlerinin yüzyılları kapsayan ortak bir tarihi vardır. Bu tarihin üzüntülü anıları varsa, onlara sahip olmakta da bütün Balkanlılar ortaktır. Türklerin payı ise daha az acı olmamıştır.

İşte Sayın Balkan Milletleri Delegeleri, sizler geçmişin karışık duygu ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik temelleri kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız. İhmal olunmuş ve unutulmuş büyük gerçekleri ortaya koyacaksınız. Balkan Milletleri sosyal ve siyasal, nasıl bir yüz gösterirlerse göstersinler, onların Orta Asya’dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan ortak ataları olduğunu unutmamak gerekir.

Karadeniz’in kuzey ve güney yollarıyla binlerce yıl deniz dalgaları gibi birbiri ardına gelip Balkanlar’a yerleşmiş olan insan toplulukları başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, gerçekten bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan dolaşan kardeş uluslardan başka bir şey değillerdir.

Görüyorsunuz ki, Balkan Milletleri yakın geçmişten çok, uzak geçmişin kırılmaz çelik halkalarıyla birbirine çok iyi bağlanabilirler. İnsanlığın binbir türlü aşırı istekleriyle, din ayrılıkları ile ve bazı tarih olaylarının bıraktığı dargınlık izleriyle geçmiş ve hatta unutturulmuş olan gerçek bağların yeniden canlandırılmasının gerekli ve yararlı olduğu bir yeni insancıl döneme girdik. Bir an için bu geçmişe gömülü anılardan vazgeçsek bile, bugünün gerçek gerekleri de Balkan Milletlerinin, çağın saygıyı ve uzlaşmayı zorunlu kıldığı yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir anlayışla birleşmelerindeki yararın büyük olduğunu göstermektedir. Balkan Birliği’nin temeli ve hedefi, karşılıklı politik bağımsız varlığa saygı ile dikkat ederek ekonomik alanda, kültür ve uygarlık yolunda işbirliği yapmak olunca, böyle bir eserin bütün uygar insanlıkça beğenileceğinden şüphe edilemez.

Yüzyıllar ve yüzyıllardan beri zavallı insanları mutlu etmek için tutulan yolların, kullanılan araçların verdikleri sonuçların ne derece güvenilir oldukları incelenmeye değmez mi? Artık insanlık kavramı, vicdanlarımızı arıtmaya ve duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yükselmiştir. Durumları ve onların gereklerini uygar insan düşüncesiyle ve yüksek vicdan aydınlığı ile gözler önüne koyar ve düşünürsek şu sonuçlara varırız: İnsanları mutlu edeceğim diye onları birbirlerine boğazlatmak, insanlık dışı ve son derece acınacak bir sistemdir. İnsanları mutlu edecek tek araç, onları birbirlerine yaklaştırarak, birbirlerine sevdirerek karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını sağlamaya yarayan davranış ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanların gerçek mutluluğu ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve başarıya ulaşması ile mümkün olacaktır." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/268)

Ekim 1932'de Bükreş'te üçüncü kez toplanacak olan Balkan Konferansı delegelerine karşı Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı bu konuşmadan da anlaşılmaktadır ki, Türkiye'nin açıkça görünen siyaseti sadece komşu milletlerle dostluk ilişkileri kurmak değil, o komşular arasında daha iyi anlaşmalar da meydana getirmektir. (General Sherrill, Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik: 96)

Kaldı ki, Mustafa Kemal Paşa'nın hedefi bundan da çok ileri idi. Onun sadece kendi ulusu, Balkan ulusları, komşu uluslar, hatta sadece uygar uluslar, sadece geri kalmış uluslar, sadece akraba uluslar için değil tüm insanların, tüm insanlığın mutluluğu için değer taşıyan bu sözlerinin açıkladığı düşünce ve davranışları bütün dünya tarafından önemle izleniyor ve bütün dünyada olumlu etkiler yapıyordu. Nitekim Milletler Cemiyeti'nin 29 üye devletinin temsilcileri tarafından, 1 Temmuz 1932'de, ortaklaşa imza ile Milletler Cemiyeti Başkanlığı'na verilen önerge bu gerçeği açıkça ortaya koymakta idi:

> Biz Arnavutluk, Almanya, Avusturya, Avustralya, İngiltere, Bulgaristan, Kolombiya, Küba, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Macaristan, İtalya, Japonya, Letonya, Yeni Zelanda, Panama, Hollanda, İran, Lehistan, Romanya, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Yugoslavya Delege Kurulları, bir devletin Milletler Cemiyeti'ne üye olabilmesi için Antlaşma'nın birinci maddesinde göz önünde tutulan genel koşulları

> Türkiye Cumhuriyeti’nin yerine getirmiş olduğunu görerek, Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olmaya ve değerli işbirliğinden Cemiyet’i yararlandırmaya çağrılmasını teklif ediyoruz.

Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nun, 6 Temmuz 1932 tarihli toplantısında yapılan konuşmalar ise çok daha önemli idi. İlk sözü alan İspanya Delegeler Kurulu Başkanı M. Madarlaga şöyle diyordu: “Terk-i Teslihat (Silahlanmayı Bırakma) Konferansı Genel Komisyonu’nun 13 Nisan birleşiminde Türkiye Dışişleri Bakanı, amacının iyi anlaşılıp anlaşılmadığını ve Türkiye’nin anlattığı şekildeki siyasetinin Milletler Cemiyeti kavramının anlamına uygun olup olmadığını sormuştur. Tevfik Rüştü Bey, bu soylu davaya katılmak için Türkiye Cumhuriyeti’nin hiçbir engel tanımayacağı hakkında Konferans’a teminat verebileceğini de sözlerine eklemişti. Tevfik Rüştü Bey, bu sözlerle, aynı zamanda benim bir ay önce arkadaşlarıma yaptığım çağrıya da cevap verdiği düşüncesinde bulunmuş; ve bu nutuktan bir gün önce aramızda yapılan çok dostça bir konuşmaya değinerek de bu çağrıda kişisel ve samimi bir telmih (üstü kapalı anlatma) görmüştü. “Türkiye delegesinin”, benim güçsüz müdahaleme bu kadar önem vereceğini hiç beklemiyordum. Çünkü İspanya Delegeler Kurulu’nun, herhangi bir devletin Milletler Cemiyeti’ne girmesine yetecek kadar yetki sahibi olduğunu hiç sanmıyordum. Milletler Cemiyeti’ne girmek değil ve fakat bu girişi sevgi ile karşılamak hususundaki çağrımın birçok delege kurullarınca da iyi karşılandığını söyleyebilmekle, şimdi mutluyum.”

Madarlaga, 29 devlet delegesinin imzalarını taşıyan bu önergeyi okuduktan sonra sözlerine şöyle devam etti: “Bu çağrının, dilediğimiz iyi kabulü yakında göreceği ümidini belirtmekle Genel Kurul’un düşüncelerine de tercüman olduğumu sanıyorum. Bazıları geçirmekte olduğumuz bunalımın Milletler Cemiyeti’nin geleceğini etkileyeceği düşüncesine yönelmektedir. Ben, bu kuşkuyu hiç duymadım. Vatandaşlarım da benim gibi, Milletler Cemiyeti’nin geleceğinden kuşkulanılmasına gerek olmadığı ve bunun uluslararası ilişkilerde daha çok düzene, adalete, açıklığa doğru insanlığın gelişmesinde zorunlu bir aşama olduğu kanısındadırlar. Bununla beraber, en sağlam inançların da olaylarla güçlendirilmesi iyidir. Nitekim bugün, yakında yapılacak bir üye kaydı olayı ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Bu kayıt işlemine şimdiden kesinleşmiş diye bakabiliriz.

Bundan ötürü, ne tamamen Avrupalı, ne de tamamen Avrupa dışı olmayan ve daha çok Akdenizli olan bir milletten söz edebiliriz. Çünkü denizler, ayırmaktan çok birleştiricidirler. Bu nedenle ben, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişinin, Cemiyet'in bunalım geçirmekte olduğu düşüncesini akıllardan tamamen sileceği ümidini göstermek cesaretinde bulunuyorum."

Yunan Delegesi (Dışişleri Bakanı) M. Mihalakopulos da samimi bir konuşma yaptı:

"İspanya Delegesi'nin, istenen sonucu alacak kadar sanatlı konuşmasına, Türkiye, İspanya, Yunanistan gibi üç genç cumhuriyetin, Milletler Cemiyeti yüksek idealinde sıkıca birleşmiş olduklarını görmekten duyduğum sevincin etkisiyle birkaç kelime ekleyeceğim; ve buradaki genel bir görüşü açıklayacağım... İspanya, barış ve uluslararası işbirliği ideallerinin gerçekleşmesine hizmet ettiyse, Yunanistan da kendi araçlarının olanakları ile Cemiyetimizin prensiplerine derin bağlılığını ispatlamıştır. Yeni Türkiye de, hepimizin hedef tuttuğumuz amaçlara erişmek için harcanan emeklere katılma kararlılığını çoktan göstermiştir. Yeni Türkiye ne Silahlanmayı Bırakma Konferansı'nın Hazırlık Komisyonu'na, ne de sözü edilen Konferans'a katılmaktan kaçınmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği Komisyonu'nun çalışmalarına da fiilen katılmış ve daima barış için çalışmak hususundaki içten isteğini açıkça göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, insanlığa daha iyi bir gelecek sağlamak için dayanışmalı bir şekilde birleşmiş olan milletlerin arasında kendine düşen yeri alması için yapılacak çağrının şerefine hak kazanmıştır. Türkiye, Yunan milleti ile kendisini ayıran yüzyılların düşmanlığını silmek hususunda gösterdiği iyi niyet ve aradaki soğukluğun yerine bulutsuz bir dostluk koyma yolunda harcadığı temiz çalışma ile anlaşmazlıkların ve kuşkuların acılı yeri sayılan bir toprak parçasında samimiyetle barışa hizmet ederek Avrupa'ya ve bütün dünyaya büyük bir iyilik yapmıştır. Bu hayırlı eserde Yunanistan'ın da aynı derecede ortak olduğunu söylemekle büyük bir gurur duyuyorum. Eğer birisi bu kürsüden Yunanistan'ın bir gün Türkiye ile el ele vererek ortak ideale doğru yürüyeceğini söyleseydi, bilinmezliklerden haber vermede çok ileriye giden bir hayal adamı gibi gülümseme ile karşılanırdı. Oysaki Türkiye ile Yunanistan, Silahlanmayı Bırakma Konferansı'nın zorlukla elde etmeye çalıştığı amaçların çoğunu kendi aralarında gerçekleştirmiş bulunuyorlar. Bunun içindir ki, Yunan Delegeler Kurulu, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesini özellikle selamlayacaktır."

Bu iki konuşma üzerine Başkan (Belçika Dışişleri Bakanı M. Haymans), "Bu teklif Genel Kurul'un gündeminde yazılı olmadığından yapılacak ilk iş bu teklifin gündeme alınıp alınmayacağını oylamaktır" dedi ve hiç kimse karşı çıkmadığı için de Genel Kurul'un oybirliği ile meselenin gündeme konulmuş olduğunu bildirdi. Bunun ardından,konuşmalar tekrar başladı.

Avustralya Delegesi çok ilginç bir konuşma yaptı ve sık sık alkışlarla karşılandı: "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne çağrılmasına ait teklifi hararetle destekleriz. Birçok kuşaklardan süregelmiş en yüksek bir kültüre ve olağanüstü ciddi bir ulusal niteliğe sahip olması, Türkiye'nin en belirli vasıflarından biridir. Bu vasıflar, geçen yüzyıllardan çok, bugün gelişmiş bulunmaktadır. Genel Savaş'ın savaşçılarından biri ve Gelibolu, Filistin, Sina, Suriye cephelerinde bulunmuş bir insan sıfatıyla söylüyorum ki, Türk askerinin savunmadaki eşsiz kahramanlığını ve hücumdaki kudret ve kabiliyetini hayretle görmek fırsatlarını elde ettim. Gelibolu'da, arkadaşlarım ve ben, Türklerin cesaretleri ve dayanma güçleri karşısında çok kere şaşkınlıklar içinde kaldık. Türk Orduları'nın, Avustralya mitralyözlerine karşı ve Britanya Donanması'nın gülle yağmuru altında, pervasızca ileri atıldıklarını gördük. Türklerin değerleri ve dayanma güçleri hakkındaki yüksek düşüncelerimi işte ben böylece elde ettim. Savaşın korkunç kötülüklerini bu kadar yakından gören bu milletin, gelecekteki çabalarını savaşa engel olmaya hasredeceği kanısı o günden beri, her türlü duygunun üstünde olarak bende kesinlikle yer etmiştir. Milletler Cemiyeti'nin amacı, savaşı yasadışı saymak ve uluslararası anlaşmazlıkları barışçı araçlarla ortadan kaldırmaktır. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi, bu memleketin geleceğini bu ülküye bağlayacağını gösterir. Böyle bir olayın birinci derecede öneme sahip olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. Bu olay, aynı zamanda, Türkiye'nin ulusal yaşantısında yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır, Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'ndeki işbirliği, olağanüstü değer taşıyacaktır."

İtalyan Delegesi M. Scialoja da şunları söyledi: "Genel Kurul'a sunulan teklife içtenlikle taraftar olmakla övünürüm. Eskiden beri, Milletler Cemiyeti davasının, evrensel niteliğinin içinde var olduğu ve başarısı ile geleceğinin bu evrenselliğe bağlı bulunduğu düşüncesindeyim. Hatta üye olmayan devletlerin çalışmalarımıza katılmalarını sağlamak için tüzüğümüzün en geniş bir tarzda yorumlanmasından yana olduğumuzu genel kurulunuza hatırlatmayı gerekli görmüyorum. Bunu, bu devletlerin

Cemiyetimize girmelerini kolaylaştırmak için yaptık. Bu yolda attığımız iyi bir adımla İtalya, Türkiye ile karşılaşmaktan özel mutluluk duymaktadır. Gerçekten de, Avrupa çıkarlarının esaslı bir unsuru olan Türkiye'nin aramızdaki eksikliği açıkça belli idi. Biz İtalyanlar, Türkiye'yi bir manevi güvenlik sayıyoruz. Bugün İtalya ile Türkiye arasındaki olağanüstü samimi ilişki, harcadığımız değerli emeğin açık anlamlı bir delilidir. Teklifi desteklemekle yalnız Türkiye hakkındaki dostluğumuzu ve samimiyetimizi açıklamış olmuyorum, aynı zamanda Gazi'nin aydın yönetiminde genç Akdeniz Devleti'nin doğuşunu memleketimin nasıl bir güvenlik duygusu ile karşıladığını ve gelişimini de izlediğini genel kurulunuz önünde tekrar perçinliyorum."

Fransız Delegesi Joseph Paul Boncour ise şunları anlattı: "Türkiye'nin çağrılması için açıklanan duygulara katılmak üzere Fransa adına bizzat kendim gelmek istedim. Avrupa ile Asya arasında bir bağlantı kuran bu çok eski ülkenin Cemiyet'e katılması, izlenen evrensel eserin bir sembolüdür. Birçok arkadaşlarım, Türkiye ile eski ve yeni dostluklarından söz ettiler, bu hususta en eski dostluktan söz etmek hakkının memleketime ait olduğunu sanıyorum. Çünkü bu dostluk, ta Büyük Hıristiyanlık Kralı'nın inançlı Müslümanların Başkanı'nı selamladığı ve bazı skandallara sebep olduğu zamana kadar gitmektedir. O günkü ilgi, bugünkü Milletler Cemiyeti anlayışının bir müjdecisi idi."

İngiliz Delegesi Lord Londonderry de, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne alınması dünya çapında memnuniyet doğuracaktır. İngiltere hükümeti, Türkiye'nin önemli bir istikrar ve barış unsuru olduğu kanısındadır. Türkiye'nin işbirliği, yalnız coğrafya durumu bakımından değil, aynı zamanda Gazi'nin çok üstün ve seçkin yönetimi altında izlediği politika bakımından da gereklidir. Gazi, milli bir eserin mutlaka dar bir milletçiliği gerektirmediğini görmüş ve milletlerin bir araya gelip toplanmalarında Türkiye'nin oynaması gereken rolü gözler önüne koymuştur. Böylece eski düşmanlıklar unutulmuş ve eski dostluklar tekrar canlandırılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin aldığı yolu memnunlukla karşılayabiliriz. Türkiye çağrıyı kabul ederse İngiltere hükümeti bunu ilk kabul edeceklerden biri olacaktır" dedi.

Japonya Delegesi Büyük Elçi M. Sato da, öteki delegelerin sözlerine katıldığını bildirip şunları söyledi: "Japonya, Batılılar tarafından çok az

tanınmış olduğu bir dönemde bile samimi ilişkilere sahip olduğu büyük Türk milletini olağanüstü bir memnunlukla karşılar. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulü, tarihteki rolü daima önem kazanmış olan bir milletin değerli işbirliğini sağlaması bakımından bir aşama olacaktır."

Alman Delegesi M. Göppert de önceki konuşmalara katılarak, "Ünlü Başkan'ının isabetli yönetimi altında uluslararası barış yapıtında işbirliğine özellikle layık olan Büyük Türkiye Cumhuriyeti'nin, üyeliğe davetini, Almanya memnunlukla karşılar. Bu yer Türkiye'ye zaten çoktan beri ayrılmıştı. Almanya, eski ve sadık dostun iki milleti ve iki hükümeti arasındaki ilişkilerin tekrar canlandığını ve bu ilişkilerin gelecekteki işbirliğini de etkisi altına alacağını görmekle mutludur" dedi.

İran Delegesi, 'Türkiye'nin Cemiyet üyeliğine çağrılışını memnunlukla karşıladığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri dünya barışı ile ilgili konulardaki işbirliğinden hiç kaçınmadığını ve bu çabalarının Milletler Cemiyeti'nin dışında kalmasından üzüntü duyduğunu, türlü komşuları ve bu arada İran ile yüzyıllardan beri çözülmemiş anlaşmazlıkları içtenlikle çözüme vardırmasının barışseverlik düşüncesinin parlak delili bulunduğunu ve Milletler Cemiyeti'ne girmesinin dünya barışının yaşatılabilmesi için bir garanti olduğunu' söyledi.

Bulgar Delegesi, 'Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesinin, Cemiyet'in evrenselliğine doğru atılmış bir adım olduğunu, bunun büyük bir boşluğu doldurduğunu, zaten Türkiye'nin Cemiyet çalışmalarına yardım etmekte bulunduğunu ve yaptığı türlü anlaşmalarla Cemiyet'in ülküsüne olan bağlılığını gösterdiğini' anlattı ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişini istekli duygularla selamlayıp alkışladı.

Konuşmalar sona erince, Başkan, konuşmaları özetleyerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın verimli ve aydınlık yönetiminde yaptığı ilerlemelerin temellerini belirtti, genç ve güçlü Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti üyeliğine çağrılmasında, Cemiyet üyelerini birlik halinde görmekten mutlu olduğunu ve kararın Genel Sekreter tarafından hemen Türkiye hükümetine duyurulacağını, Türkiye'nin cevabı gelince de hemen bütün delege kurullarına bildirip Cemiyet'i 18 Temmuz'da tekrar toplantıya çağıracağını, yapılacak toplantıda Türkiye delegelerinin de Cemiyet'teki yerlerini alacaklarını açıkladı.

Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Sir Eric Drummond, Türkiye'nin Bern Büyük Elçisi Cemal Hüsnü Bey (Taray) aracılığı ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e (Aras), çağrıyı bildiren bir mektup gönderdi. Mektupta özellikle şöyle deniyordu:

> Genel Kurul 6 Temmuz tarihli birleşiminde, Milletler Cemiyeti'ne yeni üyelerin kabulüne dair olan ve Antlaşma'nın birinci maddesinin ikinci fıkrasında göz önünde tutulan şartlara sahip olduğunu görerek Türkiye Cumhuriyeti'ni Milletler Cemiyeti'ne üye olma ve Cemiyet'i değerli işbirliğinden yararlandırma çağrısında bulunmaya karar vermiştir. Bu kararı lütfen, hızla hükümetinize duyurur ve Genel Kurul'un çağrısına hükümetinizin cevabını hızla bana bildirirseniz size minnettarlık duyacağım.

Böylece konu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geldi. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey olup bitenleri ayrıntılarıyla anlattı, Milletler Cemiyeti'ndeki konuşmaların özetlerini okudu ve "Özel bir mutlulukla okuduğum bu özetler de yeterince açık ve anlamlı olarak gösteriyor ki, bütün bu güzel sözlerde, milletlerin Kemalist Türkiye'ye karşı olan sevgi birliğinin anlamlı sesinin ve bizim bütün dünya milletlerine karşı yüreğimizde saflıkla beslediğimiz aynı duyguların içten yankısı vardır. Yine bu güzel sözlerde milletlerin ve Milletler Cemiyeti'nin evrenselliğe doğru bir atağı ve bu nedenle yeni bir ilerleme aşaması seziliyor. Aynı zamanda barışa ve evrensel sevgiye dayanan dürüst politikamızın sağlamlığını ve şimdiye kadar yürüdüğümüz yolda devam etmenin yerindeliğini gösteriyor" dedi. Devamla, bu konuda konuşan İspanya, Yunanistan, Almanya, İngiltere, İtalya, Japonya, Avusturya, Avustralya, Bulgaristan, Kanada, Kolombiya, Hindistan, Macaristan, İrlanda, Polonya, Portekiz delegelerine teşekkür telgrafları gönderildiğini, bunlarla birlikte Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne gönderilmek üzere hazırlanan cevabın da okunacağını ve uygun görülürse hemen telgrafla bildirileceğini, Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan ve fakat arada dostluk antlaşması olan devletlere, bu arada Kuzey Amerika Büyük Cumhuriyeti'ne, Brezilya Cumhuriyeti'ne ve Afganistan'a bu cevabın birer örneğinin gönderileceğini, komşu devlet Sovyet Rusya'nın Ankara Maslahatgüzarı'na verilmek üzere ayrı bir mektubun hazırlandığını, onun da burada okunacağını bildirdi ve hazırlanmış tasarıları okumaya başladı:

> Sayın Genel Sekreter;
>
> Genel Kurul adına yapılan çağrınıza karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmaya hazır olduğunu ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyesi olmayan devletlerle yaptıklarını da içine alan şimdiye kadar yapmış olduğu bütün sözleşmelerle üzerine almış olduğu yükümlülüklerin, Milletler Cemiyeti üyeliği görevi ile bağdaşmaz olmadıklarını bildirmekten onur duyarım. Bu hususta, zaten Türkiye'nin kabulünden önce imzalanan bütün antlaşmaların, Milletler Cemiyeti üyelerinin çoğunun imzalamış bulunduğu Paris Misâkı'nın (Antlaşması'nın) ruhuna uygun olarak yapıldığını belirtirim. Bu açıklamayı yaparken, Türkiye'nin 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan sözleşmelerden doğan askeri nitelikteki yükümlülüklerden ötürü özel bir durumda bulunduğunu da eklemeyi görev bilirim.
>
> Bu şartlar altında, Almanya hükümetinin, Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne kabulü hakkında Genel Sekreter'e gönderdiği 8 Şubat 1926 tarihli mektubunda sözünü ettiği Belçika, Fransa, İngiltere, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya delegelerince imzalı 1 Aralık 1925 tarihli nota deyimlerini hatırlatmalıyım... Bu notanın son fıkrası aşağıdaki şekilde anlatılmıştır: ... Cemiyet üyelerine 16'ncı madde gereğince verilen sözün yerine getirilmesi şu şekilde anlaşılmalıdır ki, Cemiyet üyesi devletlerden her biri bir antlaşmaya uymayı sağlamak ve saldırılara engel olmak için, askerlik durumu ile bağdaşacak ve coğrafi durumunu hesaba katacak bir ayarlama ile dürüst ve etkili bir şekilde işbirliği yapmakla yükümlüdür. Derin saygılarımla.

Sovyet Rusya Ankara maslahatgüzarına verilmek üzere hazırlanmış mektup şöyleydi:

> Sayın Maslahatgüzar,
>
> Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi hakkındaki Genel Kurul çağrısını bildiren Genel Sekreter'in telgrafının bir örneğini ilişikte göndermekten onur duyarım. Bu çağrıya hükümetim tarafından hazırlanan cevabın örneği de eklenmiştir. Türkiye'nin bugüne kadar giriştiği ve Milletler Cemiyeti üyeliğine düşen görevlerle bağdaşması zaten hiçbir suretle imkân dışı olmayan

uluslararası antlaşma hükümlerine, Cemiyet’e girişinden sonra da yürek temizliği ile bağlı kalmakta devam etmesi çok tabii olduğundan, Türkiye hükümeti adına bunu size bildirmekten onur duyarım. Türkiye Cumhuriyeti, sadece belli başlı kuşkusu değil ve fakat en temelli amacı dünyada barışı korumak olan, Cenevre’deki bu uluslararası kuruluşa katılmakla bugüne kadar kendi gücü oranında gerçekleştirmeye çalıştığı devamlı barış ülküsüne, doğacak yeni olanaklar ve araçlarla, hizmete devam etmekten başka bir şey yapmış olmayacaktır.

Bu düşünceler yüzünden ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı’nın (Birliği’nin) barış ülküsü hakkında yüksek duygularla ne kadar dolu olduğunu bildiğimden hükümetim, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı ile Türkiye arasında her zaman var olan samimi dostluk ilişkilerinin gelişmesini hedefleyen çabalarının hiçbir suretle durmayacağını ve tam tersine olarak devletlerimizin işbirliği esaslarının, ortak barış ülküleri yararının güçlenmesi yolunda devam edeceğini belirtmekle mutluyum. Bütün bu düşüncelerle ve ülkelerimizi birleştiren çok dostça ilişkilerin gelecekteki gelişmesi ile ilgili noktaları açıkça belirtmek isteği ile size çok yakında daha ayrıntılı ve Milletler Cemiyeti’ne girmeden az önce, yani 25 Nisan 1926’da Almanya Dışişleri Bakanı tarafından Berlin Elçimize gönderilmiş olan mektup gibi bir mektup göndermek niyetindeyim.

Bu mektubumuzla apaçık olarak büyük komşumuz ve dostumuz Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı’na karşı durumumuzu bir kez daha açıklamış, belirtmiş ve anlatmış olacağız.

Konuşmalar ve belgelerin okunması bitmişti. Meclis Başkanı, tasarıları oyladı, oybirliği ile kabul edildiklerini bildirdi. (Zabıt Ceridesi: 9 Temmuz 1932)

Ve Mustafa Kemal Paşa’nın, dışişleri ile ilgili çalışmalarında Türk hükümetine verdiği yön, tüm dünya devletlerince uyulması gerekli, değerli ve önemli bir ilke olarak kabul edildi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa’nın dünya barışı için söyledikleri, yaptıkları ve düşündükleri gerçekten ülke sınırlarını aşarak tüm insanlıkça uyulması gereken ilkeler niteliğinde idi ve

1 Kasım 1932 günü yaptığı Meclis açış konuşmasındaki sözleri de buna çok güzel bir örnekti:

“Bizim kanımızca uluslararası politik güvenliğin gelişmesi için ilk ve en önemli şart, bütün ulusların hiç olmazsa barışı koruma düşüncesinde içtenlikle birleşmesidir. Biz ekonomik genişliğin temelini de, ancak her ulusun kolay geçimle yaşamaya ve ilerlemeye haklı olduğunu teslim eden bir anlayışla, bütün ulusların birlikte çalışmaları yolunun bulunmasında görüyoruz.”

Gerçekten de, Mustafa Kemal Paşa dünya barışına ulaşma çabalarına her zaman tam bir içtenlikle bağlı kalmış ve bir yıl sonra Yunanlılarla yapılan antlaşma dolayısıyla Yunan devlet adamlarının telgraflarına verdiği cevaplarda, “Türkiye Cumhuriyeti, milletler arasında dostluk ve barış düşüncesini geliştirme ve pekiştirme bakımından kendine düşen görevi ciddi ve samimi olarak yapmaktan hiçbir zaman geri kalmayacaktır” demiştir. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 4/560)

Ancak, Mustafa Kemal Paşa, dünya barışına büyük bir bağlılık duymakla beraber, herhangi bir yerden gelebilecek tehlikeye karşı tedbirli olmayı da gözden uzak tutmuyor ve bu alandaki düşünce ve kuşkularını şöyle açıklıyordu:

“Yenen devletler, yenilenlere barış şartlarını zorla kabul ettirirlerken, bu memleketlerin etnik, jeopolitik ve ekonomik özelliklerini hiç göz önüne almamışlar ve sadece düşmanlık duygularından etkilenmişlerdir. Bu nedenle, dün olduğu gibi yarın da, Avrupa’nın geleceği, Almanya’nın alacağı duruma bağlı bulunacaktır.

Bugün Avrupa’nın doğusunda bütün uygarlığı ve hatta insanlığı tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve manevi olanaklarını, toptan olarak dünya ayaklanması amacı uğrunda seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz bilinmeyen yepyeni politik metotlar uygulamakta ve rakiplerinin en küçük yanlışlıklarından bile tam yararlanmasını bilmektedir. Avrupa’da çıkacak bir savaşın başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya’dır. Sadece Bolşevizm’dir. Rusya’nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok savaşmış bir millet olan biz Türkler, orada olup bitenleri izliyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığı ile görüyoruz.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 3/92, 93)

Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin dünya barışı uğrundaki çabalarının sürdüğü sonraki yıllarda da Atatürk şunları söyleyecektir:

“Uluslar acı ve tasa bilmemelidirler. Şeflerin görevi, yaşamayı neşe ve hevesle karşılamaları için uluslarına yol göstermektir. Bazı filozoflar her şeyi kara görüyorlar, ‘Madem ki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki geçici yaşantıda neşe ve mutluluk olamaz’ diyorlardı. Akıllı bazı filozoflar ise ‘Madem ki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız sürece şen ve şatır olalım’ demektedirler. Ben, kendi karakterim bakımından ikinci görüşü beğeniyor, üstün tutuyorum. Fakat şu kayıtlar içinde: Bütün insanlığın varlığını kendi kişiliklerinde gören adamlar mutsuzdurlar. Besbelli ki o adam, tek bir kişi olarak yok olacaktır. Herhangi bir kişinin, yaşadıkça memnun ve mutlu olması için gerekli olan şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Akıllı bir adam, ancak böyle davranabilir. Hayatta tam tat ve mutluluk, ancak gelecek kuşakların onuru, varlığı, mutluluğu için çalışmakta bulunabilir. Bir insan böyle davranırken, ‘Benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı anlayacaklar mı?’ diye düşünmemelidir. Hatta en mutlu olanlar, hizmetlerinin bütün kuşaklarca bilinmemesini tercih edecek karakterde bulunanlardır.

Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile uğraşmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı kimseler de adam yetiştirmekten hoşlanırlar. Bahçesinde çiçek yetiştiren adam, çiçekten bir şey bekler mi? Adam yetiştiren de, çiçek yetiştiren kişideki duygularla davranabilmelidir. Ancak böyle düşünen ve çalışan adamlardır ki, memleketlerine ve milletlerine ve bunların geleceklerine yararlı olabilirler. Bir adam ki, memleketin ve milletin mutluluğunu düşünmekten çok kendini düşünür, o adamın değeri ikinci derecededir. Esas değeri kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak kendi kişiliği ile var sayan adamlar, milletlerinin mutluluğuna hizmet etmiş sayılmazlar. Ancak kendinden sonrakileri düşünebilenler, milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkânlarına kavuştururlar. Kendi gidince ilerleme ve hareket durur sanmak bir gaflettir. Buraya kadar sözünü ettiğim noktalar ayrı ayrı toplumlara aittir. Oysaki bugün, bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmaya uğraşıyorlar. Bu nedenle insan, bağlı olduğu ulusun varlığını ve mutluluğunu düşündüğü kadar, bütün dünya uluslarının huzurunu ve kolay geçimini de düşünmeli ve kendi ulusunun mutluluğuna ne kadar değer veriyorsa bütün dünya milletlerinin mutluluğuna hizmet etmeye de elinden

geldiği kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu çalışmalarda hiçbir şey yitirilmez. Çünkü dünya uluslarının mutluluğuna çalışmak, başka bir yoldan kendi huzur ve mutluluğunu sağlamaya çalışmak demektir.

Dünyada ve dünya milletleri arasında sessizlik, açıklık ve iyi geçim olmazsa bir ulus kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan yoksundur. Onun için ben sevdiklerime şunu öğütlerim: ‘Ulusları yönetip hedeflerine götüren adamlar elbette her şeyden önce kendi uluslarının varlık ve mutluluğunun sağlayıcısı olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için de aynı şeyi istemek gerekir.’ Tüm dünya olayları bize bunu ispatlar. En uzak sandığımız bir olayın bir gün bize değmeyeceğini bilemeyiz. Bunun için insanlığın tümünü bir vücut ve bir milleti de bu vücudun bir uzvu saymak gerekir. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan bütün öteki vücut parçaları etkilenir.

Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, ‘bana ne’ dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla ilgilenmeliyiz. Olay ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak gerekir. İşte bu düşünüş insanları, ulusları ve hükümetleri bencillikten kurtarır. Bencillik kişisel olsun, ulusal olsun daima kötü sayılmalıdır.

O halde sözlerimden şu sonucu çıkaracağım: ‘Elbette kendimiz için gereken her şeyi düşüneceğiz ve gereğini yapacağız. Fakat bundan sonra bütün dünya ile de ilgileneceğiz. ... Bir devlet ve milleti yönetme durumunda bulunanların daima göz önünde tutmaları gereken mesele budur.’ ... Düşündüklerimi açıkça söylüyorum. Çünkü ben bir halk adamıyım. Düşündüklerimi daima halkın önünde söylemeliyim. Yanlışım varsa halk beni yalanlar. Fakat şimdiye kadar bu açık konuşmada halkın beni yalanladığını da görmedim.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 2/277)

Böylece, 20 Kasım 1936’da kabul edilen 3068 sayılı kanunla, “dünya barışının güçlenmesine hizmet etmek ve evrensel ahenk düşüncesinin gelişmesini sağlamak için bütün uygar ulusların emeklerini birleştirmek”, “saldırgan savaşları ve silah kullanarak yapılan fetihlerle arazi kazanmayı imkânsız hale getirmek ve meşruluk dışı davranışları cezalarla önlemek ve bunların yerine adalet ve insaf düşüncelerine dayanan barışçı çözüm yolları koymak” amaçları ile “dünyaya barışın kazandırdığı maddi ve manevi geçim kolaylığını ve mutluluğu sağlayan ve yukarıda yazılı prensiplerin

bozulması halinde bu etkili araçlardan biri uygulanacak olan uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollarla giderilmesi” hakkında devamlı bir sistem kurmak için Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Paraguay ve Uruguay hükümetleri arasında 10 Ekim 1933’te Rio de Janeiro’da imza edilen “Savaşı Önlemeye Mahsus Güney Amerika Anlaşması”na katılınacaktır.

Dünya barışı hedefine doğru ilerlerken en etkili araç olarak Milletler Cemiyeti’ne değer verilecek, en bunalımlı günlerde bile bu kanı sarsılmayacak ve mesela İspanya İç Savaşı sırasında Milletler Cemiyeti’nin bu işe yaramadığı görüşü dünyaya yayılmak istenirken, Başbakan İsmet İnönü şunları söyleyecektir:

“Milletler Cemiyeti’nin gücü ve zayıflığı son zamanlarda gereksiz ve oransız büyütülmektedir. Gücüne inananlar büyük davaların ve büyük meselelerin kolaylıkla fiili ve kesin olarak halledilmesini beklemişlerdir. Bu, gereğinden çok bir hayalciliktir. Zayıflığını ileri sürenler, onun hiçbir yararı olmadığını ve uluslara hiçbir güvenlik vermediğini sanmaktadırlar. Böyle sanmak da, gerçeği kendi ölçüsünde görmemektir.

Milletler Cemiyeti, hukuk ve fiil bakımından dışında kalmış devletlerin çalışmalarından yoksun bulunmakla, büyük bir zayıflık içindedir, buna şüphe yok. Dışta kalan devletlerin değerli ve ortak çalışmalarını Milletler Cemiyeti’nde birleştirmeleri, bu kuruluşun uluslararası barış ideali için kendindeki yüksek otoriteyi çok güçlendirecektir Bunda da şüphe yoktur ve ben böyle olmasını dilerim. Ancak, bugünkü durumu ile de Milletler Cemiyeti, az bir değerde değildir. Tersine, büyük bir önemde ve büyük bir değerdedir. Bu kadar çok ulusun, belli barış hedeflerinde birleşmiş olduklarını söylemeleri, dünya ve insanlık için esaslı bir dayanaktır. Bunca ulusun sorumlu devlet adamlarının zaman zaman buluşarak birbirlerini görüp anlamaları az görülecek bir yarar değildir ve bazı değerli denemeler göstermiştir ki Milletler Cemiyeti, uluslararası sorunların üzerine eğilmekte bazen iyi çareler bulan değerli bir araçtır. Son olarak, Milletler Cemiyeti’nin uluslararası barış için gösterdiği ideal, herkesin gerçekleşmesine yardım etmesi istenen bir idealdir. Bununla biz, yani Türkiye, Milletler Cemiyeti’nin lehinde ve aleyhinde ileri sürülen bütün noktaları düşünerek onun yararlı bir kuruluş olduğuna, onun çizdiği esaslar içinde bir politika izlemek istediğimize yürek temizliği ile ve bilinçli olarak inandığımızı göstermiş oluyoruz.” (Zabıt Ceridesi: 14 Haziran 1937)

Tarih Çalışmaları

1932 yılının ikinci yarısında, Mustafa Kemal Paşa'nın kurmaya çalıştığı tek partili cumhuriyet düzeni tamamlanmışa benziyordu. Hükümet işlerinde tek aksayan konu olarak görülen ekonomik işlerin de, İş Bankası'nın başarılı genel müdürü iken Ekonomi Bakanlığı'na getirilen Celâl Bey'in (Bayar) yönetimine verilip planlı ekonomi alanındaki çalışmalar gelişince, Mustafa Kemal Paşa'nın devlet işlerine karşı olan tutum ve davranışlarında hayli değişiklik olmuştu. Bazılarına göre, O, artık 1930 öncesinin çok hareketli, atılgan, mücadeleci Mustafa Kemal Paşa'sı değildi. Hükümeti, yapacağı işlerde, geniş ölçüde serbest bırakmıştı. (Ş.S. Aydemir, Tek Adam: 3/378)

Ve "Eğer Çankaya'da rahat ediyorsam, İsmet Paşa'nın sayesindedir" diyerek, kendini tüm anlamıyla bilimsel alanda dil ve tarih çalışmalarına vermiştir. (G. Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii: 1/120)

Tarih çalışmalarındaki ilk adım 1930 yılında atılmış ve 23 Nisan 1930'da toplanan Altıncı Türk Ocakları Kurultayı'nın 28 Nisan 1930 tarihli birleşiminde, Türk Ocakları içinde bir Türk Tarihi Tetkik Heyeti (Türk Tarihini İnceleme Kurulu) kurulması kararlaştırılmıştır. Kurul, Hamdullah Suphi Bey'in Başkanlığında 4 Haziran 1930'da çalışmalarına başlamış, Türk Ocaklarının kapanmasından sonra da, 15 Nisan 1931'de Tevfik Bıyıklıoğlu'nun Başkanlığında Türk Tarihini İnceleme Derneği kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, 2 Temmuz 1932'de ilk büyük kongresini yapan Tarih Derneği'nin çalışmalarının amacını ve niteliğini şöyle anlatıyordu:

"Türk Milleti, eski ve şerefli bir millettir." Zaten, Orta Asya'nın Altay Yaylası'nda yetiştiği için, daha başlangıçta, kartalların üstün niteliklerini kazanmıştır. Çok uzakları görür, hızlı uçuşu vardır ve bu nitelikleri kendinde barındıracak kadar güçlü bir ruhun sahibidir. Maddi ve fikri hiçbir sınırın sıkıcılığına dayanamayan bir yaradılışta olduğundan, Yüksek Anayurdu'nun, dünyadan uzak kalmış durumuna karşı ayaklandı. Ve işte o zaman, İlk Türkler başlarını alarak Doğu'ya ve Batı'ya yayıldılar. Bugünün Türkleri olan bizler, işte o yılmaz atalarımızın bütün o akınları ile çok yakından ilgiliyiz. Fakat en çok ilgilendiğimiz husus, onların Çin Seddi'ni aşarak Çin uygarlığının yüreğine kadar sokulmaları, kuzeybatıya dönüp

geniş İskandinavya alanına girmeleri değildir. Bizi en çok ilgilendiren husus ve grup, tam Batı doğrultusunda Yakındoğu'ya gelerek Sümer ve Hitit uygarlıkları ile Anadolu'nun tarihten öncesine ait öteki uygarlıklarını kurmalarıdır. Batı uygarlığı, Asya Kıtası'ndaki insan denizinin bu birbirini kovalayan dalgaları önünde bir büyük set kurdu ve bu set en sonra Bizans İmparatorluğu şeklinde meydana çıktı. Atalarımız bu imparatorlukla dövüşmeye başladılar. Zafer tam avucumuza düşerken batıdan gelen başka bir dalga, yani Haçlılar, Anadolu'ya saldırarak kesin zaferimizi yani savaşın en büyük armağanı ve geniş imparatorluğun simgesi olan İstanbul'un fethini tam iki yüz yıl, 1453 yılına kadar, ileriye attı. ... Biz Türkler her çağda Doğu Kılıcı'nın keskin ağzı idik. Fakat sonraları birçok Levanten (Yakındoğu'da uzun zaman kalıp yerleşmiş ya da evlenerek soyu karışmış Avrupalılar), üstün durumdaki biz Türklerin arasına karıştı ve Osmanlı İmparatorluğu denen uluslar karışımı topluluk ortaya çıktı. Osmanlı İmparatorluğu, memleketteki Türkleri, Karayel (kuzeybatı) doğrultusunda Avrupa içlerine iki büyük med dalgası (kabarıp ilerleyen dalga) halinde kullanmakta yararlandı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Türkler, aradaki Balkanlar ile ötelerini ele geçirerek Viyana kapılarına dayandılar. Türklerin bu doğrultuda ikinci dalgalanışları Dördüncü Mehmet zamanındadır; ki o da aynı derecede ustaca ve cesurca savaşmış ve zaferler kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, biz kahraman Türklerin sayesinde, büyük bir devlet oldu ve dinimiz olan İslam temeli üzerine büyük bir dinsel örgüt kuruldu. İşte bu devlet ile bu dinsel örgüt çok güçlü bir kuruluş halinde İstanbul'da birleştiler. Orada Kahraman Türk, saray dalaverelerine ve dinsel örgütün söz geçirme gücüne yenildi. Ki bu iki kuruluş o sırada egemenlik merkezlerinden çok uzakları ve Avrupa, Anadolu, Kuzey Afrika'daki bölgeleri yönetiyorlardı. İşte birinci büyük tablomuz burada bitiyor. Bu tablo Türklerce boyanmış ve süslenmiş iken, bu cesur ve usta savaşçılar saray dalavereleri ile bunalarak arka planda kalmışlardı.

Fakat tarih yürüdü... Türk İmparatorluğu, Batı uygarlığına karşı, Türk silahlarıyla değil, Batı devletlerini birbirlerine düşürmek suretiyle kendini savunma yolunu tuttu; ki bu devletlerin politikası da İstanbul'u ve Boğazlar'ı istemekti. Avrupalılar bize, Avrupa'nın Hasta Adamı adını verdiler ve her yanda bir sürü mirasçılar türedi. Sonunda Batı devletleri arasındaki Büyük Savaş çıktı. Orta Anadolu'da ticaret çıkarları arayan Orta

Avrupa Devletleri'nin Yakındoğu üzerindeki hırslı istekleri yüzünden biz de bu savaşa sürüklendik."

Mustafa Kemal Paşa'nın çizdiği bu tablonun sonunda, yıkıntılar arasından genç bir Türk Devleti ortaya çıkmıştı. Bu yeni ve genç devletin, yıkıntı halindeki Osmanlı İmparatorluğu'na dayanması mümkün değildi. Fakat köksüz ve dayanaksız gelişip güçlenmesi de kolay olmazdı. Yeni Türkçülük, Türk milliyetçiliği akımını güçlü temellere dayandırmak ve o temellerden yukarı doğru yükselmek zorunluluğundaydı. İşte, Mustafa Kemal Paşa'nın tarih çalışmaları bu ihtiyaçtan doğuyordu. General Sherrill'in de yazdığı gibi:

> Bir soyun yalnız geleceği için değil, o geleceğe biçim ve yürüyüş verecek olan milli heyecan ve atılımları için de şanlı tarihsel öyküleri anlatış kadar derin önemde hiçbir şey yoktur. ... Metternich denen kurnaz devlet adamı biliyordu ki, insanın karakterini ve vatanseverlik duygularını geliştirmekte ataları tarafından yapılmış kahramanca işlerin etkili anlatılışından daha kuvvetli bir şey yoktur. ... Türk gençliğine, Türk milletinin eski çağlarının doğru hikâyesini öğretmek için, genç Cumhuriyet'in elinde hangi kitaplar vardı? Büyük Batı milletlerinin Türkler hakkındaki tarih kitapları Türklerin şanlı işlerini nasıl gösteriyorlardı? Onlara göre Türkler, dejenere Osmanlı İmparatorluğu'nun alçalması ve yıkılması hakkında yabancıların yazdıkları hikâyelerle karıştırılmış bir soy değil miydi? Ve bu iddia, Arabistan'ın, Suriye'nin, Filistin'in, Mısır'ın, Trablus'un padişah buyruğundan çıkması hakkındaki delillerle pekiştirilmiyor muydu?'...
>
> Batı tarihçilerine göre, Türklerin son 'Viyana Çekilişi', bütün Balkanlar'ı arkada bıraktıktan sonra Türk'ün egemenlik gemisini Ankara'da baştankara etmiş bir durumda bırakacaktı. ... Batı tarihlerinin kestirme hükmüne göre, Türkler artık bitmişlerdi, ömürlerini tamamlamışlardı. ... Onlara göre, Türkler, Levanten mayası ile karışmış bünyesini ayıklamak ve yeniden gençleşmek gücünü tümden yitirmişti. ...
>
> İşte Gazi, cesareti kırılmış bir millete liderlik yapmak için döküntü ve yıkıntıların arasından bir kartal gibi yükseldiği zaman, göz kamaştırıcı bakışlarıyla tepeden bakarak gördü ki, ilk yapılacak iş

> Türklerin yeni baştan Türkleştirilmesi, Türk milletinin yeni baştan yüzlerce yıllık tarihinin en büyük zaferlerini kazanmış olan Türk Kardeşliği durumuna gelebilmesi ve bunun için Osmanlı Karışımı'nı meydana getirmiş olan madenlerden, sahte ve karışık olanlarını atıp asıl cevherin ortaya çıkarılmasıdır. Ve ancak Türkiye kendi gerçek öz varlığını bulduktan sonra tarihinde öyle bir devrim yapmalıdır ki, Türk soyunu, yüzyıllarca sürmüş Osmanlı idaresizlik ve beceriksizliği ile suçlayan tarih kitaplarının yerine, gelecek Türk kuşaklarına ilham verecek surette düzenlenmiş olan ve eski zaferlerin gerçek öykülerini anlatan bir eser meydana çıksın. ...
>
> Gazi, bu konuda başkalarının yaptıklarından daha da fazlasını yapmak için bütün gücünü, enerjisini kullandı. Tarihin ilk günlerinden başlamak ve Orta Asya'daki doğum yerinden kalkarak alınyazısındaki Anayurt'a kadar Türk soyunun yürüyüş tarihini yeni baştan yazmak üzere memleketin en iyi düşünürlerini çağırdı. Onlara tarihin safhalarını açmalarını ve böylece uzak Asya Yaylaları'ndan Akdeniz'in geniş caddelerine giden yolları çok kahramanca aşmış olan Türk milletinin gerçekten övünülecek hallerini bütün dünyaya göstermelerini emretti. Bu bilginlerin, o ulusal yürüyüşü o kadar açık göstermeleri gerekli idi ki, Türkçe bilen herkes bu yürüyüşü, Akdeniz'den başlayarak Moğolistan sınırına kadar, okuyup görsün ve anlasın. İşte bu Tarih yazılmış ve Batı tarihlerinin Doğu'nun soylu Türk Ulusu hakkındaki hükümlerini yalanlamak imkânı elde edilmiş, 1932'de toplanan Büyük Tarih Kongresi, Türk Tarihi'ni yanlış anlayış ve görüşlerden temelli olarak kurtarmıştır. ... Gazi'nin devrimleri içinde, milleti aleyhinde verilmiş olan tarih hükmüne karşı yaptığı bu devrim kadar değerli ve büyük olanı yoktur. (General Sherrill, Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik)

Mustafa Kemal Paşa, Tarih Kongresi'nin devamı süresince hem görüşmeleri izlemiş, hem de tarih uzmanlarını kabul ederek görüşmüş ve bu hedefe varmak için, yazı devriminde olduğu gibi, bir başöğretmen durumunda yurdun dört yanını dolaşarak Tarih Devrimi'ndeki hedefi ve amacı anlatmaya çalışmıştı. Çünkü amaçlanan hedefi anlamadan, hedefin yüceliğine inanmadan yapılacak uygulama yarardan çok zarar verebilirdi. Nitekim, 1931 yılının ilkbaharında bir gün, Ankara okullarından birine

gitmiş ve tarih dersine girmişti. Yazı masasının üstünde Asya haritası vardı ve bir öğrenci haritanın önünde ders anlatıyordu. “Türkler göçebedirler” derken Mustafa Kemal Paşa sözünü kesmiş ve dersi öğretmenin anlatmasını istemişti. Öğretmen de, “Türklerin Anayurdu Orta Asya’dır. Türkler orada göçebe bir hayat geçiriyorlardı” deyince, onun da sözünü kesmiş ve “Türk Tarihi hakkında öğrencilere verilecek ilk bilgi bu olmamalıydı. Türklerin göçebeliğe niçin yöneldiklerini merak edip de soyumuzun göçebelikten önceki yaşantısını neden anlatmadınız?” demiş, Türk Tarihi’nin ana hatlarını kendisi anlatmıştı. (N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 2/221)

Böylece bundan sonraki Tarih çalışmaları daha da hızlanmış ve Mustafa Kemal Paşa gerek Eğitim Bakanı’na, gerekse Türk Tarihi İnceleme Derneği Başkanı Yusuf Akçura’ya gönderdiği telgraflarla çalışmalarını övmüştür. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 5/1 2O, 171)

Ve 1932 yılı, bir yanda Mustafa Kemal Paşa’nın dil ve tarih konularındaki yoğun çalışmaları, bir yanda hükümetin ekonomik bunalım için çare arama ve Beş Yıllık Sanayi Planı’nı hazırlama çabaları ve tek partili cumhuriyet düzenini yerleştirme gayretleri içinde süresini tamamlamak üzereydi. Fakat eğitim çabalarında ve özellikle okuma yazma işlerinin geliştirilmesinde göze batar bir yavaşlık vardı. Konu, Gazi’nin bir gece sofrasında söz konusu olmuş, Aydın Mebusu Dr. Reşit Galip Bey, Eğitim Bakanı olan Bursa Mebusu Esat Bey’i sert bir şekilde eleştirmiş, geri düşünceli bir adamdan devrimci davranış beklenemeyeceğini söylemişti. Oysaki Esat Bey, Mustafa Kemal Paşa’ya Harp Okulu’nda öğretmenlik yapmış eski bir albaydı. Bu nedenle sinirlenen Gazi, Reşit Galip Bey’e sofrayı terk etmesini söylemişse de, “Bu sofra sizin sofranız değil, milletin sofrasıdır” karşılığını almıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, kendisi sofrayı terk etmiş ve bir zaman sonra sofra dağılmıştı. Fakat eğitim işlerinin yeterince hızlı gelişmediği de bir gerçekti. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, 18 Eylül 1932’de konuyu Eğitim Bakanı Esat Bey’le görüştü ve 19 Eylül 1932’de Esat Bey istifa etti. Mustafa Kemal Paşa’nın gizlice verdiği emir gereğince de, hazır bulunanların önünde sorulan bir soruyu cevaplayarak, kendisinin yerine Dr. Reşit Galip Bey’in getirilmesinin uygun olacağını, çünkü eğitim işlerini ancak onun istenen şekilde yürütebileceğini söyledi. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa, hemen İsmet Paşa’ya bir telgraf çekerek. Esat Bey’in yerine Reşit Galip Bey’in Eğitim Bakanlığı’na getirilmesi hakkındaki

düşüncesini sordu. İsmet Paşa, bu tepeden inme haber karşısında şaşırdı ve "Gece yarısı uykudan kaldırılarak kabinesinde değişiklik yapılmak istenen bir başbakanın bildireceği düşüncelerinde doğruluk olamaz" diye cevap verdi. Oysaki Gazi'nin telgrafı, soru şeklinde bir direktifti. Nitekim, direktife de uyuldu ve Reşit Galip Bey Eğitim Bakanlığı'na getirildi. Dr. Reşit Galip Bey, "Düsturumuz Büyük Yarın'a tez varmak için bilgi ile, inanç ile, düzen içinde ve usanmayan bir kararlılıkla çalışmaktır" diyerek göreve başladı ve öyle de çalıştı. (F. Kandemir, Siyasi Dargınlıklar: 6/44-48; Y. K. Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl: 132-133; N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 1/221; U. İğdemir, Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu)

(Fakat, Mustafa Kemal Paşa, Reşit Galip Bey'in bir gece sofrasında Esat Bey hakkında söylediklerini ve kendisine kafa tutar şekilde konuştuğunu da unutmamış ve affetmemişti. Reşit Galip Bey'i tertipli bir şekilde Eğitim Bakanlığı'na getirişi de bunu anlatıyordu. Nitekim, gerçekten başarılı çalışmalarına rağmen, yine bir gece sofrasında, Reşit Galip Bey'den çok ağır bir şekilde öcünü almıştır. (C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim: 76). Reşit Galip Bey Ağustos 1933'te bakanlıktan ayrılmış, Mart 1934'te ölmüştür.

1932 yılının ilgi çekici olaylarından biri de, tarih değeri taşıyan resmi evrakın kilo ile satılışıdır. Manisa Mebusu Refik Şevket Bey, bir soru önergesi ile konuyu Meclis gündemine getirmiş, Maliye Bakanı Abdülhâlik Bey de olayın doğru olduğunu, kilo ile satılan evrakın Bulgaristan'a götürüldüğünü, değerlisi ile değersizini ayırmadan satış yapan memur hakkında soruşturma açıldığını, Bulgaristan'a götürülen evrakın geri istendiğini, bunun üzerine evrakın 33 çuval içinde elçiliğimize teslim edildiğini ve fakat hepsinin bundan ibaret olup olmadığının ve bazılarının alıkonulup konulmadığının bilinmediğini söylemişti. Bu soru dolayısıyla Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip Bey de resmi evrak mahzenleri hakkında geniş bilgi vermişti:

"Evrak Mahzenlerinin birincisi, 'Babıâli Hazine-i Evrak'dır. 1846'da yapılan Hazine-i Evrak Dairesi ile Cevat Paşa Kütüphanesi ve Ebussuud Efendi Dershanesi içindedir. Ayrıca il binası altında kaldırılmış sadrazamlığın evrak mahzeni ile İçişleri ve Danıştay'ın evrak mahzenleri vardır. Hepsi birden 'Babıâli Hazine-i Evrak' denilen binalar topluluğunu

meydana getirir. Bunlardan asıl Hazine-i Evrak binasında, başlıca eski antlaşmalar ve sözleşmeler, Padişah buyrukları, hüküm defterleri, maaş defterleri, ordu ve donanma komutanlarıyla ve valilerle olan yazışmalar durmaktadır. Bunlar genellikle iyi saklanmaktadırlar. Cevdet Paşa Kütüphanesi, eskiden Topkapı Sarayı'nda iken Meşrutiyet'in ilanından sonra oradan kaldırılan belgelerin içinde bulunduğu mahzendir. 600 araba ile taşınmıştır, önce 46.000'i, sonra Ali Emiri Efendi tarafından 170.000 kadarı sıralanıp düzene sokulmuştur. Tümünün 1,5 milyon kadar olduğu sanılır. Ebussuud Efendi Mahzeni, Babıâli binası arkasındadır, burada 1200-1300 yılları arasındaki döneme ait belgeler vardır.

İkincisi, 'Defterhane Evrak Mahzeni'dir. Sultanahmet'tedir. Kaldırılmış Defter-i Hakanî (Padişah'a ait malların tapu defteri) idaresine ait evrak ve defterler vardır.

Üçüncüsü, 'Maliye Bakanlığı Evrak Mahzeni'dir, Beyazıt'tadır. Daha eski zamanlara ait (yani bakanlık kurulmasından önceki işlemlere ait) evrak Sultanahmet'teki özel mahzendedir. Topkapı'nın iki yanındaki taş odalarda bulunan evrak ile Helvahane Camii'ndeki evrak da 1920 yılında buraya taşınmıştır. İşte, satılan evrak bu mahzendeki evraktır.

Beşincisi, kaldırılmış meşihatın (şeyhülislamlık) Evrak Mahzeni'dir. Müftülük gözetimindedir.

Altıncısı, 'Evkaf Evrak Mahzeni'dir. Ayasofya Camii'nde toplanmıştır. 350 sandık içindedir.

Ayrıca her idarenin özel evrak mahzeni vardır. İllerde savcıların emrinde Şeriyye (din kurallarına göre yargı yapan) Mahkemelerinin mahzenleri vardır. Tarih değerleri büyüktür. (Zabıt Ceridesi: 26 Kasım 1932).

Bu arada İsmet Paşa hükümetlerinin geleneksel demiryolu yapma çabaları da devam ediyordu. 23 Nisan 1932'de Kütahya-Balıkesir demiryolu işletmeye açılmış, 15 Kasım 1932'de de tren Samsun'a varmıştır.

1932 yılının dış ilişkilerine gelince: 2011 ve 2012 sayılı kanunlarla, İran'la sınır çizgisi hakkında Tahran'da imzalanmış olan Uzlaşma, Adlî Tesviye, Hakem Antlaşmaları onaylandı. 2014 sayılı kanunla, İsveç'le yapılan Adlî Tesviye ve Hakem Antlaşması kabul edildi. Ruslarla 17 Aralık 1925'te Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ile buna ek

olan üç potokol, ve Ankara'da imzalanan 17 Aralık 1929 tarihli Uzatma Protokolü ve 7 Mart 1931 tarihli Denizcilik Protokolü'nün uzatılması için 30 Ekim 1931'de Ankara'da imzalanmış olan potokol 2028 sayılı kanunla onaylandı. Norveç hükümeti ile yapılan Ticaret ve Deniz Taşımacılığı Antlaşması'nı onaylayan 2040 sayılı kanun kabul edildi.

Ve 1932 yılının dış ilişkilerindeki en dikkat çekici olay, Troçki'nin Türkiye'den ayrılması oldu. Lenin'in ölümünden sonra Troçki ile Stalin arasında başlayan sert çekişme sonunda Troçki yenilmiş ve Orta Asya'daki Alma Ata'ya (Almatı) sürülmüştü. Sonra Türkiye'den alınan müsaade ile 12 Şubat 1929'da eşi Natali ve oğlu Leon Sedov ile birlikte Türkiye'ye gelen Troçki, Büyükada'da kiralanan bir köşke yerleşmişti. Fakat Troçki'nin boş durmadığı ve mesela 1928 seçimlerinde 800 bin oy almışken 1930 seçimlerinde 6,5 milyon oy almış olan Hitler'in partisine karşı, Alman komünistlerini uyarmak için mektuplar gönderdiği söyleniyordu. 21 Eylül 1930'da da, bir zamandan beri Köstence'de bulunan Eski Afgan Kralı Amanullah Han ile Büyükada'da bir görüşme yapmış ve bir Amerikan gazetesi bunu açıklamıştı. Troçki, Büyükada'daki köşkte çıkan bir yangın yüzünden Moda'ya geçmiş ve ilk zamanlardaki ürkek durumu kalmamıştı. 1931 yılı başlarında oğlu Leon Sedov, ameliyat bahanesiyle Almanya'ya gitmiş, Rusya'daki kızı Zina da oğlu Seva ile Türkiye'ye gelmişti. 1931 yılının bundan sonraki aylarında Troçki'nin yaşantısında dikkati çeken bir serbestlik görülmüş, bir zamanlar korkudan sokağa çıkamazken, kara ve deniz avcılığı bahanesiyle İstanbul il sınırlarını da aşan gezintilere başlamış, bu arada Rus Yahudilerinin bulunduğu Sultanbeyliği Çiftliği'ne de gitmişti. Fakat 1932 başında, Beyaz Ruslar tarafından öldürüleceği söylentileri çıkınca korkmuş, tekrar Büyükada'ya dönmüştü.

Bu sırada Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey (Aras), Rusya'da idi ve 20 Şubat 1932'de Troçki ile eşi Natali ve oğlu Leon Sedov Rus vatandaşlığından çıkarılmıştı. Türk hükümeti, Troçki'ye uygulanacak işlem bakımından kararsız bir duruma girmişti. 'Siyasi mülteci' olabileceği düşünüldü, Haymatloz (vatansız) sayılabileceği de gündeme geldi. Troçki ise bu sırada kitaplarını yazıyordu. Sovyet İhtilalinin Tarihi adlı eserinin, tamamladığı ilk cildini bir Amerikan gazetesine 45.000 Dolar'a satmış, Hayatım adlı eserinin Amerika'daki yayınından 7.000 Dolar kazanmıştı. Bu paralarla, 600 liraya bir deniz motoru satın alıp kiralık motor gezintilerinden vazgeçmişti. Fakat Türkiye'deki hayatı fazla uzun sürmedi.

14 Kasım 1932’de Türkiye’den ayrıldı (1933’te Fransa’dan sınır dışı edilmiş, Norveç’e gitmiş, oradan da atılmış, Meksika’ya gitmiş, 20 Ağustos 1940’ta bir Rus ajanı tarafından orada öldürülmüştür.) (Ö.S. Coşar, Troçki İstanbul’da)

Troçki’nin Türkiye’de de bazı çalışmaları olup olmadığı hakkında kesin bilgi yoktur, ve fakat onun Türkiye’den ayrıldığı sırada Türkiye’deki sol akımda da bir canlılık vardır. Nitekim, hükümet, dikkati çeken bu sol eğilimli çabaları önlemek için harekete geçti ve şüphelileri tutukladı, mahkemeye verdi.

(Mahkeme Nâzım Hikmet’e beş yıl hapis cezası vermiş, Yargıtay cezayı çok bulup kararı bozmuş, mahkeme bozmaya uyup cezayı dört yıla indirmiştir. Sanık, ‘Cumhuriyetin Onuncu Yılı’nda çıkarılan af kanunundan yararlanmış ve hapis yattığı günler sayılınca, Ağustos 1934’te serbest bırakılmıştır.) (A. Aydemir, Nâzım: 198-209.)

III

1933 YILI OLAYLARI

Afyon Yasağı

1933 yılının, iç olaylar alanında pek dikkat çekici bir önem taşımadığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarına şöyle bir göz atmakla da kolayca anlaşılır. Tek partili cumhuriyet, memlekete öylesine bir devlet düzeninin gelmesine ve uygulanmasına sebep olmuştu ki, her konu önceden o Tek Parti'nin, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin yetkili organlarından geçerek ve oralarda karara bağlanarak meclise ve hükümete geldiği için, artık ne mecliste, ne de hükümette dikkat çekici olaylara rastlamak mümkün değildi. Meclis Genel Kurulu'nda o eski özgürlük örneği tartışmalar, bilgili ve cesur çatışmalar yoktu. Toplantı günlerinin tutanakları birkaç sayfayı geçmiyordu. Hatta bazıları bir tek sayfayı bile doldurmuyordu. Toplantılar, gündem konularının görüşülüp tartışılmasından çok, Başkanlık Divanı'nın sunuşları, gelen tezkerelerin okunuşları, önergelerin ilgili komisyonlara gönderilmeleri gibi daha çok usul işlemleriyle başlayıp bitiyordu. Okunan yazıların çoğu da komutanlıklardan, valiliklerden, türlü yerlerden ve kurumlardan gelmiş yeni yıl, bayram, genel meclis toplantılarının başlaması ya da bitmesi, kongrelerin açılması ya da kapanması gibi türlü sebeplere dayanan telgraflardı. Mesela, 9. Kolordu Komutanlığı'ndan gelen Yeni Yıl, Hadımköy Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan gelen Kurban Bayramı, türlü kuruluşlardan gelen 23 Nisan tebrikleri, il genel meclislerinin toplanmaları sebebiyle Bilecik, Zonguldak, Afyon, Urfa, Bolu, Yozgat, Kayseri, Giresun, Antalya, Çanakkale, Hakkâri, Erzincan, Maraş, Mersin, Elâzığ valiliklerinden gelen saygı sunma ve yüceltme telgrafları, Erzurum ve Artvin illerinin düşmandan kurtuluşlarının yıldönümlerinden ötürü bu illerden, 2200 sayılı kanun gereğince Ereğli-Filyos demiryolunun yapımı nedeniyle Bartın'dan, Ereğli'den, Zonguldak'tan ve Sivas-Erzurum demiryolu yapımı hakkındaki 2214 sayılı kanunun kabulü nedeniyle Divriği'den, Pülümür'den, Kiğı'dan, Kemah'tan, il merkezi olarak kaldığı için Niğde'den gelen teşekkür, bağlılık ve saygı sunma telgrafları gibi... (Zabıt Ceridesi: 2, 5, 7/1/1933, 1, 4, 11, 16, 25, 27/3/1933, 13, 17, 27, 29/4/1933, 27, 29/5/1933)

Bu arada bazı önemli işlemler de oldu. Mesela, 9 Ocak 1933'te, Suriye'de Türklere ait taşınamaz mallar ile Türkiye'deki Suriyelilere ait taşınamaz malların sahiplerine geri verilmesi ve tasfiyesi hakkında 27 Ekim 1932'de Fransa Temsilcisi ile Ankara'da imzalanmış olan Anlaşma Belgesi

onaylandı (Kanun: 2089). Hükümete, ikramiyeli iç borçlanma yetkisi veren 2094 sayılı kanun çıkarıldı. (Zabıt Ceridesi: 12 Ocak 1933) Lozan Antlaşması ile üzerinde İtalyan egemenliğini kabullenmiş olduğumuz Meis Adası bağlantılarından olan bazı ada ve adacıklarla yine Bodrum Körfezi karşısındaki Karaada'nın kime ait olduğunun ve Anadolu kıyıları ile Meis Adası arasındaki karasuyu çizgisinin belirtilmesi için Uluslararası Lahey Adalet Divanı'nın öğüdü ile yapılan görüşme sonunda İtalyan hükümeti temsilcisi ile Ankara'da imzalanmış olan 4 Ocak 1932 tarihli Anlaşma Belgesi de 14 Ocak 1933'te onaylandı. (Kanun: 2106)

Fakat, 1933 yılının en önemli olayı Türkiye'nin, Uluslararası Afyon Kontrolü Antlaşması'na katılması idi. Afyonun kontrolü konusundaki uluslararası çalışmalara 1912'de başlanmış ve ilk toplantı Lahey'de yapılmıştı. İkinci toplantı 1924'te yine Lahey'de olmuştu. Üçüncü toplantı Cenevre'de yapılmış ve 1931'de yine Cenevre'de yapılan dördüncü toplantıda 'Afyon Kontrolü Uzlaşması'na dokuz ülkenin (Kanada, Hindistan, Nikaragua, İran, Peru, Portekiz, Sudan, İsveç, ABD) katıldığı anlaşılmıştı. Ve Milletler Cemiyeti'nin, meşruluk dışı uyuşturucu maddeler ticaretine ait son raporu da bu konuda en kabahatli ülkenin Türkiye olduğuna işaret ediyordu.

Bunun üzerine durum, Türkiye için, dış ilişkiler bakımından özel bir önem kazanmış, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa konuya el koymuştu. 22 Aralık 1932 günü akşamı olayı incelemeye başlamış, Milletler Cemiyeti'nin son raporunu dikkatle okumuş, İstanbul'da o yıl içinde uyuşturucu maddeler yüzünden yapılan tutuklamaların listesini gözden geçirmişti. Bu inceleme ve araştırmalar sırasında, meşruluk dışı afyon ticaretine Türkiye'nin merkez olması yüzünden, dünyaca temiz adına leke sürüldüğünü ve bu maddelerin memleket içinde kullanılmasının çoğalması ile çok kötü bir etkinin doğduğunu görmüş, konuyu Bakanlar Kurulu'na getirmişti. Noel gecesi başlayıp ertesi güne kadar süren kabine toplantısı sonunda bazı prensip kararlarına varılmış ve bu kararlar bütün dünyaya da duyurulmuştu.

Bakanlar Kurulu tarafından alınan ve "Türkiye'nin dünyaya yılbaşı armağanı" diye anılan kararlar şunlardı:

1. 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Uluslararası Uzlaşmaları'na katılma.

2. İstanbul'da kapatılmış olan özel üç ecza fabrikasının bir daha açılmaması, uyuşturucu maddelerin sebep olduğu kötülüklerin önünü almak için en köklü tedbir olarak ticaret amacı olmaksızın sadece fennî ihtiyaçları karşılamak üzere uluslararası bir fabrikanın kurulması, bu fabrikanın kurulmasına kadar dünya afyon ihtiyacını karşılamak için Türkiye'nin memleket içinde bir fabrika kurup üretimi tekel altına alması.

3. Ham afyonun dış ticaretinin, ticaret şirketlerinden kurulacak bir örgüte verilmesi.

4. Haşhaş ekiminin izne bağlanması, böylece afyon üretiminin sınırlanmasına çalışılması, ancak meşru ticarete ve devlet fabrikasının dünya ihtiyacını karşılamasına yetecek kadar üretilmesinin sağlanması.

5. Esrar denen uyuşturucu madde yapımında kullanılan Hint Kenevirinin Türkiye'de kontrolsüz üretiminin kesinlikle yasaklanması.

6. Uyuşturucu maddelerin kaçakçıları ile bu maddeleri meşruluk dışı yapanların yargılanmalarına mahsus İhtisas (Uzmanlık) Mahkemeleri kurulması ve bu gibilere özel cezalar verilmesi.

7. Böyle bir programın uygulanması ile, millete olduğu kadar, bütün insanlığa karşı da çağdaş ve uygarca bir görev yapılması.

Türk hükümetinin bu kararı bütün dünyada büyük ve olumlu yankı uyandırdı. Çünkü bu karar, özellikle üç noktada büyük önem taşıyordu. Birincisi, bu kararın verildiği gün, 1931 Sözleşmesi henüz sadece dokuz memleket tarafından imzalanmıştı ve Türkiye bu sözleşmeyi İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük Avrupa devletlerinden önce imzalamış oluyordu. İkincisi, o sırada Milletler Cemiyeti'nin Türkiye aleyhindeki raporunun yayınlanmış bulunmasına rağmen Türkiye'nin sözleşmeyi imzalamasıdır. Üçüncüsü, 13 Nisan 1933'te sözleşmenin onaylanmasının gerekip gerekmediği oylanırken 27 olumsuz oya karşı sadece bir oy farkı ile yani 28 oyla olumlu karar alınması idi ve Türkiye'nin bir tek oyu bu sonucu sağlamış oluyordu. Eğer Türkiye olumlu oy vermemiş olsaydı, afyon satışlarını düzenlemek için yapılan bütün uluslararası çabalara yeni baştan başlamak gerekecekti. Milletler Cemiyeti'nin raporuna göre de, bu büyük kötülüğü kontrol etmekte gerekli zincirin en zayıf halkasının Türkiye

olduğu sanılıyordu. Oysaki Gazi’nin hükümete aldırdığı bu karar, Türkiye’yi zincirdeki halkaların en güçlüsü yapıyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi yetkili kurulu, hükümetin bu kararını oybirliği ile onaylarken: “Cumhurbaşkanımız ve Partimizin Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın bu meseleye o kadar büyük önem vermelerini ve en insancıl, en yüce duygularla meselenin çözümüne ilgi göstermelerini en kuvvetli takdirlerimizle karşılarız” diyor, varılan prensip kararlarının kanunlaşması için Meclis’e gönderilmesini kararlaştırıyordu.

3 Ocak 1933’te ABD Senatosu’nda konuşan Pennsylvania Senatörü James J. Davis de şunları söylüyordu: “Bütün dünya ve özellikle Amerika, bugün, Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in uyuşturucu maddeler ticareti üzerine koyduğu yasaklar şeklinde, göz kamaştırıcı bir Noel armağanı almıştır. Gazi, İstanbul’un uyuşturucu maddeler fabrikalarını kapayan bakanlar kurulu toplantısına başkanlık etmiş ve haşhaş ekimini, ancak tıbbî afyon ihtiyacını karşılayacak miktarlarla sınırlandırmaya karar vermiştir. Bu hareket Türkiye Cumhurbaşkanı’nı, uluslararası uyuşturucu maddelere karşı mücadelenin seçkin liderlerinden biri durumuna getirmiştir. Bu davranış, Amerika Birleşik Devletleri için ayrıca önemlidir, çünkü bu ticaretin Amerika’daki bahtsız kurbanları uyuşturucu maddeleri Türkiye Cumhurbaşkanı’nın emriyle kapatılan Türkiye’deki fabrikaların imalatından sağlıyorlardı.” (G. Sherrill, Atatürk Nezdinde Bir Yıl

Elçilik: 89)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, tasarıyı hiçbir tartışma ve görüşme konusu yapmadan, aynen kabul edip kanunlaştırdı. (Zabıt Ceridesi: 14 Ocak 1933; Kanun: 2108)

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, uyuşturucu maddelere karşı dünyaca açılan mücadelenin uluslararası lideri ve Türkiye de bu mücadelenin öncü devleti olmuştu. Bu nedenle, epeyce zamandan beri Meclis Komisyonları'nda durmakta olan bir hükümet tasarısı da hızla karara bağlanıp Meclis Genel Kurulu'na getirildi. 'Uyuşturucu Maddeler Tekeli' başlıklı bu tasarının gerekçesinde şöyle denmekte idi:

> Tıp ihtiyaçları ve genel sağlık bakımından uyuşturucu maddelerin ilaç olarak kullanılması ne kadar gerekli ise, keyif için kullanılması halinde maddi, fikri ve ahlaki hayat üzerinde sebep oldukları korkunç yıkıntının önüne geçmek sorunu da o kadar önemle kovuşturulmaya değer. Bu amaçla bütün devletler tıp ihtiyaçlarının üstündeki üretimi ve yapımı durdurmak, temelli bir denetim sağlayarak alım ve satımı birçok kayıt ve şartlara bağlamak üzere muhtelif tarihlerde konferanslar düzenlemişler ve uluslararası sözleşmelerle karşılıklı yükümlülük kabullenmişlerdir. ... Memleketimizin bu uluslararası davranışlara ve teşebbüslere ilgisiz kalması ve bu maddeler üzerinde sıkı bir kontrol sağlamaması, kamuoyunda meşru olmayan yollarla bu maddelerin ticaretine ve kaçakçılığına müsaade olunduğu gibi haksız bir düşünce ve kanı doğmasına sebep olmaktadır. Hem bu yanlış sanıyı yok etmek, hem de en önemli bir ihraç maddemizden üretilen maddelerin daha güvenilir meşru şekiller altında ticaretini ve sürümünü sağlamak ve uluslararası kararlarla ahenkli olarak bazı tedbirler almak zorunluluğu doğmuştur. Her ne kadar 1928 yılında uyuşturucu maddeler hakkında bir kanun yayınlanmış ise de, bu kanun ile memleket içindeki imalat ve satışa ait ve halkın hayat ve sağlığını korumayı hedef almış tedbirler alınamadığı gibi, dış satışlarda da öteki devletlerce uygulanan usullere benzer bir satış imkânı da hazırlanamamıştır. Bu durumun sürmesi, gerek iç satışlarda tam bir denetimi sağlayamamak bakımından genel sağlığı tehdit

> noktasından, gerekse dışarıda vergi almak amacı ile hükümetin kaçakçılığa müsaade ettiği yolundaki aleyhte propagandaların sürmesine meydan vermesi yönünden doğru bulunmadığından uyuşturucu maddeler yapımının ve satışının devlet tekeli altına alınması zorunlu ve yararlı görülmüştür.

Bu tasarı da hemen oylanıp kabul edildi. (Kanun: 2253; Zabıt Ceridesi: 31 Mayıs 1933)

Türkiye'nin bu tutum ve davranışları dünya çapında lehte yankılar yapmaya devam ediyordu. Dünyanın takdir dolu bakışları Türkiye'nin üzerine dönmüştü ve Miletler Cemiyeti'nin 'Afyon Danışma Komitesi', aynı gün Cemiyet'e sunduğu raporda şöyle diyordu:

> Komitemiz, Türkiye delegesinin burada hazır bulunması fırsatından yararlanarak, Türkiye'nin 1912, 1925 ve 1931 Sözleşmesini kabul etmesinden ve haşhaş ekiminin kontrol altına alınmasına, afyonun ihracına, uyuşturucu maddeler yapımı ile Hint keneviri ekiminin yasaklanmasına dair aldığı tedbirlerden ötürü bütün Komite'nin takdirlerini bildirir. İstanbul'da gizli uyuşturucu maddeler yapımının yasaklanmasında Türk hükümetinin gösterdiği çalışmayı da takdir ve teşekkürle karşılar.

Nitekim Türkiye'nin bu alandaki hızlı gelişimi yeni bir aşama daha yaptı ve kısa bir süre sonra, tıp alanındaki bütün uyuşturucu maddelerle içinde uyuşturucu madde bulunan öteki maddelerin ithal, ihraç, yapım ve satışını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın denetimine bağlayan ve 'Müstahzar Afyon' ile 'esrar' yapılmasını, satılmasını, yurt dışına çıkarılmasını ve esrarın hammaddesi olan Hint kenevirinin ekilmesini yasaklayan 2313 sayılı kanun çıkarıldı. (Zabıt Ceridesi: 12 Haziran 1933)

General Sherrill, bu karar ve kanunlar karşısında, "Türkiye'nin aldığı karar ve çıkardığı kanun, Gazi'yi, bütün Türk yurtseverlerinin en büyüğü iken, bir uluslararası kahraman da yaptı" diye yazmıştır.

Bunlar, yapılması kolay işler değildi. Memlekette bu maddeleri yetiştirmekle geçimini sağlayan epeyce insan vardı. Nitekim, 'Uyuşturucu Maddeleri Sınırlandırma Sözleşmesi'nin yıldönümü nedeniyle World Narcotic Defence Association (Dünya Uyuşturucu Maddelere Karşı

Savunma Derneği) Başkanı Amiral Richmond P. Hobson’un çağrısına cevap olarak gönderdiği mektupta Mustafa Kemal Paşa durumu şöyle anlatacaktır:

> Uyuşturucu Maddeler yapımını ve dağıtımını sınırlayan 1931 Cenevre Sözleşmesi’nin yıldönümü nedeniyle yapılacak yayına katılmam için Washington Türk Elçiliği aracılığı ile göndermiş olduğunuz çağrıyı memnunlukla aldım, bundan dolayı size samimi olarak teşekkür ederim.
>
> Sosyal bir felaket olan uyuşturucu madde fenalığına karşı mücadelede alınacak tedbirleri inceledikten sonra, Sayın Dostum General Charles H. Sherrill tarafından uyuşturucu maddeler haftasında söylenip 24 Şubat 1934’te radyo ile yayınlanmış bulunan nutukta açıklandığı üzere hükümete, yapılmış bütün uluslararası sözleşmelere bağlı kalmasını öğütledim. Bunun sonucu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi 1912 Lahey Sözleşmesi’ni aynı zamanda 1925 ve 1931 Cenevre Afyon sözleşmelerini bir defada onayladı. Bugün sözü edilen sözleşmeler olağanüstü dikkatle uygulanmaktadır.
>
> Fakat bunların uygulanmaları o kadar kolay olmamıştır. Türkiye’de afyon kullanılması hiçbir zaman alışkanlık durumuna gelmemiş olmakla beraber, afyon ekimi yüzyıllardan beri memleketin tarım hayatında büyük bir önem kazanmıştı. Yüzbinlerce Türk köylüsü geçimini afyon tarımından sağlıyorlardı. Dünya ekonomik bunalımının en zor anlarına rastlayan bu tedbir, bu sınıf halkın durumu üzerinde kötü sonuçlar doğurmaktan geri kalmadı. Bununla beraber Türk hükümeti afyon yetiştiren köylülerin acılarını azaltmak için tedbirler alma yoluna gitti ve aziz dostumuz General Sherrill tarafından açıklandığı üzere, şeker sanayiinin bu zorluğu ortadan kaldırmak için en iyi tedbir olduğu görüldü. Ciddi ve zor durum ve koşullara rağmen Türk milleti ve Türkiye Cumhuriyeti, eski zamanların felaketlerine oranla daha tehlikeli olan uyuşturucu madde fenalığından insanlığı kurtarmakla büyük bir sevinç ve mutluluk duymuştur.
>
> 1928 yılından beri uyuşturucu maddelere karşı mücadele konusunda ciddi teşebbüsler yapılmıştır. Büyük Millet Meclisi uluslararası sözleşmelerden doğan yeni şartları karşılamak üzere

yeni kanunlar çıkarmıştır. Bu kanunlar bugün yürürlüktedirler. Uyuşturucu maddelerin tekeline ait kanun bunlardan biridir. Uyuşturucu madde ticaretinin, özel ellere bırakılmasında, meşruluk dışı yollara sapacağını tecrübe ile öğrenmiş olan Türk hükümeti herkesten önce uyuşturucu maddelerin yapımını, yurda sokulmasını, yurttan çıkarılmasını ve satışını tekel altına koyan bir kanun yaparak Büyük Millet Meclisi'ne sunmuştur. Böylece ham afyon, hükümet kontrolü altında sınırlı bir miktara indirilmiştir.

Afyondan çıkarılan bütün uyuşturucu maddelerin memleket içinde yapımı için bir devlet fabrikası kurulması da yararlı görülmüştür. En sonunda, tıp ve bilim ihtiyaçları için öteki türlü eczaların yurda sokulması, aynı zamanda memlekette üretilen ham afyon ve uyuşturucu maddelerin uluslararası kurallara uygun olarak yurt dışına çıkarılması Tekel İdaresi'ne verilmiştir. Uyuşturucu maddelere karşı mücadele hususunda çok etkili olmasından ötürü, aynı usulün öteki ülkelerde de uygulanması istenmeye değerdir. Bundan başka, 12 Haziran 1933 gününde kabul edilmiş bulunan bir kanun bütün uyuşturucu maddelerin yurda sokulmasını, yurttan çıkarılmasını ve satışını sıkı bir kontrole bağladığı gibi, Hint keneviri ekimini ve haşhaş üretimini kesin olarak yasaklamıştır. Meşruluk dışı ticaretle uğraşanlar için, Ceza Kanunu'ndaki cezalar şiddetlendirilmiştir. Bu suretle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kendi ülkesi içinde uyuşturucu maddeleri kontrol için köklü tedbirler aldığı gibi Türkiye'nin dünyadaki meşruluk dışı uyuşturucu madde ticaretine merkez olması düşüncesini de kesin olarak ortadan kaldırmıştır. Ve Türkiye bu yüksek aşamaya erişmek için tüm içtenliği ile çalışmaktan hiç geri kalmayacaktır.

Meşruluk dışı ecza ticaretini kaldırma yolunda Türkiye Cumhuriyeti'nce uluslararası sözleşmelere uygun olarak yapılmış çalışmaları aracılığınızla Amerikan kamuoyuna bildirirken, bu yararlı ve insancıl davranışın hedef aldığı amaca henüz ulaşılamadığını söylemekten de kendimi alamayacağım. İnsanlığı uyuşturucu madde felaketinden kurtarmak için yapılacak daha birçok şeyler vardır. Bu sözlerimle bütün milletlerin göstermiş olduğu beraberlik ve özellikle Birleşik Amerika hükümetleri tarafından yapılan değerli ve unutulmaz hizmetler sayesinde elde edilen başarının büyüklüğünü inkâr etmiyorum. Amacım insanlığı

> bu felaketlere kurban olmaktan kurtarmak için daha çok mücadelenin ve özellikle tüm uluslar arasında sıkı bir işbirliğinin gereğine işaret etmektir.
>
> Bu vesile ile, uzun süre insanlığa yaptığı hizmetler bütün iyilik sevenlerin haklı olarak saygı ve sevgisini kazanmış olan Cemiyetimizi içtenlikle kutlar, yürekten başarı dileklerimi sunarım.

Bütün bu fedakârca tedbirlere rağmen Mustafa Kemal Paşa, afyonun memleket tarım ve ekonomisindeki yer ve önemini de gözden uzak tutmuyor, bu bakımdan koruyucu tedbirler alıyordu. Nitekim, afyon satışını tekelinde bulundurmak üzere ‘Türkiye Afyon Yetiştiricileri Satış Birliği’ kurulması hakkındaki 2061 sayılı kanun kabul edilmişti. Daha sonra da gerekçesinde şu ifadelere yer verilen bir kanun tasarısı hazırlandı:

> İçinde afyon bulunan maddeler ticaretinin uluslararası alanda son derece kayıtlara bağlı tutulması hakkında gerek Avrupa, gerekse Amerika’da doğan akımlar, yapılmış ve yapılacak sözleşmelerden ötürü afyon tarımının düzenli kurallara bağlanması zorunlu görülmektedir. Hazır kullanılan tıp ve kimya ilaçları yapımında, afyonu hammadde olarak kullanan ülkelerin fabrikaları sıkı bir anlaşma halinde çalıştıklarından afyon ticaretinin de güçlü ve düzenli bir örgütle yönetimi gerekmektedir. Üretim koşullarının ağırlaşmasına ve gereğinden çok üretim yapılmamasına rağmen afyon fiyatlarının oransız düşüşü, dış piyasaların sayılı birkaç elde toplanmış olmasından ve fiyatları piyasa ihtiyaçlarının gerektirdiği düzeyde tutacak temelli bir örgütün bulunmamasından ileri gelmektedir. Bu nedenle, ilaç yapımına en elverişli afyonu üreten iki memleket olarak Türkiye ile Yugoslavya’nın işbirliği yapmaları gerekmiş ve bu husus bir sözleşme ile tespit edilmiştir.

Bu tasarı hızla Meclisten geçirilip kanunlaştırıldı. (Kanun: 2254)

Bu işbirliği, sözleşmenin yerine geçmek üzere 17 Şubat 1934’te imzalanan antlaşmanın onaylanması ile sürdürülmek isteniyordu. (Kanun: 2791) Fakat İsviçre, Almanya, Fransa ve İngiltere fabrikatörlerinin kurdukları bir afyon karteli, kendi çıkarları için Türkiye’nin meşru afyon ticaretine engel olunca, Afyon Mebusu Berç Türker bir soru önergesi ile konuyu Meclis’e getirerek, afyon kartelinin gizli ve el altı oyunlarla afyon

satışlarımızı zorlaştırdığını açıklayarak: “Afyon ticaretimiz zarar görüyor. Para kazanmak ihtiyacında olduğumuz halde kazanamıyoruz. Bizim yerimize başkaları kazanıyor. Görüyoruz ki, sıkıcı ve boğucu bir atmosfer içinde afyon işi yuvarlanıp gidiyor. Hükümet bunun çaresini arayıp bulmalıdır” şeklinde konuşmuş, gerekirse Milletler Cemiyeti’nden çekilmemizi önermiştir. Ekonomi Bakanı ise böyle bir sebeple Hükümetin Milletler Cemiyeti’nden çekilmesine imkân olmadığını anlatmış ve fakat afyon karteline karşı alınabilmesi mümkün bir tedbir de ortaya koyamamıştır. (Zabıt Ceridesi: 14 Ekim 1935)

(2791 sayılı kanunla onaylanmış olan 1934 Sözleşmesi, Türkiye lehine bazı değişikliklerle 31 Mart 1939’da yenilenecek ve bu yeni Sözleşme 8 Temmuz 1939’da 3723 sayılı kanunla onaylanacaktır.)

Ne var ki, 1933 yılında dünya ekonomik bunalımı bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bu nedenle bütün gözler o noktaya çevrilmişti. Adaylığı esnasında yapılan suikasttan kurtulan Roosevelt, Amerika’da cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmış ve bütün dünya devletlerini, Londra’daki Dünya Ekonomik Konferansı’nda bazı formüllerde birleşerek dünya ekonomik bunalımına engel olmaya çağırmıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın, Roosevelt’in bütün devlet başkanlarına gönderilen muhtırasına verdiği cevapta özellikle vurguladığı noktalar vardı: “Ekonomik kalkınma için her ülkedeki çabaların, akıllıca ve iyi düşünülmüş uluslararası toplu tedbirlerle tamamlanması zorunluluğunda beraberiz. ... Bu yoldaki uluslararası emeklerin, her ulusta kendi özelliklerine uygun bir gelişme imkânını verecek surette birleştirilmesi gerektiğini, genel olarak herkesçe kabul edilebilecek bir düşüncenin, her ülkenin kendine özgü koşullar içinde ilerleyip gelişmek hususundaki hakkına uymak olduğunu her zaman açıkça söyledik. ... Rahat ve kolay geçimi doğuran huzur ve güvenin bütün dünyada sağlanması için bu yüksek ülkü önünde özel çıkarlar bir yana bırakılmalıdır. ... Saldırıların yok edilmesi ve savunmanın güçlendirilmesi konusundaki düşünceleriniz, bizim durmadan savunduğumuz görüşe tam olarak uymaktadır. En geniş anlamıyla, saldırı silahlarının tümden kaldırılması baştan beri bağlı olduğumuz bir noktadır. ... Bir genel saldırıyı yok etme anlaşmasının ve silahları azaltıp sınırlama andına bağlanmanın son derece yararlı olacağında tam olarak sizinle beraberiz.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 4/555)

Bursa Olayı

Mustafa Kemal Paşa'nın dil konusundaki çalışmaları, özellikle Arap harfleri ile öğrenim yapmak için gizli ya da açık ders okutma yerleri açanları cezalandıran ve bu tür çabaları yasaklayan yönetmeliğin uygulamaya konması hakkındaki 23 Aralık 1931 tarihli kararnamenin çıkarılmasından sonra, daha da yoğunlaşarak din alanına da girmişti. Kuran'ın Türkçe'ye çevrilerek okunmasını ve Tanrı buyruklarının yani Kuran'daki din hükümlerinin halkça doğrudan doğruya, aracılara ihtiyaç duyulmaksızın anlaşılmasını sağlamaya çalışıyordu. (G. Sherrill, Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik)

1932 yılı başında, din alanındaki dil çalışmalarından alınan sonuçların uygulanması kararına varmış ve ünlü hafızları sık sık yanına çağırarak Türkçe Kuran okuma denemeleri yaptırmıştı.

> Gazi, din ile devletin birlik halinde kalmaması gerektiği kanısı ile Sekizinci Henry'nin, Mussolini'nin, Fransa Cumhurbaşkanı'nın ya da Birleşik Amerika Devletleri'nin yaptıkları gibi halifeliği ve halifelikle birlikte din adamlarının politik söz geçirme niteliklerini de ortadan kaldırmıştı. Fakat Gazi, bu kadarla kalmamıştı. Halktan bir eliyle aldıklarına karşılık, onlara öteki eliyle kutsal kitabı kendi dilleriyle veriyordu. Artık herkes kutsal kitabı kendi okuyup anlayacaktı. ... Ortaçağda Avrupa'da büyük bir din devrimi olmuştu. İncil (İsa Peygamberin aracılığı ile gelen Tanrı buyruklarını içinde toplayan Hıristiyanların kutsal kitabı), bazı milletlerin dillerine çevrilmişti. Bu çeviri İncil okuyucularının sayısını arttırmıştı ve bu büyük değişiklik papazlar arasında doğan bir ayaklanma yüzünden olmuştu. İleriyi gören bazı papazlar, halkın kendi başına kutsal kitabı okuyabilmeleri ve artık Kilise'nin yorumlamasına ve açımlamasına bel bağlamamaları gerektiğine inanmışlardı. ... Bunlar İncil'i başka dillere çevirmenin ne kadar tehlikeli olduğunu biliyor ve bunu seve seve kabulleniyorlardı. Bugün onların bu cesaretlerine hayran olmaktayız. Gazi'yi de, Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi için gösterdiği sosyal, siyasal, dinsel büyük cesareti için takdir ediyoruz. Mustafa Kemal Paşa, din alanındaki devriminde bu aşama ile de kalmamış, halkın namaza kendi diliyle çağrılması için ezanın Türkçe okunmasını istemiş ve 1932 yılının başlarındaki bir Kadir

> Gecesi’nde (Ramazan ayının yirmi yedinci gecesi) ilk Türkçe ezanı okutturmuştu. İlk Türkçe Kuran İstanbul’un Fatih Camii’nde, ilk Türkçe hutbe de Süleymaniye Camii’nde okunmuştu. (G. Sherrill, Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik)

Gerçekten de Atatürk, halkın, Tanrı buyruklarını kendi başına anlayarak aracıları yani din sömürücülerinin ortadan kaldırmasını ve böylece dinin kişisel ya da politik çıkarlara alet edilmekten kurtarılmasını istiyor ve şöyle diyordu:

“Ey millet, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat, ‘Uygarlık Tarikatı’dır. Uygarlığın emir ve isteklerini yapmak, insan olmak için yeterlidir. ... Bağlı olmakla gönül kanısı ve mutluluk duyduğumuz İslam dinini, yüzyıllardan beri alışılmış olduğu üzere bir politika aracı olmak durumundan çıkarıp, yükseltmenin gerekli olduğu gerçeğini görüyoruz.”

Fakat din alanındaki dil çalışmaları yeterince olumlu sonuca varamıyor ve başarılı olamıyordu. Çünkü öteki din kitapları genellikle insanın Tanrısı ile olan ilişkilerini kapsıyordu. Oysaki Kuran’da, insanın Tanrısı ile, insanın birbiriyle ve insanın kendi öz varlığı ile olan ilişkileri hakkındaki hükümler yani Türkçeye çevrilip bilinmesi gerekli olan ve fakat ibadetlerde okunmalarına imkân bulunmayan buyruklar da vardı. Bu özelliğe gereken önem verilip halka anlatılamadığından Türkçe Kuran’daki Tanrı sözleri gerçek anlamlarını, güzelliklerini, şiir yani sanat değerini ve en önemli olarak mistisizmini (Tanrı kavramında gerçeğe gönül yolundan ulaşılabileceği hakkındaki inanç havasını) yitirmeye başlayınca, Kuran’ın çevrisinin yapılıp yapılamayacağı konusunda tartışmalar başlamış ve Kuran’ın Türkçeye çevrilemeyeceği gibi yanlış bir kanı doğmuştu. Sonra bu görüş, ezanın da Türkçe okunmaması gerektiği düşüncesine yönelmişti. Uygulamanın her yerde birden yapılmamasının ve kötü sesli müezzinlerin Türkçe ezanı güzel okuyamamasının da kulaklarda ve ruhlarda olumsuz etki yapması yukarıda belirtilen anlayışı pekiştirip genelleştirmişti.

Böyle bir havanın hakim olduğu bir dönemde, Bursa’da bir gericilik olayının kıpırdanışları görüldü. 1 Şubat 1933 günü, Ulu Cami’de namaz kılan yüz kadar kişi, ezan başka yerlerde Arapça okunuyor da Bursa’da niçin Türkçe okunuyor diye çıkarılan söylenti üzerine, durumun nedenini öğrenmek için camiinin yakınındaki Vakıflar Müdürlüğü’ne gitmişlerdi.

Vakıflar Müdürü, bunun Vali'ye sorulması gerektiğini söyleyince Valiliğe giderek Vali ile görüşmek istemişler ve fakat Vali'nin evde olduğu cevabını alınca Valilik binasının merdivenlerine oturup beklemeye başlamışlardı. Bu sırada durum Vali'ye bildirilmiş, gerekli güvenlik tedbirleri alınmış, Ankara'ya çekilen bir telgrafla da olay, gericilerin bir ayaklanması diye anlatılmıştı.

Bu sırada bir yurt gezisi yapmakta olan Atatürk İzmir'de idi. Bursa Olayı'nı haber alınca 4 Şubat 1933'te İzmir'den ayrılmış, Afyon'a gelmiş, Antalya'dan dönen İsmet Paşa ile buluşarak, Bilecik üzerinden yoluna devam etmiş ve 5 Şubat 1933 günü Bursa'ya varmıştı. 6 Şubat 1933'te de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Adalet Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk Bursa'ya gelmişti. Atatürk, olayın soruşturma görevini İçişleri Bakanı ile Adalet Bakanı'na vermiş, görevlerini savsadıkları gerekçesiyle Savcı Sakıp, Sulh Ceza Hakimi Hasan ve Müftü Nureddin beylere işten el çektirilmiş, halktan da on beş kişi tutuklanmıştı.

Yapılan inceleme ve soruşturma, olayın ayaklanma denecek kadar önemli bir davranış olmadığını göstermiş ve bunun üzerine hemen o gün, Atatürk'ün resmi tebliği yayınlanmıştı. Resmi tebliğ aynen şöyle idi:

> Bursa'ya geldim. Olay hakkında ilgililerden bilgi aldım. Olay, aslında çok önemli bir olay değildir. Herhalde bilgisiz gericiler Cumhuriyet Adliyesi'nin pençesinden kurtulamayacaklardır. Olaya özel bir önemle eğilmemiz, dinin siyasete ya da herhangi bir kışkırtmaya vesile edilmesine hiç müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılması içindir. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kesin olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin ulusal dili ve ulusal benliği bütün yaşantısında onun hizmetinde bulunacak ve onun temeli olarak kalacaktır.

Resmi kayıtlara ve eldeki belgelerin tümüne göre, Bursa Olayı burada bitmiş ve Atatürk aynı gün Mudanya'ya, oradan da Gülcemal vapuru ile İstanbul'a gitmiştir. Her ne kadar uzun yıllar sonra, Atatürk'ün Bursa'da gençliğe karşı bir Bursa Nutku verdiği ya da bir konuşma yaptığı söylentileri çıkarılmışsa da yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda bu söylentilerin aslı olmadığı anlaşılmıştır. (M. Goloğlu, Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku: 57)

Gençlik Hareketleri

1933 yılı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde milliyetçi gençlik hareketlerinin yoğunluk kazandığı bir dönemdir. Ve milliyetçi gençlik, Yüksek Mühendis Okulu öğrencilerinden Tevfik (İleri) Bey'in başkanlığındaki bozkurt amblemli Milli Türk Talebe Birliği'nde toplanmıştı. Birlik Başkanı Tevfik Bey'in etkileyici ve sürükleyici bir kişiliği ve konuşma gücü vardı.

1) Vagonli Olayı...

1933 yılının ilk önemli gençlik hareketi 'Vagonli Olayı' diye anılır. Şubat sonlarında bir gün, kısaca 'Vagonli' (Vagon-Lits) olarak anılan Yataklı Vagonlar Şirketi'nin Türkiye temsilcisi yabancı uyruklu Jannoui'nin, şirketin Türk memurlarından birinin telefonda Türkçe konuştuğuna kızdığı ve Türkçeye hakaret ederek memuru da işinden çıkardığı duyuldu. Bu söylentileri duyan üniversite öğrencileri, şirket müdürüne layık olduğu cevabı ve dersi verme kararını aldılar. Kısa sürede bütün milliyetçi gençlik, olayı ve kararı duydu. Profesör Tahir Bey'in önlemek istemesine rağmen, büyük çoğunluğu üniversite öğrencisi olan milliyetçi gençlik, günün geç saatinde Yataklı Vagonlar Şirketi'nin bulunduğu binanın önünde toplanmaya başladı. Bir kısım halk da gençlerin arasına katılınca büyük bir topluluk oldu. Şirket müdürü durumu görür görmez çalışmayı durdurdu, memurları gönderdi ve büronun kepenklerini kapattırdı. Bu sırada bina önündeki topluluk çok büyümüş, topluluğa katılanların sayısı binleri aşmıştı. Gençler, "Bu memlekette sadece Türkçe vardır" diye bağırıp şirketi protesto etmeye başladılar ve ellerine geçirdikleri her şeyle büroya hücum ettiler. Kepenkleri koparıp camları kırdılar. Bu sırada güvenlik kuvvetleri olay yerine geldi. İtfaiye kalabalığın üzerine su sıktı, gerekli tedbirler alındı. Gençlik, Yataklı Vagonlar Şirketi'nin Karaköy'deki şubesinin de camlarını kırdı. Sonra Babıâli'ye doğru gösterilerle ilerleyerek buradaki gazetelerin idare yerlerini dolaştı. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Peyami Safa Bey, "Türk diline dil uzatanların dilleri kurusun" diyerek bina önüne gelen gençleri daha da coşturdu.

Başkaca bir olaya sebep olmayan milliyetçi gençlik, yavaş yavaş dağıldı ve milliyetçilik konusundaki önemi bakımından, dil sorunu ile daha da çok ilgilenmeyi kararlaştırdı.

2) Milli Türk Talebe Birliği'nin çalışmaları

Bölümün başında da belirttiğimiz gibi, 1933 yılının en önemli özelliklerinden biri, milliyetçi Türk gençlik hareketlerinin bu dönemde yoğunlaşmış olması ve bu milliyetçi çalışmaların Milli Türk Talebe Birliği'nce yönetilmiş bulunmasıdır.

Nitekim, 3 Mart 1933 günü İstanbul Halkevi'nde yapılan bir gençlik toplantısında konuşan Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Tevfik Bey, dil konusunu ele almış ve toplantı sonunda Türkiye'de sadece Türkçenin hakim olması için gereken her türlü çabanın gösterilmesi ve bu arada bir miting de yapılarak azınlıktaki vatandaşlarımızın uyarılması kararlaştırılmıştır.

Milliyetçilik, alanındaki özel bir aşama ile bozkurtu kendine amblem yapmış olan Milli Türk Talebe Birliği, 10 Mart 1933'teki toplantısında da bir 'Gençlik Marşı' hazırlanmasına ve tüm öğrencilerin bir tip kasket giymesine karar verdi.

16 Mart 1933'te yapılan Şehitleri Anma törenine, Türk Gençliği toplu halde katıldı ve Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Tevfik Bey, milli duyguları coşturan bir konuşma yaptı.

Bu nedenle, 23 Mart 1933 günü İstanbul Üniversitesi Konferans Salonu'nda yapılan büyük bir toplantıda yine Birlik Başkanı Tevfik Bey heyecanlı bir konuşma yaparak Türkçe, yani dil konusu üzerinde durdu ve bir dil seferberliği yapılması kararlaştırıldı.

Bu toplantıda 'vatanı tanıma' konusu da aynı önemle ele alınıp dile getirildi. "Her köşeye koşacağız, her engeli yeneceğiz" denildi. Türk gençliğinin Anadolu'yu tanıması için geziler düzenleneceği belirtildi.

Ulusal duyguların geliştirilmesi için ulusal günlerin anlam ve öneminin anlatılması, büyük kişilerin ve özellikle büyük şehitlerin unutulmamasına çalışılması, Türk gençliğinin, Türk milletine layık olarak yetişmesine uğraşılması kararlaştırıldı ve bu kararlar bir basın toplantısında, Birlik Başkanı Tevfik Bey tarafından açıklandı.

Toplantı sonunda, "Türk Devriminin Büyük Başbuğu Gazi Mustafa Kemal Paşa"ya şu telgraf çekildi: "Bugün Üniversite Konferans Salonu'nda

toplanan Yüksek Öğrenim Gençliği, Başbuğluğunu yaptığınız büyük dil savaşında canla başla çalışmaya karar verdi."

Gazi de bu telgrafı, "Ulusal ülküye ulaştıran öz dil yolunda şaşmaz büyük adımlarla durmadan yürümeye verdiğiniz değerden dolayı sizi överim" diye cevapladı.

Milli Türk Talebe Birliği, ayrıca, aradan on yıl geçmiş olmasına rağmen, İstiklal Marşı'nın doğru dürüst söylenemediğini göz önünde tutarak, gençlerin toplu halde İstiklal Marşı'nı söyleyebilmeleri için çalışmalara başladı ve İstiklal Marşı'na saygı duyulması gereğini anlatan bildiriler yayımladı.

3) Razgrat Olayı

Türk gençliğinin ulusal duygularının kaynaştığı bu dönemde idi ki, kulaktan kulağa bir söylenti dolaşmaya başlamıştı. Denildiğine göre, Bulgaristan'ın Deliorman Türk bölgesindeki Türk mezarlığı, 16 Nisan 1933 gecesi, çoğu öğrenci olan elleri kazmalı, baltalı Bulgarlar tarafından vahşice yıkılıp yok edilmiştir. Önce mezarlık bekçisinin kulübesini yakmışlar, sonra mezarlığın kapı ve parmaklıklarını yıkmışlar, daha sonra mezar taşlarını kırıp mezarlığı açmış ve çıkardıkları ölülerin kemiklerini etrafa saçmışlar. Korku içinde sokaklara fırlayarak bağırıp çağıran Türk kadın ve çocuklarının yakınmalarına da hiçbir Bulgar makamı kulak asmamıştır. Türkler sabaha kadar, atalarının ortalığa atılmış kemikleri başında ağlamışlardır.

Haberin duyulması tüm Türk ulusunda ve fakat özellikle Türk gençliği üzerinde büyük tepki uyandırdı. Milli Türk Talebe Birliği Yönetim Kurulu derhal toplantıya çağrıldı. Gençliğin olaya el koyacağını anlayan resmi makamlar önleyici tedbirler alarak, hükümetin olayla ilgilendiğini, gençliğin ayrıca bir harekette bulunmaması gerektiğini bildirdiler. Ankara'daki Bulgar Elçisi olayı kabul etmekle beraber yapılış şeklini başka türlü anlattı. Bulgar Başbakanı, sorumluların kovuşturulduğunu açıkladı.

Bunlara rağmen Milli Türk Talebe Birliği, bir dilekçe ile Valiliğe başvurarak miting izni istedi. İstanbul Valiliği mitinge izin vermeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine gençlik, ne pahasına olursa olsun, olayı kötüleme gösterisinde bulunmaya ve izinsiz de olsa miting yapmaya karar verdi.

20 Nisan 1933 günü akşam üzeri Türk Gençleri, İstanbul Maçka'daki Bulgar Konsolosluğu önünde toplanmaya başladı. Bu toplantıya liseli öğrenciler de katıldığı için büyük bir kalabalık oluştu. Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Tevfik Bey milli duyguları coşturan bir konuşma yaparken güvenlik kuvvetleri geldi ve toplantıyı dağıttı. Fakat bazı göstericiler, ara sokaklardan ve türlü yollardan ilerleyerek Bulgar Mezarlığı'na kadar gittiler. Az sonra göstericiler yine büyük bir kalabalık haline geldiler ve güvenlik kuvvetlerinin engel olma tedbirlerine rağmen bu mezarlığa girdiler. Fakat Bulgarlar gibi saygısızca davranışlarda bulunmayarak, "Bulgarlar bizden insanlık ve uygarlık dersi almalıdırlar. Biz ölülere kötülük etmeyiz, saygı duyarız" diyerek bir çelenk koydular. Bundan sonra gençler, Taksim'e doğru yürüyüşe geçtiler, güvenlik kuvvetleriyle itişe kakışa ilerlediler. Bu sırada başta Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Tevfik Bey olmak üzere 80 genç öğrenci tutuklandı. Bir süre sonra olaylar bitti, gençler dağıldı.

Bunun üzerine, hükümet şöyle bir bildiri yayımladı:

> Kanuna aykırı ve ülke düzenini bozucu bir davranış ve eylem olduğu ve hükümetin yasaklamasına rağmen böyle bir davranışta bulunulduğu için ülkede sorumsuz kişisel kuruluşlarca bu gibi uygunsuz hareketlerin tekrarlanmasına yer verilmemesi noktasından Talebe Birliği'nin kanun bakımından ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Milli Türk Talebe Birliği daimi delegeleri de, 22 Nisan 1933 günü toplanarak Razgrat Olayı'nı hangi duygularla yaptıklarını, o sıra tarih çalışmalarına katılmakta olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya, Başbakan İsmet Paşa'ya, Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'e ve Halk Partisi Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey'e bildirdiler.

23 Nisan 1933 günü İstanbul Üniversitesi Konferans Salonu'nda tekrar toplanarak, "Türk Gençliği, emanet ettiğin devrimin ve vatanın esenliği için canını vermeye hazırdır" diye ant içip dağıldılar.

25 Nisan 1933 günü yapılan toplantıda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dan gelen cevap okundu: "Gençliğin çalışkan, duygulu ve milliyetçi yetişmesi esas dileklerimizdendir. Gençlik her türlü çalışmalarında Cumhuriyet kanunlarına ve Cumhuriyet kuvvetlerinin usul ve kaidelerine

uymaya da dikkat etmelidir. Cumhuriyet hükümetinin milli meselelerde görevini bilir olduğuna, yasaların ve adalet gücünün milliliğine güveniniz.”

Aynı gün, tutuklu öğrenciler serbest bırakıldılar. (M. Taylak, Öğrenci Hareketleri: 122-130)

Bu sırada bozkurt amblemli Birlik dergisi, gençliğin milli duygularını öylesine coşkunca dile getiriyor ve öylesine coşturuyordu ki, üniversiteli öğrenciler kadar liseli öğrenciler de dergiyi kapışarak alıyor, hatta küçücük harçlıklarını bu uğurda kullanıyor, okuyor, duygulanıyor, cesaretleniyor, övünüyorlardı.

Bu dergide özellikle Milli Türk Talebe Birliği Başkanı Tevfik Bey’in yazıları gençliğin milli duygularını şahlandırıyordu. Mesela, Çanakkale Şehitleri için bir anıt yapılması gereğini anlatan yazısında şöyle diyordu:

> Türk kafalarından ehram (piramit) yapılan Seddülbahir’de çelenk konulacak bir Türk anıtı değil, bir dikili taş bile yoktur. Anıt istiyoruz ve haykırıyoruz: Efendiler! Eğer işiniz çoksa, eğer bu büyük işi başaramayacaksanız, halâ Çanakkale’ye İngiliz ve Fransız sömürgesi duygusunu verdirmekte devam edecekseniz bunu millete bildiriniz.

Basın ise, milli duygularla da olsa, gelişigüzel coşkunlukları, davranışları uygun görmüyor, gençliği uyarıcı yayınlarda bulunuyordu. Mesela Aka Gündüz Bey, milli duyguları ve gösterilerini övmekle beraber sözlerini yine de bir liderin sözleriyle bitiriyor ve “Disiplinli Hürriyet” diyordu. (M. Taylak, Öğrenci Hareketleri: 133, 134, 138)

4) Birlikçiler ile Kadrocular karşı karşıya

Kadro, bir derginin adı idi. Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu) tarafından 1932’de çıkarılmaya başlanmıştı. Kurucuları arasında Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), İsmail Hüsrev (Tökin), Burhan Asaf (Belge) da vardı. Bu dergide yazanlara, bu dergideki düşüncelere katılıp çevresinde toplananlara ‘Kadrocular’ deniyordu.

Kadrocular, henüz dergilerini çıkarmadan önce düşüncelerini açıklamaya ve yaymaya başlamışlardı. Bu düşünceler ilk olarak Şevket Süreyya Bey’in 1931 başında verdiği bir konferansla ortaya atılmıştı. Şevket Süreyya Bey

bu konuşmasında şöyle demişti: “Devrim, kendi zaferine etkisi olabilecek bütün güçlerin ve araçların, belirli bir düzen altında, belirli hedeflere yöneltilmesi iledir ki, zafere ulaşabilir.”

Daha sonra da, “Şimdi bütün saldırganlar, gençliği hedef almaktadırlar. Artık okul duvarları, içine aldığı gençliği korumaya yetmemektedir. Gençliğe, toplumun ihtiyacına göre hazırlanmış usullerle çalışan, bir ‘örgüt çevresi’ gereklidir. Gençlik, devrim esasları içinde ve devrim öncülerinin yardım edici ve yerine geçici gücü olarak hazırlanmalıdır. ... İsyancı gençlik, düzen bozan gençlik ve düzene uymayan gençlik, ancak kendi başına bırakılan gençliktir. Kendi başına yani sokağın zevk ve duygu anarşisinin içine başıboş bırakılan gençlik, günün birinde, ne yaptığını bilmezlikle düşünce ve inanç karışıklığı içine yuvarlanırsa bunun suçlusu elbette ki gençliğin kendisi değildir. ... Gençliği devrim esaslarına göre hazırlama ve yetiştirme işinin, en yüksek yönetim ve denetim organlarına bağlı ve bağımsız bir çalışma ile örgütlendirilmesi ve gençliğin politik eğitiminin bu örgütten istenilmesi zorunluğu vardır. Ulusal devrimin prensiplerini kendine ahlak edinmiş, ülkeyi yaşatmak ve ilerletmek sorunları içinde yoğrulmuş ve yetişmiş bir genç kuşak ancak böyle devamlı ve sistemli bir siyasi terbiye içinde yetişebilir” demiş ve inkılabın ideolojisinin, prensiplerinin açıklanmasını istemişti.

Kadrocular, bu düşünce ile, önerdikleri şekli de dile getirmeye başladılar: “Türk yurdunun her bucağına serpilmiş binlerce, yüzbinlerce ve milyonlarca Türk çocuğunun aynı örgüt içinde, aynı kılıkta, aynı davranış temposunda, aynı anlayış ve görüşün etkisi altında ortaya koyacağı neşeli, kendine güvenli ve çok büyük görünüşlü birliğin manzarası, ruhu sarsan bir şeydir” diyorlardı. “Devrimin bütün esaslarını, bütün amaçlarını, örgütüne kafası ile bağlanmış Türk gençliğine belletmek, Başbuğ’un dediklerini tekrarlatmak suretiyle anlatmak ve ona göre görev vermek, yığın halinde görev vermek” gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Milli Türk Talebe Birliği’nde toplanmış olan ve genellikle üniversite öğrencisi olan gençler, yani ‘Birlikçiler’ ise, Kadrocular’ın bu görüş ve anlayışlarında bir sol rejim eylemciliği arzusu görüyor, bunu yanlış ve tehlikeli buluyor, Mustafa Kemal Paşa’nın taklitçiliği kesinlikle reddeden öğütlerine de dayanarak: “Türk gençliği papağan değildir. Türk gençliği, devrimin anlamını başkalarının anlatmasını gerektirmeyecek kadar iyi ve

derin anlamıştır. Gençliğin bugünkü görevleri, benliğinde millet sevgisini devamlı olarak güçlendirmek, yaşatmak ve bunu en verimli bir şekilde yapabilmek için düşünce ve ahlak bakımından yükselmeye çalışmaktır" diyorlardı.

Kadrocular, kendi görüş ve anlayışlarına uygun örgütçülükte direniyorlar ve "Geçen Razgrat Olayı'nda bir tünelin iki ayrı ucundan girip aradıklarını kaçıran ve birbiriyle çarpışan iki insan gibi, Türk gençliği ile Türk güvenlik kuvvetleri karşı karşıya kalıvermişlerdir. Gençliğin bütün bu davranışları, görev ve rol almak için çırpındığını gösterir. Onu örgütleyerek istediğini vermekte gecikmeyelim" diyorlar, fakat gençliğe nasıl bir örgüt içinde, nasıl bir rol ve görev vermek istediklerini açıkça belirtmiyorlardı.

Birlikçiler, bu görüşe karşı çıkıyorlar ve "Biz yolumuzu karanlık bir tünele saptırmadık. Güneşin altında apaçık gözlerle yürüdük. Bizi anlamıyorsunuz, anlamayacaksınız. 'Örgüt' diyorsunuz... Yani bu 'Kadro' mu? Eğer böyle ise, ilk ve son defa, 'Hayır' diyoruz. Hayat çemberlenemez, siz bunu niçin istiyorsunuz? Asıl siz, bu sizi içine sıkıştıran ve gerçekten ayıran 'kadro'yu kırın" diye cevap veriyorlardı.

Birlikçiler ile Kadrocular arasındaki bu çekişme fazla sürmeyecek, 1934 yılı başında, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle, Kadro dergisi kapatılacaktır. Birlikçiler, yani milliyetçi gençlik, ise, çalışmalarını daha da genişleterek sürdürerek kamu işlerindeki yolsuzluklarla ve yabancılara ait kuruluşların özerklik ve özellik iddiaları ile de mücadele edecektir. (M. Taylak, Öğrenci Hareketleri: 139-147; Ş.S.Aydemir, Tek Adam: 3/462)

Ne var ki, bu ilerici gençliğin önderliğini yapması gereken Darülfünun (üniversite), gençliğin uygarlık alanındaki gelişimine ayak uyduramıyordu. Bu nedenle hükümet, Meclis'e bir tasarı gönderiyor ve gerekçesinde şöyle diyordu: "İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş kanunu taslağını hazırlamak ve düzeltip düzenlemek için hükümet, Yüksek Meclis'çe kendisine verilen yetkiye dayanarak, sözü edilen kuruluşun durumunu inceletmiştir. Bu konuda düzenlenen rapor ile fakültelerin teklifleri ve türlü yabancı üniversitelerin durumları esaslı şekilde gözden geçirilmiştir. Üniversite ile ona bağlı kuruluşların, yeni ve gelişmiş esaslar üzerine kurulabilmesi için her şeyden önce mevcut teşkilatın tamamen ortadan kaldırılması ve yerine, memleketin ihtiyaçlarına uygun yenisinin kurulması gerekmektedir." Tasarıyı inceleyen eğitim komisyonu da, "Yeni ve gelişmiş bir kuruluşun

meydana getirilmesi için mevcut kuruluşun ortadan kaldırılmasındaki zorunluluk kabul edilmiştir. Ancak böylece, bilimsel ve çağdaş temeller üzerinde bir kuruluşun meydana getirilmesi mümkün olacaktır" demişti.

Sonunda, ilk maddesinde, "İstanbul Darülfünun'u 31 Temmuz 1933 gününden itibaren kaldırılmıştır" diyen ve 1933-1934 ders yılı başında açılacak olan yeni Türk Üniversitesi'nin kurulmasını sağlayan 2252 sayılı kanun kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 31 Mayıs 1933)

Düyûn-u Umumiye (Genel Borçlar)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, ‘Afyon Yasağı’ hakkındaki uluslararası antlaşmalara katılarak dünyaca beğenilen ve övülen bir başarı aşamasına kavuşur, özellikle üniversite öğrencilerinin yönettiği Türk gençliği milliyetçilik alanında örnek ve uygarca atılımlarda bulunurken, dış ilişkilerin gelişmesinden de yararlanılarak Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan Düyunu Umumiye de (Genel Borçlar) oldukça başarılı şekilde tasfiye ediliyor, hükümetle alacaklılar arasında imzalanan bir antlaşma, onaylanmak üzere Meclis’e sunuluyordu.

Millet Meclisi Bütçe Komisyonu Başkanı Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey (Ataç), hem ‘Genel Borçlar’ anlamına gelen, hem de Genel Borçları yöneten kurumun adı olarak kullanılan ‘Düyunu Umumiye’yi, yani ‘Genel Borçları’ ve Düyunu Umumiye İdaresini (Genel Borçlar Kurumunu) şöyle anlatıyordu:

“Bu konuyu dört dönemde incelemek gerekir:

1) Abdülmecit zamanında başlayıp 1299 Hicrî yılı Muharrem ayında (Kasım 1881’de) yayımlanan Muharrem Kararnamesi’ne kadar olan Birinci Dönem’de, Abdülmecit’in dışarıdan ve yurt içinde Galata Bankerlerinden (büyük zenginlerden ve sarraflardan) almasıyla başlayan Devlet İstikrazları (Borçlanmaları), Abdülaziz zamanında genişliğini ve kapsamını arttırmış, 93 Savaşı’na (1876 Türk-Rus Savaşı) kadar, yaklaşık olarak 35 yıl içinde, yapılmış borçlanmaların toplamı 300 milyon altını geçmişti. O zamanlar devletin geliri, bu borçların faizlerine bile yetmediğinden kupon paralarını (süresi gelmiş alacakları) ödemek için yeni yeni borçlanmalarla önceki borçları ödemek yoluna gidilirdi. Borç para alınamadığı zaman da, birkaç yıllık vergiler, Galata Bankerlerine iltizama verilerek (vergilerin tahsili onlara bırakılarak) yine borç para alınırdı. Bu borçlanmaların bazılarında 100 lira borçlanılıp 46 lira alındığı, ayrıca komisyon ve masraflarının ödendiği de olurdu. Bu dönemde yapılan borçlanmalarda, ortalama hesapla, Hazine’ye giren para, borçlanılan zararın yarısını geçmezdi. Bu nedenle, 1876 yılına kadar ödenmiş olanlardan arta kalan borçların bir bölümü üzerinden faiz ve ikramiye bakımından bazı ertelemeler yapılmış ve buna, Ramazan ayında yapıldığı için ‘Ramazan Kararnamesi’ denmişti.

1879 yılında Devlet Hazinesi'nin borçlara, maaşlara, ve öteki harcamalara verecek para bulamayarak ödemeden vazgeçmesi üzerine, ellerinde devletin borç senetleri bulunanların vekilleri ile İstanbul'da iki yıl süren görüşmelerden sonra, 1299 yılının Muharrem ayında (1881 Kasım), Muharrem Kararnamesi denen kararname yayınlandı. Muharrem Kararnamesi, yayınlandığı gündeki toplam 191 milyon İngiliz Liralık ya da 210 milyon Türk Liralık borç bulunduğunu tespit ederek, bunların birikmiş faiz, ikramiye ve biraz da anaparasından indirmeler yapıp borç toplamını 96.437.234 Lira'ya düşürmüştür.

Muharrem Kararnamesi'nin önemli noktaları

A) Devletin borç senetlerini ellerinde bulunduranlarca seçilecek, yedide altısı yabancı olmak üzere, bir Düyunu Umumiye Meclisi İdaresi (Genel Borçlar Yönetim Kurulu) meydana getirilmiştir. Bu kurulun yetkisi kesin, yönetimi bağımsızdır.

B) Türkiye İmparatorluğu, bazı gelirlerini, ellerinde senet bulunduranlar emrine Genel Borçlar Kurumu'na, kesin ve değişmez olarak, bırakmıştır. (Bu devlet gelirleri içinde tütün ve tuz tekellerinin gelirleri, Damga Resmi, Ruhsatiye Harçları, bazı büyük illerin balık avlama vergileri, ipekten alınan ondalık vergiler, Bulgaristan Beyliği'nden alınan kesin miktarlı vergi, Kıbrıs ve Doğu Rumeli bölgelerinden gelecek vergiler, tömbekiden alınan verginin bir kısmı ve Berlin Antlaşması gereğince Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan ve 1876 Savaşı sonunda başka devletlere geçen yerlerin İmparatorluk borcundan paylarına düşecek miktardan tahsil edilebilecek olan paralar da vardı.)

C) Muharrem Kararnamesi görünüşte borç miktarını düşürmüşse de, memlekette dev ağızlı bir ejder yaratmıştır. Bu dev ağızlı ejder de, alacaklılar adına vergiyi gerçekleştirme, toplayıp alma, yabancı parasına çevirme, alacaklılara gönderme ve dağıtma serbestliğine sahip bağımsız bir Genel Borçlar Kurumu doğurmuştur.

Bu kuruma bırakılan gelirlerin kanunlarını değiştirmekte devlet serbest değildi. Genel Borçlar Kurumu'nun onayını almadan bu vergilerin oranlarını değiştiremezdi. Artan gelir, daima onun elinde ve emrinde kalırdı. Kurumun harcamalarına, memurlarının maaşlarına hiç karışılamazdı. Hatta 1908 Meşrutiyet Devrimi üzerine Millet Meclisi'nde,

Genel Borçlar Kurumu bütçesinin Genel Bütçe içine konması bile sadece bir şekilden ibaretti. Bu kurumun sadece maaş ve idare masrafları, 700.000-1 milyon altın arasında idi. Genel Borçlar Kurumu memurları, devlet memurlarının sahip oldukları bütün haklara ve emeklilik hakkına sahip oldukları gibi kendi kurumları içindeki türlü imkânlardan da ayrıca yararlanırlardı. Kurumdaki yardım sandıklarının anaparaları ise, yine Devlet Hazinesi'nden çıkardı. Ve gerek Muharrem Kararnamesi'ne, gerekse kurumun imtiyazına ve bağımsızlığına en küçük bir aykırılıkta bulunulursa, alacaklıların, borcun aslı olan 210 milyon altının tamamını istemek hakları vardı. Alacaklılar, kurumun yönetim kurulunda Türk yargıçlarını temsil etmek üzere bulunacak olan bir üyenin seçimini de ellerinde tutmak için, borsalardan satın aldıkları Türk tahvillerini kurumun emrinde tutarlar, dört yılda bir kere Belediye'de yapılan seçimde istediklerini seçtirip oy çokluğunu ellerinde bulundururlardı.

Genel Borçlar Kurumu'na bırakılan gelirlerle ilgili önemli noktalar da şunlardı:

Muharrem Kararnamesi'nin 3 numarasında kayıtlı Gümrük Resmi'nin arttırılması, gerek kapitülasyonların egemenliği ve gerekse artacak kısmın kuruma gitmesi bakımından, hiçbir zaman mümkün olamamıştır. Bu yüzden de %8 olan gümrük vergisi oranı olduğu gibi kalmış ve Türkiye, Avrupa fabrikalarının açık pazarı halinde tutulmuştur, Makedonya Islahatı gibi politik nedenlerle yapılmasına izin verilen %3 zam da doğruca Genel Borçlar Kurumu'na gitmiştir. Bu illerin Türkiye'den ayrılmasından sonra ise, bu vergi zammı Genel Borçlar Kurumu'nun temelli gelirleri arasına girdi.

Aynı şekilde Muharrem Kararnamesi'nin 4 numarasında gösterilen Kazanç Vergisi'nin arttırılması halinde de artacak gelir Genel Borçlar Kurumu'na kalacağından bu verginin arttırılması ve düzenlemesi imkânı da olmamış, azınlıkların çok az bir Kazanç Vergisi vermeleri sağlanmıştır.

5 Numaradaki Bulgaristan Beyliği vergisi hiç tahsil edilememiş ve karşılığı Hazine'ye girecek vergilerle ödenmiştir. Muharrem Kararnamesi'nin 9. maddesindeki Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan'ın Genel Borçlardaki paylarının anaparası da, borçların paylaştırılmasındaki yanlış sistem yüzünden Türkiye'nin üzerine kalmıştır. (Balkan Savaşı'ndan sonra yapılan Londra Antlaşması'nda da aynı

yanlışlığa düşülmüşse de, İstiklal Harbi'nden sonra Lozan'da borcun paylaştırılması için kullanılan yeni sistemle bu yanlışlık düzeltilmiştir.)

Sonuç olarak, Muharrem Kararnamesi, Batılı sermaye sahiplerinin Türkiye'yi, kapitülasyonlardan daha da geniş bir şekilde sömürmesini programlaştırmıştır. Maliye Nezâretleri (Osmanlı maliye bakanlıkları) ise, mali işlerde kendilerinden daha çok söz geçirir durumda gördükleri Genel Borçlar Kurumu'nu, para bulma işlerinde başvuracak bir yer sayarak kayıtsız ve şartsız ona teslim olduklarından, kırk yıldan çok bir süre, Genel Borçlar Kurumu üyesi ve çok kere de başkanı olan bir yabancı, İstanbul maliyesi tahtının gerçek kıralı durumunda idi.

Bu arada İmparatorluğun, içeride de iki önemli mali teşebbüsü olmuştu: Biri, Kırım Savaşı'nda çıkarılan 'kaimeler'in (kağıt paraların) yüzde ellisi savaştan sonra yok edilecek, yüzde ellisi de alacaklıların vergi borçlarından düşülecekti. İkincisi, 1876 Savaşı'nda çıkarılan kağıt para ile, taşıma işlerinden ve yiyecek maddelerinden ötürü halka olan borçlar ödenecekti. Fakat bu paraların değeri sıfıra inmiş, halk da elindeki paraları yakmış, iki yıl sonra sadece % 25'i vergi borçlarına mahsup kabul edildiği zaman halkın elinde bu paralardan kalmamış olduğu için, durumdan sadece İstanbul'daki sarraflar yararlanmıştır.

2) Muharrem Kararnamesi'nden yani 1881'den 1908 Meşrutiyet devrimine kadarki İkinci Dönem'de, Abdülhamit zamanının borçlanmaları toplam olarak 68.625.425 Türk Altını'dır. Bu dönemdeki borçlar süre bakımından daha uygun ve miktar bakımından daha az görünürse de koşulları bakımından ötekilerden daha ağırdır. Bu borçlanmalar içinde, 1890'da çıkarılan Osmanlı Tahvilleri, 1891, 1894, 1896 İstikrazları, 1903 Saydı Mahî (Deniz Avcılığı) İstikrazı, 1904 İstikrazı, Bağdat Demiryolları İstikrazları, 1908 Teçhizatı Askeriye (Askerlik Donanım) İstikrazı, 1901 - 1905 İstikrazı, 1893 Tömbeki İstikrazı, 1894 Şark Demiryolları İstikrazı, 1902 Gümrük İstikrazı, Konya Ovası İrva ve İska (sulayıp verimlendirme) İstikrazı gibi borçlanmalar vardır. (Birçok il ve ilçelerin yiyecek ve öteki maddelerden alınan ondalık vergileri, Mısır ve Zeylân bölgelerinin ödeyecekleri vergiler, bazı yerlerin Balık Vergileri, Pösteki Vergisi, Tömbeki Beyiyeleri, Damga Resmi artışları, bazı vergi zamları, bazı demiryollarının işletme gelirlerinden hükümet payları, bazı yerlerin Gümrük Gelirleri bu borçlara karşılık olarak gösterilmiştir.)

Bu dönemde ayrıca avans alma şeklinde borçlanmalar da yapılmıştır: Fenerler İdaresi'nden iki defada 350.000 Türk Altını, Buratlı Maden Şirketi'nden 80 bin altın, Köstence Kablo Şirketi'nden 17.335 altın, Eytam Sandıkları (Yetimlerin maaşlarını yöneten ve işleten kurum) ile Sivil Emekli Sandığı'ndan 2 milyonun üzerinde, Ziraat Bankası'ndan 5 milyonun üzerinde... (Bütçe Komisyonu 1924'te türlü hesapların mahsubu ile 4 milyon olarak tespit etmiş, Cumhuriyet Hazinesi de bu parayı ödemiştir.) Bunlardan bazılarına Fenerler İdaresi gelirlerinden hükümet payı ile Posta-Telgraf İşletmesi gelirlerinden bir kısmı karşılık gösterilmişse de bazılarına hiç karşılık gösterilmemiştir.

Yine Abdülhamit zamanında yıllık ayrılan kısmı en çok 890.000 Türk Altını olan Demiryolları İşletme Kilometre Teminatı vardır. Toplanıp alınmaları Genel Borçlar Kurumu'na bırakılan karşılıklar da şunlardır: Haydarpaşa-Ankara, Selanik-Manastır, Dedeağaç-Selanik, Eskişehir-Konya, İzmir-Kasaba, Alaşehir-Afvon, Konya-Ereğli, Hama-Revak, Bağdat Hattı İkinci ve Üçüncü Kısımları, Alpullu-Kırklareli gelirleri.

Yine bu dönemin önemli maliye işlemlerinden biri de, Tevhid-i Düyun (borçların birleştirilmesi) işlemidir. Yapılan birleştirmede elde bulunan tahviller, Düyunu Muvahhede (birleştirilerek tekleştirilmiş borçlar) adı altında çıkarılan %4 faiz ve %4,5 amortismanlı tahvillerle değiştirilmişlerdir. Fakat bu işlem, Hazine'ye yararlı olmamıştır... Çünkü faizler arttırılmış ve bazı erken ödemeler sebebiyle de önemli spekülasyonlar olmuştur. Birleştirme işlemi için harcanan 1.460.000 Türk Altını'nı da devlet üzerine almış ve ayrıca Genel Borçlar Kurumu'nun ihtiyat akçesine de ek olarak 300 bin altın vermiştir.

3) Meşrutiyet'in ilanından Genel Savaş'a girdiğimiz güne kadarki Üçüncü Dönemde de, borçlanma politikasına daha büyük bir hevesle ve genişlikle devam edilmiştir. Bu yedi yıllık dönemde yapılan borçlanmanın toplamı, 46.633.442 lirası avans olmak üzere, 76.864.728 liradır. (1908, 1909, 1911, 1914 İstikrazları, Hudeyde-Sana Demiryolu İstikrazı, Havuzlar ve Doklar İstikrazı, Bandırma-Soma Hattı İstikrazı bu dönemde yapılan borçlanmalardır. Bu borçlanmalar için de yine bazı yerlerin ondalık ve hayvan vergileri, gümrük ve demiryolu gelirlerinden Hükümet payları karşılık gösterilmiştir. Yine bu dönemde %6 faizli 3 milyon liralık ve %5 faizli 5,5 milyon liralık Hazine Tahvilleri de çıkarılmıştır. Avanslar da

Banko dö Fransez, Bağdat Demiryolu Şirketi, Türkiye Milli ve Selanik Bankaları, Osmanlı Bankası, Tütün Reji Şirketi, Anadolu Demiryolu Şirketi, Genel Borçlar Kurumu, Doyçe Bank, Fenerler İdaresi gibi kurumlardan alınmış ve bundan önceki dönemlerde olduğu gibi bir kısım vergiler ve devlet gelirleri karşılık gösterilmiştir.)

İkinci ve Üçüncü Dönemlerdeki durum özetlenirse, bu iki dönemde yapılan borçlanmalarla ele geçen parayı %30 eksisi ile hesaplamak gerekir. Bazı borçlanma sözleşmelerine, borçlanılan para ile borç veren ülkeden eşya almak, siparişleri o ülkenin fabrikalarına vermek, memleket içinde yapılacak bir işi o ülkenin iş adamlarına yaptırmak gibi şartlar da konmuştu. Bazılarında da, haksız verilmiş ya da genişletilmiş imtiyazlara rastlanır."

Bütçe Komisyonu Başkanı Hasan Fehmi Bey bu dönem hakkındaki açıklamalarının burasında, "Bu döneme ait iki önemli noktaya değinmekte yarar görürüm: 1914 Borçlanması'ndan, Genel Savaş'ın çıkması üzerine Paris Maliye Kurumları'ndan alınamayan kısımların ve Genel Savaş içinde Bağdat İnşaat Şirketine, Toros Bölümü yapımının çabuklaştırılması için Maliye'den verilen 3 milyonluk avans hesabının araştırılması gerekir" dedi; ve sonra yine açıklamalarına devam etti :

4) Genel Savaş'a girdikten Mondoros Mütarekesi'ne kadar yapılan işlemler ile Cumhuriyet İdaresi'nin İstanbul'a hakim olduğu güne kadar İstanbul İdaresinin marifetlerini kapsayan Dördüncü Dönem de iki bölümde incelenebilir:

A) 1915 yılında Avusturya-Macaristan bankalarının verdiği 5 milyon altın ile savaş sırasında Almanların savaş harcamalarına ve özellikle Irak, Filistin cephelerine yardım olarak verdiği altınlar, antlaşmalarla borç olmaktan çıkarıldı.

B) İç işlemler ve sonuçları ise, 1914 - 1917 yıllarında çıkarılan 158.000.000 liralık kağıt paranın karşılığı olan altınlar İstanbul'un işgalinde Londra'ya götürülmüş ve karşılıksız kalan kağıt paraların yükü Türklerin omuzlarına yüklenmiştir. Genel Savaş nedeniyle vatandaşlardan istenen ve alınan 45 milyon lirayı Ankara Hükümeti, köy vergi borçlarına ve genel borçlara mahsup etmek suretiyle kullanmış, arta kalan az bir miktar ile de vatandaşların alacaklarını karşılamaya çalışmıştır. Çıkarılan 180.000.000 liralık iç borç senetlerinin pek az faizi ödenmiş ve arta kalan faiz ile anapara

karşılıksız olarak kalmıştır. İşgal Komutanları'nın izniyle, Kuva-yı İnzibatiye kurulması için Genel Borçlar Kurumu'ndan alınan 2 milyon lira için, İstanbul'daki ambarlarda mevcut devlet malları satılmıştır. Osmanlı Bankası'ndan alınan avanslar için, İç Borç Senetleri karşılığı ayrılmış olan altınlar rehin edilmiştir. İç borçlanma karşılığı olarak Osmanlı Bankası'na konulmuş olan altınlardan 80.000'i işgal komutanları tarafından Damat Ferit Hükümeti'ne verilince, arta kalan 380.000 altını elden kaçırmamak için Ankara Hükümeti, henüz İstanbul'a el koymadan önce satın almış ve gizlice Ankara'ya getirmiştir. Damat Ferit'in İstanbul Ziraat Bankası'ndan aldığı 227 milyon lira ise, tamamen karşılıksız kalmıştır.

Böylece Ankara Hükümeti, zaferden sonra, anapara ve faizler toplamı olarak 161.303.833 liralık genel borç ile karşı karşıya gelmiştir. Altın esasına dayananların savunucusu olan 1914 yılı bütçesindeki Genel Borçlar Kurumu'nun bir yıllık müretteplerin faiz ve amortismanlarla idare masrafı 11.400.000 altındır, aynı yıl devletin genel gelirleri toplamı da 32.600.000 altındır. Barış Konferansı'nın çözeceği binbir iş arasında bu dev gövdeli genel borçlar da vardı. Ve bu konu üç büyük meseleyi kapsıyordu:

1. Borcun aslı ve nasıl bölüştürüleceği,

2. Genel Borçlar Kurumu ve onun sahip olduğu olağanüstü haklar ile ellerinde devletin borç senedi olanlar emrine bu kuruma bırakılmış ya da tahsis edilmiş vergi kaynakları,

3. Ve yıllık müretteplerin hangi tür para ile hesap olunacağı.

Bu sırada Genel Borçlar Kurumu'nun olağanüstü haklarına dokunmanın Türkiye'yi haraplığa sürükleyeceğini söyleyenler de vardı. Fakat Büyük Gazi'nin açtığı ışıklı bağımsızlık yolundan gidenler yıllarca uğraşarak durumu bugünkü başarılı hale getirdiler. Birinci meselede, borç toplamı olan anaparanın bu borçlardan yararlanan ve sonra imparatorluğun egemenliğinden çıkan tüm yerlere bölüştürülmesi esası kabul edildi. Ankara Hükümeti bir oldu bitti sonucu kendi emrindeki illerde bulunan Genel Borçlar Kurumu'nun örgütlerini, bir genel müdür ile Maliye Bakanlığı'na bağlayarak bütün gelirleri kendi eline aldı. Ve Cumhuriyet Hükümeti her yıl, oldu bittileri biraz daha genişleterek birkaç yıl içerisinde Genel Borçlar Kurumu'nun elinde ve emrinde hiçbir gelir bırakmadı. Son mesele, Türkiye'ye yükletilmiş olan 107 milyon liranın hangi para ile hesap

edileceği meselesi idi. Buna Kuponlar Meselesi deniyordu. Bu meselenin çözülmesi ileride taraflar arasında yapılacak görüşmelere ertelenerek antlaşma dışı bırakıldı.

Bütçe Komisyonu Başkanı Hasan Fehmi Bey, açıklamaları sonunda, Genel Borçlar Kurumu'nun, kendisine verilmiş olağanüstü haklara güvenerek, memleketimiz aleyhine yaptığı işlemlerden de bir iki örnek verdi ve "Büyük Başkanımız ve Gazi'mizin kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi ve Meclisi ve hükümeti sayesinde açık alınla ve övünerek millete ve tarihe diyebiliriz ki, çok kötü mirasları içeride ve dışarıda tümden düzelttik ve yararımızı da en yüksek şekilde sağlamayı başardık. Bütün gelir kaynaklarımız artık ve şarta bağlı olmayarak elinizde ve emrinizdedir. Borç işlerinde hiçbir imtiyaz kalmamıştır. Alacaklılar yalnız 8 milyon altını sizin mert sözünüze ve dürüst davranışınıza bıraktılar. Vatan sağ olsun, bunu da ödemeye çalışacağız" diyerek sözlerini bitirdi.

Hükümetin sunduğu kanun tasarısının gerekçesinde de, Genel Borçlar hakkındaki görüşmelerin ayrıntıları anlatılıyor ve şöyle deniliyordu:

> Görüşmelerin Tarihçesi: Lozan Antlaşması, Osmanlı borçlarının imparatorluktan toprak almış mirasçı devletler arasında bölüştürülmesi esasını koymuştur. Osmanlı Borçları Meclisi, antlaşmanın hükümlerini uygulayarak, borçlu devletlerin vereceklerini tespit ederek 6 Kasım 1924'te kendilerine bildirmiştir. İlgili devletlerin bu ödeme taksitlerini kabul etmemeleri sonucunda olay, Milletler Cemiyeti'nin tayin ettiği bir hakeme gönderilmiş ve Hakem 18 Nisan 1925 tarihli karar ile borçlu devletlerin paylarını tespit etmiş Lozan Antlaşması'nın 49. maddesi gereğince 1 Temmuz 1925 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığı'nda toplanan bir komisyon, tespit edilen yüzdelere göre, Osmanlı Borçları'nın anaparasını borçlu devletler arasında paylaştırmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girdiği tarih olan 6 Ağustos 1924'teki toplamı 161.303.833 nominal lira olarak tespit edilmiş ve bundan Türkiye'nin payına, 82.456.337 lirası uzun vadeli istikrazlardan, 21.550.188 lirası mütedahillerden, 3.521.936 lirası hazine bonolarından olmak üzere olarak 107.528.461 lira ayrılmıştır.

Taksitler yıllara bölünmüş ve 1929 yılı Haziran ayında başlatılmıştı. O sırada Türkiye, milli mukadderatını tehdit eden bir kambiyo bunalımı ile karşı karşıya idi. Hükümet bir taraftan bu bunalıma karşı çareler ararken bir yandan da dış yükümlülüklerini daralan mali imkânları ve milli paranın korunması ile uzlaştırmaya çalışıyordu. Bu çetin uğraşma döneminde idi ki, Times gazetesi, Türkiye'nin dış borçlarını ödememeye karar verdiği haberini yayımladı. Borçlar Meclisi de bu haberin yalanlanmasını istedi. Hükümet, haberin gerçeğe uymadığını, bununla beraber yalanlamaya da gerek bulunmadığını, ödeme zorluğu içinde bulunduğunun bir gerçek olduğunu ve bunun için görüşmeler yapılmasının yararlı olacağını bildirdi. Başlayan görüşmeler 1931 yılı ortalarına kadar sürdü. 16 Haziran 1931'de Türk hükümeti, yeni bir uzlaşmaya varılıncaya kadar, yılda 620.000 Türk lirası ödeyebileceğini Borçlar Meclisi'ne bildirdi. Karşılıklı iddialarla uzayıp giden görüşmeler sık sık kesildi. Hükümet, bu duruma bir son vermek amacıyla iki tarafın da yararını koruyacak bir tesviye şekli bulmak için görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Borçlar Meclisi de olumlu karşılık verdi. 26 Ocak 1932'de, Paris'te, ellerinde senetler bulunanların temsilcileri ile Türk hükümetinin temsilcisi Saraçoğlu Şükrü Bey arasında görüşmeler başladı. Türk Temsilcisi, yıllık taksitlerin 620.000 Türk lirası olmasını ve yeni tahvillerin %8 faize bağlanmasını teklif etti. Ellerinde senet bulunduranlar, bunların belli bir sürede yeni senetlerle değiştirilmesini, erken ödeme ve ödemede altın esaslarının kabulünü istediler. Uzun ve çekişmeli görüşmeler sonunda, tam tediyeye başlamak şartı ile, yıllık taksitin 700.000 altın lira olması iki tarafça da kabul edilmiştir. Bu arada, hükümet, Osmanlı Borçları'ndaki payına karşılık, çıkarmayı üzerine aldığı tahviller nominalinden fazla bir nominal kabul etmeksizin ve kabul edilen yıllık taksit dışında herhangi bir yükümlülükte bulunmaksızın Fenerler İdaresi'ne olan avans borcunu (Fenerler Avansı) da, Osmanlı borçları için çıkarılacak tahvillerle kesin olarak tesviye etmiş oldu.

Bu anlaşmaya varılınca, Türk Temsilcisi, Borçlar Meclisi'nin elinde bulunan ve Türkiye hükümetine geri verilmesi gereken gelir kaynaklarının Türk hükümeti emrine amade bulundurulmasını istemiştir. Uzun ve çetin görüşmelerden sonra, bu istek de kabul

edilmiştir. Görüşmelerde meydana gelen bu ‘Prensip Uzlaşması’, 14 Aralık 1932 tarihinde imza edilmiştir. Bu Prensip Uzlaşması ile tespit edilmiş olan esaslara göre, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İkramiyeli Rumeli Demiryolları Tahvilleri dışındaki bütün Osmanlı istikrazlarının yaşamakta olan tahvilleri üzerindeki Türkiye payını temsil ederek 7.979.500 altın liralık yeni bir anapara ile “Fenerler Avansları’ndaki Türkiye payının kesin tesviyesinde kullanılmak üzere 200.000 altın liralık bir itibari anapara kabul etmiştir. Fakat, bu Prensip Uzlaşması’na rağmen hükümet, İkramiyeli Rumeli Demiryolları Tahvillerinin de genel anlaşmaya konulmasında direnmiş, yeniden başlayan görüşmeler sonunda bu istek de kabul edilmiş ve 1928 Sözleşmesi’nde 6.302.000 nominal liralık anapara ile kayıtlı bulunan bu borç da, yıllık 30.686 altın liralık taksit esasından 398.743 altın liralık yeni bir borç nominali ile genel anlaşmaya katılmıştır ki, böylece Osmanlı Genel Borçları’ndan Türkiye’ye rastlayan borcun tamamı ile Fener Avansları’ndan Türkiye’ye ayrılan borç payının tamamına karşılık olmak üzere kabul ettiğimiz borcun toplamı 8.578.343 Altın Lira olmuştur.

Bu esaslar dairesinde varılan uzlaşma, 22 Nisan 1933 gününde, Paris’te, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Delege Saraçoğlu Şükrü Bey ile ellerinde senet bulunanların temsilcileri arasında imza edilmiş ve imzalı belgeler karşılıklı olarak verilip alınmıştır.

Büyük Millet Meclisi’nde görüşmeler başlayınca, Bütçe Komisyonu Başkanı’nın açıklamasından sonra, Eskişehir Mebusu Emin Bey (Sazak) söz aldı ve “Usanmaz bir uğraşma sonucu Türk’ün, yeni bir Türk olduğunu, Gazi ve Cumhuriyet Türkü olduğunu, hesaplaşma işlerinde aldanmaz bir varlık olduğunu ispatlayan Saraçoğlu Şükrü Bey’e açıkça teşekkürü görev saydım. ... Hasan Fehmi Bey’in inceleme ve açıklamalarını her Türk’ün bilmesi gerekir” dedi.

Bunun üzerine, Saraçoğlu Şükrü Bey de özetle şu açıklamalarda bulundu: “Bundan dört beş ay önce borcumuzun toplamının 962 milyon Frank’a indiğini ve bunun 8,5 milyon Altın Lira ettiğini bildirmiştim. Yaklaşık olarak 107 milyon altınlık borcun tediyesinde kullanılacak bu para, ya ‘Fransız Frangı’, ya da seçilecek herhangi bir paradır. Fakat bundan önce olduğu gibi ellerinde senet bulunanların istedikleri gibi seçebilecekleri bir para değildir. Yani sözleşmenin iki türlü ödeme parası yoktur, bir tek ödeme

parası vardır. Sözleşmede sözü edilen iki tür para esası şöyle uygulanacaktır. Ödemelerde tek para Fransız Frangı'dır. Fakat belli bir süreden önce başvurulursa ödeme, istenen bir başka para ile yapılacaktır. Yani her taksit için bir tek para vardır ve bu zaman içinde başka para türü istenemeyecektir.

Bir de, tahvillerin değiştirilmesindeki yanlışlıklardan Türk hükümeti sorumlu olmayacaktır. Kuvvetle umuyoruz ki, tahvillerin değiştirilmesinde, eski tahvillerin yanmış, yakılmış, yok edilmiş olanlarından da epeyce mahsup yapılarak hepsi sağlam tahvil olarak Hazine'ye kalacaktır. 10 yıl içinde değiştirilmeyen tahviller de yanacaktır. Bu nedenlerle 962 milyon Franklık borçta hayli azalma olacaktır. Hükümet, taksiti bankaya yatırmakla borçtan kurtulmuş olacak, sahibine ulaşmasından sorumlu bulunmayacaktır.

Yukarıda da açıklandığı üzere "tediye parası" bugünkü "Fransız Frangı" ya da onun yerine istenecek herhangi öteki bir tek paradır. Sözleşme açıkça diyor ki, eğer Fransız Frangı düşerse ya da resmen değeri düşürülürse doğacak menfaatin toplamı borcun yok edilmesine, anaparanın ödenmesine tahsis edilecektir. Eğer değeri yükselir ya da yükseltilirse, bundan bize hiçbir sorumluluk gelmeyecek, verilecek olan para azaltılacaktır. Son olarak şu noktayı da belirtelim ki, 1928 Sözleşmesi'ne göre düzenlenmiş olan banka komisyonu ve masraflarının bu sözleşme ile düzenlenen miktarı ve yüzdeleri arasında hükümet lehine büyük fark vardır.

Dikkatinizi çekerim ki, vaktiyle yapılmış olan Tevhid-i Düyun (Borçların Birleştirilmesi) işlemi Devlet Hazinesi'ne 1.460.000 altına mal olmuştur. Bu defa bizim borcumuzun eski Osmanlı Borçları'ndan ayrılarak yeni bir Türk Borcu olarak birleştirilmesi ve senetlerinin değiştirilmesi için harcanan para ise o zamankinin on beşte biridir.

1928 Sözleşmesinde iki Kurul vardı: 1- Borçlar Meclisi 2 - Alacaklılar Meclisi. Borçlar Meclisi beş kişi idi, biri Türk'tü. Alacaklılar Meclisi altı kişi idi ve içinde Türk yoktu. Bu defa iki meclis birleştirilip tek bir kurul haline geldi ve bir yarım üyelik kazanıldı. Bunun sonucu olarak da her yıl bin altın liranın orada eğitim görecek Türk gençlerine tahsis edildiği bildirildi."

Denizli Mebusu Emin Aslan Bey düşüncelerini şöyle özetledi: "Bazı arkadaşlarım bu borçların verilmemesinden yanadır. Gerçekten bu düşünce

çekicidir. Fakat bizim gibi, çok pahalı da olsa, verilen söze bağlılık ülküsünde bulunan büyük bir ulusun torunları olan bu millet elbette uygar bir insan ve namuslu bir borçlu sıfatı ile bu borçları kabullenmek zorunda idi. Şu kriz yıllarında, yakın savaşların ve zararlarının borçlarını bile ödemekte direnen büyük ve zengin hükümetlerin tutumları karşısında, Türklerin geçmiş çağlara ait borçları bile kabullenmek suretiyle gösterdikleri yücelik, umarım ki dünya kamuoyunda akıllıca ve insaflıca bir düşünce uyandırır. ... Gelecek kuşaklar bu borcu, bu ağır yükü kendilerine bıraktığımız için, bizim atalarımıza gücendiğimiz gibi, bize güceneceklerdir. Fakat biz, atalarımızın bize bırakmadıkları demiryolu, okul, sulama tesisleri gibi yararlı eserleri de onlara bırakıyoruz ve bununla teselli buluyoruz."

Saraçoğlu Şükrü Bey tekrar söz aldı ve "Bizim üzerimize aldığımız borcun toplamı 72 milyon Türk kağıt Lirası'dır. Buna karşılık, yalnız Bağdat Demiryolu'nun elimize geçen kısmının değeri 100 milyon liraya çok yakındır. Bir de Konya Ovası İstikrazı denilen istikraz vardır ki bir milyon altın liraya mal olmuş bulunan bu işin senetleri de Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kasasındadır. Ayrıca 60.000 altın da tahsil edecektir. Bunların dışında Lot Türkler'in (C) serisinden almış oldukları mütedavil bonolar mukabilinde isabet edecek miktar da Maliye Bakanlığı'na ve Hazineye titr (kıymetli kağıt) olarak verilecektir. Zaman aşımı, kaybolma yanma, yakılma gibi nedenlerle vermeyeceğimiz miktarlar da göz önüne alınırsa anlaşılır ki, biz artık bu işin acıklı cephesinde değiliz, ılımlı ve iyi cephesindeyiz. Ve işimizi öyle bir sözleşmeye bağlamış bulunuyoruz ki, devlet için de, alacaklılar için de mutluluğun başlangıcı sayılabilir" dedi.

Konuşmalar bitmişti. İlk olarak Erzincan Mebusu Abdülhak ve Diyarbakır Mebusu Kâzım Beylerin önergesi oylanıp Bütçe Komisyonu Başkanı Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in açıklamalarının bastırılarak illere kadar dağıtılması kabul edildi. Sonra Konya Mebusu Refik (Koraltan) ve İzmir Mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) Beylerin önergelerinin kabulü ile, İsmet Paşa Hükümeti'ne ve onu bu meselede başarı ile temsil eden Adalet Bakanı Saraçoğlu Şükrü Bey'e Büyük Millet Meclisi'nin takdirlerinin bildirilmesi kararlaştırıldı.

Tasarının tümü kabul edilip maddelerin görüşülmesine geçildi. Birinci maddesinde,

> Osmanlı Genel Borçlarından Türkiye’ye düşen borçların tümünün tesviyesine dair, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile sözü edilen borçların senetlerini ellerinde bulunduranların temsilcileri arasında, 22 Nisan 1933 gününde yapılmış ve bir Sözleşme ile bir Ek Sözleşme’den meydana gelmiş bulunan Uzlaşma Belgesi ve ona bağlı olup Uzlaşma Belgesi’nin bir parçası olan 22 Nisan 1933 tarihli İmza Tutanağı ve tesviye akçasına dair 22 Nisan 1933 tarihli ve 1/1736 sayılı Mektup ile bunun hedef aldığı 14 Aralık 1932 tarihli Prensip Uzlaşması’nın ikinci maddesi ve Fenerler Avansları denilen borçlardaki Türkiye payının tamamının kesinlikle tesviyesine dair olarak 22 Nisan 1933 gününde Hükümet ile sözü edilen avansların alacaklıları arasında imza edilmiş olan Sözleşme Belgesi ve ona bağlı aynı tarihli bir Mektup onaylanmıştır.

diyen tasarının öteki maddeleri de teker teker oylanıp kabul edildi ve 2234 sayı ile kanunlaştırıldı (Zabıt Ceridesi: 28 Mayıs 1933).

Bu sıralarda, alınan öteki tedbirlerin de yardımıyla, ekonomik durum biraz iyiye dönmeye başladı. Gerekçesinde,şu ifade bulunan 2243 sayılı Mevduatı (yatırımları, bankalara yatırılan paraları) Koruma Kanunu kabul edildi:

> Paraca ve sürüp giden harcamalardaki kısıntıların ve biriktirmelerin günümüzde kazandığı güç ve önem ve bunların isteklendirilip kışkırtılmasındaki ekonomik, sosyal ve mali yararlar, anlatılıp açıklanmayı gerektirmeyecek kadar bellidir. Bunu güven altına almak ve her türlü tehlikeden mümkün olduğunca uzak bulundurmak devletin önemli görevleri arasındadır. Halkın biriktirme ve arttırma çabalarını kolaylaştırmak için ‘Tasarruf Sandıkları’, ‘Tarım Kooperatifleri’, ‘Posta Tasarruf Sandığı’ gibi kuruluşlar meydana getirmek ve bunları güvenilir durumda tutmak ne kadar gerekli ise, bankaların bağlı olmaları gereken denetim de, arttırıp biriktirmeyi kışkırtma ve koruma noktasından o kadar zorunludur. Bu nedenle milyonlarca halkın, milyonlarca parasını eline almış olan bankalar çağdaş devletlerde birer kamu kuruluşu sayılmış ve bu kuruluşlar, ticaret kanunlarının şirketler için gerekli gördüğü denetim kuralları dışında sıkı ve sürekli bir denetim altına alınmıştır.

3 Haziran 1933'te 2262 sayılı Sümerbank, 8 Haziran 1933'te 2284 sayılı Halk Bankası Kanunları ile 10 Haziran 1933'te Osmanlı Bankası'nın imtiyaz süresini 1952'ye kadar uzatan 2292 sayılı kanun çıkarıldı.

2134 ve 2135 sayılı kanunlarla bazı demiryolu bölümlerinin yapılmasına karar verildi. 23 Mayıs 1933'te 2215 sayılı kanunla, tasfiye halinde bulunan Samsun Sahil Demiryolu Şirketi'nin geri kalan ortaklık paylarının tümünün, yani şirketin tamamının satın alınması kabul edildi.

27 Mayıs 1933 tarihli Kararname ile Türkiye-Yunanistan Geçici Ticaret Anlaşması onaylandı.

Türkiye ile Irak Krallığı arasındaki Ticaret Antlaşması'nı kabul eden 21942, Türkiye ile Polonya hükümeti arasında Ankara'da imza edilmiş olan Ticaret ve Deniz Taşıyıcılığı Sözleşmesi'ni onaylayan 2237 sayılı kanun çıkarıldı.

2301 sayılı Belediyeler Kanunu kabul edildi. Mustafa Kemal Paşa'nın, Medenî Kanun'un 452. maddesine göre olan tasarruflarında, mahfuz hisseler (mirasçıların kanunla saklı payları) hakkındaki hükümlerin uygulanmamasını sağlayan 2307 sayılı kanun çıkarıldı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bu yoğun çalışmasını bir tatile bağlamak üzere iken, Yunan Başbakanı Venizelos'a suikast yapıldığı duyuldu. Mustafa Kemal Paşa, 7 Haziran 1933'te, Venizelos'un suikasttan kurtuluşundan duyduğu sevinci ve eşinin yaralanmasından duyduğu üzüntüyü bildiren bir telgraf çekti. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/558) Türk-Yunan ilişkilerinin daha da dostça olması için yapılan hükümetler arası çalışmalar hızlandırıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi 12 Haziran 1933'te yaz tatiline girdi.

Meclis yaz tatilinde iken, 13 Ağustos 1933'te, Reşit Galip Bey Eğitim Bakanlığı'ndan istifa etti. Yerine Yusuf Hikmet Bey (Bayur) getirildi.

20 Eylül 1933'te Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile Başbakan İsmet Paşa Bulgaristan'a gittiler. 1932'de Bükreş'te yapılan Balkan Devletleri Delegeleri Konferansı'nı, bir arazi sorunundan ötürü terk etmiş olan Bulgarlar'ın 1933'teki Konferans'a katılmalarını sağlamaya çalıştılar. Fakat olumlu bir sonuç alamadılar. Ancak, Bulgarlarla Sofya'da ayrı bir

‘Tarafsızlık Uzlaşması ve Hakem Antlaşması’ imzaladılar. 25 Eylül 1933’te döndüler ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildiler.

Yunan Başbakanı Venizelos da Türkiye’ye geldi, 26 Eylül 1933’te Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. Mustafa Kemal Paşa, 4 Ekim 1933’te de Yugoslavya Kralı Aleksandr’ı kabul etti, sonra Kral’la birlikte Dobraviç Kruvazörü’ne giderek Kraliçe’yi ziyaret etti. Akşam üzeri de Kral ve Kraliçe Mustafa Kemal Paşa’nın ziyaretine geldiler, Dolmabahçe Sarayı’nda onurlarına verilen ziyafette bulundular.

Bütün Balkan devletlerinin birleşerek, bir Balkan Paktı yapılmasının zor olacağı anlaşılıyordu. Bu nedenle İsmet Paşa Hükümeti, önce Balkan devletleri ile ayrı ayrı antlaşmalar yaparak Balkan Paktı’nı hazırlama politikasına yöneldi. Ekim 1933’te Ankara’da Romanya ile, Belgrat’ta Yugoslavya ile Dostluk Antlaşmaları imzalandı. Bunları, Yunanlılarla imzalanan Samimi Dostluk Antlaşması izledi. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 4/559; Zabıt Ceridesi: 1 Ekim 1933)

Bu tür çalışmalar gerçekten de verimli olmuş ve Kasım 1933’te Selanik’te toplanacak olan Balkan Konferansı’nda, Balkan Paktı üzerinde çalışma kararı verilmiştir.

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü

1933 yılının önemli niteliklerinden biri de ‘Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü’nü içine almış olmasıdır. 11 Haziran 1933’te çıkarılan 2305 sayılı kanunla üç gün devam edecek olan kutlama törenlerinin koşul ve kuralları tespit edilmişti.

12 Ekim 1933’te çıkarılan 2318 sayılı kanunla, yapılacak törenlere harcanmak için Maliye, Gümrük ve Tekel, İçişleri, Dışişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım, Adalet, Eğitim, Bayındırlık, Ekonomi, Tarım Bakanlıkları ile Sayıştay, Danıştay, İstatistik Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları, Askeri Fabrikalar ve Harita Genel Müdürlüğü bütçelerinden toplam olarak 50.000 liranın düşülerek Maliye Bakanlığı bütçesinde ‘Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünü kutlama harcamaları’ adı ile açılan fasla aktarılması ve paranın başkentte kurulacak Kutlama Komitesi emrine verilmesi kararlaştırıldı.

19 Ekim 1933’te çıkarılan 2319 sayılı kanunla, Onuncu Yıl için Ankara’ya çağırılacak olanlara Devlet Demiryolları İdaresi’nce parasız yolculuk belgesi verilmesi ve uçaklar tarafından atılmak üzere İstanbul’da bastırılmış olan devrimleri ve bağımsızlığı anlatan kağıtların parasız olarak Ankara’ya taşınması kabul edildi.

Aynı gün çıkarılan 2320 sayılı kanunla, katma ve özel bütçeli dairelerle sermayesinin yarısından çoğu devlete ait olan kuruluşlarda sürekli gündelikle çalışanların, bayram tatili süresince gündeliklerinin verilmesi hüküm altına alındı.

Sonra, Bayram günlerinde belediyesi olan bütün şehir ve kasabalarda Hafta Tatili Kanunu’nun uygulanması hakkındaki 2321 sayılı kanun kabul edildi.

Yine aynı gün çıkarılan 2322 sayılı kanunla 1933 mali yılı genel bütçesindeki dairelerin bütçelerinden yapılacak indirimlerden 15.000 liranın, açılacak sergiye harcanmak üzere, Eğitim Bakanlığı bütçesine aktarılması kararlaştırıldı.

Ve 26 Ekim 1933 günü, ‘Hıyaneti Vataniye Kanunu ile mahkûm edilmiş eski Terakkiperver Parti mensupları’ ile ‘Distolcüler’ ve ‘İzmir Suikastı Mahkumları’nı da kapsamına alan 2330 sayılı Af Kanunu çıkarıldı -ki bu aftan yararlanarak çekmekte olduğu hapis cezasından kurtulanlardan biri de, İzmir Suikastı suçlularını yargılayan İstiklal Mahkemesi tarafından bir yakınının da mahkûm edilmesinden duyduğu kızgınlıkla Atatürk hakkında çok ağır ve hakaret dolu bir manzume yazmış olan ve bu nedenle hapse mahkûm edilmiş bulunan genç edebiyat öğretmeni Sabahattin Âli idi. (İ. E. Darendelioğlu, Türkiye’de Komünist Hareketleri: 358; N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 2/45)

Bu arada Bayındırlık Bakanı Hilmi Bey (Uran) istifa etmiş, yerine Elazığ Mebusu Fuat Bey (Ağralı) atanmıştı.

Nihayet, Cumhuriyet’in Onuncu Yıldönümü Bayramı yurdun her yanında 50 yıllık cumhuriyet döneminde eşine rastlanamayacak kadar coşkun ve büyük törenler, sevgi ve saygı gösterileriyle kutlandı. Ankara’da yapılan törende Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa şu konuşmayı yaptı:

> Türk Milleti!
>
> Kurtuluş Savaşı’na başladığımızın on beşinci yılındayız. Bugün Cumhuriyet’imizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır, kutlu olsun.
>
> Bu anda büyük Türk milletinin bir kişisi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın derin sevinci ve heyecanı içindeyim.
>
> Yurttaşlarım!
>
> Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti’dir. Bundaki başarıyı, Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak, kesin kararlı yürümesine borçluyuz.
>
> Fakat yaptıklarımızı asla yeterli görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak zorunda ve kararındayız. Yurdumuzu dünyanın en bayındır ve uygar ülkeleri düzeyine çıkaracağız. Milletimizi en geniş geçim araç ve kaynaklarına kavuşturacağız. Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, zaman ölçümüz, geçmiş yılların gevşeklik verici görüşüne göre değil, çağımızın hızlılık ve davranış kavramına göre düşünülmelidir. Geçen zamana oranla, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da başarıya ulaşacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve uygarlık yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, pozitif bilimdir.

Şunu da önemle belirtmeliyim ki, yüksek bir insan topluluğu olan Türk Milleti'nin bir tarihsel niteliği de güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, doğuştan gelen zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu sürekli olarak ve her türlü araç ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek, ulusal ülkümüzdür. Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün insanlığa gerçek huzurun sağlanması yolunda, kendine düşen uygarlık görevini yapmakta, başarılı kılacaktır.

Büyük Türk milleti!

On beş yıldan beri, giriştiğimiz işlerde başarı vâdeden çok sözlerimi işittin. Mutluyum ki, bu sözlerimin hiçbirinde milletimin hakkımdaki güvenini sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.

Bugün aynı inan ve kesinlikle söylüyorum ki, ulusal ülküyü tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük bir millet olduğunu bütün uygarlık dünyası az zamanda bir kez daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük uygarlık vasfı ve büyük uygarlık yeteneği, bundan sonraki gelişmesi ile, geleceğin yüksek uygarlık ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk Milleti!

Sonsuzluğa akıp giden her on yılda, bu büyük millet bayramını daha da büyük şereflerle, mutluluklarla huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.

Ne Mutlu Türküm Diyene!

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/271)

Onuncu Yıl Bayram Törenleri gerçekten çok heyecanlı, gösterili ve göz alıcı oldu. Yabancı ülkelerin özel ilgisini çekti. Voroşilov Başkanlığı'ndaki bir Rus Heyeti Ankara'ya gelerek törenlerin konuğu oldu. Rusya Merkez İcra Komitesi Başkanı Kalinin tebrik telgrafı çekti. Mustafa Kemal Paşa da, gerek bir heyetin gelmiş olmasından, gerekse Kalinin'in tebrik telgrafı göndermiş bulunmasından duyduğu memnunluğu ve dostluk duygularını bildiren bir telgrafla teşekkür etti. (R. N. İleri, Türkiye ve Komünizm: 330; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 562, 563)

Macarlar da törenlere bir heyetle katıldılar. (Nöbet Defteri: 215)

Mustafa Kemal Paşa, Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt'in tebrikine şu karşılığı verdi:

> Türkiye Cumhuriyeti'nin en temelli ilkelerinden biri olan 'Yurtta Barış, Dünyada Barış' amacı, insanlığın ve uygarlığın gelişmesinde ve ilerlemesinde en temelli etken olsa gerektir. Buna elimizden geldiğince hizmet etmiş ve etmekte olmak bizim için övünç kaynağıdır. ... Mister Roosevelt'in bilgili çalışmalarının, milletin hedef tuttuğu gelişimi sağlamasını ve böylece dünyada duyulan acıların hafiflemesine de hizmet etmesini Türkler yürekten dilerler. Genç cumhuriyetimizin en içten takdir duygularını Büyük Kardeş Cumhuriyet'e bir kez daha sunarım.

Mustafa Kemal Paşa, Türk Dostları Derneği Başkanı Amerikalı Amiral Bristol ile Fransız Radikal Parti Başkanı Èdouard Herriot ve Alman Başbakan Yardımcısı Franz Von Papen'in kutlama telgraflarına da dostça karşılıklar verdi. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/561, 562) Atatürk, bir görüşme sırasında Amiral Bristol'e "Siz Yeni Dünya'nın en eski demokrasisiniz. Biz Eski Dünya'nın en genç demokrasisiyiz! Yeni Dünya'nın büyük demokrasisi olan siz, Eski Dünya'daki bu yeni demokrasi kardeşinize dikkat ediniz, önem veriniz. Biz dostuz, daha da çok dost olacağız." (N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 2/171)

Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1933'te, çalışma yılının başlaması nedeniyle Meclis'te yaptığı konuşmada da, cumhuriyetin on yılına değinerek şunları söyledi:

> “Geçen on yıl, gelecek dönemler için bir başlangıçtan başka bir şey değildir. Bununla beraber, eski dönemlerin tarihi karşısında cumhuriyetin bu on yılı, eşi görülmemiş bir canlanış ve göz kamaştırıcı bir ileri atılış anıtıdır. ... Gerçi tarım ürünlerimizin cins ve miktarları üzerindeki ilerlemelerimiz milletimizi oldukça ve herhalde güvenilir bir duruma getirmiştir. Yüksek Tarım Enstitüsü’nün yetiştireceği yüksek mühendislerin ileride memlekete yararlı olacaklarında şüphe yoktur. Sanayideki teşebbüsler de, teşvik edecek ve cesaret verecek niteliktedir. Fakat memleketin vazgeçilmez sanayiinin kurulması tamamlanmadıkça her bakımdan yürek rahatlığı duymamıza imkân yoktur. ... Ekonomik donatımımızı tamamlamak gereği her gün daha kaçınılmaz bir şekilde hızlı bir nitelik alıyor. ... Bu nedenle, memleketin sanayi donanımını tamamlamak uğrunda tüm gayret ve dikkatinizi konu üzerine çekmeyi yerinde buluyorum. ... Dünya’nın ekonomik durumu henüz iyiliğe doğru fazla ümit vermemektedir. ... Uluslararası Ekonomi Konferansı da şimdiye kadar olumlu bir sonuç vermemiştir. ... Türkiye Cumhuriyeti’nin öteki devletlerle ilişkilerinin, aradaki antlaşmalara ve uluslararası dostluk gereklerine uygun olarak genellikle iyi olduğunu söyleyebilirim. ... Birkaç yıldan beri ulusal ve uluslararası durumlar, her yıl bir öncekinden daha önemli olmaktadır. ... Açmakta olduğumuz ikinci on yıllık dönemin ilk yılı, yeni bir kararlılık ve güçlülük döneminin parlak örneği olacaktır.”

Atatürk, 20 Kasım 1933’te, İstanbul Üniversitesi’nin açılışı nedeniyle Eğitim Bakanı’ndan gelen telgrafı, başarı dilekleriyle cevapladı. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 5/174)

Temeli 1 Şubat 1933’te atılmış olan Eskişehir Şeker Fabrikası, 6 Aralık 1933’te işletmeye açıldı.

Cumhuriyetin Onuncu Yılındaki Bütçe Kanunu ile de, Dolmabahçe, Beylerbeyi, Göksu, Tophane, Aynalıkavak, Ihlamur saray ve köşkleri Büyük Millet Meclisi’ne devrolundu.

3 ve 4 Temmuz 1933’te Londra’da imza edilmiş olan sözleşme belgelerine katılan devletler, imzaladıkları Briand-Kellog Antlaşması ile birbirlerine saldırmamaya söz vermişlerdi. Türkiye gibi bazıları, kendi

aralarında da ayrı ayrı saldırmazlık antlaşmaları yaptılar ve saldırının tarifinin bulunmamasından doğan eksikliği ve bahaneyi ortadan kaldırmak için mümkün olduğunca saldırının ve saldırganın tarifini yapıp

• İlk olarak diğer devlete savaş ilan edeni

• Savaşmasa bile, silahlı kuvvetlerinin diğer devletin arazisini istila edeni

• Savaş ilan edilmeksizin kara, hava ve deniz kuvvetleri ile diğer devlet arazisine, gemilerine, uçaklarına saldıranı

• Diğer devletin kıyılarını ya da limanlarını denizden abluka edeni

• Kendi arazisinde kurulup öteki bir devlet arazisini istila eden silahlı çeteleri koruyanı

• İstilaya uğrayan devletçe istendiği halde bu çeteleri bütün yardım ve korumalardan yoksun bırakmak için kendi arazisinde ve gücünde olan tedbirleri almaktan kaçınanı "mütecaviz" (saldırgan) kabul etmişler ve önce 'Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya, Romanya, Çekoslovakya ve Sovyet Rusya hükümetleri arasında', sonra 'Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan, Estonya, İran, Letonya, Lehistan, Romanya ve Sovyet Rusya hükümetleri arasında' konuları yukarıda belirtilen sözleşmeleri imza etmişlerdir. 3 Aralık 1933'te, bu sözleşmeleri onaylayan 2357 ve 2358 sayılı kanunlar kabul edildi.

Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti arasında 5 Kasım 1933'te Ankara'da imzalanmış olan Dostluk Sözleşmesi de 28 Aralık 1933'te 2375 sayılı kanunla onaylandı.

Türkiye Cumhuriyeti ile Japonya İmparatorluğu arasında yapılan ticaret ve deniz taşıma antlaşmasına ait uzlaşma da 2373 sayılı kanunla onaylandı.

Yine aynı gün, Lozan'da 30 Ocak 1923'te imza edilmiş olan Sözleşme'nin II. Maddesi gereğince kurulmuş olan 'Türk-Rum Ahâli Mübadele Komisyonu'nun kaldırılması hakkındaki 9 Aralık 1933 tarihli Sözleşme'yi onaylayan 2374 sayılı kanun kabul edildi.

3 Aralık 1933'teki yangında 12.000'den fazlası Birinci Ticaret Mahkemesi'ne, 9.700'ü Birinci ve İkinci Hukuk Mahkemeleri'ne, 1.300'ü Üçüncü Hukuk Mahkemesi'ne ait olmak üzere 500.000 dosya ile, Beşinci

ve Altıncı Hukuk Mahkemeleri’ne ait 835.000, Birinci ve İkinci İflas Daireleri’ne ait 265.000, Sultanahmet Sulh Mahkemesi’ne ait 16.969’u 1933 yılına ait olmak üzere sayısı bilinemeyecek kadar ve İcra Daireleri’ne ait 150.000’den çok, Ceza Mahkemeleri’yle Sorgu Hakimlikleri’ne ait 22.000 dosyanın İstanbul Adliye Binası’nda yandığı anlaşıldı. (Zabıt Ceridesi: 25 Aralık 1933)

Bu yıl çıkarılan 2197 sayılı kanunla, İçel ve Mersin illeri birleştirilerek merkezi Mersin olmak üzere ‘İçel’, Artvin ve Rize illeri birleştirilerek merkezi Rize olmak üzere ‘Çoruh’, Osmaniye ili kaldırılıp Adana’ya bağlanarak merkezi Adana olmak üzere ‘Seyhan’ illeri kuruldu. Aksaray ili kaldırılarak Niğde’ye, Hakkâri ili kaldırılarak Van’a, Şebinkârahisar ili kaldırılarak Giresun’a bağlandı.

Mustafa Kemal Paşa, 14 Aralık 1933 günü, en yakın çalışma arkadaşı olan Dışişleri Bakanlarından Tevfik Rüştü (Aras) Bey’in kızının Fatin Rüştü (Zorlu) Bey (27 Mayıs 1960 olayı nedeniyle Demokrat Partinin Dışişleri Bakanı olarak tutuklanmış, 1961 yılında asılmıştır) ile evlenmesinden ötürü Başbakan İsmet Paşa tarafından Ankara Palas’ta verilen çay ziyafetine gitti. (Atatürk’ün Nöbet Defteri)

IV

1934 YILI OLAYLARI

Balkan Paktı (Batı Antlaşması)

1934 yılı, Mustafa Kemal Paşa'nın bir yurtiçi gezisiyle başladı. 31 Ocak 1934'te Kırşehir'e doğru yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, Bala ve Kaman ilçelerine uğrayarak ve arabaları yolda birkaç kere kara saplanarak, 1 Şubat 1934'te Kırşehir'e vardı. 2 Şubat 1934'te Yerköy'de idi. 3 Şubat 1934'te Yozgat'a gitti ve yine Yerköy'e döndü. 4 Şubat 1934'te Fakılı, Şefaatli ve Boğazköy'e uğrayıp halkla görüşerek Kayseri'ye vardı. Geceyi trende geçirdi. 5 Şubat 1934'te Kayseri Uçak Fabrikası'nı gezdi. Talas bucağına gidip kendisine armağan edilen Gazi Köşkü'nü gördü ve döndü. Kayseri'deki müzeyi gezdi, Hitit eserlerini inceledi. Mimar Sinan Camii'ni de ziyaretten sonra, saat 15'te Niğde'ye hareket etti. 6 Şubat 1934'te Konya'da idi. 7 Şubat 1934'te Ankara'ya döndü. (Atatürk'ün Nöbet Defteri, Ömer Çelebi, Atatürk Kayseri'de: 99)

Bu sırada dış ilişkilerde başarılı gelişmeler oldu. Bir Çin askeri heyeti Türkiye'ye geldi, 19 Şubat 1933'te Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. Mart başında yeni çalışma dönemine giren Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısında, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras) Bey'e Fransa'dan gelen bir telgraf okundu. Telgrafta şöyle deniyordu:

> Türkiye-Fransa Grubunu kurmak üzere toplanmış olan 130 Fransız mebusu size sevgilerini sunarlar. Türkiye hükümetine ve parlamentosuna yürekten duygularının ve iki hükümet arasında yüzyılların geleneğine dayanan yürekten işbirliğinin gelişimini görmek isteğinde bulunduklarının duyurulmasını rica ederler.
>
> Başkan: Herriot
>
> Genel Sekreter: Julien

Tekirdağ Mebusu Cemil Bey (Uybadın), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de böyle bir Türk-Fransız Dostluk Grubu kurulmasını istedi. Kocaeli Mebusu Sırrı Bey, "Bize dostluk duygularını getiren bu ses, Çağın En Büyük Evlâdı Atatürk, çete reisi ve çevresindekilere eşkıya denildiği zamanda, bu söylentilerin karşısına çıkarak, Fransız anlayışına göre vatanını ve milletini kurtarmak için silaha sarılan savaşçılara vatanperver denir, diyen büyük adam Herriot'nun vatanından geliyor. Bütün Türk milletinin selam ve sevgilerinin gönderilmesini dilerim" dedi. İzmir Mebusu Halil Bey (Menteşe) de, Fransızları ve açık sözlü, samimi

vatanperver M. Herriot’yu övdü. Meclis Başkanı, Meclis’in duygularının Fransız Meclisi’ne duyurulacağını bildirdi. (Zabıt Ceridesi: 1 Mart 1934)

Birkaç gün sonra da, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Büyük Millet Meclisi’nde, Balkan Devletleri arasında yapılmış olan ‘Balkan Paktı’nın esaslarını özetle şöyle açıkladı:

“Balkan Antlaşması, bu bölgede öteden beri izlediğimiz barış, güvenlik ve komşularımızla iyi geçinme politikasının mutlu bir sonucu ve Balkan milletleri arasındaki kardeşlik çağının açılma belgesidir. ... Balkanların, bütün Balkanlılara hep birlikte ait olması ve eskiden bir kargaşalık kaynağı sayılan bu ülkenin koynunda yaşayan değerli ve yetenekli uluslara barış ve gelişme yuvası durumuna gelmesi amacı ile yapılan bu antlaşmaya, her ne kadar tüm çabalarımıza rağmen çok yakın bir Balkanlı komşumuzun (Bulgaristan’ın) katılmadığını görüyorsanız da, bu eksiklik, antlaşmanın onun da katılmasına açık bırakılması suretiyle giderilmiştir. ... Kaldı ki, uluslarımız arasında iyi ilişkileri sürdürmek için yapılmış ikili antlaşma ile karşılıklı olarak bağlı bulunduğumuz Bulgaristan’la iyi komşuluğu sürdürmek başlıca isteğimizdir. ... Dostluklarına ve antlaşmalarına sıkı sıkıya bağlılığı ilke bilen Türk milletinin cumhuriyet hükümeti, Sovyet Rusyası ile ve öteki dost devletlerle mevcut dostluklarının gereklerine hiç karşıt olmayan Balkan Antlaşması’nı da aynı samimi bağlılık niyetiyle ve karşılıklı anlaşmalara uyma esasiyle imza etmiştir. Dört dışişleri bakanının (Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya) toplantılarında hakim olan temel düşünce ve amaç, birbirimizle pazarlıktan çok, birbirimize daha da sokularak bu barış eserini gerçekleştirmek ve yararlı kılmak hususunda birbirimize kolaylık göstermekte yarışmak olmuştur.”

Kocaeli Mebusu Sırrı Bey de, “Bu antlaşmanın tohumu, Sofya’da Ataşemiliter Kolağası (önyüzbaşı) Mustafa Kemal Efendi tarafından atılmış, fidesi Ankara’da Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından yetiştirilmiştir. ... Tam anlamıyla bir Balkan hükümeti olan Bulgaristan ile coğrafi durumu bakımından ilgisi inkâr edilemeyecek olan Arnavutluk bu antlaşmayı imzalamamışlardır. ... Oysaki bizim de sınır dışında kalmış çok yerlerimiz vardır. Fakat artık birkaç kilometrelik arazi için insanlığın huzurunu kaçırmak doğru değildir. Biz yükselmeyi arazi aramakta değil, uygarlık alanında ilerlemekte arıyoruz” dedi.

Kütahya Mebusu Recep Bey (Peker) de şunları söyledi: “Bir yandan devrimin niteliğini, varlığını ve anlamını ülke sınırları içerisindeki çalışmaları ile biraz daha kuvvetlendirirken, ülke dışında da devrimin büyük düstura olan ‘Yurtta Barış, Dünya da Barış’ ana yolunu izlemek için var gücüyle çalışılmaktadır. Hükümetimiz de bu ilkeyi uygulamak için her yıl yeni bir örnek vermektedir.” Ve antlaşmanın onaylanmasını istedi. İzmir Mebusu Halil Bey de Antlaşmanın onaylanması düşüncesini destekledi.

Konuşmalar bitince oylamaya geçildi ve Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Cumhuriyeti, Romanya ve Yugoslavya Krallıkları arasında ortak Balkan sınırlarının bugünkü durumlarının savunma ve korunmalarını karşılıklı olarak sağlamak için 9 Şubat 1934’te, Atina’da imza edilen Balkan Antlaşması’nı onaylayan 2381 sayılı kanun kabul edildi.

2584 sayılı kanunla da Antlaşma’nın ve eklerinin kapsadığı hükümlerin uygulanışı sağlanmıştır.

“Balkan Birleşmesi bizim öteden beri samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. ... Başka başka ulusların üniyon yaptıkları (birleştikleri) ve yüzyıllarca beraber yaşadıkları tarihte görülmüştür. ... Bu yüksek idealin temel taşları da kültür ve ekonomi olmalıdır” diyen Atatürk’ün büyük önem verdiği Balkan Antlaşması’na öteki bağıtçı devletler de aynı önem ve hevesle bağlanmışlardır. Mesela, Yugoslav Başbakanı Svetovski, “Balkan Birleşmesi, bizim için Milletler Cemiyeti demektir. Milletler Cemiyeti yok olabilir. Fakat Balkan Birleşmesi yine sürecektir. Milletler Cemiyeti’nin yapamadığı şeyleri o yapacaktır” demiştir. (A. Us, Hatıra Notları: 131; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 2/281)

Sonra, Balkan Antlaşması’na paralel olarak yapılmış olan ikili antlaşmalar görüşülüp oylandı:

• Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında 28 Ocak 1933’te Belgrad’da imzalanan, iki devletin ve uyruklarının karşılıklı isteklerinin tesviyesine ait Uyuşma Belgesi’nin onaylanmasına ait 2382;

• Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Krallığı ve Milletleri arasında bozulamaz bir barış ve samimi, sonsuz bir dostluk amacı ile yapılan Birbirine Saldırmama, Hakem, Uzlaşma Antlaşması’nın onaylanması hakkındaki 2383;

• Türkiye ile Yunanistan arasında, ortak sınırları saldırıdan korumayı ve uluslararası nitelikte olup da kendilerini ilgilendirecek olan her meselede birbirlerine danışmayı, anlaşmayı ve işbirliği yapmayı kendi uluslarının yararlarına uygun bulan Samimi Anlaşma Antlaşması'nın onaylanması hakkındaki 2384;

• Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Krallığı arasında 5 Ocak 1929'da Peşte'de imzalanan Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Anlaşmasının uygulanma düzenine ait Protokolün beş yıl süre ile uzatılmasına ait Sözleşme'nin onaylanması hakkındaki 2385 sayılı;

• Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında doğan ve normal diploması yollarıyla akla yatkın bir süre içinde çözülememiş olan herhangi bir dava ve anlaşmazlığın barış yolları ve kabul edilen usuller dışında aranmaması ve birbirlerine karşı savaşı ulusal politikalarının bir aracı olarak kullanmamaları ve kendilerine yapılacak saldırıların reddi hakkında Dostluk, Birbirine Saldırmama ve Hakem Uzlaşması Antlaşması'nın onaylanması hakkındaki 2386 sayılı;

• Ve devletler arasında çıkabilecek uzlaşmazlıkların dostça çözülmesi ve tesviyesi hakkındaki 'Tahkim Umumi Senedi'ne katılma hakkındaki 2421 sayılı kanunlar kabul edildi.

Sonra, memleketin devletçilik yoluyla kalkınmasını sağlayacak olan 'Beş Yıllık Sanayi Programı' kabul edildi ve uygulama görevi genellikle Sümerbank'a verildi. Beş Yıllık Program'da şu sanayi kolları vardı:

1. Dokuma sanayii,

2. Maden sanayii,

3. Kağıt sanayii,

4. Kimya sanayii,

5. Seramik, yani şişe, cam, porselen sanayii (bunu İş Bankası kuracaktır).

Ancak, bu programdaki sanayilerin kurulabilmesi için gerekli makine, aletler ve levazımı alabilmek için devletin kendi mali gücü yeterli değildi. Bu nedenle, milli mücadele döneminde olduğu gibi, yine Sovyet Rusya'ya başvuruldu. 21 Ocak 1934'te, Ankara'da imzalanan bir anlaşmaya göre,

yirmi yılda ödenmek ve faizsiz ödenmek üzere Rusya'dan on altı milyon Türk Lirası karşılığı, sekiz milyon Altın Dolar'lık kredi hususunda anlaşmaya varıldı. 17 Mayıs 1934'te onaylanan bu anlaşma gereğince, kurulacak fabrikalardan Rusya'dan getirilebilecek olanların değeri 10.515.000 Lira tutuyordu. Geriye altı milyon Lira kadar bir miktar kalıyordu.

Sümerbank, yapacağı işler için 41,5 milyon Lira harcayacaktı, İş Bankası'nın yapacağı işlere de 2.400.000 Lira ortaklık sermayesi koyacaktı ki, toplamı 43.953.000 Lira ediyordu. Bu nedenle Sümerbank'ın sermayesine de 42.000.000 Lira eklendi. (Kanun: 2434, 2580)

(27 Aralık 1934'te çıkarılan 2667 sayılı kanunla, sanayi kuruluşları için Rusya'dan alınan kredinin, resmi dairelerle belediyelere gerekli olduğu kararlaştırılan eşya için de kullanılması kabul edilmiştir).

Komşu devletlerle olan dostluk ilişkileri her gün biraz daha gelişiyordu. Karşılıklı olarak Türk ve Yunan mebuslarının, iki devletin demiryollarında parasız yolculuk etmeleri kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 26 Nisan 1934; Kanun: 2495)

Bu arada Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti arasında imzalanmış bulunan Dostluk Sözleşmesi ile İtalya-Türkiye, Bulgaristan-Türkiye Ticaret Anlaşmaları da onaylandı. (Kanun: 2496, 2498, 2499)

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa yine bir yurt gezisi yapmıştı. 7 Nisan 1934'te trenle İzmir'e doğru yola çıkmış, 8 Nisan 1934'te Uşak'a uğramış, akşam üzeri Manisa'ya varmıştı. 9 Nisan'da Menemen'e uğramış, askeri birlikleri denetlemiş, Foça'dan vapurla İzmir'e gelmişti. Bölgedeki askeri birlikleri denetleyen Mustafa Kemal Paşa 13 Nisan 1934'te İzmir'den ayrılmış, Bergama ve Dikili'ye uğrayarak Edremit'e varmış, burada da askeri birlikleri denetlemiş ve yolunun üstündeki birlikleri denetleyerek 14 Nisan 1934'te Çanakkale'ye ulaşmıştı. 15 Nisan'da Balıkesir'e gelen Mustafa Kemal Paşa yine askeri birlikleri denetlemiş ve 16 Nisan 1934'te Ankara'ya dönmüş, 30 Nisan 1934'te İstanbul'a gitmişse de 5 Mayıs 1934'te yine Ankara'ya dönmüştü. (Atatürk'ün Nöbet Defteri; Sadık Karaöz, Atatürk Manisa'da: 27)

13 Haziran 1934'te İran Devlet Başkanı Şehinşah Alâ Hazreti Humayûn Rıza Pehlevî Türkiye sınırını geçip Kars'a geldi. Atatürk, bir hoşgeldin telgrafı çekti. Karayoluyla Trabzon'a gelen Şah, Yavuz zırhlısı ile Samsun'a getirildi ve trenle Ankara'ya ulaştırıldı. Mustafa Kemal Paşa, Şah'ı Ankara İstasyonu'nda karşıladı, kalması için hazırlanan Halkevi binasına kadar götürdü ve gece Çankaya Köşkü'nde şerefine bir ziyafet verdi. Yaptığı konuşmada, "Türkiye-İran ilişkilerinin tarihi gözden geçirildikte bu iki memleketin dostluktan ayrıldıkları zamanlar en zor dönemleri yaşadıkları görülür. Oysaki, milletlerimizin doğal eğilimleri ve yüksek çıkarları gereği olan dostluk bağları kuvvetlendikçe her iki millet tam güçlendi ve geçim kolaylığına kavuştu. Türkiye Cumhuriyeti bu gerçeği tam olarak anlamakla, İran dostluğunu politikasının temel ilkelerinden biri yapmıştır. ... Barış içinde gelişmek ve kalkınmaktan başka amaçları olmayan milletlerimizin, aynı zamanda genel barışa hizmeti en şerefli görev saydıklarına şüphe yoktur" dedi, kadehini iki kardeş ulusun yükselmesine ve şerefine kaldırdı. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/273)

Başbakan İsmet Paşa da 17 Haziran 1934'te, Şah şerefine bir öğle yemeği verdi ve Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada iki devlet arasındaki dostluğun büyük önem ve gereğini belirterek özetle, "Çıkarları ve duyguları birbirine çok yakın olan iki millet, türlü anlaşamazlıklar nedeniyle yüzyıllardan beri birbirinden uzak kalmıştı. En az yüz yıldan beri süregelen bir sınır anlaşmazlığı vardı. İki milletin başında bulunan, geleceği ve uluslarının çıkarlarını gören başkanların irade ve becerileriyle bu anlaşmazlık ortadan kaldırılmıştır. Sınır bölgelerinde asayişin sağlanmasındaki zorluk, iki devleti de düşündürüyordu. Şimdi buralardaki asayiş ve huzur, örnek duruma gelmektedir. Sınır çevrelerindeki bölge halklarının, birbirini severek ve sayarak yaşamaları, iki milletin bütün ilişkilerinde güçlü bir etkendir. Bizim kanımız ve inancımız odur ki, İran ve Türk milletlerinin birbirlerinin yüksek çıkarlarını, birbirlerinin mutlu ve güçlü olmalarında aramak kanısını, bugünkü ve yarınki kuşaklara yerleştirebilirsek memleketlerimiz için mutluluk dönemi başlayacak demektir. Kuvvetle güveniyoruz ki, bu yeni hava ve yeni dönemin gelişmesinde, her iki memleket ekonomik bakımdan da büyük yarar görecektir. Milletlerimiz ülkü bakımından da aynı durumdadır ve aynı dönemi yaşamaktadır. Bundan sonra her iki memleket için, güçlü ve bağımsız birer devlet halinde, bilim ve uygarlığın bütün ilerleme ve

gelişmelerini gerçekleştirmek kutsal bir istektir. İran ile Türkiye'nin dostça ilişkileri, barış bakımından, memleketlerimiz için olduğu kadar, komşularımız ve daha uzak ülkeler için de büyük bir iyilik sayılmalıdır" dedi.

Verilen bir önerge ile İran Devlet Başkanı'nın Türkiye'ye gelmesinden duyulan sevinç ve memnunluğun yürekten sevgi ve selamlarla İran Meclisi'ne bildirilmesi kararlaştırıldı. (Zabıt Ceridesi: 18 Haziran 1934)

Mustafa Kemal Paşa, 20 Haziran 1934'te, Şah'la birlikte yola çıktı. Eskişehir, Afyon, Uşak, Manisa, Bornova, İzmir, Menemen, Balıkesir'e uğranarak Çanakkale'ye varıldı ve oradan Gülcemal vapuru ile İstanbul'a gidildi. Şehinşah, 2 Temmuz 1934'te İstanbul'dan Trabzon'a doğru, dönüş yolculuğuna başladı ve 6 Temmuz 1934'te Türkiye'den ayrıldı. Devlet başkanları birbirlerine dostluk telgrafları gönderdiler. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/567; Atatürk'ün Nöbet Defteri)

İran'la pekiştirilen dostluk ilişkisi, Balkanlı komşular arasında yapılan Batı Antlaşmasına paralel olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın, Doğulu komşular arasında yapmayı düşündüğü Doğu Antlaşması'nın da ilk başarılı adımı oldu.

Bu sırada, Eğitim Bakanı Hikmet Bey (Bayur), tarih çalışmaları yapacağı gerekçesiyle görevinden ayrıldı, yerine Abidin Bey (Özmen) getirildi.

Yine bu sırada Almanya'da Hitler, büyük bir güç ve hızla iktidara doğru ilerliyordu. Nitekim bir ay sonra Hindenburg ölünce, Adolf Hitler Almanya Cumhurbaşkanı olmuş ve Mustafa Kemal Paşa tarafından kutlanmıştır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 5/178)

Soyadı Kanunu ve Atatürk

Başta Balkan Paktı olmak üzere dış ilişkilerde başarılı gelişmeler olurken, iç işlerde de bazı önemli olaylar ve gelişmeler göze çarpıyordu. Özellikle ekonomik alanda olumlu bir gelişme vardı. Yıl içinde sağlanan devlet geliri, bütçedeki tahminleri aşmış, kamu işlerindeki harcamalar ise elde edilen gelirin de üstüne çıkmıştır. Sanayi alanındaki gelişme, özellikle Celâl Bey'in (Bayar) Ekonomi Bakanlığı'na getirilmesinden sonra, göze batacak bir hız göstermiştir.

Yapımı sürdürülen demiryolu 31 Mayıs 1934'te Elazığ'a vardırılmış, 20 Mayıs'ta Kayseri Pamuklu Dokuma Kombinesi'nin temeli atılmış, 14 Haziran'da Et ve Balık Kurumu kurulmuş, 13 Ağustos'ta Bakırköy Bez Fabrikası'nın genişletilen bölümü işletmeye açılmış, 14 Ağustos'ta İzmit Kağıt Fabrikası'nın ve 20 Eylül'de Nazilli Basma Fabrikası'nın temelleri atılmış, 26 Eylül'de Turhal Şeker Fabrikası açılmıştır. (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam)

Bu arada, yurdun tümünün birden aynı şartlarla ve aynı hızla kalkındırılmasına imkân olmadığı gerekçesiyle ve özellikle ekonomik durum göz önünde tutularak, ülkenin bölgelere ayrılması yolundaki düşüncenin uygulanmasına geçildi. 2393 sayılı kanunla Trakya Genel Müfettişliği kuruldu. İstanbul mebusluğundan istifa eden ve Mustafa Kemal Paşa'nın eski arkadaşlarından olan Dr. İbrahim Tali Bey (Öngören), Trakya Genel Müfettişi oldu.

Sonra 'Ekonomi Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri' hakkındaki 2450 sayılı kanun çıkarıldı. 2395 ve 2430 sayılı 'Kazanç ve Muamele Vergisi Kanunları' ile 'Liman İşlerinin Devletçe Yönetilmesi' hakkındaki 2521 sayılı kanun kabul edildi.

16 Haziran 1934 günü herkesin bir soyadına sahip olması hakkında hükümet tarafından düzenlenmiş bir tasarı ile Muğla Mebusu Nuri Bey tarafından verilmiş bir teklif ve bunlar hakkındaki Komisyon Raporları'nın Meclis'teki görüşülmelerine başlandı.

11 Mart 1933 gününde Meclis'e verilmiş olup bir yıldır komisyonlarda beklemekte bulunan hükümet tasarısının gerekçesinde şöyle denmekte idi:

> Her aile ve her kişi için bir soyadı taşımak yüzyıllardan beri yerleşmiş bir gelenektir. Bizde ise bu hal isteğe bağlı bırakılmış olduğundan bugün görülen şekil meydana gelmiştir. Çok eskiden Türkler arasında soyadı kullanma ve hatta uzun zaman soy şecerelerini (kan bağlılığını gösteren ağaç şeklindeki çizelgelerini, soy ağacını) saklamanın, evlenme ya da herhangi bir iş için kişiler hakkında inceleme yapılırken her şeyden önce soyu aramanın bir töre olduğu görülür. Bugün de köylerde soyadı olmayan ve kullanılmayan bir aile ya da kişiye rastlanılmaz. Medeni Kanun'da da soyadına ait hükümler vardır. Bu duruma göre, soyadı almayı kanun zoru altına koymak ve bunları nüfus kütüklerine yazmak ve herkes için bu ad üzerinde tasarruf hakkı tespit etmek gerekmektedir.

Muğla Mebusu Nuri Bey'in teklifinin gerekçesi de şöyle idi:

> Soyadının gereği bütün dünyaca kabul edilmiştir. Aynı zamanda soyadı, bunu taşıyanın milliyetini anlatır. Bunda dinin ve soyun etkisi kalmamıştır. Soyadı ile öz ad, çok kere birlikte kullanılacağından, soyadını 'öz ad'dan ayırmak için -gil ekini kullanmak uygun olur.

İçişleri Komisyonu'nun raporunda, "Her uygar millette bulunan soyadı, bugün memleketimizde ve özellikle köylerimizde mevcut olduğu halde bu konuda bir kanun ve tüzük bulunmadığından kullanılması isteğe kalmış ve birçok soyadı nüfusa yazılmamıştır" denilerek tasarının kabulü kararlaştırılmıştı. Adalet Komisyonu raporunda da bu uygulama hakkında şöyle denilmekteydi:

> Bir toplum içindeki kişilerin birbirinden mümkün olduğu kadar ayrılıp tanınabilmesi, bunlar arasındaki işlemlerin doğru görülebilmesinde en temelli bir kural ve uygarlık düzenidir. Soyadı, dünyanın hemen her yerinde gereğini duyurmuş, önce gelenekleşmiş, sonra da yasalarla pekiştirilmiştir. Memleketimizin birçok yerlerinde, özellikle kasaba ve köylerde soyadının çok eskiden beri gerekli yeri almaya başlamış olmasına rağmen büyük şehirlerimize gereği kadar girememiş, yerleşememiş, bu yüzden çıkan karışıklıklar daima problem olmuştur. Soyadı Kanunu bu

aksaklığın önüne geçecek ve belki de aile fertleri arasındaki bağların güçlenmesini sağlayacaktır.

Teklif, tasarı ve raporların görüşülmesine başlanınca ilk sözü Bursa Mebusu Refet Bey aldı ve konuyu ayrıntıları ile incelediğini belirterek, Nüfus Genel Müdürü ile birlikte yaptıkları deneyleri anlattı. Ankara köylerindeki yerli ailelerin hemen hepsinin aile adları bulunduğunu ve bunların nüfus defterlerinde yazılı olduğunu belirtti. Türklerde aile adı kullanılmasının gelenekleşmiş olduğunu, Türk tarihinin bunu ispatladığını ve fakat son zamanlarda büyük şehirlerde oturanların aile adlarını bırakmaya başladıklarını açıkladı. Sonra asıl sakatlığın soyadlarından çok öz adlarda olduğuna değinerek, “Her memlekette özadlar düzene sokulmuştur. Bizde ise özadlarda anarşi vardır. Hıristiyanlar ya peygamberlerin ya da azizlerin adlarını esas ad olarak alırlar. Biz de esas adları, ya peygamberlerin ya da onun yakın dostlarının adlarından alırız. Buna bir de mahlas ekleriz. Bu konuda zaman zaman modalar çıkar. Vaktiyle bir çocuk doğunca, Kuran’dan Arapça adlar konurdu, okunması becerilemez, yanlış söylenirdi. Mesela, Abidin ve Veysel adları böyle yanlış sözlerdir” dedi. Sonra gerek özad ve gerekse soyadı üzerinde başka ülkeleri de örnek göstererek uzun açıklamalarda bulundu, ve özadları hakkında hükümler getirmemiş olan tasarının geri alınarak tamamlanmasını istedi.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey, Refet Beye cevap vererek özadlar ve soyadları üzerinde hayli bilgi verdi. Hemen herkesin bir aile adı olduğu halde bunu kullanmadığını, bu yüzden karışıklıklar olduğunu, herkesin bir soyadı olması ihtiyacının daha önceleri de duyulduğunu, hatta bir zamanlar baba adlarının soyadı gibi kullanıldığını, herkesin bir aile adının yani soyadının bulunmasında zorunluk olduğunu, bunun kanunla hüküm altına alınması gerektiğini örneklerle anlattı. Başka mebuslar da tasarıyı desteklediler. Tasarının komisyona geri verilmesini isteyen önerge reddedildi. Manisa Mebusu Refik Şevket Bey ile Kastamonu Mebusu Ali Rıza Bey’in ‘soyadı’ yerine ‘san adı’ denilmesini isteyen ortak önergesi de kabul edilmedi.

Maddelere geçildi ve “Her Türk özadından başka, soyadını da taşımak zorundadır. ... Söyleyişte, yazışta, imzada özad önde, soyadı sonda kullanılır. ... Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı soy ve ulus adları ile umumi edebe uygun olmayan ya da iğrenç ve gülünç olan soyadları

kullanılamaz” gibi hükümleri içine alan 2525 sayılı Soyadı Kanunu kabul edildi ve altı ay sonra uygulanmak üzere, 2 Temmuz 1934’te yayınlandı. (Zabıt Ceridesi: 21 Haziran 1934)

Her Türk’ün bir soyadı almasını zorunlu kılan 2525 sayılı kanunun uygulanma zamanı yaklaşırken, İsmet Paşa’nın, yirmi iki arkadaşı ile birlikte ve Malatya Mebusu sıfatıyla imzaladığı bir kanun teklifi Meclis Başkanlığı’na verildi. Tek esas maddesi olan teklif şöyle idi: “Kâmal özadlı Cumhurbaşkanımıza ‘Atatürk’ soyadı verilmesi...” Aynı gün İçişleri Komisyonu’ndan gelen raporda da şöyle deniyordu: “Türk ulusuna tam bağımsızlığını kazandıran ve ulusa gerçek tarihinin ve öz dilinin yolunu gösteren Ulu Cumhurbaşkanımıza ‘Atatürk’ soyadının verilmesi çok yerinde görülmüştür.” Tek konuşmacı olan İsmet Paşa da şöyle dedi: “Düşündük ki, Soyadı Kanunu uygulanırken Büyük Önder’in taşıyacağı adı belirtmek, Büyük Meclis’in borcu ve hakkıdır. ... İnanıyoruz ki, ‘Atatürk’ adı ile büyük Türk ulusu, en büyük oğluna, en büyük ve saygılı seslenişini yapmış olacaktır.”

Teklif oybirliği ile kabul edilerek Mustafa Kemal Paşa’nın özadının Kâmal (sonradan Kemal) ve soyadının Atatürk olması 2587 sayı ile kanunlaştırıldı. (Zabıt Ceridesi: 24 Kasım 1934)

Bu sırada Atatürk de, Başbakanlığa bir yazı göndererek, “Sayın Başbakan İsmet Paşa’nın, devrim tarihimizin ilk şerefli ve parlak sayfası olan İnönü Meydan Savaşları’nın başkahramanı olmuş bulunmasından, Soyadı Kanunu gereği olarak, alacağı aile adının İnönü olması çok yerinde bulunmakla, kendilerine bu soyadını verdiğimi bildiririm” dedi. Böylece, İsmet Paşa da, 26 Kasım 1924 gününden itibaren İnönü soyadını kullandı. (Abdi İpekçi, İnönü Atatürk’ü Anlatıyor: 15; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 4/570)

Birkaç gün sonra, Kocaeli Mebusu İbrahim Süreyya Bey’in bir teklifi görüşme konusu oldu. “Mustafa Kemal Paşa’dan başka hiç kimsenin Atatürk adını, başına ve sonuna başka sözler katmak suretiyle de olsa, alamaması ve kullanamaması” önerisini getiren bu teklif de kabul edilerek 2622 sayı ile kanunlaştırıldı.

Lakap, Nişan, Madalya ve Özel Kılıkların Kaldırılması

Bu sırada, İ. İnönü imzalı bir başbakanlık tezkeresi ile 'efendi, bey, paşa' gibi unvan ve lakapların kaldırılması hakkındaki kanun tasarısı Meclis'e gönderilmişti. Tasarının gerekçesinde şöyle deniyordu:

> Türk Devrimi'nin en açık vasfı, demokratik olmasıdır. Demokrasinin temeli ulusal toplumun üyeleri arasında ne kanunda, ne teşrifatta (protokol), ne de işlemde hiç ayrılık olmamasıdır. Türk tarihinin ilk çağlarında ulusun kişileri arasında hiçbir ayrılık yoktu. Göze görünen görev yeri ayrılıkları, herkese verilen görevlerin ayrılıklarından ibaretti ki, bu görevlerin türlü dereceleri arasında önem bakımından ayrılık olsa da görevin şerefi ve görevi yapanın haysiyeti noktasından hiçbir ayrılık yoktu. O çağlarda ulus adamları yalnız adları ile anılır, adlarının başına hiçbir sıfat ve paye eklenmezdi. Övünülen tek sıfat, Türk ulusundan olmaktı. Bunun en parlak örneği, Attila'nın Romalılara verdiği sade fakat büyük cevaptır. Ortaçağ'da devlet düzenleri değişti, halkçılık kavramı da eski saflığını ve temizliğini yitirdi. İnsanlar arasında, din, hurafe, zorbalık ve saldırganlık hırslarına dayanan ayrılıklar doğdu. Seçkin sınıflar meydana çıktı. Her sınıf kendine ve soyuna tanrısal ya da hayal niteliğinde sıfatlar ve adlar vermeye başladı. Türkler de, bu ortaçağ toplulukları ile ilişkilerinde bunun etkisi altında kalmaktan kurtulamadılar. O da sınıflara ayrıldı, ulus arasında kademeleşme oldu, bunlar kendilerinin halktan üstünlüklerini gösteren gereksiz bazı takma adlar ve rütbeler aldılar. Bunları silinmez bir hak gibi taşıdılar, halkı ve hakkı ezmek için kullandılar. Türk Devrimi ve Cumhuriyeti ise, kanun önünde herkesi eşit yapmıştır. Bugün hiçbir kişinin, takma adına ve rütbesine güvenerek ve sığınarak sahip olabileceği, başkasına üstün ve ondan fazla bir hakkı yoktur. Bununla beraber, eski çağlardan arta kalan bu takma adlar ve deyimler bugün de kullanılarak ulusun kişileri arasında eski sınıf ve üstünlük anılarını canlandırmakta, ulusun demokratik temiz ruhunu incitmektedir. Aynı zamanda Türk Devrimi'ni de eksik göstermektedir. Bu nedenlerle, gelişigüzel adların önüne konulan kâh yüceltici, kâh küçültücü, kâh alay edici anlamlar taşıyan 'efendi,

bey, beyefendi, paşa, hazret’ gibi deyimlerin artık Türk toplumunun vasıfları olmaktan çıkarılması sosyal devrimin zorunluklarındandır.

Bununla beraber, Türkler, özel yazışma ve konuşmalarında, birbirlerine ya da topluma karşı söz söylerken, adın önünde olmak şartıyla, erkeğe, ere yani er kişiye bay, kadına da bayan diyebilirler. Bu deyimler öz Türkçedir ve Türklerin ilk çağlarında kullanılmıştır. Üstünlük ve ayrıcalık anlamı vermez, öteki yabancı

ülkelerde de, her ülkenin kendi diline göre, adların önünde kullanılan deyimler

gibidir.

Eskiden beri askerlik bir özel meslek sayılmakla beraber, son çağda olduğu gibi uzun ve sürekli eğitime, öğrenime, çok zor ve ağır çalışma çabalarına bağlı değildi. Herhangi bir hükümdar buyruğu ile ya da kararla, dışarıdan bir adamın bu mesleğin herhangi bir rütbesine alınması uygun görülebilirdi. Ayrıca, fiili olarak askerlik mesleğine girmesi mümkün olmayan sözü geçer kimselerin gönüllerini hoş etmek için de askerlikteki zorunlu derecelere paralel üniformalı sivil rütbeler konulmuştu. Din bilginleri arasında da, Ortodoks ve Katoliklerin papazlık kuruluşlarından benzetilerek alınan rütbeler ve dereceler yaratılmıştı. Bu tasarı ile bunlar da kaldırılmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri imparatorluktaki nişanlardan hiçbiri, kimseye verilmemiş ve hiçbirimiz tarafından bu nişanların takıldığı görülmemiştir. Ancak, halkımızdaki bu erdemi yasalarla da pekiştirmek gerekiyordu. Bu tasarı ile, ancak savaş alanlarında kazanılmış ya da herhangi bir meslek ve sanatta yüksek yetenek göstererek elde edilmiş madalyalar yasağın dışında bırakılmıştır. İstiklal Madalyası ise, elbette bu yasağın dışındadır. Yabancı devletçe verilen nişanlara gelince, cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkler, demokrasiye olan bağlılıkları nedeniyle, esasen bu nişanları takmadıklarından bunların taşınması da yasaklanmıştır. Ancak, bazı hallerde yabancı devlet başkanlarının ve hükümetlerinin verecekleri nişanları reddetmek de mümkün olmadığından hatıra olarak kabul edilebileceği ve fakat taşınamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Kanunlarımızda ve dilimizde büyük devrimler yapılırken, Türk milletinin ve devletinin en çok önem ve değer verdiği ve en çok övündüğü askerlik derecelerine ait unvanlarda da, devrimlerin gidişine uygun karşılıkları, ordumuzun ve ordu ileri gelenlerimizin evrensel ve uluslararası güç ve değeri de göz önünde tutularak, bulmak zorunludur. Liva, ferik ve müşir rütbelerini kazanmış olanların hepsine, derece farkı gözetilmeksizin, dilimizde paşa denmesi bir alışkanlıktır. Bu unvanı taşıyan pek çok sivil ve hatta ağa paşalar olduğu gibi, bazı yabancı memleketlerde de bu unvan gelişigüzel kimselere verilmekte ve yanlış anlamalara sebep

> olmaktadır. Oysaki, her uygar ülkede olduğu gibi, bizde de çok yüksek bilgi ve büyük fedakârlıkla, kan ve can karşılığı kazanılmış olan bu makamlara sahip olabilenleri, uluslararası değer belirtisi olacak deyimlerle anmak, kendilerine göstermek zorunda olduğumuz saygı ve sevginin gereği olmalıdır. Bundan ötürü, yanlış anlaşılmalara çok yer veren ve eskiden beri her yerde türlü anlamlarda kullanılan 'paşa' deyimi artık tarihin sayfalarına bırakılarak Türkiye Demokrasisi'nde kullanılmamalıdır. Bu rütbeler için, dünyanın türlü dillerini kullanan bütün uygar ülkelerde olduğu gibi, 'general' ve 'mareşal' deyimleri kullanılacaktır. Bunlardan daha aşağıdaki derecelerin adları ise, Yüksek Askeri Şura tarafından tespit edilip Bakanlar Kurulu'nca onaylanarak belirtilecektir.

Ziya Cevher Bey (Çanakkale) - Bizde generallik ya da bu gibi yüksek rütbeler, ancak ulusal işlerde alınan rütbeler olmalıdır. Milli Mücadele'nin ve devletin verdiği generallikler ancak kabul edilebilir. Bundan öncekilerini kesinlikle kabul edemeyiz.

Şükrü Kaya Bey (İçişleri Bakanı) - Türk Ordusu bilinmez günlerden beri hiçbir rejime bakmadan sürekli olarak kendi milli şerefini korumuş, ülkeler kazanmış bir zincirleme kuruluştur. Bundan ötürü, dün Şıpka'da savaşanla öbür gün Yemen Çölleri'nde kanını döken arasında hiçbir ayrılık olmamak gerekir. Zaten yaşayan generallikler, milli mücadeleden sonra verilen generalliklerdir. Ötekiler artık yaşlarını başlarını almış, bir kenara çekilmişlerdir, ya da bir köşedeki ihtiyarlardır. Vaktiyle memleketlerine güzel hizmetlerde bulunmuş olan bu kimselerden bu güzel unvanın esirgenmesi, sanırım ki, demokrasi prensiplerimize uymaz. Her yerde olduğu gibi, emekli generallere de kazandıkları rütbeleri vermek gerekir. Çünkü bugünkü paşalar arasında, imparatorluk zamanında rütbe kazanmış olanlar da vardır. Yanlış anlaşılmalara yer vermiş oluruz. Bunlara da general denilmesine müsaade etmemiz uygun olur. Çünkü bizim ordumuz, birbirine zincirlemesine ekli durumda bir ordudur. Bugün Cumhuriyet bütçesinden emekli maaşı almakta olan paşalar da, general unvanını alacaklardır.

Başkan, 'bey, beyefendi, paşa' gibi daha başka lakapların da yasaklanmasını isteyen önergeler olduğunu bildirdi, onları oyladı ve 'hafız, hacı, hoca, molla' kelimelerinin de lakap olarak kullanılmayacağına karar verildiğini açıkladı. İçişleri Bakanı, bu deyimlerin lakap olarak

kullanılmalarının sadece resmi dilde yasaklanmış olduğunu bildirdi. Sonunda, ‘ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi, hazretleri’ gibi lakap ve unvanları kaldıran, Savaş Madalyaları dışındaki madalya ve nişanların kullanılmasını yasaklayan, müşir yerine mareşal, paşa yerine general ve amiral deyimlerini kabul eden 2590 sayılı kanun kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 26 Kasım 1934)

Aynı gün Meclis’e yeni bir hükümet tasarısı daha gelmişti. ‘Bazı kılıkların giyilemeyeceği’ hakkındaki bu tasarının görüşülmesinde ilk sözü Muş Mebusu Hakkı Kılıç aldı ve “Bu kanun büyük inkılabımızın yarattığı kanunların en kutlu olanıdır. Hurafelerin (boş inançların) ve hurafecilerin mezarları üstüne taştan bir baskı görevini yapacak, hurafelerin topluma sızmasına engel olacaktır. Gönül isterdi ki, bu kanun, Şapka Kanunu ile birlikte gelmiş ve çıkmış olsun. Geç kaldı ama bütün özgür düşüncelileri sevindirdi. İslamiyet’in ruhunda zaten örgütlenme yoktur, özel bir kılık yoktur. Her erdemli bilgin mihraba (camilerde imamlara ayrılmış oyuk yer) geçer ve halka namaz kıldırır. Ve vicdanını bir ibadetle doyurmak isteyen kimse, istediği ibadet yerine gider. İnsanlıkta asıl olan budur. Bundan ötürü resmen imam tanımamakta çok haklıyız. Müftülerin de artık memlekette bir anlamları kalmamıştır. Müftülerin verdikleri fetvaların ülkede yarattığı kötülükleri unutmayalım. Üçüncü Mehmet zamanında, İbrahim Müteferrika’nın memlekete soktuğu matbaacılığı, Fetvacı Ahmet adında biri bir fetva ile ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden kültürümüz iki buçuk yüzyıl geri kaldı. Gelecek kuşaklar artık bu işlerle uğraşmasın, onlara yalnız kültür alanlarını bırakalım” dedi.

İçişleri Bakanı da şu açıklamayı yaptı: “Bu kanunu gerektiren sebebin temeli, niteliği devrimin getirdiği bir zorunluktur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ve hatta Türkiye Devleti’nin yaşamasıyla ilgili bir kamu düzeni sorunudur. Bu karar verilirken, yalnız ulusun çıkarı göz önünde tutulmuş, laik olan hükümetin aklından şu dinde bu kılık ya da bu dinde şu kılık var gibi bir şey geçmemiştir. Devrimin gösterdiği zorunluluklar izlenmezse ve gelişimine yardımcı olunmazsa devrim geri kalır, hatta geriye döner. O zaman Türk topluluğunun nasıl bir akıbete düşeceğini kestirmek çok kolaydır. Devrimin gereklerini yapmamak, geriliğe hizmet etmek ve gerici olmak demektir. İçimizde böyle bir kimse bulunmayacaktır. Bu tedbir alınmazsa ülkenin asayişi ve geleceği tehlikeli sonuçlara uğrar. Bu kanun şu ya da bu kişiye,

şu ya da bu kuruluşa karşı değildir. Geneldir, zamanın ve devrimin gerektirdiği bir zorunluktur.”

Yeterlik önergesinin aleyhinde konuşan İsparta Mebusu İbrahim Bey ise, “Cumhuriyet devrimimizin anlam ve kavramını Kılıçoğlu Hakkı’dan dinlersek hepimiz cayır cayır yanarız. Devlet ileri gelenlerimizin samimi ağzından dinlediğimizde ise canımızı veririz” diyerek konunun görüşülmesine devam edilmesini istedi.

İçişleri Bakanı tekrar konuştu ve “Devlet yaşayan bir varlıktır. Her gün yeni ihtiyaçları olan bir canlıdır. Bu kanun geç getirilmişse, savsaklamaktan değil, vaktinin gelmemiş olmasındandır” diyerek laiklik konusunda iki mebus arasındaki hafif karşıt duruma değindi, bunun da yine laikliğe olan bağlılıktan ve saygıdan ileri geldiğini belirtti. Başka söz isteyen olmadı. Bir soru üzerine: “Dinler, işlerini bitirmiş, vazifeleri tükenmiş, yeniden canlılık bulamayan kuruluşlardır” dediği halde kimse itiraz etmedi. Buna karşılık, din adamlarının tapınaklar dışında ayrı bir kılık giymelerini yasaklayan hükme istisnalar koyması için hükümete bazı yetkiler verilmesi istenince itiraz edenler oldu. Fakat tasarının getirdiği metin, Komisyon’da olduğu gibi, Meclis Genel Kurulu’nda da aynen kabul edildi.

Din adamlarının tapınaklar ve törenler dışında özel kılık giymelerini yasaklayan, ancak Hükümet müsaadesiyle tapınak ve din törenleri dışında da geçici nitelikte özel kılıkların giyilebileceğini hüküm altına alan, kanunlara dayanılarak kurulmuş izcilik ve sporculuk gibi topluluk ve dernek ve kulüp gibi kuruluş mensuplarının ve okul öğrencilerinin usule uygun kılık giyebilmelerini sağlayan, Türkiye’deki Türklerin ve yabancıların öteki ülkelerin siyaset ve askerlik ve milis kuruluşlarının kılıklarını giymelerini ve simgelerini taşımalarını yasaklayan, yabancıların kendi kılıkları ve simgeleri ile Türkiye’ye girebilmelerini hükümetin iznine bağlayan 2596 sayılı kanun çıkarıldı. (Zabıt Ceridesi: 3 Aralık 1934)

24 Aralık 1934’te de, 2/1759 sayılı Kararname ile Soyadı Tüzüğü yürürlüğe kondu.

Dilin Özleştirilmesi

Bir yandan, dilin özleştirilmesi ve arınması uğrundaki çabalar da büyük bir hızla gelişmekte idi. Önceki kitabımızda da ayrıntılarıyla belirtmiş olduğumuz üzere, 1929 yılında başlayan dili özleştirme çabalarının başında Başbakan İsmet Paşa vardı. İsmet Paşa, yepyeni bir ulusal dil yaratmak isteyenlerin öncülüğünü yapıyor, hiç duyulmamış, bilinmemiş sözcüklerle konuşuyor ve yazıyordu. (M. Goloğlu, Devrimler ve Tepkileri: 287)

12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dilini İnceleme Derneği) kurulmuş, 23 Eylül 1932’de İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda Birinci Türk Dili Kurultayı toplanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 24 Eylül 1932’de, aralarında Bulgaristanlı Türk Dili Uzmanı A. Dilaçar’ın (Agop Matyan) da bulunduğu Dil Uzmanlar Kurulu ile görüşmüş, 26 Eylül 1932’de Dil Kurultayı’na gitmiş, Dil Kurultayı da 26 Eylül gününü Dil Bayramı olarak kabul etmişti.

21 Ekim 1932’de, halk dilinde yaşayan Türkçe sözleri derlemek için ‘Türk Dilini İnceleme Derneği’ne yardımda bulunmak üzere her ilde valilerin başkanlığında bir ‘Derleme Kurulu’ meydana getirilmesini isteyen ‘Söz Derleme Yönetmeliği’nin uygulanması hakkındaki kararname çıkarılmıştı.

Ne var ki, dilin özleştirilmesi ve arınmasında tutulacak yol için anlaşmaya varılamıyordu. Bazıları, dilde yapılacak yeniliklerin topluma benimsetilerek ve dildeki bir köke dayanılarak yapılmasını ve zamanla geliştirilmesini düşünürken, bazıları da vakit yitirmeden yeni kelimeler bulup yaparak bunları hemen dile ve millete mal etmek istiyorlardı.

İşte bu yolda olanların yani yeni yapılmış sözlerle dilin özleştirilmesi ve arınmasına çalışanların çabaları, 1934 yılında en hızlı dönemine girmişti. Meclis Başkanı bile, oylamalarda, “Kabul edenler, etmeyenler” demiyor, “Onay bulanlar, bulmayanlar” diye soruyor, Meclis tutanaklarına “tasvip sesleri” diye yazılmıyor da “okay sesleri” diye yazılıyordu. Nöbet yerine “geziğ’, devretmek anlamına “avnamak’, “Nöbeti devrettiğimi arz ederim efendim” karşılığında “Geziği avnadığımı sunarım bayım” deyimleri kullanılıyordu. (Meclis Zabıtları; Atatürk’ün Nöbet Defteri)

Ve bu yeni sözleri kullananların başında bu kez Atatürk vardı. Konuşmalarında ve yazışmalarında yepyeni sözcükler kullanıyordu. Mesela, İzmir Fuarı'nın açılışı sebebiyle Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta böyle sözcükler kullanmıştı. 3 Ekim 1934'te Ankara'ya gelen İsveç Veliahdı Prens Güstav Adolf onuruna Çankaya Köşkü'nde verdiği şölende de tıpkısına şu konuşmayı yaptı:

"Bu gece, ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum, tükel özgü bir kıvançtır. Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgisi içinde, bu yurtta, yurdumuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız. İsveç-Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, önü, bu iki ulus, ünlü, sanlı sözlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır. Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denlü yaltınklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özence değer değildir. Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıdacıları olmuş bulunuyorlar, onlar bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar: Baysal utkusu... Yetmiş beşinci doğum yılında Oğuz Babanız, bütün acunda saygılı bir sevginin söyüncü ile çevrelendi. Genlik, baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/274, 4/567)

Ne var ki, kökünü dilden almayan "yapma sözler" ile dilin özleştirilip arınamayacağını ileri sürenler de görüşlerinde direniyorlardı. Mesela, normal gelişimi bir yana iterek yepyeni kelimelerle dili bir anda özleştirebileceklerini sanan Besim Atalay ile arkadaşları, bir gün, Atatürk'ün düzenlettiği bir toplantıda konuşmuşlar, görüşlerini savunmuşlardı. Sonra Atatürk, hazır bulunanlara teker teker düşüncelerini sormuştu. İlk ters karşılığı Yunus Nadi Bey vermiş, Atatürk de onu masadan kaldırmıştı. Buna rağmen Falih Rıfkı Bey de, yapma kelimelerle dilin arınamayacağını söylemiş, o da masadan kaldırılmıştı. Cevap verme sırası Necmeddin Sadak Bey'e gelmişti. Fakat o, ötekiler gibi ters cevap vermemiş, hemen ayağa kalkarak, saygı ile önünü iliklemiş ve 'Cesaret, güçlükler karşısında zarafete devamdır' yollu tarife uygun olarak, son derece nazik bir davranışla, "Paşam müsaade ederseniz ben de masadan kalkayım" demişti. (N.A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 2/122)

Ve Mustafa Kemal Paşa düşünmeye başlamıştı. Hepsi de kendine son derece bağlı olan bu insanların, onun görüşüne karşı olmaları ve kendi görüşlerinde direnmeleri çok anlamlı idi. Kaldı ki, baştakilere ters düşüncelerinden ötürü başına hayli sıkıntılar gelmiş olan Hüseyin Cahit Bey (Yalçın) de, yine ortaya çıkmış, hatır gönül dinlemeyen korkusuz kalemi ile yapma kelimelerle dili bir anda özleştirebileceklerini sananlara ateş püskürüyordu. Mustafa Kemal Paşa, yeni bir deneme daha yapmayı kararlaştırmış olacak ki, Dil Kurultayı'nda Hüseyin Cahit Bey'i, Besim Atalay Bey gibi yapma dil görüşünde olanlarla karşı karşıya getirdi ve tartışmaları dikkatle izledi. Sonunda da, tartışmayı Hüseyin Cahit Bey'in kazandığını teslim etti, yapma kelimelerle dilin bir anda özleştirilmesi imkânı olmadığı görüşünü kabul etmeye başladı. (N.A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 1/74)

Atatürk'ün bu dönüşü kısa sürede etkisini gösterdi. Birkaç gün sonra, Paris'teki barış görüşmesine gitmekte olan Yugoslav Kralı Alexander I ile Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou'nun Marsilya'daki bir suikastta öldürüldüğünü öğrenince, duyduğu büyük üzüntüyü belirtmek için Yugoslav Kral Naibi Prens Pavle'e çektiği telgrafta eski dili kullanarak aynen şunları yazdı: "Yugoslavya Kralı Haşmetlû Aleksandr Hazretleri'ne karşı yapılmış olan vahşiyane suikastı büyük bir teessürle haber aldım. Sâdık bir dostu ve samimi bir kardeşi olmakla müftehir bulunduğum büyük Kralı'nın vefatiyle Yugoslavya'nın duçar olduğu elim ziya bütün Türk milleti tarafından da aynı şiddetle hissedilecektir. Ben kat'iyetle eminim ki Yugoslav Milleti, asırlarca gösterdiği yüksek kabiliyetlere istinaden ve Zât-ı Fahimaneleri'nin münevver idaresi altında olarak, kaderin kendisine tahmil ettiği bu acıklı tecrübeden de muzafferane çıkacak ve insaniyete refah bahşedici sulha doğru çizdiği yolda ilerlemesine büyük bir sükûn ile devam edecektir. Zât-ı Fahimaneleri'nden sâdık bir dostunun ve dostluğuna daima sâdık kalmayı şiar addeden ve Yugoslav milletinin büyük kederine iştirak eyleyen bir millet mümessilinin en müteheyyiç taziyetlerini kabul buyurmalarını rica ederim." Mustafa Kemal, ayrıca Kraliçe Maria ile Veliaht Peter'e ve Fransa Cumhurbaşkanı'na da birer başsağlığı telgrafı gönderdi. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/568-569, 5/179)

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey de, Meclis'te bir konuşma yaparak suikast olayını kınadı, bu olay karşısında hükümetin tutumunu anlattı ve "Tedhiş usullerinden ve cinayetlerinden nefretimizi göstererek canilerin ve

sorumluların meydana çıkarılması ve bu gibi kötülüklerin tekrarlanmasına imkân vermeyecek surette önünün alınması için uygar milletlerin hep birlikte çalışması gereğini ortaya koyduk. Uygar ülkelerin merkezlerinden gelen sesler, acılı insanlara ümit verecek niteliktedir" dedi. Meclis, hükümetin tutumunu onayladı ve üzüntülerinin Yugoslavya ve Fransa Meclisleri'ne bildirilmesine karar verdi. Bu bildirilere karşı Fransız Mebuslar Meclisi ile Senatosu'ndan ve Yugoslavya Senato Başkanlığı'ndan gelen telgraflar Meclis'te okundu. (Zabıt Ceridesi: 24 Ekim ve 8 Kasım 1934)

Bu arada Atatürk, Cumhuriyet Bayramı için, Ankara'ya gelmiş olan Romanya Dışişleri Bakanı Nicolas Titulesko ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Maksimos ve Yugoslavya Dışişleri Bakan Yardımcısı Çitroviç'i de kabul etti.

Nihayet, Mustafa Kemal Paşa, 1935 yılından itibaren, yapma kelimelerle dili özleştirip arıtma çabalarından ve bu yoldaki görüşten ayrılmış, yine kökü dilde olan sözcüklerin bilimsel araştırmalarla geliştirilmesi ve toplumca 'benimsenerek kullanılması suretiyle dilin zamanla özleştirilmesi' görüşünü benimsemiştir. (Ş.S. Aydemir, Tek Adam: 3/253)

Kadınların Siyasi Hakları

Başbakan General İsmet İnönü (Malatya) - Yüce Saylavlar, kadınların saylav seçmek ve saylav seçilmek hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz. Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkeklerle beraber daima, memleketin ve milletin mukadderatı üzerinde söz ve etki sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmuşsa, budunun geleceği üzerinde etkisini gösterebilmişse, erkeklerle beraber karışık ve güç yurt işlerinde el ele çalışabilmişse, işte o zaman, Büyük Türk Ulusu, gücü ve uygarlığı ile bütün dünyayı kaplamıştır. (“Okay” sesleri, alkışlar.)

Arkadaşlar, Türk kadınının, hakkı olduğu yerden ayrılıp, bir süs gibi, memleket işine karışmaz bir varlık olarak bir köşeye konması Türk geleneği değildir. Türk geleneğinin ve anlayışının karşıtı olan bir usuldür ki, Türk ülkelerinde yerleşmesi, yüzyıllardan beri geçirmekte olduğumuz felaketlerin başlıcalarından ve temellilerinden biridir. (Alkışlar ve “okay” sesleri.)

Ulusumuzun bütün ihtiyaçlarını, içinden ve yakından görmüş ve yetişmiş adamlar olarak, inançla söyleyebiliriz ki Türk kadınının geniş alanda ulus işlerine karışmasından istifade etmekteyiz, istifade edeceğiz. Yakın geleceklerde, Türk devletinin ve Türk ulusunun geniş gücünün sırrı anlaşıldığı zaman, bunların başında, ilk günden beri Türk devriminin Türk kadınına verdiği haklar temelli belge olarak ileri sürülecektir. (“Okay” sesleri, alkışlar.) Bizim bugünkü bu davranışımız, Büyük Millet Meclisi’nin ve Türk Devrimi’nin yıllardan beri güttüğü politikanın bir yararıdır.

Devrimciler, Yüce Kurulunuz, bunu, yurdun ve ulusun çıkarı ve iyiliği adına anlayışlarımızın yeni bir belgesi olarak gösterip övünebiliriz. Ancak, bu hakkı Türk kadınına bir iyilik olsun diye veriyoruz kanısında değiliz, kimse de bu kanıda olamaz. Bizim kanımız, esasen bu hakkın ona ait olduğu ve fakat yanlışlıkla ve kötülük edilerek çoktan beri geri bırakıldığı merkezindedir. Bir ülkede ki, yurdun her yanı istila edilmişken, kadınlar ateş altında erkeklerle beraber omuz omuza çalışırlar, ülkenin geri kalanını korumak ve beslemek için tarlanın kara toprağından yiyecek çıkarmaya uğraşırlar, elbette bu varlığın, yurdun her köşesinde ve tabakasında söz söylemeye hakkı vardır. Hangi ülkede kadınlar böylesine ağır sınav

geçirmişlerse, oradaki kadınlar da bizim kanunlarla vereceğimiz haklara kavuşacaklardır.

Tarih, Türk Devrimi'ni anlatırken bunun en başta bir kurtuluş olduğunu söyleyecektir. Bu kurtuluşun türlü evreleri içinde de, özellikle kadınların kurtulmasını anacaktır. Bizim devrimimizin bu ülkede görülen birçok düzeltme davranışlarının baş ayrımlarından biri kadınlığa verdiğimiz yer ve kadın haklarını tanımakta gösterdiğimiz isabettir. Türk Devrimi denilince, bunun kadın kurtuluş devrimi olduğu beraber söylenecektir. Bugünkü davranışımız, bu kurtuluş doğrultusunun tamamlanması, sonuçlanması ve en verimli duruma getirilmesidir. Gelecek Büyük Millet Meclisi'nde kadın saylavlarla beraber çalışmak, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan beri bu memlekete getirdiği verimliliğin daha da genişlemesini, daha verimli olmasını sağlayacaktır. Temiz, duru kanımız budur.

Kadınları haklarından yoksun etmekle, yarı yarıya kötürüm bir duruma gelen ulusumuzun üstünden bu baskıyı kaldırması, Atatürk'ün başlıca hizmetleri arasında sayılacaktır.

Memlekete ettiğiniz hizmetlerin en parlaklarından birini bugün, Anayasa'yı değiştirerek yapmış olacaksınız. Gelecek kuşaklar, Dördüncü Büyük Millet Meclisi'nin büyük işlerini anarken Türk kadınına bütün hakları vermek, onları kötü bir sistemin karanlıkta bırakan usullerinden kurtarmak için gösterdiğiniz çabaları daima teşekkürle, gönül borçluluğu ile tekrarlayacaktır.

Bu kanun teklifini kabul etmekle, Türk kadınının layık olduğu yer konusundaki tereddütleri zihinlerden silmiş olacaksınız. Türk kadını da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, memleketin mukadderatı hakkında söz söylemek, kanunların ve alınan tedbirlerin aile ve yurt için pratik ve yararlı olması hakkında değerli düşüncelerini millete karşı anlatmak fırsatını haklı olarak bulacaktır. (Sürekli alkışlar ve okay sesleri.)

Konya Saylavı Refik, Sivas Saylavı İsmail Mehmet, Manisa Saylavı Refik Şevket beyler de kadınları öven, erkeklerle eşit siyasi haklara kavuşmalarını ileri süren konuşmalar yaptılar. Şebinkârahisar Saylavı Sadri Maksudi Bey, kadınlara eşit siyasi hak verilip verilmemesinin öteden beri hukuk felsefesi ile uğraşan bilginler arasında tartışıldığını, kadın zekası ile erkek zekasının eşit olup olmadığının arandığını, sonunda eşitlikte karar

kılındığını anlattı ve özellikle Türk tarihinden örnekler vererek bu kanıyı pekiştirmeye çalıştı.

Sonunda, Anayasa'nın 10 ve 11'inci maddeleri değiştirilerek, '22 yaşını bitiren erkeklerle birlikte kadınlara da mebus seçmek ve 30 yaşını bitiren erkekler gibi kadınlara da mebus seçilmek' hakkını tanıyan 5 Aralık 1934 gün ve 2599 sayılı kanun kabul edildi.

Aynı gün kabul edilen 2598 ve daha sonra kabul edilen 2631 sayılı kanunlarla da, Mebus Seçimi Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılarak seçmek ve seçilmek yetkisine sahip olanlar arasına kadınlar da katılmış ve seçmenlik yaşı, 18'den 22'ye çıkarılmıştır. Böylece, kadınların 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerine katılma yetkisi ile başlayan siyasi hakları tamamlanmış ve kadınlarla erkekler her bakımdan eşit duruma gelmiş oldu.

Bunun üzerine, Başbakan General İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir önerge sunarak seçimin yenilenmesine karar verilmesini istedi. İstek kabul olundu. 23 Aralık 1934'te de, Meclis'in tatiline karar verildi ve aynı gün Meclis tatile girdi. (Zabıt Ceridesi: 5 Aralık 1934)

İlgili bölümde görüleceği üzere, 8 Şubat 1935'te yapılan seçimle kurulan Beşinci Büyük Millet Meclisi'ne kadın saylavlar da girecek (Ek: 2) ve Meclis kürsüsünde ilk konuşan kadın saylav Nakiye Elgün (Erzurum), kadın haklarının tamamlanmasından doğan memnunluğu dile getirerek, "Hükümete güvenoyu verenler arasında bizim de bulunmamızdan ve bu bulunma onurunu bize vermiş olmanızdan ötürü duyduğumuz heyecanı anlatmak için buraya gelmiş bulunuyorum. Bugüne kadar Türk, bir bütün olarak her alanda yan yana, el ele çalışmıştı. Fakat, Türk milletinin en yüksek yeri olan burada ilk kez yer almış bir kadın saylav olduğumdan, bunu bize verenlere karşı duyduğumuz memnunluğu anlatırken ve hükümete güvenoyumuzu açıklamak şerefinin bize verilmiş olmasından duyduğumuz sevinci belirtmeye çalışırken yeterince söz bulamıyorum. Fakat bütün dünya bilsin ki, Türk milleti dün olduğu gibi bugün de,bundan sonra da, hiç eksiksiz bir bütün olarak çalışacaktır. Ve bütün dünyaya bu yolla başarısını, eserini, iyi niyetini göstermiş olacaktır" diyecektir. (Zabıt Ceridesi: 7 Mart 1935)

Türk kadınlarının siyasi haklarının tamamlanarak erkeklere eşit duruma getirilmesi bütün dünya da olumlu yankılar yapmış ve bu uğurda tüm dünya

kadınları için çabalarda bulunan Uluslararası Kadınlar Birliği, on ikinci kongresini Türkiye'de yapmaya karar vermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi de İstanbul'da yapılacak olan bu kongre için özel pullar çıkarılması hakkındaki kanunu kabul etmiştir. (Kanun: 2673)

Uluslararası Kadınlar Kongresi'nde, Türk kadınlarının siyasi haklarının tamamlanması, güzel sözlerle dile getirilerek bu değerli sonuca varılmasını sağlayan Atatürk'e gönül okşayıcı, övücü ve teşekkür edici bir telgraf çekilmiş, Atatürk de verdiği karşılıkta, "Siyasal ve sosyal hakların kadınlarca kullanılmasının, insanlığın mutluluğu ve prestiji bakımından gerekli olduğuna inanmaktayım" demiş ve 26 Nisan 1935'te de Kadınlar Birliği Kurulu'nu kabul etmiştir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 5/181; Atatürk'ün Nöbet Defteri)

Böylece 1934 yılı, Türk kadınlarının siyasi haklarının tamamlanması gibi dünya çapında değeri olan, ulusça övünülecek bir olayla tarihe geçti. Herkesçe bilinmekte olmasına rağmen, burada şu noktayı bir kez daha belirtmek yerinde olur ki, Atatürk ilkelerinin en önemlilerinden biri kadın-erkek eşitliği idi. Her fırsatta bunu açık ve kesin olarak söylemiş ve her imkânda yeni bir aşama ile bu hedefine ulaşmıştır. Fakat, yine her fırsatta, kadınların da hakları olan bu eşitlik uğrunda bazı hususlara titizlikle dikkat etmelerini sık sık tekrarlamıştır. Mesela, 31 Ocak 1923 günü İzmir'de, Eski Gümrük Binası'nda, aralarında kadınların da bulunduğu halk topluluğuna hitaben şu konuşmayı yapmıştır:

"Yaratıcı güç, insanları iki tür olarak yaratmıştır. Bunlar birbirlerinin ayrılmaz gereğidirler. Hazreti Adem ile Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığı hakkındaki nazariyeler değişiktir, bunlardan söz etmeyeceğim. Ondan sonraki devirlerden söze başlayacağım. Şu kanıda bulunmak gerekir ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Buna rağmen bir sosyal topluluk, iki türden yalınız birinin çağdaş gereklere sahip olmasıyla yetinirse, o sosyal topluluk yarıdan çoğu ile zayıf kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse özellikle bu noktayı temel olarak kabullenmek zorundadır. Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının nedeni, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan doğmaktadır.

İnsanlar dünyaya alınlarında yazılı olduğu kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek, çalışmak demektir. O halde bir siyasi toplumun bir uzvu çalışırken, öteki uzvu boş durursa o sosyal toplum

felçlidir. Bir siyasi toplumun çalışması ve başarılı olması için, çalışmanın ve başarının gerektirdiği bütün nedenleri ve koşulları kabullenmesi gerekir. Bundan ötürü bizim sosyal toplumumuz için ilim ve fen gerekli ise, bunları aynı derecede hem erkek, hem de kadınlarımızın kazanması gereklidir. Bilinir ki, her alanda olduğu gibi sosyal yaşantıda da görev bölümü vardır. Bu genel görev bölümünde kadınlar kendilerine ait olan görevi yapacakları gibi, aynı zamanda sosyal toplumun geçim rahatlığı ve mutluluğu için gereken genel çalışmaya da katılacaklardır. Kadının evdeki görevi, en ufak ve önemsiz görevidir. Kadının en büyük görevi, analıktır. İlk eğitimin ana kucağında başladığı düşünülürse, bu görevin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olma kararlılığındadır. Bugünün gerekli işlerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. O halde kadınlarımız da bilgin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra, kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve gözeticisi olacaklardır.

Dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını istememiştir. Tanrı'nın buyruğu, Müslüman kadınlarla erkeklerin birlikte bilim ve kültür sahibi olmalarıdır. Kadın ve erkek bu bilim ve kültürü aramak ve nerede bulurlarsa oraya gitmek ve onunla donanmak zorundadır. İslam ve Türk tarihi incelenirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü bağlarla sınırladığımız şeyler yoktur. Türk sosyal yaşantısında kadınlar bilim, kültür ve öteki hususlarda erkeklerden hiç geriye kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir."

Mustafa Kemal, bu konuşmasının devamında köylü kadınlarının zaten erkekle bir arada yaşadığını ve aynı işleri yaptığını örnekler vererek belirtmiş, şehir ve kasaba kadınlarının gereksiz örtünme şekillerinin yabancıların dikkatini çektiğini ve Türk kadını hakkında yanlış düşünceler doğurduğunu anlatmış "Milletimizin, memleketimizin üniversiteleri bir olmalıdır. Bütün memleket çocukları kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır" demiştir.

21 Mart 1923'te Konya'da Kızılay Kadınlar Kolu'nun düzenlediği çay ziyafetindeki konuşmasında da Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı'ndaki eşsiz çabalarını belirtmiş ve "Kadınlarımız zaten sosyal hayatta erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri

kadınlarımız hayat mücadelesinde, tarım hayatında, geçim uğraşında, yarım adım bile geri kalmadan erkekle yan yana yürüdüler. ... Fakat Türk kadınını yanlış görüp anlatanlar, özellikle büyük şehirlerimizdeki, ileri ve uygar sanılan yerlerdeki bazı Türk kadınlarının dış görünüşlerine, örtünme şekline bakarak aldanıyorlar. Çünkü şehirlerdeki kadınlarımızın giyimleri ve örtünmeleri iki şekilde beliriyor: Ya örtünmede aşırılık, ya açılmada aşırılık. Yani ya ne olduğu bilinemeyen çok kapalı, çok karanlık bir dış görünüş gösteren kılık ya da Avrupa'nın en serbest balolarında bile dış kılık diye gösterilemeyecek kadar açık bir giyim. ... Bu konuda göz önünde tutacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu ve eğilimini, öte yandan hayatın gereklerini düşünmektir. Örtünmedeki karşılıklı aşırılıklardan kurtulmakla bu iki ihtiyacı da karşılamış olacağız. ... Yürüyeceğimiz doğru yol, büyük Türk kadınını çalışmalarımıza ortak etmek, yaşantımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını bilim ve ahlak hayatında, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğe eş, arkadaş, yardımcı ve gözetici yapmak yoludur" demiş ve bütün bu ortak ve eş yaşayışta Türk kadını için bilimi ve erdemi temel ilke olarak belirtmiştir.

Bu nedenle, 14 Ekim 1925'te İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda yaptığı konuşmada konuyu "Türk kadını nasıl olmalıdır?" sorusu ile ortaya koymuş ve bu sorunun karşılığını kendisi şöyle vermiştir:

"Türk kadını dünyanın en aydın, en erdemli ve en ağır kadını olmalıdır. Ahlakta, erdemde ağır, ağırbaşlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının görevi, Türk'ü, düşüncesi ile, kol kuvveti ile, engel tanımayan kararlılığı ile koruyabilecek ve savunabilecek güçte kuşaklar yetiştirmektir. Ulusun kaynağı ve sosyal yaşantının temeli olan kadın, ancak erdemli olursa görevini yapabilir. Her halde kadın çok yüksek olmalıdır." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/83, 147, 234)

Daha sonra, 1932'de Londra'da yapılan güzellik yarışmasında, Türk kızı Keriman Halis'in birinciliği kazanarak dünya güzeli seçilmesi üzerine, "Türk Soyu'nun dünyadaki en güzel soy olduğunu tarihten bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli seçilmiş olmasını çok tabii buldum. Fakat bu münasebetle Türk gençlerine şunu da hatırlatmayı gerekli gördüm: Övündüğümüz tabii güzellikleri fen yollarıyla korumasını ve sürdürmesini biliniz ve bu yolda uyanık bir ilerlemenin sürekli olarak gerçekleştirilmesini ihmal etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmak ve kesinlikle

gerçekleştirmek zorunda olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birinciliğini tutmaktır” demiştir.

Atatürk, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olması düşüncesinde o kadar gösterişten uzak, o kadar samimi ve gerçekçi idi ki, 1933 yılında Hukuk Fakültesi’ndeki sınavda bir kız öğrenciye “Niçin mebusluk istiyorsunuz da, askerlik istemiyorsunuz?” diye sormuş, vücut yapılarındaki zayıflık cevabını alınca da “Şehirlerimizde belki biraz, fakat köylerimizde kadınlarımız gürbüz ve kuvvetlidirler, erkeklerle beraber çalışırlar” diyerek kadın-erkek haklarının eşitliği düşüncesinde ne kadar ileri olduğunu açıkça göstermiştir. (M. Goloğlu, Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku: 24; N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 2/155; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 3/94)

V

1935 YILI OLAYLARI

Beşinci Büyük Millet Meclisi

Meclis'in tatile girmesiyle beraber yeni seçim hazırlıkları da başladı. Saylavlar, seçim bölgelerine gittiler. Atatürk de, hem dili özleştirme çabaları, hem seçim işleriyle ilgilenmek üzere, 21 Ocak 1935'te, Başbakan ile dilcileri de yanına alarak, İstanbul'a gitti. 2 Şubat 1935'te Dolmabahçe Sarayı'nda İsmet Paşa ve Recep Peker'le seçim işleri üzerinde çalıştı. Cumhuriyet Halk Partisi örgütlerine ve hepsi de Halk Partili olan ikinci seçmenlere bir bildiri gönderdi: "Parti Genel Başkanlık Divanı, yeni Meclis'te de bağımsız üyelerin bulunmasına imkân vermek için parti aday listesinde on altı boş yer bırakmaya karar vermiştir. Cumhuriyetçi ve milliyetçi olup da, Partimiz programından başka bir programla ve partili olmanın normal sınırları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden yapacakları eleştirilerle ve açıklayacakları düşüncelerle ulusal çalışmanın güçleneceği kanısında bulunuyoruz."

4 Şubat 1935'te Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan Bakanlar Kurulu ile Halk Partisi Yönetim Kurulu'na başkanlık etti ve tüm ulus için bir seçim bildirisi yayımladı. "Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri" diye, ilk kez kadınlara da, siyasi haklara sahip birer varlık olarak seslenen bildiride 1930 yılından beri genel ekonomik bunalımın ülkedeki etkisinin nedenleri ve alınan tedbirler anlatılıyor, hükümetin yerinde karar ve tedbirleriyle, sağlam bir mali ve ekonomik devlet yapısına sahip olunduğu belirtiliyor, ve "Bir yurdun en değerli varlığı, yurttaşlar arasındaki birlik, iyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve yeteneklerinin olgunluğudur. Ulusun varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olması bir ulusun en yenilmez silahı ve koruma aracıdır. Bu nedenle Türk ulusunun yönetilmesinde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir. Yüksek ve devrimci bir kültür düzeyine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müspet bilim temellerine dayanan, güzel sanatları seven, düşünce eğitiminde olduğu kadar beden eğitiminde de yeteneği artmış ve yükselmiş olan erdemli ve kudretli bir nesil yetiştirmek ana politikamızın açık dileğidir" denerek, kamuoyunun güven gösterisi anlamına gelmek üzere, rakipsiz tek parti olarak seçimlere giren Cumhuriyet Halk Partisi'ne oy verilmesini istiyordu. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 570, 571)

İstediği gibi de oldu. 8 Şubat 1935 günü yapılan seçimler sonunda, Beşinci Büyük Millet Meclisi'ne, Atatürk'ün istediği gibi, 399 Saylav gönderildi. (Ek: 2)

Seçim sonrasında Atatürk, ulusuna şu bildiriyi yayımladı: "Bana ve Partime inanınızı ve güveninizi yine gösterdiniz, saylav adayı olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değer buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ve ülküye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çevirmiştir." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/574)

Beşinci Büyük Millet Meclisi'nin, birkaç devrim aşamasını bir arada gerçekleştiren bazı özellikleri vardı:

A) Dördüncü Büyük Millet Meclisi'nde olduğu gibi, Beşinci Büyük Millet Meclisi'nde de Ankara, Afyon, Antalya, Çankırı, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Kastamonu, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat, Yozgat illerinden birer olmak üzere 16 sözde bağımsız saylav vardı ve bunlardan biri Halk Partisi'ne muhalif olan eski Kuva-yı Milliyeci Refet Paşa idi. General Refet Bele, yine de muhaliflikten ayrılmayacağını söyleyerek İstanbul'dan bağımsız aday olmuş ve 1600'den çok ikinci seçmenden ancak 290 oy alabilmişti. Fakat İstanbul'un Halk Partili ikinci seçmenleri, diğer, istenen bağımsız adaylara hiç oy vermediklerinden Refet Bele seçimi kazanmıştı. (A. Us, Hatıra Notları: 95)

B) Beşinci Büyük Millet Meclisi'nde ilk kez, 18 de kadın saylav bulunuyordu. Afyon, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bursa, Çankırı, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Malatya, Samsun, Seyhan, Sivas, Trabzon illerinden seçilmiş olan on sekiz kadın saylavdan, sekiz tanesi üniversite, iki tanesi Amerikan Koleji, 1 tanesi yüksek okul, biri öğretmen okulu, biri lise, üçü orta okul mezunu idi. Beş tanesi Fransızca, üç tanesi Fransızca ve İngilizce, biri İngilizce, biri Almanca biliyordu. Üçü öğretmen ve okul müdürü, yedisi öğretmen, ikisi Halk Partisi yönetim kurulu ve belediye üyesi, ikisi belediye meclisi üyesi, biri il genel meclisi üyesi, biri doktor, biri çiftçi ve muhtar idi. Onu evli, beşi bekar, üçü duldu. Ortalama yaşları kırktı. Dördünün birer, üçünün ikişer, birinin dört, birinin altı çocuğu vardı. (Ek:2)

C) Beşinci Büyük Millet Meclisi'nde yine ilk kez olmak üzere, dört tane de Hıristiyan saylav vardı. Bunlar Afyon, Ankara, Eskişehir ve Niğde'den

seçilmişlerdi. (Ek: 2)

Afyon Saylavı Berç Türker, Ermeniceden başka Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca biliyordu. Bankacılıktan emekli ve Eskişehir Çimento Fabrikası Müdürü idi. Dini ayrı olmakla beraber, soyadından ve ileride rastlanacak konuşmalarından da açıkça anlaşılacağı üzere yurdunu ve ulusunu gerçekten seven bir Türk mebusu idi.

Ankara Saylavı Doktor Taptas, Rumcadan başka, Fransızca, Almanca, İngilizce biliyordu. İstanbul'daki Şişli Etfal (çocuklar) Hastahanesi Göz Servisi Şefi idi. Beyannamesini, "Bir azınlığı değil, Türk milletini temsil ediyorum" diyerek hevesle imza etmiştir. (Asım Us, Hatıra Notları: 97)

Eskişehir Saylavı İstamat (Zihni) Özdamar, Rumca'dan başka Fransızca biliyordu. Avukattı ve Rumların aslının Türk olduğuna inananlardandı. Bu yüzden Yunanlılar, İstamat Özdamar'ın mebus olmasından memnun kalmamışlardı. (Asım Us, Hatıra Notları: 95)

Niğde Saylavı Doktor Abravaya, Rumcadan başka Fransızca ve Almanca biliyordu. İç hastalıkları uzmanı idi. 'Marmaralı' soyadını almıştır. Atatürk'e son derece bağlı bir insandı.

1 Mart 1935'te toplanan Beşinci Büyük Millet Meclisi'nde, birleşimi en yaşlı üye olarak Erzurum Saylavı Necip Asım Yazıksız açtı. Önce toplantıda bulunan mebuslar ant içtiler. Sonra Meclis Başkanlığı seçimi yapıldı. Çankırı Saylavı Mustafa Abdülhalik Renda oybirliği ile başkan seçildi.

O güne kadar, yıllarca arasız Meclis Başkanlığı yapmış olan Balıkesir Saylavı General Kâzım Özalp'a hiç oy kullanılmamış olması dikkat çekici idi. Bu durum, Kâzım Özalp'in Meclis Başkanlığı'ndan bağışlanmış olduğu kanısını veriyordu. Nitekim de öyle olmuştu...

Birbirini tamamlayan anlatışlara göre, Meclis'in tatile girmesi üzerine Meclis Başkanı Kâzım Özalp, eşini ve bazı saylavları beraberine alarak, damadı Saip Bey'in vali bulunduğu Antalya'ya gitmişti. Bu geziyi önceden bilen vali, General Kâzım Özalp'a büyük bir karşılama töreni hazırlığına başlamış ve bu olağanüstü karşılama hazırlıkları Ankara'da da duyulmuş, bu tür dedikoduları yetiştirmekte çıkarı olanlar tarafından İstanbul'daki Atatürk'e de duyurulmuştu.

Belki de bir içki sofrasının kritik anında verilmiş olan bu habere çok sinirlenen Atatürk, hemen harekete geçerek 16 Şubat 1935’te Ege vapuru ile Antalya’ya doğru yola çıkmıştı. Kara yoluyla Burdur üzerinden gelerek 18 Şubat 1935 günü Antalya’ya varan General Kâzım Özalp ise, gerçekten büyük gösterilerle karşılanmış, sokaklara konan takların altından geçirilmiş, gündüz valilikçe onuruna bir ziyafet verilmiş, gece de belediye tarafından bir balo düzenlenmiş ve Kâzım Özalp, Atatürk’ün Antalya’ya gelişlerinde ağırlanmasına ayrılmış olan köşkte konuk edilmişti. O sırada Atatürk de deniz yoluyla Antalya’ya geliyordu, İzmir’in Çeşme ilçesi önünde Ege vapurundan Zafer torpidosuna geçerek hızla yoluna devam edip sabahın erken saatlerinde Alanya’ya varmış, birkaç saat Alanya’da kaldıktan sonra Antalya’ya gelmişti. Doğruca, eskiden ağırlanmakta olduğu köşke gitmiş ve bu gelişten habersiz uyumakta olan General Kâzım Özalp’i baskına uğratmıştı. O geceyi Antalya’da geçiren Atatürk, ertesi günü yani 19 Şubat 1935’te, beraberindekilerle ve Antalya’ya gelip kendisine katılan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile birlikte, Ege vapuru ile Antalya’dan ayrılmıştı. Aynı gün General Kâzım Özalp de eşi ve beraber getirdiği saylavlarla Antalya’dan uzaklaşmış, kara yoluyla geri dönüp 23 Şubat 1935’te Ankara’ya gelmişti. Atatürk, birkaç günlük bir deniz gezintisinden sonra İstanbul’da gemiden ayrılmış ve 28 Şubat 1935’te Ankara’ya dönmüştü.

Herhalde bu sırada, General Kâzım Özalp’in artık Meclis Başkanı olmamasını istemiş olacak ki, Abdülhalik Renda oybirliği ile Meclis Başkanlığı’na seçilmişti. Fakat anlaşıldığına göre, Kâzım Özalp’in Meclis Başkanlığı’ndan ayrılmasını yeterli bulmuş ve tamamen de açıkta bırakmayarak Bakanlar Kurulu’na aldırtmış, Kâzım Özalp Milli Savunma Bakanlığı’na getirilmiştir. (H. Uran, Hatıralarım: 271; F. Kandemir, Siyasi Dargınlıklar: 6/59; Atatürk’ün Nöbet Defteri)

Abdülhalik Renda Meclis Başkanı olarak kürsüdeki yerini alınca, başkan vekillerinden Trabzon Mebusu Hasan Oruntak (sonra Saka), başkanlık divanı adına teşekkürlerini bildirdi. Sonra toplantıda bulunan 386 saylavın oybirliği ile Atatürk, dördüncü defa cumhurbaşkanlığına seçildi. Ant içip teşekkür etti. Toplantıya ara verildi.

Bundan sonraki birleşimde, hükümetin istifa ettiği, başbakanlığa yine General İsmet İnönü’nün atandığı ve düzenlediği bakanlar kurulunun onaylandığı hakkındaki cumhurbaşkanlığı tezkereleri okundu. Bakanlar

kurulu, tek değişiklikle (Milli Savunma Bakanı Zekâi Apaydın Moskova Büyükelçiliği'ne gönderilmiş, yerine Kâzım Özalp getirilmiştir), eskisinin aynı ve şöyle idi:

KABİNE	
Adalet Bakanı	Şükrü Saraçoğlu (İzmir)
İçişleri Bakanı	Şükrü Kaya (Muğla)
Dışişleri Bakanı	Tevfik Rüştü Aras (İzmir)
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı (Elazığ)
Milli Savunma Bakanı	Kazım Özalp (Balıkesir)
Eğitim Bakanı	Abidin Özmen (Aydın), sonra: Saffet Arıkan (Erzincan)
Bayındırlık Bakanı	Ali Çetinkaya (Afyon)
Ekonomi Bakanı	Celâl Bayar (İzmir)
Tarım Bakanı	Muhlis Erkmen (Kütahya), sonra: Şakir Kesebir (Tekirdağ)
Sağlık ve S. Yar. Bk	Dr. Refik Saydam (İstanbul)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ali Rana Tarhan (İstanbul)

7 Mart 1935 günü Başbakan General İsmet İnönü kısacık bir hükümet programı okudu. İzmir Saylavı Halil Menteşe, uzun bir konuşma ile hükümeti övüp destekledi. Konya Saylavı General Ali Fuat Cebesoy ise, hükümetin dış politikadaki ve yurt savunmasındaki çalışmalarına diyecek bir şeyi olmadığını belirttikten sonra, "gerek maliye, gerek ekonomi, gerekse idare alanlarındaki işler için bazı görüşlerim vardır. Fakat bugün onların tartışma zamanı değildir. Zamanı geldiğinde sizin de büyük yardımlarınızı bekleyerek görüşlerimi belirteceğim" diyecektir.

Başka konuşan da olmadığından oylamaya geçildi ve hükümetin güven isteğine oybirliği ile olumlu karşılık verildi.

Bu sırada bir Rus sanatkarlar heyeti Ankara'ya gelmişti. Atatürk 17 ve 18 Nisan 1935'te Rus sanatkarlarının Halkevi'ndeki konserlerine gitti. 19 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı'nın, Rus sanatkarları için, Marmara Köşkü'nde verdiği suareye katıldı. 26 Nisan'da da Rus sanatkarları şerefine bir çay verdi. (Atatürk'ün Nöbet Defteri)

Ulusal Bayram ve Resmi Tatil Günleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 27 Mayıs 1935 tarihli toplantısında Muş Saylavı Hakkı Kılıç, bayramlar ve genel tatil günleri hakkında açıklamalarda bulunuyor, hafta tatili gününün doğuş nedenlerini anlatıyor, o güne kadar hafta tatili olan cuma günü ile, Hıristiyanların tatil günü olan pazar arasında bir ayrılık olmadığını belirterek uygar uluslarla aynı düzeyde olmak için cuma yerine hafta tatilinin pazar olarak kabul edilmesi hakkındaki hükümet tasarısını tutuyor ve "İlk defa Tevrat'ta (Musa Peygamberin kurduğu dinin yani Museviliğin esaslarını gösteren kutsal din kitabında) denilmiştir ki, altı gün çalış, yedinci gün dinlen. Yahudiler cumartesiye gelen yedinci günde dinlenmiş, Hıristiyanlar ise Yahudilerin tersine olsun diye dinlenme gününü pazara getirmiş, Müslümanlar da cumayı dinlenme günü yapmışlar" diyordu.

Afyon Saylavı ve Büyük Millet Meclisi'nin ilk Hıristiyan mebuslarından Berç Türker de, Muş Saylavı Hakkı Kılıç'ı destekleyerek tamamlayıcı açıklamalarda bulunan bir konuşma yaptı:

"Hafta tatili meselesi biblique zamanlardan (kutsal din kitaplarının geldiği çağlardan) kalma bir meseledir. Eski Kitaplar diyor ki, Tanrı bu dünyayı yaratırken altı gün çalışmış, yedinci günü dinlenmiştir. Bence, bu mesele bir din meselesi değil, bir sağlık meselesidir. Ne yazık ki, o vakitler din işlerini kendi özel çıkarlarına göre kurmaya çalışan din adamları, insanları birbirlerinden ayırmak için kimi cumaya, kimi cumartesiye, kimi pazara kutsal gün deyip uluslara başvurmuşlar ve istediklerinde başarıya da ulaşmışlardır. Sonra, doğru düşünceli iş adamları, dünyanın hemen her yerinde, aynı bir günde birleşip oybirliği ile pazarı dinlenme ve tatil günü olarak tespit ve kabul etmişlerdir.

Biz, cumhuriyetin kurulduğu günden beri Avrupalı büyük devletler arasına girdik. Mali, ticari ve ekonomik bakımdan işlerimize hız verdik. O halde onlara uymalıyız. Haftanın her günü Tanrı'nın günüdür, birbirlerinden hiç ayrılıkları yoktur. Hangi gün işimize geliyorsa ve hangi günü dünya insanlarının çoğu kabullenmişse ona uyalım. Ve daima olduğu gibi, Türk'ün yüksek seviyesini ve ilerleyip yükselme isteğini dünyaya gösterelim."

Ordu Saylavı Ahmet İhsan Tokgöz de, üzerinde konuşulmakta olan ve cumhuriyetin ilan gününü tek ulusal bayram sayan, cuma günü yerine de pazarı hafta tatili olarak kabul eden kanun tasarısını alkışladığını belirterek özetle şöyle dedi: “Standardizasyon denen şey, çalışma ilminde ve ekonomide yararlı bir şeydir. Ulusumuz taassup devrinden (bir düşünceye, inanışa körü körüne bağlanıp ondan başkasını düşünememe; bağnazlık) uzak olduğu için buna bir şey demez. 30 yıl önce bile bütün gümrükler pazar günü kapanırlardı.”

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, kanun tasarısını savunarak, “Bu kanun, doğrudan doğruya sosyal ve ekonomik bir kanundur. Ahd-i Atik (Hıristiyanlar’ca İsa Peygamberden önceki Kutsal Kitap) ve Ahd-i Cedid (İsa Peygamberden sonraki Kutsal Kitap) ile ilişkili değildir. Bu kanun, ulusumuzun yararı ile ilgili olan ve devrimimizle ilgisi bulunan kanunlardan biridir” dedi.

Zaten tasarıya karşı çıkan olmamıştı. Oylamaya geçildi.

• Birinci maddesinde, Cumhuriyet’in ilan olunduğu 29 Ekim gününü devlet adına tören yapılacak tek ulusal bayram sayan ve bu ulusal bayramı 28 Ekim’in öğlesinde başlatıp 30 Ekim akşamına kadar sürecek şekilde tarif eden;

• İkinci maddesinde genel tatil günlerini, 30 Ağustos Zafer Bayramı olarak bir gün, 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı olarak bir buçuk gün, 1 Mayıs Bahar Bayramı olarak bir gün, 1 Ocak Yılbaşı Tatili olarak bir buçuk gün, Şeker Bayramı olarak üç gün, Kurban Bayramı olarak dört gün diye tespit eden;

• Üçüncü maddesinde, hafta tatil gününü, cuma yerine pazar olarak kabullenen

2739 sayılı kanun kabul edildi.

Bu sırada idare kuruluşlarında da bazı değişiklikler oluyor ve bu kitabın II. bölümünün Devletçilik konusunda belirtilmiş olduğu üzere, ekonomik bunalıma karşı alınılması düşünülen tedbirler arasında, ortak özelliği olan idare kuruluşlarının bir araya getirilerek yurdun bölgelere ayrılması yoluna gidiliyordu. Bu konuda, 1932 yılından beri yapılmakta olan hazırlık çalışmaları, iç politika bakımından da değerlendirilerek tamamlanmıştı.

Önce il ve ilçe kuruluşlarında bazı değişiklikler yapıldı. Bitlis, Bingöl, Hakkâri, Tunceli, Rize illeri kuruldu ve Çoruh ilinin merkezi Artvin oldu.

Sonra Müfettiş-i Umumilik (Genel Müfettişlik) adı ile bölgesel idare kuruluşları meydana getirildi. Merkezi Diyarbakır'da olan Birinci Genel Müfettişlik, merkezi Edirne'de olan İkinci Genel Müfettişlik, merkezi Erzurum'da olan Üçüncü Genel Müfettişlik kuruldu. Elazığ, Bingöl (Murat), Tunceli (Munzur) illeri bir bölge haline getirildi ve Tunceli'ye ordu ile bağlılığı devam etmek ve kolordu komutanı rütbesinde olmak üzere bir askeri vali atanması kararlaştırıldı. (Kanun: 2865, 2883, 2884, 2885; Kararname: 6 Ocak 1936 gün ve 3823/2 sayılı)

Birinci Genel Müfettişliğe Aydın Saylavı Abidin Özmen, İkinci Genel Müfettişliğe Dr. İbrahim Tali Öngören, Üçüncü Genel Müfettişliğe Erzurum Saylavı Tahsin Uzer getirildi.

Eğitim Bakanlığı'na da, Abidin Özmen'in yerine, 16 Haziran 1935'te Erzincan Saylavı Saffet Arıkan atandı.

Aynı günlerde, "Ayırma ve İnzibat Meclislerinde görevli olmalarından ötürü bakanlıkla ilişkilerini sürekli olarak muhafaza zorunluluğu" gerekçesiyle, Eskişehir'de bulunan Yargıtay Ankara'ya alındı. (Kanun: 2769)

Mülkiye Mektebi'nin adı 'Siyasal Bilgiler Okulu' yapılarak ve öğrenci kadrosu genişletilerek İstanbul'dan Ankara'ya getirildi. (Kanun: 2777)

"Bir yandan Türk Kültürü'nü bilgi metodu ile işleyecek bir inceleme ve araştırma kuruluşuna olan ihtiyaç, öte yandan orta öğretim kuruluşlarımıza ulusal tarihimizin bilime ve bilimin en yeni buluşlarına göre hazırlanmış öğretmen yetiştirmek ve bugünkü öğretmenlerin bu yönden bilgilerini tamamlamak üzere hükümet merkezinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulması" hakkındaki 2795 sayılı kanun kabul edildi. Diyanet İşleri Başkanlığı kurulması hakkındaki 2800 sayılı kanun çıkarıldı.

Yine bu dönemde, ekonomik alanda, önceki yıllara göre, çok hızlı bir gelişme ve başarılı sonuçlar elde edildi. İstanbul Rıhtım Şirketi ile Aydın Demiryolu satın alındı. Tren yolu Diyarbakır'a ulaştı.

Kayseri Pamuklu Dokuma Kombinesi işletmeye açıldı. Bursa Merinos ve Gemlik Suni İpek Fabrikalarının temelleri atıldı. Kooperatifleşme hareketi başladı ve 2834 sayılı tarım Satış Kooperatifleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarıldı. Devlet gelirlerindeki tahsilat, bütçedeki tahminleri aştı ve kamu işlerine yapılan harcama elde edilen gelirden de çok oldu. (Ş.S. Aydemir, İkinci Adam: 1/422)

2804 sayılı Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu ile 2905 sayılı Etibank Kanunu kabul edildi.

Nasyonal Sosyalizm

1935 yılının bir özelliği de, İkinci Dünya Savaşı'na ait belirtilerin bu dönemde açıkça görülmüş olmasıdır. Dış ülkelerin hemen hepsinde, yaklaşmakta olan olayın serpintilerine rastlamak mümkündü.

Önce Yunanistan'daki ayaklanma ortaya çıktı. Yunanistan ikiye ayrılmıştı. Biri, başta Girit olarak Adalar Yunanistanı idi ve burada Venizelos'tan yana olanlar egemenlik kurmuşlar, Donanma'yı da yanlarına almışlardı. Diğeri, Balkan Yarımadası'ndaki Yunanistan'dı; burada da Çaldaris Hükümeti egemenlik kurmuş, Hava Kuvvetleri de ona katılmıştı. Sonra, Deniz Kuvvetleri de Çaldaris tarafına geçmiş ve Venizelos ile yüz kadar subayı adalara bırakan Averof zırhlısı da 13 Mart 1935'te hükümete teslim olmuştu. Yıl sonunda da krallık ilan edildi. (1936'da Yunan Meclisi'nde 142 Venizelist ve Eski Cumhuriyetçi mebusa karşı, 144 Kralcı ve 16 Komünist mebus olacak, Kralcılar iktidarı ellerinde tutacak, 1936 yılı Mart ayında Venizelos ölecektir.)

Aynı günlerde Suudi Arabistan Kralı Abdülaziz İbnissud'a ve veliahdına da sonuçsuz bir suikast yapılmıştı.

Fakat bu sırada, dünya barışı için dikkati çekmesi gereken en büyük tehlike, türlü ülkelerde örgütlenip güçlenmiş olan nasyonal sosyalizm akımı idi. Devlet düzenlerini ve sosyal durumlarını bu temele dayatmış olan Hitler'in Nazi Almanyası ile Mussolini'nin Faşist İtalyası alabildiklerine silahlanıp güçlenmişler ve başka ülkeleri ele geçirme hevesinin peşine düşmüşlerdi. Bu konudaki bölüşmede, Avrupa Almanya'nın, Afrika İtalya'nın payı olarak ayrılmıştı. Ve beş yıldan beri süre gelen dünya ekonomik bunalımı içinde bu devletlerin ülkelerine ve halklarına sağladıkları gelişme ve kolay geçinme imkânları, kendi uluslarının içten bağlılıklarına yardımcı olduğu gibi, başka devletlerin de nasyonal sosyalizme yakınlık duymalarına sebep oluyordu. Bu yakınlık, tıpkı bir zamanlar bağımsızlık mücadelesi veren ulusların istilacılarla çarpışmalarında Bolşevikliğe karşı duydukları yakınlığa benziyordu.

Gerçekten de, dünya ekonomik bunalımının en büyük etkisi özellikle Almanya'da görülmüş, çok kötü duruma düşen Alman halkı, tek ümit kaynağı olarak, Hitler'in soy temeline dayanan Nazi Partisi'ne yönelmişti.

Böylece Naziler, Reichstag'ta (Alman Milli Meclisi) en çok üyeye sahip olmuş, Cumhurbaşkanı Hindenburg da Hitler'i işbaşına getirmişti. 1933'te Reichstag bütün yetkilerini hükümete vererek dağılmış, 1934'te ölen cumhurbaşkanının yerine Hitler seçilmiş, Almanya'da Nasyonal Sosyalist diktatörlüğü kurulmuştu.

1935 Nisan'ında Almanya'ya giden Türk Gazetecileri (Milliyet'ten Ahmet Şükrü Esmer, Cumhuriyet'ten Abidin Daver, Vakit'ten Asım Us, Basın Müdürlüğü'nden Burhan Belge) Almanya'yı bu durumda buldular. 2 Mayıs 1935'te Türk gazetecilerini kabul eden Hitler, "Gazetecilik, gerçeği yazmak şartıyla, onurlu bir meslektir. Fakat bir zaman sonra yalanı ortaya çıkacak şeyler yazanlar var" dedi. Göbbels'in "Birkaç memleketin gazetecileri doğruyu yazıyorlar, Türk gazetecileri de onlardandır" demesi üzerine de gazetecilere teşekkür etti ve sözlerini şöyle tamamladı: "Ben basın serbestliğine karışmadım. Gazeteler bugünkü akımı kendiliklerinden aldılar."

Eldeki Anayasa'nın cumhuriyetçilik temeline dayanmakta olmasına rağmen, Nazi Partisi'nin nasıl bu kadar güçlü bir duruma geldiği yolundaki merakı da Alman mihmandar (rehber), "Bizim Anayasa'mızda esaslı bir değişiklik olmadı. Meclis bütün yetkilerini hükümete vererek dağıldı" diyerek giderdi. (A. Us, Hatıra Notları: 104 - 105)

Bu sırada Mussolini'nin yönetiminde nasyonal sosyalist temele dayanan İtalya'nın Faşist Partisi de, milli birlik basamağından yükselerek diktatörlüğe gelmişti. 1922'de Roma üzerine yürüyerek Mussolini'yi hükümetin başına getirmiş olan Parti, 1924 seçimlerini büyük çoğunlukla kazanmıştı. Mussolini, bir yandan ülkesinin kalkınması için sert ekonomik tedbirler almış, bir yandan da silahlı kuvvetlerini arttırmış, silah yapımını hızlandırarak geniş iş alanları açmış ve dünya ekonomik bunalımının bütün dünyaya yayıldığı 1929 yılında İtalya'nın tek ve mutlak hakimi olmuştu. 1920'den beri güdülen bir amacı gerçekleştirmeye yani Habeşistan'ı bir ekonomik sömürge yapmaya karar veren Mussolini, 7 Ocak 1935'te Fransa ile yaptığı ve 11 Nisan 1935'te İngiltere'nin katıldığı Antlaşma'dan da yararlanarak bir sınır anlaşmazlığı nedeniyle Habeşistan sınırına asker yığmaya başladı. Habeşistan'da 29 Eylül 1935'te seferberlik ilan etti ve Milletler Cemiyeti'ne başvurdu. 2 Ekim 1935'te İtalyan kuvvetleri,

Kızıldeniz kıyısındaki İtalyan sömürgesi Eritre'den Habeşistan topraklarına saldırdı, İtalyan-Habeş Savaşı başladı.

Birçok devletler bu saldırıyı bir dünya savaşının çıban başı gibi görmüyorlardı ama Türkler bu olayı çok tehlikeli buluyorlardı. Bu gerçeği önce Afyon Saylavı Berç Türker açıkça dile getirmişti. Atatürk de dünya durumunu şöyle anlatmıştı:

"Yakın gelecekten söz etmeyelim, savaş tehlikesi şimdi de vardır. ... Savaşın ciddiyetini göz önünde tutmayan bazı samimiyetsiz önderler, saldırıların araçları ve etkenleri olmuşlardır. Kontrolleri altındaki milletlere, milliyetçiliği ve geleneği yanlış bir şekilde göstererek ve de kötüye kullanarak aldatmışlardır." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 3/95 - 96)

İtalya - Habeşistan Savaşı başlayıp da Habeş İmparatoru Milletler Cemiyeti'ne başvurunca, 5 Ekim 1935'te Fransa, İngiltere, Portekiz, Romanya, Şili, Danimarka devletlerinin temsilcilerinden Altılar Komitesi kuruldu. Komite, 5 Ekim 1935'te, Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 12. maddesindeki yükümlülüğe aykırı olarak İtalya hükümetinin savaşa başvurduğu sonucuna vardı.

Milletler Cemiyeti Meclisi de, 7 Ekim 1935'te, bu raporu onayladı. Sonra, Milletler Cemiyeti Anyasası'nın 16. maddesinin gerektirdiği tedbirleri tespit etmek üzere bir İrtibat (koordinasyon, bağlantı) Komitesi kurdu. İtalya ve Habeşistan delegelerinin dışında 53 devletin delegelerinden meydana gelen İrtibat Komitesi de 11 Ekim 1935'te Fransa, Arjantin, İngiltere, Yugoslavya, Belçika, Rusya, Polonya, İspanya, Güney Afrika, Kanada, Yunanistan, Hollanda, Romanya, İsveç, İsviçre ve Türkiye delegelerinden 'On Sekizler Komitesi'ni kurdu. Bu alt komite, alınması gerekli tedbirleri tespit ederek İrtibat Komitesi'ne sundu. İrtibat Komitesi de:

• silah, cephane, savaş araç ve gereci sayılan eşyanın İtalya'ya gönderilmesinin yasaklanmasına;

• İtalya'ya kredi açılmamasına ve borç verilmemesine, altın ve gümüş para ile külçe altından başka hiçbir madenin İtalya'dan alınmamasına;

• bazı ürünlerin İtalya'ya gönderilmesinin yasaklanmasına;

• ve at, katır, eşek, deve ve bütün taşıt hayvanları ile madenlerin İtalya'ya ihracının yasaklanmasına

karar verdi, kararın bütün devletlere duyurulup uygulamasını istedi.

Türk hükümeti, Milletler Cemiyeti tarafından karara bağlanan tedbirleri uygulayabilmek için, hemen yetki isteyen bir kanun tasarısını Büyük Millet Meclisi'ne sundu. Tasarı üzerinde sadece Afyon Mebusu Berç Türker konuştu ve özetle şunları söyledi: "Bugün hükümetin politikası şudur: Yurdumuzun savunmasını yenilmez, yılmaz, kahraman askerlerimize bıraktıktan sonra, dünyanın bütün ulusları ile dost yaşamak, barış içinde yurdumuzun ticaret, ekonomi, bayındırlık, kültür ve öteki işlerine kuvvet vermektir. Bir de, yurdumuzu hiç ilgilendirmeyen kavgalardan uzak durmak siyaseti vardır ki, buna da tarafsızlık derler. Ve tarafsızlık barış ile beraber yürür." Türker, sözlerinin devamında, Milletler Cemiyeti'nce alınan zorlayıcı tedbir kararlarına katılırken çok düşünmemiz gerektiğini, çünkü Milletler Cemiyeti'nin henüz savaşları önleme gücüne sahip bulunmadığının anlaşıldığını, bu zorlayıcı tedbirlere katılmamız halinde İtalya ile ticaretimizin bozulacağını, oysaki bizim İtalya'ya ihracatta bulunan bir devlet olduğumuzu, bunu durdurmamız halinde doğacak zararımızın ödenmesi hakkında Milletler Cemiyeti'nde yararlı bir karar alınamadığını, kendi çıkarı için başkasının yurdunu istilaya kalkışarak savaşı doğuran devlete uygulanmak için alınan zorlayıcı tedbirlere karşı olmadığını ve fakat bazı öteki uluslar gibi bu karara katılmayarak tarafsız kalmanın mümkün olup olmadığını düşündüğünü anlattı.

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras verdiği karşılıkta özetle şunları söyledi:

"Üyesi olduğumuz Uluslar Sosyetesi (Milletler Cemiyeti) son aylarda İtalya-Habeş anlaşmazlığı ile uğraştı. Biz bu mesele ile ancak Milletler Cemiyeti kararlarının bizi zorladığı kadar uğraşıyoruz. Bunun dışında tam bir tarafsızlıkla işe karışmak istemiyoruz. İtalya ile ilişkilerimiz, önceki yıl on yıl daha uzatılan Tarafsızlık ve Dostluk Anlaşması'nın çerçevesi içindedir ve son zamanlarda daha da iyileşmiştir. Habeşistan'la ilişkilerimiz normal durumdadır. Hükümetiniz, kendini ağır sorumluluklarla karşı karşıya bulunduran günün olaylarını, bir yandan İtalya ile iyi ilişkilerimizi, öte yandan Uluslar Sosyetesi'ne karşı olan görevlerimizi göz önünde tutarak dikkatle izlemek zorundadır."

Sonuçta, tasarı oybirliği ile kabul edilerek 2844 sayı ile kanunlaştırıldı; 2/3503 sayılı kararname ile de uygulamaya geçildi. (Zabıt Ceridesi: 13 Kasım 1935; Kanun: 15 Kasım 1935)

(Fakat bilahare, İtalya, Habeşistan'la ikili anlaşma yoluna gittiğinden, Milletler Cemiyeti'nin yaptırım kararı ve bu karara dayanan ceza niteliğindeki tedbirler kaldırılmıştır.)

Bu sırada Türkiye, bir yandan da komşuları ile dostluklarını güçlendirmeye ve tüm uluslarla dostça ilişkiler kurmaya çalışıyordu. 2869 sayılı kanunla, Rusya ile arasındaki Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını on yıl daha uzattı. Balkan Devletleri'nin haberleşme işlerinin birlikte yürütülmesi hakkındaki anlaşmaya katıldı. (Kararname: 2/3361)

Ne var ki, nasyonal sosyalist görüş ve bu görüşü temel dayanak sayan devlet düzeni, Avrupa sınırlarını aşmış, dünyaya yayılmaya başlamıştı. Bu akımın Asya'daki önemli temsilcisi Japonya idi. Japonya da Asya'ya egemen olmak hevesine kapılmıştı. 1931'de Güney Mançurya'yı işgale başlamış, Çin'in Milletler Cemiyeti'ne başvurması üzerine bağımsız Mançukuo Devleti kurulmuş, Japonya da Milletler Cemiyeti'nden çekilmişti. Bundan sonra Japonlar, ulusal yayılmalarına yeni alanlar arayarak Avrupa'daki nasyonal sosyalist ülkelerle ilişkiler kurma yoluna gitmişlerdir. (Nitekim Japonlar, 25 Kasım 1936'da Hitler'le bir anlaşma imzalayacak ve 7 Temmuz 1937'de Çin'i istilaya başlayacaklardır.)

Diktatörlük Söylentileri

Dış politik durum, nasyonal sosyalist ülkelerin yarattığı dünya savaşı tehlikesinin belirtileriyle gelişirken, iç politikada da tek partili cumhuriyet düzeni değişir gibi oluyor, devlet yöneticilerinin tutum ve davranışları yüzünden gittikçe kuvvetlenen diktatörlük söylentileri yayılıyordu.

Nitekim bu söylentileri duyan Atatürk, o sırada Türkiye'ye gelmiş olan Amerikalı Gladys Baker'a verdiği demeçte, "Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur. Benim isteyip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsız hareket bilmem. Bence diktatör, başkalarını kendi iradesine zorla bağlayandır. Ben kalpleri kırarak değil kalpleri kazanarak hükmetmek isterim" demişti. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 3/98; C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim: 273) Fakat, sabahlara kadar süren içki sofraları ve bu sofralarda geçen bazı olaylar, diktatörlük söylentilerinin yayılmasını hızlandırıyordu. (T. Gürkan, Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri: 18, 43, 46, 53, 72, 88, 148, 161, 162, 175, 179; A. Us, Hatıra Notları: 63; H. Uran, Hatıralarım: 321; N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 1/117; C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim : 224)

Gerçi Atatürk'ün içki sofralarında görüşülen önemli memleket meselelerinde, sosyal ve bilimsel sorunlarda başarılı sonuçlar alınıyordu (C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim: 18), fakat özellikle 1930'dan sonraki içki sofralarında hiç değişmeden devam eden bazı kimseler vardı ki, bunlar sadece Atatürk'ü eğlendiriyor, neşelendiriyor ve güldürüyorlardı. Uzun yıllar Atatürk'ün yanında önemli politik yerlerde ve bakanlıklarda bulunmuş olan Hilmi Uran'a göre, "Bunlar da Atatürk sofrasının onu dile düşüren ayıbı idi. Bu nedenle de 'Atatürk, gündüz başka, gece bambaşka' idi." (H. Uran, Hatıralarım: 321, 322)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmaları da diktatörlük söylentilerinin daha hızlanmasına ve güçlenmesine sebep oluyordu. Çünkü, artık hükümetten gelen her istek Büyük Millet Meclisi'nde oybirliği ile kabul ediliyor, hiçbir oylamada ret ya da çekimser oy çıkmıyordu. Ve buna öylesine alışılmıştı ki, mesela bir hükümet tasarısı üzerinde söz alan Afyon Mebusu Berç Türker konuşmasına başlarken, "Yüksek Kamutay oybirliği ile karar verecektir ama..." diyordu. Bu sözler, "Daha oylanmadı" sesleri ile

karşılanıyorsa da, karar yine oybirliği ile çıkıyordu. (Zabıt Ceridesi: 13 Kasım 1935)

Bu arada, Atatürk'ün içki sofrasının devamlılarından ve yakın arkadaşlarından birinin başkasıyla sevişen metresini öldürdüğü ve fakat doktorlardan deli raporu alınarak kurtarıldığı şeklindeki dedikodu da kulaktan kulağa tüm yurtta fısıltı ile dolaşıyordu. Gerçekten de, 11 Mart 1935 günü Meclis'te okunan bir hükümet tezkeresinde böyle bir olaydan söz edilmişti. Tezkere'de şöyle deniyordu:

> Sinop Saylavı Recep Zühtü'nün, on yıldan beri beraber yaşadığı Fatma Medine adındaki kadını, henüz kesinlikle anlaşılamayan nedenlerle, 10 Şubat 1935 gecesi Çengelköyü'nde, başından ve bacaklarından kurşunla vurduğundan dolayı hakkında Üsküdar Cumhuriyet Savcılığı'nca hazırlık soruşturması'na başlanmış olduğunu ve Fransız Pastör Hastahanesi'nde tedavi altına alınan yaralının 12 Şubat 1935 günü öldüğünün Adalet Bakanlığı tarafından bildirildiğini arz ederim. (Zabıt Ceridesi: 11 Mart 1935)

İkinci hükümet tezkeresine göre de, olayın bundan sonraki gelişimi şöyle olmuştu: Üsküdar Cumhuriyet Savcılığı'nca yapılan hazırlık soruşturması 14 Şubat 1935'te tamamlanarak evrak, ilk soruşturmanın açılması isteğiyle, Üsküdar Birinci Sorgu Hakimliği'ne gönderilmiş, Sorgu Hakimliği'nce açılan ilk soruşturma 28 Mart 1935'te tamamlanmış ve Recep Zühtü Soyak'ın adam öldürme suçundan cezalandırılması gerekmiş ve fakat "Dr. Fahrettin Kerim (Gökay), Dr. Rüştü Çapcı ve Recep Ferdi'nin müşahedeye dayanarak verdikleri rapor" ile bu raporu onaylayan Adli Tıp raporları sebebiyle "Suçlunun suçu işlediği anda ceza ehliyeti olmayan bir akli durumda bulunduğu anlaşıldığından muhakemenin men'ine" (yargılamanın yapılmamasına) karar verilmiş ve böylece katil Recep Zühtü Soyak hem cezadan kurtulmuş, hem de mebusluğuna devam etmişti. (Zabıt Ceridesi: 6 Mayıs 1935; T. Gürkan, Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri: 143; C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim : 218)

Bütün bu olayların yarattığı genel durumun sonucu olarak da diktatörlük söylentileri kulaktan kulağa fısıltı halinde dolaşmaktan çıkıyor, açıktan açığa söyleniyor, konuşuluyordu. Hatta, yakın arkadaşlarından Gaziantep Mebusu Nuri Conker, bir gün Atatürk'e "Böyle diktatörce hareketlerde

bulunursan, bu milleti ihmal edersen topladığın sevgi ve saygıyı kaybedersin” diyebiliyordu.

Ve dikkati çeken bir husus da şu idi ki, Cumhuriyet Halk Partisi artık gücünü yitirmiş ve tek partili cumhuriyet düzeni, yerini ‘partisiz cumhuriyet’e bırakır duruma girmişti. (Bu akım zamanla daha da güçlenecek ve ileride görüleceği üzere Parti örgütleri, diktatörlükle yönetilen ülkelerde olduğu gibi, hükümet kuruluşlarıyla birleşik hale getirilecek, hükümet adamları aynı zamanda parti yöneticileri olacaklardır.)

Atatürk, 17 Mayıs’ta İstanbul’a gitti. 22 Mayıs’ta bir tümen manevrasında bulundu. 26 Mayıs’ta Ankara’dan dönen Amerikalı gazetecilerle beraber Büyükada’da öğle yemeği yedi. 3 Haziran’da Ankara’ya döndü. 27 Haziran’da yine İstanbul’a gitti. (Atatürk’ün Nöbet Defteri)

İşte bu sıralardadır ki, o güne kadar Atatürk’e aşırı bağlılığı ile tanınmış olan ve Urfa’nın düşmandan kurtuluşunda büyük hizmetleri geçmiş bulunan (M. Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet: 137) Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş’ın, komünistlik yoluyla vatana hainlik suçundan mahkûm ve Yüzellilik olan Çerkes Ethem’in (M. Goloğlu, Cumhuriyet’e Doğru: 17; Üçüncü Meşrutiyet: 387; Türkiye Cumhuriyeti: 281) yurt dışından gönderdiği adamlarla birlikte, Atatürk’e suikast yapmak için gizli örgüt kurmaktan suçlandırıldığı duyuldu ve Büyük Millet Meclisi’nden yasama dokunulmazlığının kaldırılması istendi. Meclis Başkanı, “Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş’ın yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki başbakanlık tezkeresi Adalet ve Anayasa Komisyonları’ndan kurulu karma komisyona gönderilmiştir” dedi. Aynı gün, karma komisyondan gelen raporda şöyle deniyordu:

> Cumhurbaşkanı Atatürk’e suikast yapmak için aralarında gizlice birleşerek silahlı cemiyet kurmaktan sanık Yahya ve arkadaşları hakkında yapılan soruşturma sırasında, Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş’ın da bu gizli birleşmede eli bulunduğu ve suikast için Türkiye’ye gelen adamları yönetmeyi üzerine aldığı anlaşılmakta olduğundan hakkında kanun soruşturması yapılabilmek için yasama dokunulmazlığının kaldırılması Başbakanlığın 17 Ekim 1935 gün ve 2744 sayılı tezkeresiyle istenmesi üzerine evrak karma komisyona verilmekle İçtüzüğün 178. maddesi hükmüne uyularak evrak incelenmek üzere hazırlık komisyonuna verildi.

Hazırlık Komisyonu, incelemeleri ve Ali Saip Ursavaş'ın dinlenmesi sonucu olarak düzenlediği raporda, dinlenmiş olanların söylediklerinin özetine göre, Cumhurbaşkanı Atatürk'e bir suikast yapılması Suriye'de kararlaştırılmış ve Yahya ile dört arkadaşı tabanca ve bomba ile silahlandırılarak bu işi yapmaya memur edilmiş ve Halep'ten bir otomobil ile sınıra yakın bir yere gönderilmiş ve Kilis'ten Türkiye sınırlarını gizlice geçmiş oldukları ve yapılması tasarlanmış suikastı Ali Saip Ursavaş'ın yöneteceği yazılmıştır.

Buna göre Komisyon, "Mebus Ali Saip Ursavaş'a yüklenen suçun niteliği Türk Ceza Kanunu'nun ilgili hükümlerine göre Anayasa'nın 12. Maddesine uygun görülmüş olduğundan, İçtüzüğün 180. maddesine göre yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına" karar verdi.

Ali Saip Ursavaş – 17 yıldan bugüne ve şimdi bu kürsüye çıktığım ana kadar birçok iyiliklerini ve koruyuculuğunu gördüğüm, kendisine candan bağlı bulunmak aşkını taşıdığım Atatürk'e yapılmakta olan bir suikasta ne yazık ki iftiracılar benim de adımı karıştırmışlar. Bir aydan beri ben bu büyük acının altında eziliyordum. Dünden beri çok rahatladım. Gerek benim dokunulmazlığımın kaldırılmasını isteyen ve gerek bu isteği kabul eden komisyona candan teşekkür ederim. Ben, bu işte de yine iftirayı meydana çıkararak karşınıza ve Büyük Atatürk'ün karşısına sevginize layık bir arkadaşınız olarak çıkacağım. ("Tanrı çıkarsın", "Candan dileriz" sesleri). Arkadaşlar, ben bunu bir ümit olarak söylemiyorum, içten gelen bir inan ve bir karar ve bir kesin kanı ile söylüyorum... Aziz arkadaşlar... Sevgili Başkan'ımıza suikast yapmak isteyenler, fırsat bulurlarsa yaparlar. Fakat bu yol doğrudan doğruya benim içindir, Atatürk'ün yetiştirdiği Ursavaş içindir.

Benim Başkanımıza büyük aşkım vardır. Yalnız İsmet İnönü'den bir şey rica ediyorum. Ben Adliye'nin soruşturmasını yeterli görmüyorum, kendisi bizzat bununla ilgilensin ve uğraşsın. Ben onun çok iyiliğini gördüm, onun için çok rica ediyorum, bu işi de iyice araştırsınlar. Ceyhan'dan Suriye'ye giden adamlar bu işi yaptılar. Bunlar vaktiyle de bana iftira etmişlerdi. Bunların evrakı İçişleri Bakanlığı'ndadır. İsmet İnönü'ye hakkımı helal etmem, bunu kendileri araştırsınlar, bu işte Adliye'nin soruşturması yetmez.

İsmet İnönü! Hayatım kıldan ince, kılıçtan keskin bir köprünün üstündedir. Haksızlığa uğradım. Sen bana vaktiyle çok iyiliklerde bulundun,

bunu da yapacaksın, senden bunu isterim.

Aziz arkadaşlar! Mütareke'nin kara günlerinde, memleket harap olduğu zamanlarda yepyeni bir milli devlet kurmak kararı ile tek başına Anadolu'ya geçen Atatürk'e ilk inananlardanım. Ona derin bir aşk ve doğrulukla bağlananlardan biriyim. O kara günde olduğu gibi, bugün de ve yarın da, ölünceye kadar bu inanıştan ayrılmayacak olan ben, o zaman ne böyle bir devletin, ne böyle bir yasama Meclisi'nin kurulacağını, ne de bu Meclis'te saylav olacağımı hatırımdan geçirmiş değildim. Osmanlı Devleti yıkılmış, ordusu dağılmış memleketin askerlik bakımından önemli noktaları düşmanca işgal edilmiş bir kara günde beni Atatürk'e, inandıran ve işgal bölgesinde işgal kuvvetlerine boyun eğdirmeyen, Atatürk'ün emirlerini bana yaptıran kuvvet acaba ne idi? İtiraf edeyim ki, bütün kuvvetlerden üstün bir kuvvet, ordulardan ve toplardan ve uçaklardan üstün bir kuvvet vardı. O kuvvet, damarlarımda taşıdığım Türk kanı idi. Bu kanı taşımayan kimse, acılı, üzüntülü, felaketli günlerin adamı olamaz. O zaman bizimle beraber çalışan çok kimse, birçok adamlar vardı. Fakat çok geçmeden bozuk mayalarını, bozuk kanlarını meydana verdiler. Hain Çerkes Ethem ve Hain Reşit gibi bazıları, vatan hainliği damgasını alınlarına vurdurdular. Bazıları da asılan Bitlisli Yusuf Ziya gibi kendi elleriyle Bitlis'te mezarlarını kazdılar. 17 yıldır beni bugüne kadar karşınıza temiz bir arkadaş olarak getiren, şimdi de yine böyle bir kararla geleceğini iddia ettiren kuvvet, damarlarımdaki Türk kanıdır. Bazı insafsız düşmanlarım, zaman zaman beni Türk olmamakla suçladılar. Ve halâ da suçlamaktadırlar. Oysaki ben babadan ve anadan Türk'üm, katıksız Türkoğlu'yum. Hiçbir Çerkes ile ilgim yoktur.

Ben, 17 yıl önce bir yüzbaşı, bir Ali Saip idim. Şimdi memleketin hemen hemen beni tanımayan çocuğu yoktur. Atatürk'ün sayesinde onurum var, itibarım var, mevkiim var, evim var, toprağım var, tarihte adım var. Ve aynı zamanda bu devrimin içinde doğmuş dört tane çocuğum vardır ki, bir tekinin kılını dünyaya değişmem. Nasıl olur da ben bunların hepsini Çerkes Ethem gibi bir haine, kendisini uşak diye kabul etmeyeceğim eğitimsiz, öğretimsiz, onursuz bir haine, vatan haini bir adama feda ederim?.. Elli yaşına gelmiş, saçını bu yolda ağartmış bir adam için bunları dört yaşında bir çocuğa söyleseler güler. Nedir beni buna doğrultan güç?.. Çerkes Ethem başıma geçecek, ben onun emrine gireceğim, beni yaratan adamı öldüreceğim ya da öldürteceğim!..

Arkadaşlar, hükümet görevini yapmıştır. Eğer hükümet bunu duyduğu zaman çiftliğimi, evimi aratmasa idi ve benim hakkımda bu kovuşturmayı yapmasa idi, inanın ben hükümete teşekkür etmez, onu tenkit ederdim. Çok hassas bulunmak lazımdır. Bu hayat, memleket ve vatan içindedir. Bundan bir ay önce evim araştırılırken yine hükümetten büyük gönül yüceliği gördüm. Eğer dünyada sevgiye bağlılık diye bir şey varsa, Şükrü Kaya'nın dar bir zamanda bana gösterdiği arkadaşlığı unutmak mümkün değildir. Bu olay bana iki şeyi açıkladı. Biri: seksen yaşındaki anamın eşyaları aranıyor, 15 yaşındaki çocuğumun cepleri aranıyor ve ben artık anamın odasına giremiyorum, çocuğumun yüzüne bakamıyorum. Adana Valisi Tevfik Hadi, anamı bir dakika bırakmadı, ilk teselli haberini bana o getirdi. Anam ona, "Ben yurtsever bir çocuk doğurdum, araştırın, inceleyin göreceksiniz ki onun alnını ak bulacaksınız" demiş. Beni doğuran Türk kadınının bu inançlı güveni ve o sırada beni bu devrim içinde Ursavaş diye yaratan Atatürk'ün bana yolladığı telgraf, sonuca olan güvenimin değişmemesini sağlamıştır. Bu iki güven kaynağından biri beni doğurandan, ötekisi de beni devrim içinde yaratandan geliyor. Bu iki güven, benim için şereflerin en büyüğüdür. Göreceksiniz, ben az bir zaman sonra, bu iki güvene ve size layık bir arkadaş olarak buraya geleceğim.

Başkan - Komisyon'un raporunu oylarınıza sunuyorum... Kabul edenler?.. Etmeyenler?.. Kabul edilmiştir. (Zabıt Ceridesi: 18 Ekim 1935)

Böylece, Atatürk'e suikast düzenlemek için gizli örgüt kurduğu gerekçesiyle, Ali Saip Ursavaş'ın yasama dokunulmazlığı kaldırıldı. Sonuçta, sanığı yargılayan mahkeme, bir yıllık kovuşturma ve soruşturmadan sonra, beraatına karar vermiş ve Ursavaş 1939'da tekrar mebus olmuştur. (Zabıt Ceridesi: 21 Aralık 1936)

VI

1936 YILI OLAYLARI

Montreux Boğazlar Sözleşmesi

Nasyonal sosyalist temele dayanan Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'nın çok güçlendikleri ve fakat doğurdukları tehlikenin yeterince kavranamadığı dönemde, yani 1935 yılı ortalarında bir yabancının sorularını cevaplayan Atatürk şöyle demişti:

"Türkiye'nin Boğazlar'ı açık bırakmaya razı olduğu Lozan Barış Anlaşması'ndan beri dünyanın durumu ve bazı koşullar değişmiştir. Boğazlar ise, Türk topraklarını ikiye böler. Bundan ötürü, bu deniz geçidinin silahla donatılması Türkiye'nin güvenliği ve savunması için çok önemlidir. O, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin can alıcı unsurudur. Anahtar durumunda olan böyle bir yer, herhangi bir maceracı saldırganın keyfine ve acıma duygusuna bırakılamaz. Türkiye, barış bozucuların birbirleriyle savaşmak için Boğazlar'dan geçmesine engel olmak zorundadır. Türkiye buna kesinlikle müsaade etmeyecektir." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 3/97-98)

Birkaç ay sonra İtalya'nın saldırısı ile başlayan İtalya-Habeşistan Savaşı üzerine de, Afyon Saylavı Berç Türker konuyu bir soru önergesi ile Meclis'e getirmiş ve "Uluslararası durum bugünlerde çok tehlikeli bir niteliktedir. Bundan ötürü yurdumuzun kapılarını her ihtimale karşı kilitli tutmak gerekir. Yurdumuzun en nazik noktası olan Çanakkale Boğazı'nın açık kalması güvenlik bakımından kesinlikle doğru değildir. Biz candan barış isteriz ve antlaşmaları gözetmek isteriz. Fakat antlaşmalardaki herhangi bir madde yurdumuzu tehlikeye koyuyor ve esenliğini bozmaya doğru gidiyorsa sevgili yurdumuzu her şeyin üstünde tutmak isteriz. Bundan ötürü, bu çok önemli ve nazik meselenin hiç vakit yitirilmeden kotarılması gerekli olduğundan, saygıdeğer hükümetimizin buna dair ne gibi tedbirler almış olduğunun Kamutay'a bildirilmesini rica ederim" demişti.

Soruyu cevaplayan Dışişleri Bakanı Vekili Şükrü Kaya da, "Çanakkale Boğazı'nın bugünkü durumu Boğazlar hakkındaki sözleşmenin gereğidir. Bu durumun, genellikle ülkenin ve özellikle Boğazlar'ın savunmasını sınırladığı, bilinmeyen bir şey değildir. Uluslararası durumun huzursuz olduğunu da görüyoruz. Böyle zamanlarda savunması eksik ya da zayıf koşullara bağlı olan yerler üzerinde hepimizin dikkat ve titizliğimizin artmış

olacağı anlaşılır. Memleketin savunmasını tamamlamak ihtiyacını uluslararası toplantılarda anlatmaya çalışmaktan geri kalmıyoruz ve geri kalmayacağız. Beklemediğimiz ihtimallerle karşılaştığımız zaman da gereken tedbirleri almakta tereddüt etmeyeceğiz" diye karşılık vermişti.

Afyon Saylavı Berç Türker, bu cevapla yetinmemiş, "Bu önergemle Boğazlar meselesini bir politika meselesi olarak değil, bir hak ve adalet meselesi olduğu kanısını ortaya koymaktayım. Milli Mücadele sonlarında Lozan Antlaşması'na ait işler Cenevre'de konuşulurken karşımızda İngiltere'nin en becerikli diplomatlarından Lord Curzon bulunuyordu. Bu ünlü diplomat bizim, dünyanın her yanında hayranlıkla karşılanan zaferimizi beğeneceği ve kutlayacağı yerde bin türlü zorluk çıkardı. Teşekkürle anılır ki, Ulu Önderimiz Atatürk'ün dehası ve sağ kolu durumundaki İsmet Paşa'nın ilgi, akıl ve becerisi ile birçok zorluklar giderildi. O vakit Curzon, büsbütün yenilerek geri dönmemek için, Boğazlar'ın serbestliği üzerinde direndi. Biz de, sırf işi tatlılığa bağlamak isteğiyle ve fakat üzüntüyle kabul ettik. Ne var ki, bugün dünyanın durumu büsbütün değişmiştir. Evdeki pazar, çarşıya uymaz derler... Ben de, Lozan'da Boğazlar'a ait olan pazarın bugün işimize gelmediğini söylüyorum. Uluslararası politik durum son derece tehlikelidir. Dünyadaki bütün milletler çok sıkı bir çalışma ile silahlanma politikasını kabullenmişken niçin biz, yurdumuzun ulusal savunma bakımından en önemli kapısını açık bırakıyoruz? Bugün Cebelitarık Boğazı dehşetli surette silahla donatılırken, biz Çanakkale Boğazı'nın iki yanındaki yurdumuza ait noktalara niçin hakim olamıyoruz? Ve niçin birdenbire yapılacak bir saldırıya karşı oraları silahlandırıp sağlamlaştıramıyoruz? Acaba politika işlerinde iki ağırlık, iki ölçü mü vardır? Lozan Antlaşması ellerimizi, kollarımızı bağlamışsa haksever Milletler Cemiyeti'ne bir an önce başvuralım, bütün gücümüzle direnelim ve işi dostça halledelim. Bence Lozan Antlaşması'nda Boğazlar'a dair olan madde hak ve adalet bakımından, yurdumuzun güvenliği bakımından, uluslararası politik durumun kökten değişmiş olması bakımından ortadan kalkmış ve hükmü kalmamış bir madde gibi sayılmalıdır. Bu, inkâr edilmez bir gerçektir. Bundan ötürü hepimizin saygısını ve güvenini kazanmış olan saygıdeğer hükümetimizden bu meselenin tez elden hallini güçlü bir umutla bekleriz" demişti. (Zabıt Ceridesi: 11 Ekim 1935)

Bir ay sonra, Meclis’te bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras da, hükümetin Boğazlar hakkındaki düşünce ve tutumunu şöyle belirtmişti: “Savunma gücünün tamamlanma ihtiyacını her münasebetle, her yerde anlatmaya çalışıyoruz. Boğazlar Meselesi’nde, samimi dileğimizin kabul edileceği günün çok uzak olmadığını umarız. Her halde herhangi bir tehlike gördüğümüzde gereken tedbirleri almakta hükümetimiz tereddüt etmeyecektir.” (Zabıt Ceridesi: 13 Kasım 1935)

Boğazlar Meselesi nedir?

Boğazlar Meselesi, 1774’te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması gereğince, Rusların Karadeniz kıyılarına yerleşmesiyle başladı. Çünkü, bu antlaşma ile Karadeniz, bir Türk gölü olmaktan çıkmış, uluslararası bir nitelik almıştı.

1805’te yapılan yeni bir antlaşma ile, Boğazlar’dan serbestçe geçiş hakkı sadece Rus gemilerine tanındı ve bu hak başka hiçbir yabancı ülke gemisine verilmedi.

1809’da Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan barış antlaşmasına, bütün savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmelerini yasaklayan ve bu konuda İngiltere’nin yardımda bulunacağını hüküm altına alan madde kondu.

Buna rağmen, 1827’de Boğazlar’ı geçen Rus donanması, İngiliz ve Fransız deniz kuvvetleriyle birlik olup Türk Donanması’nı Navarin’de tahrip etti.

1829’da yapılan Edirne Antlaşması ile Ruslar, ticaret gemilerinin Türk sularındaki güvenliklerini en geniş ve şiddetli bir şekilde pekiştirdiler.

1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması’na göre, Ruslar yardımda bulunacaklar, Türkler de bütün yabancı gemilere Çanakkale Boğazı’nı kapayacaklardı.

1841 Londra Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti barışta bulunduğu sürece, yabancı savaş gemilerine, Boğazlar’ın kapalı tutulacağı hükmü pekiştirildi. Altı devlet de buna uymayı kabullendiler ve bu yeni hüküm Rus aşırı isteklerine karşı ilk engelleme oldu. 1856 Paris Antlaşması ile, Boğazlar’ı kapalı tutma rejimi kabul edilmekle beraber, devletlerden her birine, Tuna Nehri ağzında polis görevi yapmak üzere, iki küçük gemiyi Karadeniz’e çıkarma müsaadesi verildi.

1870’te Rusya, tek yanlı olarak bu anlaşmayı bozdu.

1871 Londra Antlaşması ile Karadeniz’i tarafsızlaştırma rejimine son verildi. Tekrar Boğazlar’ı kapalı tutma rejimine dönüldü. Yalnız bütün milletlerin ticaret gemilerine açık tutulması kabul edildi.

1878 Ayastefanos Antlaşması’na göre: ‘Boğazlar gerek barışta, gerek savaşta Rus limanlarından çıkan ve bu limanlara giden tarafsız devletlerin ticaret gemilerine’ açık bulunacaktı.

1878 Berlin Antlaşması da aynı hükmü kabul etti.

1911’den itibaren Ruslar, bütün çabalarını Boğazlar’ı ele geçirme hedefine yönettiler. 1914 Mart’ında bu hedefe ulaşmak için İstanbul’un işgalini amaçlayan askeri hazırlıklar tamamlanmış, alınan tedbirler Çar İkinci Nikola tarafından onaylanmıştı. Fakat Haziran 1914’te Avusturya Veliahdı’nın Saraybosna’da öldürülmesi sonucu, Temmuz 1914’te başlayan savaş ilanları ve Birinci Dünya Savaşı, İstanbul’a yapılması tasarlanan Rus saldırı planlarının uygulanmasını geciktirdi.

11 Ağustos 1914’te Türkiye’ye sığınmak üzere Çanakkale Boğazı’ndan geçen Göben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi, Türklerce satın alınarak Yavuz ve Midilli adları ile donanmaya katılıp Sivastopol’ü bombardıman edince Müttefik hükümetler hep birden Türkiye’ye savaş ilan ettiler ve Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa katılması ile Boğazlar Meselesi de yeniden alevlendi. Büyük Devletler, Ruslardan yana oldular ve savaştan sonra isteklerinin kabul edileceğini bildirdiler. Ruslar bu vaatlere inandılar, fakat İngilizlerle Fransızların Rusya ile ulaşımı kurmak üzere Gelibolu’ya çıkarma planını uygulamak istemelerinden de kuşkulandılar. Kuşku öylesine büyüktü ki, öteki Büyük Devletlerin Rusya’yı işbirliğine çağırma çabaları bir sonuç vermedi. Kaldı ki, o sırada Rusya kendi içindeki zorluklardan ayrılıp da böyle bir harekete katılacak durumda değildi. Müttefik devletlerin 1915’te başlayan Gelibolu’ya çıkarma hareketi de 1916 başında başarısızlıkla sonuçlandı.

11 Mart 1917’de Rusya’da başlayan ayaklanma sonunda, 7 Kasım 1917’de Bolşevikler iktidara geldiler. Boğazları istemeyi bir yana koyup iç düzenlerini kurabilmek için işgalleri altındaki yerleri bile sahiplerine bıraktılar.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi gereğince, Wilson Prensipleri'ne uygun olarak, Boğazlar açıldı, Müttefik Devletlerin ve özellikle İngilizlerin işgali altına girdi.

Buna karşın, İstanbul'daki son Osmanlı Mebuslar Meclisi 17 Şubat 1920'de Misak-ı Milli (Ulusal Ant) kararını aldı ve ilan etti. Yani, Boğazlar'ı da içine alan ulusal sınırlardan vazgeçmeyeceğini dünyaya duyurdu. İngilizler de 16 Mart 1920'de bütün İstanbul'u işgal ettiler, Boğazlar'dan geçiş serbestliğini kurdular.

24 Nisan 1920'de hazırlanan Sevr Antlaşması, 19 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'nce de imzalanınca, savaşta ve barışta Boğazlar ticaret ve savaş gemilerine ve uçaklarına açık olacaktı. Boğazlar askersizleştiriliyor ve Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısı Yunanistan'a bağışlanıyordu. Ne var ki, Türkler adına bu antlaşmayı imzalayan İstanbul Hükümeti memlekete hakim değildi. Milli Mücadele başlamıştı. Kuva-yı Milliyeciler İstanbul Hükümeti'ni de, yabancı işgalcileri de tanımıyorlardı. Sevr Antlaşması yürürlüğe giremedi.

Sonunda, Boğazlar Meselesi, Lozan Konferansı'nda ele alındı. Geçiş serbestliği ve askersizleştirme esasları kabul edildi. Serbestlik, barışta gemi sayısı ve tonajına göre ayarlandı. Türkiye'nin katıldığı savaşlarda ise, ancak düşmana yardım etmemek şartıyla tarafsız devletlerin gemilerine serbestçe geçiş hakkı tanındı. Geçiş serbestliğini kontrol için de anlaşan devletlerin temsilcilerinden kurulu olup Türk temsilcisinin başkanlığında ve Milletler Cemiyeti'nin himayesinde uluslararası bir komisyon kuruldu.

Türkiye, bu şekil bir anlaşmayı istemeye istemeye kabul etmiş olmakla beraber, Boğazlar'ın askersizleştirilmesinin tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini anlatmaktan da bir an geri kalmamış ve bu iddiasını her fırsatta ileri sürmüştü. Çünkü gerçekten, Boğazlar'daki geçiş serbestliğini sağlayacak tek garanti, Boğazlar'ın askersizleştirilmesi değil, Türklerin Boğazlar'a hakim olması idi. (F. C. Erkin, Türkiye - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi: 22-62; M. Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet: 79)

Türkiye, istense de, istenmese de bu yola gidecekti. Hele 1934-1935 yıllarında, milletlerin silahlanma yarışı ile bozulan dünya ve özellikle Akdeniz barış alemi içinde Türkiye'nin yapacağı başka bir şey de yoktu. Bununla beraber, her zaman uluslararası antlaşmalara bağlılığını içtenlikle

sürdürmüş ve dünya barışını ideal edinmiş olan Türk hükümetleri bu yola girerken de, bu yola giriş zorunluluğunun nedenlerini bütün dünya devletlerinin gözleri önüne koyarak, konunun yine de dostça bir anlayış içinde çözülmesine çalışıyorlardı.

Bu nedenledir ki, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 1936 yılı ortalarında, dünya genel durumu hakkında açıklamalarda bulunurken Boğazlar hakkında şunları söylüyordu:

"Komşularımızla iyi ilişkiler içindeyiz. Kimse ile bir anlaşmazlığımız yoktur. Fakat uluslararası havanın karanlığından kuşkulanıyoruz, özellikle Avrupa'nın durumu, son yıllarda çok karanlık oldu. Bu kararsız ve güvensiz durumun, başlayan silahlanma yarışı sonunda, yeniden patlamasından korkulur. Yeni bir savaş belası ise, dünyaya birçok felaketler getirecek ve hiçbir meseleyi de halletmeyecektir. Bu hava içinde kendimizi, savunma araçlarını düşünmek tabii bir şeydir. Aynı derecede tabii olan öteki şey de, bölgesel ya da kolektif güvenliğin, saldırmazlığın, saldırılara karşı olmanın, Türkiye'nin temel siyaseti olmasıdır. Eskiden beri, dostluklarımızda ve anlaşma yükümlülüklerimizde sadece savunma anlamı bulunması bundandır. Dilediğimiz gibi yeni bir uluslararası huzur ve ahenk düzeni kurmak mümkün olursa, bundan ve buna yardım etmekten Türkiye mutluluk duyacaktır. Biz sanıyoruz ki, yeni bir güvenlik düzeni için, Akdeniz devletleri arasında yapılacak bir anlaşma, gerekli koşullardan biridir. Böyle bir anlaşmanın sadece büyük devletler arasında yapılmasının yeterli olacağını sanmak, geçirmekte olduğumuz olaylardan hiç ders almamaktır. Her devletin kendini güvenlik içinde hissetmesi, uluslararası huzur için şarttır. Milletler Cemiyeti'nin güçlü olmasını yürekten istiyoruz. Bu sıkışık durumdan Cemiyet'in, değeri ve gücü artmış, kırgın ve eksik üyelerini tamamlamış olarak çıkmasını dileriz.

İşte bütün bu nedenlerle, Boğazlar Meselesi'nde yürürlükteki sözleşmenin temellerini yitirdiğini açıklayıp duyurarak ilgilileri toplantıya çağırdık. Çağrılan devletlerin hepsi, görüşme isteğimize olumlu karşılık verdi. İsteğimiz, bütün dünyada ve hatta genel politikaları bakımından birbirinden ayrı sanılan uçlarda bile iyi karşılandı. Esas olarak kendimizi sağlam haklara dayadığımız anlaşıldı. İnsanlık, bu çeşit bir güvenlik sorununun normal ve doğru yoldan çözülmesi usulünün örneğini vermek istedi.

Çağrımızın olumlu karşılanması üzerine, hükümetimiz, İsviçre'nin güzel bir köşesini, Haziran'ın son haftası için, görüşme yeri olarak göstermek niyetindedir. Konferansta varacağımız sonuçlar hakkında açıklamalarda ve tahminlerde bulunmak mümkün değildir. Ancak, sorunun temeli olan 'Türkiye'nin Güvenliği' davasının hallolunacağına inancımız kesindir. Büyük Millet Meclisi'nin inanmasını isterim ki, hükümet, Boğazlar'ın silahlı savunmasının ve güvenliğinin korunmasının fiili olarak sağlanmasını tez elden gerçekleştirmek için ciddi bir kaygı ile çalışmaktadır. Meselenin Türkiye için taşıdığı hayati değer karşısında, konuyu görüşecek devletlerin hak tanıyıcı ve Türkiye'ye dost olmalarının çabuk sonuç almakta ümit verici olarak düşünülmesi mübalağalı sayılmamalıdır."

Dışişleri Bakanı'nın bu açıklamaları üzerine söz alanlardan Muğla Saylavı Hüsnü Kitapçı, "Hükümet, milletin gerektiğinde her türlü fedakârlığa hazır olduğunu bilir. Bunun içindir ki başlamış olduğu bütün işlerde gösterdiği başarıyı Boğazlar Meselesi'nde de gösterecektir" dedi.

Afyon Saylavı Berç Türker ise özetle şunları söyledi: "Benim bir tecrübem vardır. Milletler Cemiyeti gibi kuruluşlar toplanır, fakat bir pürüz bulur ve işi geriye atar. Montrö'den Cenevre'ye gider, oradan Lokarno'ya, oradan Roma'ya geçer ve sürüncemede kalır. Böyle bir durum karşısında kalınırsa, o sayın yabancı uzmanlara ya da devlet adamlarına desinler ki, bu mesele oradan oraya aktarılacak bir mesele değildir. Bundan ötürü hükümet, bu işin tez elden bitirilmesini, yoksa kendi istediğimizi yapacağımızı bilmelerini onlara söylemelidir."

Eskişehir Saylavı Emin Sazak da, Milletler Cemiyeti'ne olan güvensizliğini belirten bir konuşma yaptı ve hükümetten Milletler Cemiyeti ile ilgisini kesmesini istedi. Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Saraçoğlu özellikle bu hususu cevaplayarak, "Her teşekkül gibi Milletler Cemiyeti de bunalımlar geçirecek ve fakat her olaydan ders ve örnek alacak, zamanla eksiklerini tamamlayarak olmasını dilediğimiz iyi ve güçlü durumda ortaya çıkacaktır. Bir organının iyi işlememesi ya da tümünün olgunlaşmaması onu yetiştirenlerin, onu yetiştirmekten ve büyütmekten vazgeçmeleri demek değildir. Yalnız, biz de, daha olgunlaşmamış olan ve tamamlanma dönemini geçiren bir teşekküle kesin olarak ümitlerimizi bağlamış olan ve tüm sonuçları ondan bekleyen bir ulus ve hükümet değiliz. Bir yandan insanca ve büyük bir makinenin kurulması için elimizden gelen yardımı yapmaya

çalışırken, bir yandan da kendi tedbirlerimizi alıyoruz” dedi (Zabıt Ceridesi: 26 Mayıs 1936).

Başbakan İsmet İnönü de özellikle bu konuya değinerek şunları söyledi: “Barışın sağlam ve sürekli olmasının ve uluslararası elbirliğinin gerçek ve samimi taraftarıyız. Bu hususta bize düşecek olan görevi yapmakta dikkatli olmakla beraber, üzerimize düşen her yardımı yine hevesle yapacağız. Dünya, altı yıl önceki ekonomik bunalım gibi, şimdi de büyük bir güvenlik bunalımı içindedir. Ufukta Türk milletini özellikle tehdit edecek bir tehlike görmemekle beraber, böyle bir tehlike mevcut olduğu takdirde ondan da korkmuyoruz. Savunma araçlarımızı silahlanma fenninin en yeni gerekleriyle donatmaktayız. Ve her tedbirden önce, Türk vatanının, Türk milletinin savunmasını, kendi silahından ve kendi iradesinden bekliyoruz. En sağlam temel budur. Gerekirse Türk milletinin kadın ve erkek, tek bir insan gibi nasıl şahlandığını görmek insanlık için büyük bir olay olacaktır.” (Zabıt Ceridesi: 28 Mayıs 1936)

Yapılan açıklamalardan da anlaşılmış olacağı üzere, Türk hükümeti, Boğazlar rejimini düzenlemek için ilgili devletlere 29 Mayıs 1936’da bir çağrıda bulunmuştur. Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Japonya, Romanya, Rusya ve Yugoslavya çağrıyı kabul etmiştir. İtalya da, önce kabulünü bildirmişse de, sonra Habeşistan Savaşı için Milletler Cemiyeti’nin kendine uygulattığı ceza niteliğindeki tedbirlerin henüz kaldırılmamış olmasından ötürü, katılmayacağını bildirmiştir.

Ve Boğazlar Konferansı’nın, 22 Haziran 1936’da İsviçre’nin Montreux şehrinde toplanması kararlaştırıldı. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki Türk temsilcileri kurulu (Vedat Nedim Tör, Muhittin Birgen, Ekrem Uşaklıgil, Abdülkadir Menemencioğlu, Ziya Hüsnü, Necmeddin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan, Asım Paşa, Bedri Tahir, Ahmet İhsan), 17 Haziran 1936’da yola çıktı.

Montreux Konferansı’ndaki Türk tezi, ‘Serbestlik İçinde Güvenlik’ti. Bu güvenliğin de en az sorumlulukla sağlanmasına çalışılıyor, barışçı ve uzlaştırıcı tekliflerde bulunuluyordu. İngilizler, savaş halinde Boğazlar’ın ya herkese açık tutulması ya da herkese kapatılması tezini savunuyorlardı. Ruslar ise, Türklere büyük sorumluluk yükleyen teklifleri ile, savaş halinde Boğazlar’daki geçişin tümden yasaklanmasını istiyorlardı. (A. Us, Hatıra Notları: 123-127)

Sonunda, Türk görüşüne uygun bir anlaşmaya varıldı ve Boğazlar Sözleşme Belgesi, 20 Temmuz 1936'da imza edildi. Varılan sözleşme, bir kanun tasarısı ile de, Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunuldu. Sözleşme bir başlangıç ile 29 maddeden ibaretti. Ayrıca bir protokol ile dört de ek vardı.

Başlangıç bölümünde, sözleşmenin, Boğazlar'dan geçişi ve gemi yolculuğunu, Türkiye ile Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin güvenliği bakımlarından korumak için yapıldığı açıklanmakta, Boğazlar'dan geçişin ve gemi taşıyıcılığının serbestliği esası pekiştirilmektedir.

Birinci fasıl; barışta, uluslararası sağlık hükümlerine göre konulmuş Türk yasalarının sağlık kontrolüne ait kurallarına uyulmak şartıyla ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçişlerine aittir.

Savaşta, Türkiye savaşçılardan değilse, ticaret gemileri yine Boğazlar'dan serbest geçebileceklerdir. Türkiye savaşçılardansa, Türkiye ile savaşan memleketlere ait olmayan ticaret gemileri, düşmana yardım etmemek şartıyla serbest geçebileceklerdir.

İkinci fasıl; barışta savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi hususunda Türkiye'ye tanınan haklara aittir:

a) Boğazlarda Transit halinde bulunabilecek savaş gemileri en çok 15 bin tonilatoyu ve dokuz parçayı geçmeyecektir,

b) Karadeniz kıyısındaki devletler 15 bin tonilatodan çok savaş gemilerini birer birer ve iki torpido beraberinde geçirebileceklerdir,

c) Sıvı ve katı yakacak taşıması için yapılan yardımcı gemiler önceden haber vermeksizin serbestçe geçeceklerdir,

d) Boğazlardan geçecek savaş gemileri için Türkiye'ye 8 gün önce haber verilecektir,

e) Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri tonilato toplamı 30 bini geçmeyecektir,

f) Boğazlar'dan geçen savaş gemilerinin içinde bulunan uçak gemileri kullanılmayacaktır,

g) Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlerin bu denizde bulunduracakları gemiler burada yirmi bir günden çok kalamayacaktır,

h) Denizaltı gemileri Boğazlar'dan geçmeyecektir. Yalnız Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin satın aldıkları ya da onarttıkları gemiler, haber vermek şartı ile gündüz, deniz altından ve teker teker geçebileceklerdir.

Savaşta Türkiye savaşçı devlet değilse, bütün savaşçı devletlerin savaş gemileri Boğazlar'dan geçemiyeceklerdir.

Savaşta Türkiye savaşçı devlet ise, gerekli gördüğünde bütün savaş gemilerine Boğazlar'ı kapayabilecektir.

Türkiye, kendini çok yakın bir savaş tehlikesinin tehdidi altında görürse, Boğazlar'ı bütün savaş gemilerine yine kapayabilecektir. Bu karar, ancak Milletler Cemiyeti'nin kararı ile kalkabilecektir.

Boğazlar'dan geçecek bütün gemiler, sözleşmede yazılı sağlık tedbirlerine uyacaklardır.

Askeri uçakların Boğazlar'dan geçmesi yasaktır. Sivil uçaklar izinle ve bildirilen yoldan geçebileceklerdir.

Protokol, sözleşmenin Türkiye ile öteki beş devletçe onaylanmasının gecikmesi ihtimali karşısında Türkiye'nin saldırıdan korunması için gereken güvenlik düzeninin Türk hükümetince hemen alınabilmesi için yapıldı. Bu protokole göre, sözleşme imzalanır imzalanmaz Boğazlar bölgesi askerleştirilebilecektir. Bunu yapabilmek için Türk ordusu 21 Temmuz 1936'da Boğazlar Bölgesini fiilen işgal etmiştir. Türkler, 15 Ağustos 1936 gününden itibaren 'Boğazlar Rejimi'ni geçici olarak uygulamaya başlayacaklardır.

Sözleşme'deki;

Ek I, ticaret gemilerinden alınacak vergilere aittir.

Ek II, gemilerin mai-mahreç esasının hesaplanma şekli ve savaş gemilerinin tarifleri hakkındadır.

Ek III, Japonlara ait üç deniz okul gemisinin 15 bin tonilato sayılması hakkındadır.

Ek IV, Karadeniz’de kıyısı olan devletler filolarının tonaj toplamı hesabına girmesi gereken gemi sınırlarını göstermektedir.

Bu gerekçeyi ve buna dayanan tasarıyı inceleyen Meclis Karma Komisyonu da, “Anavatanın en önemli toprakları üzerindeki askersizliği kaldırarak her noktadan Türkiye’nin egemenliğini tamamlayan, uluslararası politikada yerini bir kat daha yükselten ve milli savunmamız bakımından gücümüzü arttıran ve 24 Temmuz 1923’te Lozan’da imzalanan ‘Boğazlar Sözleşmesi’nin yerine geçmek üzere 20 Temmuz 1936’da Montrö’de imzalanmış bulunan ‘Yeni Boğazlar Sözleşmesi’, komisyonumuzca beğenilerek teşekkürle ve oybirliği ile kabul edilmiştir” diyerek olumlu karara vardı.

Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras - Büyük Şefimiz Atatürk, Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesinin er geç bir zorunluk olduğunu her zaman hatırlatırdı. Memleketimizin savunması için hükümetle yapılan askeri görüşmelerde Genelkurmay Başkanımız Mareşal Çakmak, Boğazlar’daki askersiz durumun zararlarını daima ileri sürmüştür. İngiltere’nin eski başbakanı Ramsay MacDonald’ca Tahdid-i Teslihat Komisyonu’nda (Silahlanmayı Sınırlama Komisyonu) teklif edilen belli proje hakkında hükümetimizin düşüncelerini bildirmek üzere Cenevre’deki delegemiz tarafından söylenecek nutkun esaslarını burada arkadaşım Numan Menemencioğlu ile birlikte hazırlayarak Şefim İsmet İnönü’nün onayına sunduğumda, Büyük Başbakanım artık Boğazlar Meselesi’nin ortaya konması zamanı geldiğini bana emretmiştir. Bu direktif üzerinedir ki, Dışişleri Bakanlığınız bu işe koyuldu, değerli Başbakanımızın talimatını tam olarak yerine getirmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı.

Şimdi yüksek onayınıza sunulan bu sözleşmenin temelli bir özelliği, memleketimizin yalnız ayrılmaz bir parçası değil, ayrılmaz parçalarını birbirine bağlayan kıtası üzerinde tam egemenliğimizin sadece barış içinde değil, çok da dostça pekiştirilmiş olması ve memleketimizin savunmasının gerektirdiği silahlı sağlamlaştırma hakkının, sözleşmenin imzası ile beraber, tanınmış olmasıdır.

1924 Lozan Sözleşmesi ile askersizleştirilmiş duruma getirilen komşumuz ve dostumuz Yunanistan’a ait Limni ve Samotraki adalarına dair olan hüküm de Montreux Sözleşmesi’yle kalkmış oluyor, ki buna da ayrıca memnunuz. Bu münasebetle Yeni Türkiye Siyaseti’nin bir niteliğini de

tekrarlamak isterim: Kendimiz için iyi gördüğümüzü dostlarımız için de iyi görmek ve kendimize uygun saymadığımız şeyi hiçbir devlet için istememek.

Montreux Sözleşmesi'nin dünya basınında hayli boya harcanmasına sebep olan bir hükmü de sözleşme'nin 19. maddesinin 2. fıkrasıdır. Bunun da anladığımız kapsam ve niteliğini olduğu gibi sunmak isterim. Bu fıkrada deniliyor ki: "Bununla beraber savaşçı herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacaktır, şu kadar ki, bu sözleşmenin 25. maddesinin uygulama kapsamına giren haller ve yine Milletler Cemiyeti Antlaşması çerçevesi içinde yapılıp sözü edilen antlaşmanın 18. maddesi hükmü gereğince yazılıp yayımlanan ve Türkiye'yi bağlayan bir Mütekabil Müzaheret Muahedenamesi (Karşılıklı Yardım Antlaşması) gereğince, saldırıya uğrayan bir devlete yapılacak yardım halleri bundan istisna edilmiştir." Bu hükmün açık anlamı, Montreux Sözleşmesi'ni yapanların Türkiye barış politikasına ve Türkiye'nin dürüst hareketine güvenmeleri demektir."

Denizli Saylavı Mazhar Müfit Kansu, meselenin eleştirilecek hiçbir noktası olmadığını belirterek, "Genel Savaş'taki başarının kılıçla, tüfekle, kanla bizde kalmasına sebep olan, onu bize veren Yüksek Komutan, Yüksek Deha, Yüksek Atatürk idi. Bugün de onun sayesindedir ki, diplomasi yolu ile Boğazlar, kayıtsız ve şartsız tamamıyla bizim oldu. Bu büyük başarı ve bu önemli işle milletin ve hepimizin dimağında ve kalbinde doğan minnet ve teşekkürü Atatürk'ün önünde eğilerek sunmayı kendim için bir mutluluk sayarım. Atatürk'ün gösterdiği yolda ve onun yol göstericiliği ile sarsılmaz ve yılmaz adımlarla yürüyen ve gerçekten hükümet makinesini yıllardan beri büyük bir liyakat ve ehliyetle çevirmeyi başaran çok sevdiğimiz Başbakanımız İsmet İnönü'ye ve iş arkadaşlarına ve özellikle şeflerinden ve büyüklerinden aldığı ilham ve talimat ile konferansı idarede büyük bir liyakat gösteren ve cidden Türk Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olmaya layık bir diplomat olduğunu ispatlayan Tevfik Rüştü Aras kardeşimize ve onun konferanstaki çok değerli arkadaşlarına bu kürsüden teşekkürlerimi sunmakla övünüyorum" dedi.

Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Etili, Manisa Mebusu Refik Şevket İnce, Antalya Mebusu Rasih Kaplan, Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı, Ordu Mebusu Muhiddin Baha Pars, Ankara Mebusu Aka Gündüz, Edirne

Mebusu Şeref Aykut, Seyhan Mebusu Cavit Oral, Denizli Mebusu General Şefik Tursan, Erzurum Mebusu Nakiye Elgün, Manisa Mebusu Turgut Türkoğlu, Ankara Mebusu Yahya Galip Kargı, Urfa Mebusu Mehmet Emin Yurdakul, Balıkesir Mebusu Örgeevren ve Afyon Mebusu Berç Türker de övücü ve yurtseverce konuşmalar yaptılar.

Sonra İsparta Mebusu İbrahim Demiralay'ın kabul edilen önergesi gereğince, Çanakkale şehitlerine bir dakikalık saygı duruşunda bulunuldu. Denizli Mebusu Mazhar Müfit Kansu'nun teklifi kabul edilerek Meclis'in Atatürk'e saygı ve teşekkürlerini sunmak üzere yedi kişi seçildi. Ankara Mebusu Aka Gündüz, Sivas Mebusu Akif Öztekin, Kars Mebusu Hüsrev Kızıldoğan, Manisa Mebusu Turgut Türkmenoğlu'nun, bütün şehitliklere birer çelenk konulmasını öneren ortak önergesi okundu. Kocaeli Mebusu Süreyya Yiğit'in, görüşmelerin ayrıca bastırılıp köylere kadar dağıtılmasını isteyen önergesi de kabul edildi. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni onaylayan kanun tasarısı oybirliği ile ve 3056 sayı ile kanunlaştırıldı. (Zabıt Ceridesi: 31 Temmuz 1936)

Montreux Konferansı'ndaki Yunan delegesi, 3056 sayılı kanunla onaylanan bu sözleşme için, "Türkiye bu konferanstan, dünyanın gözünde bir kat daha büyümüş olarak çıktı. Türkiye'nin büyümesi ve kuvvetlenmesi, Yunanistan'ın büyümesi ve kuvvetlenmesi demektir" dedi. (Asım Us, Hatıra Notları: 127)

Parti Devleti

Tek partili cumhuriyet düzeninin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1935'teki Büyük Kongre'sinde, Parti Genel Sekreteri Recep Peker şöyle demişti: "Türkiye Cumhuriyeti bir Parti Devleti'dir."

Gerçekten de, tek partili cumhuriyet düzeninde Parti ile hükümet, önce de belirtmiş olduğumuz gibi, birbirlerine son derece yaklaşmışlardı. Halk Partisi'nin 1935 Kurultayı'ndaki 544 delegeden sadece 160 tanesi illerden ve örgütlerden gelmişti, 384 tanesi mebustu.

Parti Başkanlık Divanı'nca bir çalışma raporu hazırlanmamıştı. Devlet Başkanı Atatürk, Parti Genel Başkanı olarak bir açış konuşması yapmış ve bir parti genel başkanından çok bir devlet başkanı gibi hükümet işlerinden söz etmişti.

Kurultay görüşmelerinde de, parti ile ilgili konular üzerinde değil de, halkın dilek ve istekleri üzerinde durulmuştu. Parti meselelerinden çok, memleket meseleleri ele alınmıştı.

Bu Tek Parti kurultayında, bir parti programı değil, bir 'Devlet Düzeni Programı' hazırlanmıştı. Cumhuriyet Halk Partililerin demokrasi dedikleri bu devlet düzenini, Parti Genel Sekreteri Recep Peker şöyle açıklamıştı: "Türkiye Cumhuriyeti, bir Parti Devleti'dir. Parti, devletle beraber çalışır. Demokrasi, halk tarafından, halk için devlet idaresi demektir. Fakat demokrasi, hiçbir yanına dokunulamaz, değiştirilmez, olduğu gibi alınır bir rejim değildir. Her memleketin ihtiyacına göre uygulanması gereken bir kavramdır."

Demokrasi hakkındaki görüş bu olunca, ulusun hızla çağdaş uygarlık düzeyine varabilmesi için 'evrim'i bile yeterli görmeyerek, hatta yetersiz görerek, 'devrim'i şart koşan, sınıf kavgasını, zorbalık ve imtiyaz anlayışını kökünden silen bir halkçılığı benimseyen, zehirli akımlara karşı Türkiye halkını korumak için, milliyetçilik kilidi ile Türkiye'nin kapısını sıkı sıkı kapayan Halk Partisi'nin Üçüncü Büyük Kurultayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin devrimler tarihinde ilk kez çok önemli bir geri dönüş hareketi yapmıştı. Bu da ikinci Büyük Parti Kurultayı'nca öngörülen 'tek dereceli seçim' düşüncesinden uzaklaşmış ve 'memleketin şartlarının henüz

tek dereceli seçime elverişli olmadığı' gerekçesiyle tekrar 'iki dereceli seçim' görüşüne dönmüştü.

Demokratik düzen anlayışına ve çağdaş uygarlık düzeyine varma amacına tümden aykırı olan bu dönüşü, sonra, aynı nitelikte başka dönüşler izlemiş ve mesela tüzükte yapılan bir değişiklikle Parti organlarınca seçilmekte olan genel başkan vekilinin doğrudan doğruya genel başkan tarafından atanması da kabul edilmiştir. (F. Giritlioğlu, Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii: 100-111)

Ve bütün bunlar, 'Parti Devleti Düzeni'nin ülkenin ihtiyaçlarına en uygun ve yararlı olduğu kanısı ile yapılıyor, bu gidişin bir gün o tek partinin de ortadan kalkmasına ya da bütün gücünü ve etkisini yitirmesine sebep olabileceği hiç düşünülmüyordu. Oysaki, bir sürü olaylarla açıkça görülmeye başlanmıştı ki, tek partili cumhuriyet düzeni, Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı bu tür kararlarla, 'Partisiz Cumhuriyet' düzenine yönelmiştir.

Nitekim, belirtileri açık ortada olan bu gidiş, 16 Mayıs 1935 gününde sona eren Cumhuriyet Halk Partisi'nin Üçüncü Büyük Kurultayı'ndan tam bir yıl sonra, kesin olarak gerçekleşti. 15 Haziran 1936'da Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker görevinden alındı. Parti Genel Başkan Vekili Başbakan İsmet İnönü 18 Haziran 1936'da bir bildiri yayımladı:

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin, ülkenin politik ve sosyal yaşantısında güttüğü yüksek amaçların gerçekleşmelerini kolaylaştırmak ve Parti'nin gelişimini arttırmak ve hızlandırmak için, bundan sonra, parti çalışmaları ile hükümet yönetimi arasında, daha sıkı bir yakınlık ve daha eylemli bir beraberlik sağlanmasına Genbaşkur'ca (Partinin üç kişilik en yüksek yönetim organı: Genel Başkan Atatürk, Genel Başkan Vekili İsmet İnönü ve Genel Sekreter) karar verilmiştir. Bu amaçla,

1) İçişleri Bakanı Genyönkurul üyeliğine alınmış ve kendisine Parti'nin genel sekreterlik Görevi verilmiştir.

2) Bütün illerde, parti başkanlıklarına, il valisi memur edilmiştir.

3) Genel müfettişler, bölgeleri içinde bütün devlet işlerinin olduğu gibi, parti çalışmalarının ve örgütlerinin de, yüksek denetmeni ve müfettişleridirler.

4) İllerde, İlyönkurul’ca seçilmiş bulunan başkanlar, üye durumunu almış ve atanarak ya da bölgelerince seçilerek başkanlığa getirilmiş mebus başkanların başkanlık görevleri son bulmuştur.

5) Bu bildirinin gereklerini, Parti genel sekreterliğine getirilen İçişleri Bakanı izleyecek ve düzenleyecektir.

6) Yukarıdaki maddeler, bütün Parti kuruluşları, valilik ve genel müfettişliklere duyurulmuştur.”

Aynı gün Parti Genel Sekreterliği’ne İçişleri Bakanı Şükrü Kaya getirildi. Eski Genel Sekreter Recep Peker, görevden ayrılırken, Hilmi Uran’ın dediğine göre, yakın arkadaşlarının bile samimiliğine inanmadığı bir bildiri yayınlayarak şunları söyledi: “Her işte en doğru ve en iyiyi yapan Büyük Şefimiz Atatürk, beni, Parti genel sekreterliği ödevimden affettiler. Ellerimizde onun emaneti olarak tuttuğumuz görevin şekli ne olursa olsun, hepimiz için en büyük şeref, son nefese kadar, Kemalizm eserinin sadık hizmetçisi kalmaktır. Bu ayrılış anında sizlere uzattığım elin, görev arkadaşlarım için yüreğimde yaşayan derin sevgi ve saygı duygularının sıcağı ile dolu olduğuna inanınız.”

Az bir dikkatle de anlaşılacağı üzere, Recep Peker, bu bildirisinde, alınan kararı kendisinin de benimsediğine ait herhangi bir işarette bulunmamış, sadece Şefinin isteğine uyduğunu belirtmiştir. (H. Uran, Hatıralarım: 296)

Artık Totaliter rejimin (Demokratlık ilkelerine aykırı hükümet yönetimi) rejimin tüm özelliklerine uygun bir görüntü sergilenmeye başlamıştı. Politik otorite, devlet ve hükümet kavramlarında toplandı. Devlet başkanı ile hükümet başkanı bu otoritenin tek ve sarsılmaz temsilcileri ve büyük çapta sahipleri durumuna geldiler. Anayasa Hukuku Ordinaryüs Prefesörü Ali Fuat Başgil, bu durumu ‘Bir Kuvvet Oligarşisi’ olarak niteledi. (F. Giritlioğlu, Türkiye Siyasi Tarihinde CHP’nin Mevkii: 113-115)

Bu görüşler gerçeğe de uygun düşüyordu. Çünkü mesela, Memurlar Kanunu’nun, ‘memurların politik dernek ve kulüplere girmelerini yasaklayan’ hükmü karşısında tereddüde düşenlere ve hiç olmazsa bu maddenin de değiştirilmesi kanısında bulunanlara Atatürk şu karşılığı vermişti: “Ben bu maddede değiştirilecek bir şey görmüyorum. Çünkü burada memurların politik derneklere girememesindeki amaç, onların

benim partimden başka bir partiye girememesi demektir. Bu bakımdan bu madde hatta yararlıdır ve kesinlikle değiştirilmemelidir."

Demek ki, Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'ni artık bir politik kuruluş saymıyordu. Yani tek partili cumhuriyet düzeni, açıkça 'Partisiz Cumhuriyet' düzenine yönelmişti. Nitekim, o sırada hem mebus, hem de İstanbul'da Halk Partisi Başkanı olan eski bakan Hilmi Uran o günkü durumu şöyle anlatır: "1930 yılında ülke yönetiminde çeşitli partiler rejimi ile bir denetim düzeni kurulması denenmiş iken, altı yıl sonra hükümet idaresinin, kendi partisinin denetimine bile tahammülsüzlük göstermekte olduğu ve bu tahammülsüzlüğü de, memleketin politik ve sosyal hayatında güdülen yüksek amaçların gerçekleştirilmesi ve Parti'nin gelişiminin hızlandırılması gibi aslı olmadığı belli olan hedeflerle saklamaya çalışmakta bulunduğu anlaşılıyordu." (Hilmi Uran, Hatıralarım: 297-298)

İşte bütün bu olaylar, Türkiye iç politikasının da "diktatörlük" yoluna girdiği hususundaki özel ve genel söylentileri kamuoyunun ortak kanısı haline getiriyordu. Burada sadece bir noktaya dikkati çekmekte yarar görürüz ki, eğer gerçekten, o günlerde bir diktatörlük gidişi var idiyse, bu gidiş, ne kadar güçlü olursa olsun bir tek kişinin istek ve çabası ile gerçekleşemezdi. Topluma yön veren her olayın nedenlerini yine toplumun kendisinde aramak gerekirdi. Sorumluluğu sadece bir ya da birkaç kişiye yüklemekle gerçeği bulmaya imkân yoktur. Bir toplumda herkes yalnız kendi çıkarını düşünür ve başkasının uğradığı haksızlığı 'nemelazımcılık' ile karşılarsa ve hatta kendi özel çıkarı için ötekilerinin ortadan silinmelerine göz yumar ya da bunu isterse sonunda kendisinin de aynı sonuçla karşılaşmasından ve toplumun hiç istenmeyen hedeflere yönelmesinden daha doğal bir şey olamaz. Başında fiilen İsmet İnönü'nün bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi, türlü zamanlarda, türlü şekillerde demokratlıktan yana olduğunu açıklamış olmasına rağmen memleketin tek partisi olarak iş başında kalmayı istediği ve bunu gerçekleştirdiği zaman, aynı sonucun bir gün kendi karşısına da çıkacağını hesaba katmalı idi. Bunu yapmamış, kendi yararı için öteki partilerin ortadan kalkmasına göz yummuş, hatta bunu istemiş ve sonunda kendisi de varlığını yitirerek hükümet otoritesinin içinde erimiş, sadece isim olarak kalmıştır. Nitekim, bu gidiş daha da sürecek ve sadece Cumhuriyet Halk Partisi değil, kısa bir süre sonra, Halk Partisi'nin bu duruma düşmesine razı olan fiili başkanı

yani Genel Başkan Vekili Başbakan İsmet İnönü de belli konumunu yitirecektir. Bu da, elbirliği ile yönelinen gidişin doğal bir sonucu olacaktır.

Bütün bunlar olup biterken, Japonya, Mançukuo ile 40 milyon Asyalı'yı egemenliği altına almış, İtalya, Habeşistan ile doğrudan doğruya anlaşma yapmak istemiş ve hakkındaki tedbir kararları kaldırılmazsa Milletler Cemiyeti'nden çekileceğini bildirmiş, Yunanistan'da önce Venizelos, sonra Çaldaris ölmüş, bu arada Metaksas Kabinesi güvenoyu almış, Mısır'da Kral Fuat ölmüş, İngilizlerin Queen Mary gemisi Atlantik Denizi'ni 4 gün, 10 saat, 20 dakikada geçmiş, Ruslar, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşüldüğü gün onaylamışlar, İran, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden ötürü Türkiye'yi kutlayan ilk devletlerden biri olmuş, Afyon'daki Kurtuluş ve Tayyare anıtları açılmış, İstanbul ile Ankara arasında uçak yolculuğu başlamış, İlk Tarım Kredi Kooperatifi kurulmuştu.

Bu sırada İngiliz Kralı VIII. Edward, beraberinde Madam Simpson (tahtını terk ederek evleneceği eşi) olduğu halde yatla Türkiye'ye geldi. Atatürk, Kral'ı Tophane Yolcu Salonu'nda karşıladı. Tophane-Fındıklı-Dolmabahçe-Akaretler-Maçka-Nişantaşı-Osmanbey-Harbiye-Pangaltı-Taksim-İstiklal Caddesi yoluyla İngiliz Elçiliği'ne gidildi. Öğleden sonra Kral Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ü ziyaret etti. Akşam üzeri de Atatürk, Kral'ın yatındaki kokteyle gitti. (Atatürk'ün Nöbet Defteri)

İngiliz Kralı 6 Eylül 1936'da Türkiye'den ayrıldı ve bir telgrafla Atatürk'e veda ve teşekkür etti. Atatürk bu telgrafa şu karşılığı verdi: "Memleketimizde bize çok kısa görünen eğleşmeleri sırasında, Türk milleti beslediği yüksek takdir ve saygı dolu sevgi duygularını anlatabilmek imkânını bulmuştur. Majesteleri bütün kalpleri kendine çekmiştir. Ben bu çekiciliği bütün kapsamı ile duymanın büyük tadını aldım. Şerefli hükümdar hakkında beslemekte olduğum samimi dostluk duyguları, bu ilk ve kısa buluşmanın bıraktığı unutulmaz hatıra ile meydana çıkmış bulunuyor." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/577)

Ve 1 Ekim 1936'da Fransa, mandaterliği bırakarak, Suriye'ye bağımsızlığını verdi. İskenderun ve Antakya'daki Türkler de, Suriye sınırları içinde bırakılmalarını red ve protesto ettiler. Hatay'ın bağımsızlık harekâtı, apaçık olarak başladı.

VII

1937 YILI OLAYLARI

Hatay'ın Bağımsızlığı

Özbeöz Türk olduğu için son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin kabul ettiği Ulusal Ant (Misâk-ı Milli) sınırları içinde bulunan ve büyük bir yurtseverlik duygusunun eşsiz coşkunluğu ile milli mücadele çabalarına girişmiş olan Hatay, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilâfnamesi ve 24 Temmuz 1923'te imzalanıp 23 Ağustos 1923'te Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan Lozan Barış Antlaşması gereğince, Musul Bölgesi ile Adalar gibi, ulusal sınırlar dışında kalmıştı. Bölgenin özel bir yönetime kavuşturulmasına ait hükümler de yerine getirilmemişti.(M. Gologlu, Cumhuriyet'e Doğru: 183; M. Gologlu, Türkiye Cumhuriyeti: 247)

Buna rağmen, yurtsever Hataylılar bağımsızlık ve anayurda katılma davasından vazgeçmemişler, milli mücadele çabalarını sürdürmeye çalışmışlardı. Aynı zamanda anavatandaki devrimleri de izliyor, onlara uyuyor, mesela yeni harfleri kullanıyor ve şapka giyiyorlardı.

Gerçi Suriyelilerin Şam Meclisi'ne mebus seçilme olayı Hataylı milli mücadelecileri birbirlerinden ayırır gibi olmuş, seçime katılanlarla katılmayı doğru bulmayanlar arasında çekişme çıkmıştı ama Suriye Meclisi'ne mebus olarak giren Abdurrahman Melek ile Abdülgani Türkmen, Şam Meclisi'ndeki çalışmalarında milli davaya hizmette devam ettiklerinden ve dört yıl için seçilmiş oldukları Meclis'ten birinci yılın sonunda çıkarıldıklarından aradaki anlaşmazlık kısa sürede sona ermişti. Şapka ve smokin giyilmemesinden doğan çekişmeyi de, yabancıların destekledikleri yobazlara karşı, aydın Hataylılar kazanmışlardı.

Bu sıralarda idi ki, Gaziantep Valisi Akif İyidoğan, 1934 yılı Nisan ayında, Hatay'a gitmiş ve Hataylı Türklerin coşkun vatanseverlik duyguları ile karşılanmıştı. (Abdurrahman Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu: 18-20)

Hatay milli mücadelesinin liderlerinden Tayfur Sökmen ise, Atatürk'ün emri ile 1935'te, adı Antakya'ya benzeyen Antalya'dan bağımsız mebus olarak Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilmişti.

1936 yılında, Mandater Devlet olan Fransa'nın, Suriye'ye bağımsızlığını vermek istediği ve Hatay bölgesini de Suriye'ye bırakmak niyetinde olduğu anlaşılınca, için için yanan Hatay Davası birdenbire ateşlenmiş, ön plana çıkmıştı. Gerçekten de, Fransa hükümeti, Paris'te, Suriyelilerle bu konuyu

görüşmekte idi. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki bir Türk heyeti, 1936 Eylül'ünde Cenevre'ye gitmişti. Milletler Cemiyeti'nin 2 Ekim 1936 tarihli toplantısında konuşan Türk delegelerinden Şükrü Kaya, yapılmak istenen değişikliğe ilgisiz kalınamayacağını, bu değişikliğin Türkiye'nin kesin çıkarları ile ilgisi bulunduğunu ve Türkiye'nin bu meseleyi Fransa ile diplomatik yollarla halletmek istediğini bildirmişti.

9 Ekim 1936'da da Fransa hükümetine bir nota verilmiş, Suriye ile olduğu gibi, Hatay'ın Türk halkı ile de ayrı bir anlaşma yapılması için görüşmelere hazır olup olmadığı sorulmuştu.

Aynı günlerde Türk gazeteleri de var güçleriyle 'Hatay Davası'na yönelmiş, ulusal duyguları coşturucu yayınlara başlamışlardı. Özellikle Tan gazetesinin yazı işleri müdürü Mümtaz Faik Fenik'in güney sınırından gönderdiği yazılar dikkati çekecek kadar etkili oluyordu. (A. E. Yalman, Gördüklerim: 3/236)

Nihayet, Atatürk, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1936 gününde başlayan yeni çalışma yılının açış konuşmasında, tam bir ültimatom niteliğinde olarak şunları söylüyordu:

"Bu sırada milletimizi gece ve gündüz uğraştıran başlıca büyük mesele, gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddi olarak ve kesinlikle durmak zorundayız. Kendisiyle dostluğa her zaman çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin gerçeğini bilenler ve hakkı sevenler, ilgimizin şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."

Gerçekten de bir ültimatom niteliği taşıyan bu nutku, milletvekilleri ayakta ve coşkunlukla alkışlamışlardı. Toplantıyı izleyen Fransız elçisi de, yanındaki Yunan elçisine, "Bu nutuk değil, bir ültimatom" demişti. (Hamdi Selçuk, Hatay'ın O Günleri: 79)

Bu sözler aynı zamanda iç çalışmalar için de bir direktifti. Nitekim, İstanbul'daki Antakya-İskenderun Muavenet-i İslamiye Cemiyeti adını değiştirdi, 'Hatay Hakimiyeti Cemiyeti' oldu. Sınırdaki Dörtyol ilçesinde bir şubesi kuruldu. Antalya Mebusu Hataylı Kuva-yı Milliyeci Tayfur

Sökmen, Dörtyol’a giderek çalışmaların başına geçti. (Ş.S. Aydemir, Tek Adam: 3/417; N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 1/151)

Fransa hükümetinin karşılık notası 10 Kasım 1936 tarihli idi ve özetle şu noktaları belirtiyordu:

1) Fransa hükümeti 1921 İtilâfnamesi’nin (antlaşmasının) çerçevesi içinde görüşmeye hazırdır.

2) Fransa, anlaşma hükümlerini, Hatay’a, Suriye Devleti’nin sınırları içinde bir özel yönetim kazandırmak üzere uygulamıştır.

3) Fransa, 1921 Ankara İtilâfnamesi’ni, 25 Ekim 1920’de kendisine Suriye için verilen mandaya dayanarak yapmıştır.

4) 1922 tarihli Manda Yasası, Suriye ve Lübnan adı ile iki devlete karşı Fransa’nın, bunları bağımsızlığa doğru götürmesi ve bu memleketlerin herhangi bir suretle parçalanmasından ve kiralanmasından korunması gibi yükümlülüklerini belirtmiştir.

5) Fransa hükümetinin, Ankara İtilâfnamesi’nin İskenderun Sancağı ile ilgili hükümlerini uygulamak için aldığı tedbirler bu Manda Yasası’nın esasları içindedir.

6) Fransa hükümeti, Mandater (Devlet) sıfatı ile şimdiye kadar üzerine aldığı yükümlülükleri Suriye’ye aktarırken, gerek Suriye ile yaptığı anlaşma sırasında ve gerek bu münasebetle başka bir devletle yapacağı görüşmelerde Manda Yasası hükümlerinden dışarı çıkamaz. Bu nedenle Fransa hükümeti, Suriye’nin geleceğinin söz konusu olduğu şu sırada, Suriye hükümeti adına aldığı 1921’deki yükümlülüklerin üstünde bir yük altına giremez.

7) Suriye’nin parçalarından olan Sancak (Hatay) ile ayrı bir bağlaşma antlaşması yapmak, eylem ve hukuk bakımından üçüncü bir devlet kurarak Suriye’yi parçalamak olur ki, bu da Manda Yasası’na aykırıdır.

8) 1921 İtilâfnamesi, Sancağa, Suriye dışında bir siyasi varlık imkânını düşünmemiştir.

9) Fransa hükümeti bu hususta Türkiye ile görüşlerini karşılaştırmaya memnunlukla hazırdır. Bu görüşmelere Suriye hükümetinin yetkili temsilcisini katmak hakkını da muhafaza eder.

Fransa hükümetinin bu notasına 17 Kasım 1936'da belgeli bir karşılık verildi ki, dayandığı temeller özetle şunlardı:

1) Milletler Cemiyeti Paktı'nı içine alan Versailles Antlaşması'nın yapılması sırasında Suriye'deki durum, bir askeri işgalden ibaretti. Bu tarihte Türkiye'nin Suriye'deki hakimiyeti hukuk bakımından saklı bulunuyordu.

2) 1920'de San Remo'da Fransa Mandası'na verilmesi kararlaştırılan Suriye, sadece bir coğrafya teriminden başka bir şey değildi. Sınırları yaklaşık olarak bile belirtilmemişti ve belirtilemezdi. Çünkü Türkiye'den ayrılacak arazi henüz hukuk bakımından bilinmiyordu.

3) 1921'de Suriye adını taşıyan siyasi bir birlik yoktu. Türkiye, 1921 Anlaşması ve Lozan Antlaşması ile çizilen hattın güneyinde kalan arazinin bir bölümünü şartsız ve öteki bir bölümünü bu belgelerdeki şartlar içinde bırakmıştır.

4) Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi, Türkiye'nin bu arazi üzerindeki egemenliğini yalnız ilgililer için bıraktığını açıkça belirtmiştir. Buna göre, Fransa'nın Suriye'deki otoritesine son verilirse, 1921 ve 1923 Sözleşmeleri ile şarta bağlı olarak bırakılan bu arazinin egemenliği, ancak İskenderun ve Antakya'nın Türk halkına geçebilir.

5) 1922 Manda Yasası'nda İskenderun ve Antakya'dan söz edilmemiştir. Bundaki amaç, bu bölgelerin Suriye ve Lübnan deyimleri dışında bırakıldığı ise, bu hal 1921 Antlaşması hükümlerine uygundur. Değilse bu, sözleşmeye aykırıdır.

Fransız notasının bu ikinci şıkkı benimsediği görülmektedir. Oysaki, böyle bir yorum, antlaşmayı bozmak demektir ki, bu takdirde Türkiye kendisini 1921 Ankara Sözleşmesi genel hükümlerinden ve 1923 Lozan Antlaşması'nın bununla ilgili hükümlerinden kurtulmuş saymak zorunda kalır. 1921 Protokolü'nde, Fransız delegesinin İskenderun ve Antakya bölgesi için Türk bayrağını içine alan bir bayrağın kabulündeki kararı onaylamış ve bunu sağlamak için kendi hükümetine başvuracağına söz vermiş olması ve bunun Lozan'da hiçbir kaydı ihtiraza serdedilmeksizin pekiştirilmiş bulunması, İskenderun bölgelerine kabul edilen rejimin niteliğini göstermek için güzel bir delil olur.

6) Manda Yasası ve 1930 Teşkilât Kararnamesi, Türkiye hükümetine sorulmadan düzenlenmiş olduğundan, Türkiye bunlarla karşı karşıya bırakılamaz.

7) 1921'de Suriye adında politik bir varlık bulunmamış olduğuna göre, Sözleşme'de söz konusu edilen muhtariyet (özerklik), hayal edilen bir Suriye Devleti çerçevesi içinde değil, ancak Fransız otoritesi çerçevesi içinde öngörülmüş ve Suriye ve buna benzer öteki kuruluşlar gibi bağımsızlığa aday sayılması tabii bulunmuş olan bir özerkliktir.

8) Bir devletin, öteki bir devlete karşı yapmayı üzerine aldığı işi, o devletin onayını almadan başka bir devlete aktarması mümkün değildir. Kaldı ki, Hatay, hiçbir zaman Fransa'ya katılmamıştır ki, bugün Suriye'ye verilebilsin.

9) İskenderun ve Antakya'nın bağımsızlığı, Suriye'nin parçalanması anlamına gelmez. Çünkü bu yerler üzerinde Türkiye, Suriye'ye hiçbir hak tanımış değildir. Şurasını da belirtmek yerindedir ki, yeni anlaşma ile Suriye topluluğuna katılan Alevî ve Cebel-i Dürüz hükümetleri, Hatay dışında, Suriye Birliği'ni yeniden sağlamış oluyor.

10) Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığa kavuşmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin her zaman ilan ettiği prensiplere uygundur. Ve Fransa'nın aldığı karar gerçekten beğenilmeye değer. Türkiye hükümeti, komşusu Suriye ile ilişkilerinin çok hayırlı bir şekilde olacağından şüphe etmez. Antakya ve İskenderun hakkındaki Türk görüşü, Türk ve Suriye milletleri arasında gerçek bir dostluk bulunmasına hiçbir suretle engel olmaz. Tersine, bu dostluğu pekiştirir. Birçok fedakârlıklarla şimdiye kadar elde etmiş olduğu haklardan ve bunların doğal gereklerinden Türkiye Cumhuriyeti vazgeçemez. Ve bu hakların niteliklerinin şu ya da bu şekilde değişmesini de kabul edemez.

11) 1922 ve 1930 Anayasası'nı, Fransa hükümeti ilk kez ileri sürmektedir. Bu iki belge, Fransa'nın, Türkiye'ye karşı yapmayı evvelce üzerine aldığı işlerden vazgeçtiği anlamını taşır.

Fransa hükümeti bunları seyretmeye devam ettikçe, Türkiye, eldeki sözleşmelerin hiçbirine uymak zorunda olmadığı sanısına varacaktır. Yalnız bu son haldedir ki, yeni görüşmelere Suriye delegelerinin de katılması

ihtimali düşünülebilir. Çünkü o zaman iki memleketi ayıracak sınır çizgisini birlikte belirtmek gerekecektir.

Bu acı ihtimalleri ortadan kaldırmayı cidden isteyen Cumhuriyet hükümeti, iki tarafça hiçbir şart ileri sürmeden ya da peşin bir karara dayanmadan meselenin tümü üzerinde görüşmelere başlanmasını Fransa hükümetinden istemiştir. Talep edilen şey, arazi revizyonu değildir. Elde edilmiş hakların korunması ve güvenliğin sağlanmasıdır.

Bu karşı nota üzerine Fransızlar, içinden birini seçmek üzere, Türk hükümetine iki teklifte bulundular:

1) İlk günden beri Manda'nın uygulama kapsamında bulunmuş olan Hatay'ın, Suriye'den ayrılma meselesi ortaya atılmadığı takdirde, Fransa hükümeti bu bölgedeki Türklerin 1921 İtilâfnamesi'nin çerçevesi içindeki güvenliğinin incelenmesine hazırdır.

2) Hatay için bağımsızlığı da içine alan yeni bir yasa isteniyorsa, bu, Mandater Hükümet olarak Fransa'nın yetkisini aşacağından, Milletler Cemiyeti'ne gidilmek gerekir.

Dışişleri Bakanlığı konuyu, Parti Grubu toplantısına getirdi ve orada alınan kararla, birinci teklifin kesinlikle kabul edilmeyeceği, ikinci teklifin uygun bulunduğu Fransa hükümetine bildirildi. Hatay'ın mukadderatı, Milletler Cemiyeti'nin incelemesine ve kararına bırakıldı. Bunun üzerine Türk hükümeti, Milletler Cemiyeti'ni, Türkler için büyük bir ulusal mesele olduğu kadar barış ve ekonomi bakımından da Kuzey İran'ın güneyinden başlayarak Van Gölü'nün ve Diyarbakır'ın güney bölümünü meydana getiren büyük bölge ile Irak'ın kuzeyini ve Suriye'nin kuzeyindeki küçük bir bölümü içine almak üzere Yakındoğu'nun kocaman bir alanının ve Akdeniz ile Avrupa arasındaki karşılıklı değiş tokuşun tek temelli limanı olan bu Türk Bölgesi'nin güvenliği ve mutlu geleceği için düşünce ve kararını bildirmeye çağırdı.

Ve Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras Türk hükümetinin bu konudaki çabalarını bütün ayrıntıları ile Meclis'te açıklayarak milletvekillerinin bilgisine ve onayına sundu.

Konu üzerinde söz alan Antalya Mebusu Rasih Kaplan, Hatay'ın tüm anlamı ile Türklere ait bir yer olduğunu anlattı ve "Hatay'ın, başlangıcı

bilinemeyen günlerden beri Türklerin yurdu, yuvası olduğu kanısı ile, tez elden bu hakkın dünyaca tanınmasını ve verilmesini bekliyoruz” dedi.

Manisa Mebusu Refik Şevket İnce de, “Atatürk’ün en büyük meziyetlerinden biri, gerçekleştiremeyeceği şeyi söylememesidir. Madem ki O büyük insan, kesinlikle mesele üzerinde durmaktadır, o halde bizce Hatay Meselesi çözülmüş demektir. Onun, mesele üzerinde ciddiyet ve önemle duruşu güvenliğimizin temelidir. Çok isteriz ki, Milletler Cemiyeti de bu gerçeği görsün ve durumu ona göre tespit etsin” diyerek sözlerini tamamladı.

Gaziantep Mebusu Remzi Güreş, özellikle Hataylıların eşsiz yurtseverliklerini ve bu uğurdaki fedakârlıklarını, kahramanlıklarını belirtti: “Gaziantep Mücadelesi yapıldığı ve bağımsızlığı için kan döküldüğü zaman orada Hataylı kahramanlar da vardı. Hatay’ın da bağımsızlığa kavuşacağı günü bekleyerek Gaziantep’te çarpışıyorlardı. Fransızların sandığı ve dediği gibi o bölgede Türk azınlığı diye bir şey yoktur, Türk çoğunluğu da yoktur, sadece ve tamamen Türk vardır. Ve Hataylılar, bağımsızlıklarını er geç kazanacak güçte ve değerde Türklerdir.”

Afyon Mebusu Berç Türker, “Bugün Hatay’da 300.000 Türk kardeşimiz anavatana kavuşmak için göz yaşları döküyorlar. 18 milyon Türk vatandaşın yürekleri de, onların yürekler acısı durumlarından ötürü heyecan içindedirler. Onları kurtarmak hepimizin kutsal görevimizdir. Sorun, ertelenemeyecek kadar önemlidir. Hak, mantık, siyaset bizim lehimizedir” diyerek söze başladı ve sorunun Fransızlarla dostça çözülebileceği ümidini açıkladı.

Ankara Mebusu Aka Gündüz, Hatay’ın kurtarılacağına olan kesin güvenini belirttikten sonra sözlerini, “Hatay millettaşlarımıza selamlar” diye bitirdi.

Kütahya Mebusu Mehmet Somer de, “Bu sorun Türk milletinin istediği gibi çözülecektir” dedi.

Seyhan Mebusu İbrahim Mete, “Paris, Fransızların iki üç bin yıllık yurdu ise, Hatay da Türklerin dört beş bin yıllık yurdudur” diyerek Hatay’ın Türklüğünü belirtti.

Sinop Mebusu Yusuf Kemal Tengirşenk, Hatay'ın kesinlikle alınması gerektiğini açıklayarak anavatana katılması gereken yerlerin sınırlarını belirtti ve kendi vatan parçamızdan başka bir şey istemediğimizi anlattı.

Sonunda, hükümetin tutum ve davranışının onaylanmasına oybirliği ile karar verildi. (Zabıt Ceridesi: 27 Kasım 1936)

Bu sırada, bağımsız Suriye için seçim yapılacaktı. Hataylılar, Fransızlarla Suriyelilerin egemenliği altında yapılacak olan bu seçime katılmadılar ve zorla seçime katılmak tehlikesinden kurtulmak isteyenler dağlara çıktılar. Bu hava içinde, Milletler Cemiyeti Konseyi, 'Hatay Sorunu'nu görüşmeye başladı. Türkiye'yi temsil etmek üzere Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki kurul (Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Milletler Cemiyeti'ndeki Daimi Türk Delegesi Necmeddin Sadak, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürü Şinasi Devrim, Antalya Mebusu Hataylı Tayfur Sökmen) Cenevre'ye gitti. 15 Aralık 1936'da olağanüstü olarak toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi, önce Hatay'a üç kişilik bir gözlemciler kurulu göndermeye karar verdi ve 18 Aralık 1936'da gözlemcileri seçti.

Olayları büyük bir titizlikle izleyen Atatürk de, 30 Aralık 1936'da Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a gitmiş, yılbaşını İstanbul'da geçirmişti. 5 Ocak 1937'de Adanalılar, kurtuluş yıldönümünün şenliklerini yaparlarken, Hatay için de büyük gösterilerde bulundular, Hatay uğrunda ölmeye hazır olduklarını dünyaya ilan ettiler ve bunu Vali Tevfik Hadi'nin bir telgrafı ile Atatürk'e de bildirdiler. Gazeteler ve bütün ulusal kuruluşların da elbirliği ile kamuoyu hazırlanmış, koşullar tamam olmuştu. Bu nedenle Atatürk harekete geçme zamanının geldiğine karar verdi. Ankara'ya verdiği talimat ile, Başbakan İsmet İnönü'yü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı Eskişehir'e çağırdı. Kendisi de 6 Ocak 1937'de İstanbul'dan Eskişehir'e geldi.

Eskişehir'de yapılan dört saatlik bir toplantıda neler konuşulduğu ve ne şekilde tartışıldığı kesinlikle bilinemiyor. Fakat, Başbakan'la Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanı Ankara'ya döndüler. Atatürk ise yoluna devamla Afyon'a uğrayarak akşam üzeri Konya'ya vardı ve yanındakilere şunları söyledi: "Ben memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay Sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen devlet başkanlığından ve

hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içeriden çözmeye çalışırım.” (Hamdi Selçuk, Hatay’ın O Günleri: 77-88)

Fakat yolculuğunu daha fazla sürdüremedi. Hükümetin çağrısı üzerine Ordu Komutanı Orgeneral İzzettin Çalışlar’ı da yanına alarak Ankara’ya döndü. Yerli ve yabancı gazeteler Atatürk’ün Eskişehir ve Konya yolculuğunu söz konusu ederek bu davranışın yakın bir savaş işareti mi olduğunu sorarlarken Anadolu Ajansı, “Güney Anadolu’da bir geziye çıkmış olan Atatürk’ün, hükümetin çağrısı üzerine, saat 13:30 da Ankara’ya döndüğünü ve Çankaya Köşkü’nde toplanan Bakanlar Kurulu’na başkanlık ettiğini” bildirdi.

Buna rağmen gazete yayınları gittikçe coşturucu bir havaya bürünmekte idi. Yerli ve yabancı gazeteler, Hatay için bir askeri harekât hazırlandığından, güney sınırlarına yığınaklar yapıldığından söz ediyorlardı.

Atatürk 9 Ocak 1937’de tekrar yola çıktı. Eskişehir’e uğradığında Orduevi’ne gitti, komutanlarla görüştü, 10 Ocak 1937’de İstanbul’a vardı.

Bu sırada Fransız gazeteleri de bu olaya değinen yazılar yayınlıyorlar ve Hatay Sorunu’nun bir azınlık sorunu olduğunu belirtmeye çalışıyorlardı. Ne var ki, Hatay işinin bir azınlık sorunu olmadığı, sadece Hatay’ın değil bütün bir Türk ülkesinin ayaklanmış olması ile açıkça görünüyordu. Nitekim, 11 Ocak 1937 günü binlerce Türk, Milletler Cemiyeti’nin Antakya’daki gözlemcileri önünde eşsiz bir coşkunlukla özgürlük ve bağımsızlık gösterilerinde bulundu. Bu gösteriyi gölgeleyebilmek için yabancıların ertesi günü yapmak istedikleri toplantı ise, Suriye ve Fransa hükümetlerinin bütün yardım çabalarına rağmen Türklerin yarısı kadar bile kalabalık olmadı. Milletler Cemiyeti gözlemcileri de gerçeği apaçık gördüler ve Milletler Cemiyeti’ne bildirdiler.

Milletler Cemiyeti Konseyi, Raportör İsveç Dışişleri Bakanı

Sandler’in raporuna uyarak 27 Ocak 1937’de Hatay’ın ‘bağımsızlığına’ ve rapordaki esaslara göre ‘bir Anayasa’nın Türkiye, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda temsilcilerinden kurulacak bir komisyon tarafından hazırlanmasına’ karar verdi. (A. Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu: 38; M. Leventoğlu, Atatürk Yürürken: 30, 34 – 38; A. Us, Hatıra Notları: 135, 136, 138, 139, 144)

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Cenevre’den çektiği bir telgrafla kararı Atatürk’e duyurdu. Atatürk, hemen şu karşılığı verdi:

> Hatay’ın varlığı Cenevre’de onaylanırken göndermiş olduğunuz telgrafı aldım. Türk ideal ve iradesinin, milletler arasında başka bir ufuk açarak meydana çıkardığı bu başarı nedeniyle değerli çalışmanızın yüksek değerini bir kere daha takdir ettim. Sizi ve gayretli delege arkadaşları kutlarım.

Aynı gün Başbakan’a da bir telgraf gönderdi:

> Hatay’ın mukadderatını belirten kararın Konsey’den çıkmış olduğunu Dışişleri Bakanımızın şimdi aldığım telgrafından anladım. Başarılmış olan ulusal davada izlenen uygarca usulle, hak kazandığı uluslararası değerin verileceğine şüphe yoktur. Bu eser, Cumhuriyet hükümetinin ulusal sorunlar üzerinde ne kadar şaşmaz bir dikkatle durduğunu ve onları en akıllıca bir şekilde sonuçlandırmak için cesaret ve feragatle hareket ve faaliyete geçebilecek enerjide ve yetenekte bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olmuştur.
>
> Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin bu siyaset kavrayışının, dünyada barış ve huzur isteyen ve bunun tabii gereği olarak hakseverliği şiar edinmeyi erdem bilen bütün dünya milletlerince takdirle karşılanacağından şüphe yoktur. Türkiye Cumhuriyeti haklı olduğu kanısında bulunduğu davasını, büyük ve adaletli bir hakem kurulu olmasını daima istediği ve bu sıfatının ve yetkisinin daha çok çetin sorunların çözülmesinde en yüksek güce sahip olmasını dilediği Milletler Cemiyeti’ne bırakmakla insanlık adına en yerinde bir davranışta bulunmuştur. Böylece uygarlık adına da yüksek bir görev yapmış olmakla sadece övülmeye ve kutlanmaya değer.

> İçten ve gerçekten bağlı olduğu dostlukları zedelemeden ulusal sorunun çözümünü, Milletler Cemiyeti Konseyi'nde bir sonuca vardırmakta gösterdiği akıllılık, ileri görüşlülük ve ağırbaşlılıktan ötürü Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ben de özellikle kutlarım. Bu tebrik ve teşekkürlerimi de ekleyerek bütün Bakanlar Kurulu üyeleri ve Büyük Genelkurmay Başkanı arkadaşlarımıza duyurmanızı rica ederim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/579)

28 Ocak 1937 günü Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği de bir bildiri yayımladı:

> Hatay davamızın lehimizde halledilmesi münasebetiyle yurdun her yanından Atatürk'e gelen telgraflarda yurttaşlar, yüksek heyecan ve temiz duygularını bildirmektedirler. Bu yazılardan çok duygulanan Önderimiz teşekkürlerinin duyurulması için Anadolu Ajansı'nı görevlendirmiştir. (M. Leventoğlu, Atatürk Yürürken: 38)

Başbakan İsmet İnönü de durumu Meclis'te şöyle açıkladı:

"Milletler Cemiyeti'ndeki ilgililer, bizim bu milli meselemizde, Türklerin duygulanarak dinledikleri güzel sözler söylediler. M, Litvinov, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Fransa arasındaki özel durumunu anlatırken gerek Türkiye ile olan dostluğu ve gerek Fransa ile olan bağları bizi mutlu edecek bir şekilde ortaya koymuş ve ilk günden beri aramızda kurulmuş olan dostluğun aynı güçle sürdürüldüğünü anlatmıştır. Biz de Rusya ile olan dostça ilişkilerimizin ilk günlerdeki kadar samimi ve ciddi olduğu düşüncesini sürdürüyoruz.

Aramızda dostluk antlaşması bulunan devletler adına Milletler Cemiyeti'nde bulunan Romanya'nın söylediklerini de gerçek bir hoşnutlukla karşıladık. Balkan komşu ve dostlarımızın davamızı dinlemek için gösterdikleri dikkat, bizim için daima teşekkürle anacağımız bir gösteri olmuştur.

İngiliz Dışişleri Bakanı, bu meseleye bütün Türkiye'yi duygulandıracak bir bollukta emek harcamıştır. İngiltere ilk günden beri, iki dost memleket arasında, her ikisini memnun edecek, bir çözüm bulmak için ciddi bir kaygı besler durumda idi. Vakit vakit gazetelerde İngiltere'den söz ederken, kâh birimizi ve kâh ötekimizi tutar gibi gösterilen manzara, İngiltere'nin

ulaştırma politikasında varacağı sonuç üzerinde bizi düşündürmüştür. Ancak, İngiltere, Hatay Davasında Fransızlarla Türkler arasında bir uzlaşma olması için harcadığı emeklerin olumlu sonuca varmış olmasından ne kadar hoşnutluk duyarsa, Türk kamuoyunun İngiltere politikasına karşı beslediği güvenin kuvvetlenmesinden de ayrıca hoşnutluk duymakta haklı olacaktır.

Avrupa'nın türlü politika uçlarında bulunan memleketler bizim davamıza genellikle yardımcı olmuşlardır. Hiç olmazsa, genellikle davamızı iyi karşılamışlardır. Alman basını iyi karşıladı. İtalyan kamuoyu davamızı dikkatle dinlemekten ve iyi karşılamaktan geri kalmadı. Dr. Tevfik Rüştü Aras, ümit ederim ki, Büyük Meclis'in yüksek güvenini, yeniden ve daha da çok kazanmış bir halde İtalya Dışişleri Bakanı ile görüşecek ve aramızda askıda kalmış sorunları dostça halletmeye çalışacaktır.

İspanya İç Savaşı, çok felaketli belirtilerinden sonra belki de 'barış'ın korunmasındaki gizli ve önemli nedeni hepimize anlatmış olması bakımından dikkate değer bir sonuç verecektir.

Hatay Davası'nda Türkiye ve Fransa zor bir durum içinde oldukları halde sonuca varmak için ciddi emek harcamışlardır.

Geniş ve dolaşık görüşleri uzlaştırmak hususunda İsveç Dışişleri Bakanı'nın, raportör olarak harcadıkları değerli çalışmaları takdirle ve teşekkürle anarım.

Milletler Cemiyeti'nde bir genel prensip kararına varılmış ve Hatay Bölgesi'nin ayrı bir varlık olduğu kabul edilmiştir. Bizim davamız da zaten bundan ibarettir. Bu ayrı varlık, bütün iç işlerinde tam bir bağımsızlığa sahip olmuştur. Resmi dili Türkçe olmuştur. Bölgenin mülk olarak tamamlığının sağlanıp güvenlik altında bulundurulması Türkiye ve Fransa tarafından taahhüt olunmuştur. Fransa, Türkiye, Suriye arasında yapılacak antlaşmalarla sınırlar korunacak ve ortak sorunlar çözülecektir.

Fakat, işittiğime göre, varılan sonuç Suriye'de hoş karşılanmamış ve bu duyguyu belirten gösteriler yapılmıştır. Oysaki, bu karar Türkiye için olduğu kadar, Suriye için de yararlıdır. Aklı erenler bunu onlara anlatmalıdırlar. Türk gazetelerine, bu milli davada tuttukları iyi yoldan ötürü teşekkürlerimi bildiririm. Hatay, Türkiye ile Suriye arasında daima

dikenli kalacak bir konu idi. Böyle bir konunun ortadan kalkması Suriye-Türkiye ilişkilerinin sağlam bir geleceğe bağlanması bakımından yararlı olmuştur.”

Başbakan İsmet İnönü’nün yukarıda özeti verilen konuşması ile başlayan görüşmelerde Samsun Mebusu Ruşeni Barkın, Boğazlar ve Hatay sorunlarının çözülmesi ile Kurtuluş Savaşı sonunda açık kalan iki noktanın da tamamlandığını anlattı, liderlere takdir ve teşekkürlerini bildirdi ve sözlerini “Yaşasın Atatürk, Yaşasın Milli Türk Hükümeti” diye bağırarak tamamladı.

Manisa Mebusu Refik İnce, “Huzurunuzda, bütün millet adına, başta Atatürk olmak üzere, hükümet adamlarına ve siyaset bakımından en iyi tedbirleri alanların başında bulunan İsmet İnönü’ye teşekkürlerimi sunarım. ... Hatay Davası da gösterdi ki, biz, Atatürk’ün işareti etrafında toplanmakta hiçbir tereddüt göstermeyen, hatta bu tereddüde dimağında ve vicdanında hiç yer vermeyen ve yaklaştırmayan bir milletiz” dedi.

Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı da Hatay Davası’nı başarı ile sonuçlandıran devlet adamlarına övücü sözler söyledi. Büyük Millet Meclisi’nin ilk Hıristiyan Türk mebuslarından Afyon Mebusu Berç Türker’in konuşması yurtseverlik duygularını coşturdu ve şöyle bitti: “Yaşasın Türk Ulusu, Yaşasın Ulu Şefimiz Atatürk, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti’nin Şerefli İsmet İnönü Hükümeti, Yaşasın Kahraman Ordu, Yaşasın Hataylı Kardeşlerimiz.”

Manisa Mebusu Hikmet Bayur, Hatay’ın bağımsızlığına karşı Arapların gösterilerini söz konusu ederek, yapılacak serbest seçimler sonunda Hatay’da bir Arap çoğunluğunun bulunmadığının kesinlikle ortaya çıkacağını anlattı.

Niğde Mebusu Cavit Oral, Hatay’ın bağımsızlığa kavuşmasından duyulan büyük sevincin aynı zamanda bu sonucun barışçı yollarla elde edilmiş olmasından doğduğunu belirtti ve artık Avrupalıların çocuklarını “Savaşçı Türkler geliyor” diye korkutmayacaklarını, tersine “Barışçı Türkler geliyor” diye sevindireceklerini söyledi.

Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı da, yapılan işin önemini anlatarak yapanlara saygı ve teşekkürlerini sundu.

Aydın Mebusu Tahsin San, yabancı devletlerin Lozan Barış görüşmelerindeki tutum ve davranışları ile Hatay Sorunu'nun görüşülmesindeki tutum ve davranışları arasında, büyük fark olduğunu belirtti ve Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ile bütün devlet ve hükümet adamlarını kutladı.

Büyük Millet Meclisi'nin ilk kadın mebuslarından Erzurum Mebusu Nakiye Elgün ise, "Elbirliği ile yapılan çalışmaları dinlerken, bize bu güzel günleri gösteren, Türk'ün şerefini, namusunu, bağımsızlığını kurtaran Büyük Atatürk'ü bize veren Büyük Bayan Zübeyde (Atatürk'ün Annesi) aklıma geldi. Onun ruhunu, bugün İzmir'in bir bucağında yatan, hayır orada değil, Türk milletinin kalbinde yatan bu büyük kadını, Türk milletinin bir vekili olarak burada saygı ve minnetle anmayı borç bildiğim için huzurunuza geldim. ... Erkek ve kadın bütün Hataylılara başarılar diler, yüksek saygı ve selamlarımı gönderirim" dedi.

İzmir Mebusu Mahmut Esat Bozkurt, Denizli Mebusu M. Rüştü Öktem ve Giresun Mebusu Sadri Maksudi Arsal'ın birlikte imzaladıkları bir önerge okundu: "Türk ulusu adına Devlet Başkanı Atatürk'e ve İsmet İnönü hükümetine, ulusal davamız olan Hatay işinde elde ettikleri başarıdan ötürü teşekkür edilmesini teklif ederiz."

Diyarbakır Mebusu General Kâzım Sevüktekin'in teklifi üzerine, önergeye, "Kurmay Başkanlığı" da eklendi ve önerge alkışlarla kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 29 Ocak 1937)

Meclis'in kararı, İstanbul'da bulunan Atatürk'e bildirildi. O da, kararı öğrenmekle mutluluk duyduğu, teşekkür ettiği ve gönül yükümlülüğü duyduğu cevabını verdi. (Zabıt Ceridesi: 1 Şubat 1937)

Bu sırada, Yunanlılar da, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evi kendisine armağan ettiklerini bildirdiler. Atatürk, bu dostça ve güzel davranışından ötürü Selanik Belediye Başkanı'na ve arkadaşlarına 12 Şubat 1937'de çok duygulu bir teşekkür telgrafı gönderdi. (Atatürk Söylev ve Demeçleri: 4/581)

‘Partisiz Cumhuriyet’e Doğru

‘Parti Devleti’ adlı bölümde açıklanmış olduğu üzere, 1936 yılı ortalarında, tek partili cumhuriyet düzeninin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin partili genel sekreteri görevinden alınarak yerine İçişleri Bakanı getirilmiş ve bizzat Parti Genel Başkan Vekili İsmet İnönü’nün yayımladığı bir bildiri ile Parti’nin yönetimi hükümet memurlarının eline verilerek tek partili cumhuriyet düzeninden, partisiz cumhuriyet düzeni doğrultusuna dönülmüştü.

Bu gidiş, 1937 yılında daha da hızlandı ve şekil bakımından olduğu kadar, anlam bakımından da partisizleşme yoluna girildi. Halk Partisi’nin, sosyal düzen için benimsediği, amaç edindiği prensipler de elinden alınarak Anayasa’ya kondu ve bunu da yine bizzat Halk Partisi’nin Genel Başkan Vekili İsmet İnönü yaptı.

Malatya Mebusu İsmet İnönü ile 153 arkadaşının, Anayasa’nın bazı maddelerinin değiştirilmesine dair olarak yaptıkları kanun teklifinin gerekçesinde şöyle deniyordu:

> Eski kanunun esas hükümleri gösteren bölümünün birinci maddesinde Türkiye Devleti’nin bir cumhuriyet olduğu yazılı olup bununla yalnız devletin şekli açıklanmış oluyor. Oysaki, devletin şekliyle beraber siyasette ve idarede izleyeceği yolların temel niteliklerinin de esas hükümler olarak belirtilmeleri gereklidir. Bu düşünce ile, ikinci maddeye milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, inkılapçılık vasıfları da eklenmiştir.

Bununla ilgili olarak, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya durumu şöyle açıkladı: “Cumhuriyet Halk Partisi’nin prensipleri, programında açıkça belirtilmiştir. Uygulaması için de bugünkü Türklere ve Türkiye’ye bakmak yeter.

İnsanlık Tarihi Türklerle başlamıştır. Türk olmasaydı belki tarih olmazdı ve elbette ki uygarlık da başlamazdı. Fakat Türkler son zamanlarda büyük tehlikeler geçirdi. Türkler coğrafyadan kaldırılmak ve geleceğin tarihinden silinmek istendi. Biz tarihe, alın yazısının ve elde olmayan olayların bir sonucu gibi bakmayan ve hükümlerine de alınyazısıdır diye boyun eğmeyen bir milletiz. Bizce, her millet kaderini kendi yapar. Kötü sonuçlar da kusurlarından doğar, yaptıklarının cezası olur. İyi sonuçlar da bu milletin

yaptığı işler ve icra ettiği başarılardan doğmuştur. Tarihteki sonuçların zorunlu ve kaçınılmaz olmadığı Türklerin eli ve kanı ile bir Türk tarafından ispatlanmış, tarihin gidişi ve kötü alın yazısı değiştirilmiştir. Atatürk Türk milletini yok olmaktan kurtarır ve bağımsızlığa kavuştururken insanlığa ve uygarlığa da yardım etmiştir.

Atatürk, Türk bağımsızlığını kurtardıktan sonra, Türk'ü bir daha böyle kötü ve tehlikeli duruma düşürmeyecek olan bir devlet sistemi de kurdu. Bu devlet sisteminde uygulanacak prensipleri açık ve seçik olarak bir program halinde tespit etti. Bu programı ve programın uygulanmasını kendi kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin eline ve sorumluluğuna verdi. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana prensibi her şeyden önce modern bir devlet kurmaktır. Türk tarihine, karakterine, yüce gönüllülüğüne, ulusal gururuna uygun bir devlet yaratmaktır. Bu devletin vasıflarını, hepsi de ayrı ayrı tarihten, gerçek hayattan, çalışmalar sonucunda elde edilmiş prensipler olarak tespit etti.

Bu prensiplerden başlıcalarının Anayasa'ya geçmesi, Atatürk ilkelerine milletçe hep birden bağlılığımızın ve samimiliğimizin hukuk bakımından açıklanmasıdır. Biz istiyoruz ki, siyaset ve çalışma alanlarında yaptığımız işler kültür ve hukuk bakımından vicdanlarda yer bulsun, hukuki hayatın başlangıcı, kaynağı ve dayanağı olsun.

Atatürk'ün koyduğu prensipler Türk'tür. Yani, temeli ve kaynağı bakımından milletin karakterinden alınmış ve onun ihtiyaç ve zorunluklarına uygun olarak seçilmiştir. Bu prensipler aynı zamanda Türkçüdür de...

Bu itibarladır ki, milliyetçilik vasfı, kendiliğinden ortaya çıkan bir zorunluluk olur. Eğer yine acı anılara dönmemek, acılı günler yaşamamak istiyorsak kesinlikle Türkçü ve milliyetçi olmak gerekir. Türk milletini uygarlığa yararlı ve barışa yardımcı bir topluluk yapmak için, her şeyden önce onu layık olduğu uygarlık düzeyine çıkarmak gerekir. Bu nedenle milliyetçi olmak, bizim önemli bir özelliğimizdir. Fakat bizim milliyetçiliğimiz dar ve tekelci değildir. Uygar insanlık içinde onun temelli bir unsuru olarak insanlığın yükselmesini isteyen ve tüm insanları mutlu etmeyi ve geçim kolaylığı içinde yaşatmayı hedef tutan bir milliyetçiliktir.

İlkelerimizden biri de halkçılıktır. Halkçılığımız, iyi yürekliliğimizin ve acıma duygumuzun bir sonucu değildir, bu memleketin bağımsız olarak insanca yaşaması için ilk şarttır. Bizim halkçılığımız, “Halka doğru ve halk için” değil, “Halk tarafından ve halkla beraber”dir. Bu sistem, memleketin doğrudan doğruya halk tarafından yönetimini hedef tutar. Bizde kişi ve toplum ayrıcalığı yoktur. Kanunlarımız bütün vatandaşlarımıza eşit olarak uygulanır. Partimizin yaptığı Ocak ve İl kongreleri ile Büyük Kurultayı, Avrupa Hukuku’nda, inisiyatif (teşebbüsü ele alma), lejislatif (yasama çabası) ve referandum (kamu yararını ilgilendiren önemli kararlar için yurttaşların doğrudan doğruya oy vermesi) denilen esasların fiilen uygulanmasından başka bir şey değildir. Yaptığımız işleri bu kongrelerde gözden geçirmekte ve orada alınan sonuçları önünüze getirmekteyiz. Büyük Meclis’in kanunlarındaki yerindeliğin en büyük etkeni de, halkın düşüncesinin alınması ve kanunların hazırlanmasında bu düşüncelerin kullanılmasıdır. O halde bu kadar gerekli ve önemli bir prensibin Anayasa’ya girerek kamu vicdanında bir hukuk temeli sayılması elbette çok iyi ve zorunlu bir şeydir.

Biz tarihte ‘determinist’iz (her olayın başka olayların gerekli ve kaçınılmaz sonucu olduğuna inanmışız), icraatta ‘pragmatik’ (her düşüncenin doğruluğunun sonucu ile ölçüleceğine inanmış) maddiyatçıyız. O halde kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız. Toplumumuzu dünyanın ötesi ile ilgili her türlü kuşkulardan ve korkulu hayallerden kurtararak, kanunlarımızı günün gereklerine maddi zorunluluklarına göre yapmalıyız. Maddi hayat ancak bu suretle kurtulur. Maneviyat için de, Türk’ün temiz ahlakını geliştirmek yeter. İşte bu nedenle laikliğimizi ilan ettik. Kanunlarımızı ona göre yaptık, şimdi de Anayasa’mıza koymak istiyoruz. Vicdan özgürlüğüne ve din serbestliğine hiç karışmıyoruz. Laiklikteki amacımız, dinin memleket işlerinde etkili olmamasını sağlamaktır. Laikliğimizin çerçevesi ve sınırı budur. Biz diyoruz ki, dinler vicdanlarda ve tapınaklarda kalsın, maddi hayata ve dünya işlerine karıştırılmasın. Dinde doğru yolu bulmak için tarikatların de gereği yoktur. Türkler için doğru yolu gösteren tek tarikat, müspet ilime dayanan milliyetçiliktir.”

İçişleri Bakanı’nın özetini verdiğimiz konuşmasından sonra söz alan ve “Bu kanun ile Cumhuriyetimiz, Partimizin ‘altı büyük temel taşı’ üzerine oturtulmuştur. Artık ne iç, ne dış hiçbir zelzele onu sarsamaz” diye söze başlayan Muş Mebusu Hakkı Kılıç, laikliğe yan bakan ve hatta kafa tutan

bir örgüt diye tanımlamaya çalıştığı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasını istedi ve "Devlet içinde, Anayasa karşısında böyle bir örgütün bulunmaması gerekir. Mabetlerimize ve onlara hizmet edenlere bakılmasın demiyorum. Fakat ayrı bir fasıl olarak Vakıflar Kanunu'na konulabilir. Bunu yalnız ben söylemiyorum, dışarıda da söyleniyor. Laikiz diyorsunuz ama halâ müftüleriniz var, diyorlar" dedi.

İzmir Mebusu Halil Menteşe – Halk Partisi prensiplerinin değişmez kurallar olarak Anayasa'ya konulmasından duyduğu kuşkuyu belirmeye çalışarak, "Mesela ekonomide liberal sistemden yana olan bir vatandaş ortaya çıkar da propaganda yaparsa, devletin şeklini değiştirmeye teşebbüs etmiş diye yakalanıp mahkemeye verilecek midir? Yine mesela, bir komünist, komünizm propagandası yaparken yakalanıp mahkemeye verilince, beni niçin yargılıyorsunuz, devletin şeklinde inkılapçılık vardır ve ben geniş ve esaslı bir inkılapçıyım, bütün üretim araçlarını komünize ederek devletin eline veriyorum, derse ne olacaktır?" şeklinde açıkladı.

Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı – "İktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi, bu kanunla, şimdiye kadar programında prensip olarak kabul ettiği vasıfları millete mal ediyor. Atatürk ve arkadaşları, Anayasa'ya girmemiş de olsa, bu işleri yürütecek güçte ve yetenekte kimselerdir, bu bakımdan bu ilkelerin Anayasa'ya konmasının pratikte bir yararı yok gibi görünürse de, gelecek kuşakların en iyi tarzda bir hükümet kurabilmeleri, bir toplum olmaları için bu ilkelerin Anayasa ile onlara emanet edilmelerini uygun buluyorum" dedi ve devletçiliğin başarıya ulaşabilmesi için memurların da özel teşebbüstekiler gibi fedakârca çalışmaları gerektiğini, mülkiyet hakkı konusunda Halil Meneteşe'nin kuşkularının yerinde olmadığını, yaşayan her varlığın daima ilerlemeye muhtaç olduğunu ve durduğu anda düşmeye başlayacağını, bu nedenle inkılapçılığın kabulünün de yerinde olduğunu anlattı.

Anayasa Komisyonu Başkanı Şemsettin Günaltay – Bu ilkeler Türk'ün tarihteki yaşantısından alınmıştır. Türk, bugüne kadar süregelen varlığını bu ilkelerle koruyabilmiştir. Türk, milliyetçi olduğu sürece yaşamıştır, devletçi olduğu sürece yaşamıştır, yani kendi varlığının esaslarını kendi ruhundan çıkardığı sürece yaşamıştır. Bir milletin Ana Kanunu yapılırken ilk önce göz önüne alınacak şey, o milletin özellikleri, ruhundan doğan nitelikler olmalıdır. Ancak bu tür ilkelere dayanan bir millet, en büyük fırtınalar

karşısında varlığını ve benliğini koruyabilir. Bugünkü devletimiz işte bu sayede kuruldu. O halde bugün Anayasa'mıza koyduğumuz bu ilkeler aleyhinde hiç kimse herhangi bir düşünce açıklayamayacaktır. Bir liberal liberalizmi, bir komünist komünizmi savunamayacaktır. Savunursa suçlanacaktır.

Kütahya Mebusu Recep Peker – Şimdiye kadar rejimin temeli olarak Devlet Kanunu'na geçmiş, millet için ortak inan konusu olarak kabul edilmiş tek ilke cumhuriyetçilikten ibarettir. Bugün, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bilincinde beslenip büyümüş ve Parti'nin özel ve profesyonel politikası içinde kalmış olan bütün yasama temellerini Anayasa'ya ekliyoruz ve böylece onları bütün yurdun ortak resmi ve kanuni rejimi haline sokmak istiyoruz. Bu tasarı kanunlaştığı takdirde bütün vatandaşlar, bu esaslara inanacak, sevecek ve onlara uymak zorunda kalacaktır. Bütün ulusal çalışmalar da birbirlerini tamamlayan bu ilkelerin ahenkli havası içinde bir bütün olarak akın edecektir. Bu esaslar Kamutay'ca kabul edilince; artık sosyal, kültürel ve siyasal alanda hiçbir kişi ya da topluluk aykırı bir davranışta bulunamayacaktır.

Bu ilkelerin Anayasa'ya konması zorunludur. Çünkü bizim cumhuriyetimiz ancak öteki beş vasıfla tamam olur ve sınırlanır, başka ülkelerdeki cumhuriyetlerden ayrılır. Amerika'da da, Fransa'da da, Rusya'da da cumhuriyet vardır ama hepsi başkadır. Mesela Rusya'daki cumhuriyet, sınıf egemenliğine dayanır. O halde, sadece cumhuriyetçiyiz demek yetmez, bu kavramın niteliklerini ve sınırlarını belirtmeliyiz. İşte bunun için altı ilkenin, cumhuriyetimizi tanıtan ve tamamlayan vasıflar olarak Anayasa'ya girmesi gerekir; ve bütün bu vasıflar birden ve yan yana düşünülünce ne bir komünist, ne de bir faşist davranışı, bizim devlet düzenimizin hedeflerinden biri olan devrimcilikle bağdaşamaz ve ona uygunluk iddiasına dayanak olamaz. Milliyetçiliğin de türlü anlamları vardır ve mesela bazı ülkeler kan milliyetçiliğini uygularlar. Bizim milliyetçiliğimiz buna uymaz ve bütün beynelmilelci akımlar bizim milliyetçilik anlayışımıza aykırıdır. Halkçılık adını taşıyan örgütler de dünyada çok ve değişiktir. Son zamanlarda sol düşüncelerin ortak çalışmaları için yapılan ve Halk Cepheleri diye adlandırılan bazı politik kurumlara da rastlarız. Bunların bizim halkçılık anlayışımızla ilişkisi yoktur. Bizim halkçılığımızı daha ilk günü Büyük Şef tanımlamıştır. Bu,

yurdu imtiyaz iddialarından ve sınıf kavgalarından koruyan çok önemli bir vasıftır.

Kısacası, Devletin Anayasa'sında yalnız cumhuriyetçi olduğumuzun yazılı olması artık yeterli değildir. Bugün görüşme konusu olan unsurları da Anayasa'mıza koymak ve cumhuriyetçiliğe eklemek zorundayız.

Erzurum Mebusu Aziz Akyürek – Atatürk, milletinin hangi işte nasıl yükseleceğini bilmiş, ona ait bütün prensipleri önceden düşünmüş ve programlaştırarak harekete geçmiştir. Başka memleketlerde, devrimler kanla, silahla, ihtilallerle yapılırdı. Bizdeki devrimin büyüklüğü, insancıl bir davranış olduğunu bütün dünyaya göstererek ve bütün millete anlatarak ve onun ruhundaki güçlerden yararlanarak başarıya ulaşmış olmasıdır. Şimdi de, uygulamada bütün kanunlarımızda yer almış olan bu devrim ilkeleri Anayasa'mıza giriyor. Devrim yapmak büyük bir iştir. Onu sağlamlaştırmak da, onun kadar büyük bir iştir. Geleceğini hazırlamak ve korumak ise, ondan daha büyük bir iştir.

Ordu Mebusu Muhiddin Baha Pars - Atatürk de biliyor ki, dünyanın en büyüğü de olsalar, insanlar ölümlüdürler. Bir gün kendisi de ölecektir. İleriye bakarken bütün dünyanın karışıklık içinde olduğunu düşünerek, yarın benim milletim de birbirini boğazlayan bir İspanya durumuna girerse mezarımda rahat edemem diyerek ilkelerini bir kutsal kitap halinde Anayasa'ya koyma kararını vermiştir. Denilebilir ki, Parti Programı'nda vardır, ayrıca Anayasa'ya konmasına ne gerek vardır? Fakat herkes partili olma zorunluğunda değildir. Anayasa'ya koymakla, bu ilkeleri, bu memleketin sonsuz yaşantısı için temel yaptığımızı çocuklarımıza da bildirmiş olduk. Yani, 10 - 20 yıl sonra bir Meclis gelir de bu ilkelere dokunmak isterse, içlerinden bazıları sen ne yapıyorsun, bunlar Atatürk'ün koyduğu esaslardır, bozamazsın diyebilir. Böylece Türk'ün ve geleceğinin sigorta edildiğini görüyorum.

İstanbul Mebusu General Refet Bele - Anlaşılıyor ki, hükümet programı, devlete mal edilmektedir. Kuşkusuz ki, bu memlekette herkes milliyetçidir. Özellikle işçi, en başta olarak milliyetçidir. Belki başka memleketlerde işçiler milliyetçilik fikrinden uzak kalmışlardır. Fakat bizde onlar hepimizden çok milliyetçidir. Montrö Zaferi'ni tramvay işçisi gözleri yaşararak anlatır. Bir tramvay biletçisinin, Hatay denince, gözleri yaşarır. Halkımız laikliği de çok iyi anlamıştır, çünkü İslamiyet laik bir dindir. Eğer

halkçılık demokrasi demekse, bu zaten cumhuriyetçiliğin içinde vardır. Halkçı olmayan bir cumhuriyet, esasen cumhuriyet değildir. Devrimciliğe gelince, dünya yüzünde bir devlet var mıdır ki, ben olduğum yere saplanıp kalacağım, bir adım ileri gitmeyeceğim desin. Eğer devrimcilik 'evolüsyon' karşılığı ise, her devlet devrimcidir. Eğer 'revolüsyon' karşılığı ise, hiçbir hükümet inkılapçı olamaz. Aslında her devlet devrimcidir. Bizim devlet yerinde saymalı ki, devrimci olmasın. Niçin yerinde sayması düşünülmüş de Anayasa'ya devrimcilik vasfı koymak istenmiştir anlayamadım?..

Devletçiliğe gelince, bugün bir sınıf mücadelesi karşısındayız. Milletimiz ise, sınıfsız bir millettir. Fakat bunu söylemek yetmez. Bugün sınıfsızdır, yarın sınıflı olabilir. Önceden bunu önlemek gerekir. Bu nedenle, yarın zenginin elindeki bütün servetinin elinden gidip aç kalmaması için, bugünden fakirin karnını doyurmak, yoksulluğunu gidermek gerekir. Onun için ben oyumu, ekonomik bakımdan değil, doğrudan doğruya politik bakımdan yani memleketimin geleceğini düşünerek kesin bir kanı ile ve vicdan istirahatı ile olumlu olarak kullanacağım.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya – Türk Cumhuriyeti'nin koyduğu rejimin esası ve prensipleri, devlet düzeni, eski filozofların ve din bilginlerinin yalnız başlarına çekildikleri odalarda duygulu vicdan ve dimağlarında hazırladıkları somut kavramlara uydurularak yapılmamıştır. Bunlar, tarihin yeni koşullarından, acılarından ve zorunlu çalışmalarından alınmış esaslardır. Gerçeğe dayanan bir yürüyüşün uygulamasıdır. Elbette ki bunlar konurken, yüksek nazariyeler üzerinde de durulup düşünülmüş, öteki ülkelerde geçen olaylar ve yapılan denemeler de göz önünde tutulmuştur. Elde edilen sonuçtaki yerindelik de bunu göstermektedir. Bizim cumhuriyetimizin temelli prensip ve araçları savaş meydanlarında, meydan savaşlarında düşünülmüş ve uygulanmıştır. Zaferin etkeni ve sonucudur. Kuvveti de bundadır. Onun için gerçektir ve dinamiktir. Devletçilik vasfı da oradan alınmıştır. Her devletin bir zaman uygulayacağı tek yol bu olacaktır. Devletlerin gidişi de budur. Kendi prensiplerimizi başkalarına aşılamak istemeyecek kadar kendi işlerimizle uğraşmayı uygun bulduğumuz için, kendimizi, bunun başkalarını etkilemesine çalışmakla yükümlü saymıyoruz. Bir devletin yapacağı en zor, en çok teknik isteyen iş, ordu kurmaktır. Devletin eline orduyu ve hükümeti veriyoruz da, ordu işlerinin binde biri kadar önemli olmayan işleri, devlet yapamaz, diyoruz. Bu, lojik ile bağdaşamaz. Mantık bunu kabul etmez. Madem ki devlet, ordu gibi çok

çetin, ince karmaşık, modern tekniklerin hepsine dayanan nazik bir makineyi elinde bulunduruyor ve en büyük başarıyı da bunda gösteriyor, o halde gerektiğinde eline alıp da başaramayacağı hiçbir iş yoktur ve olamaz. Bir yandan Türk'ün ordu kurmaktaki büyük niteliği görülürken, öte yandan en küçük bir işe yeteneği olmadığı düşüncesi aşılanmak istenirdi. Biz bu prensiplerimizi statik (değişmez, sabit) olarak almadık. Hayatın gündelik zorunluluklarından etkilenerek aldık. Devrimciliğin esas ruhu budur. Dünya için yapılan en iyi kanunlar, bugün kitaplıklarda tozlarla örtülüdürler. Çok mükemmel sistemler vardır ki, hiçbir uygulama alanı ve olanağı bulamamıştır. En iyi kanunlar, maddeleri en iyi olan kanunlar değildir, millete en uygun olan kanunlardır. Millet meclislerinin en büyük görevi, milletlere en uygun gelen kanunları yapmaktır ve bizim meclisimiz de böyle yapmıştır. Millet meclisleri bazı filozofların ve hukukçuların toplantı yeri değildir. Millet meclisleri günün ihtiyaçlarından, hayatın zorunluluklarından etkilenerek milletin gelişmesi için en iyi kanunu yapmakla yükümlüdürler. Bizim Büyük Millet Meclisimiz de kurulduğu günden beri böyle kanunlar yapmış ve Türkiye'yi böyle kurtarmıştır. Yoksa bu prensipler tarihten gelmemiştir. Bu uğurda çok kanlar dökülmüştür. Bu prensipler kendimiz için, milletimiz için ayrılmaz esaslardır, hepsi birbirine bağlıdır. Bu prensiplerden birini bıraksak ülkenin bir yanında çöküntü olur. Biz memleketi, bütün bu vasıflarıyla birlikte, Cumhuriyet ile korumak ve yönetmekle yükümlüyüz. Devrimciliğe bağlılığımız bundandır. Sağdan ve soldan karşısına çıkacak olan herhangi bir akım, bu devrimin kuvveti karşısında devrilmeye ve ezilmeye mahkûmdur. Türkiye Cumhuriyeti, bu gibi akımlara kesinlikle müsaade etmeyecektir. Türk milletinin yapacağı çok daha büyük işler var. Şu ya da bu hayal ve soyut kavramın peşinden koşacak ne vaktimiz, ne de koşturacak insanlarımız vardır. Biz tek bir dilek, tek bir ideal yani memleketin esenliği, geçim kolaylığı, mutluluğu ve dünyanın huzuru için kitle halinde çalışmak zorundayız. Tuttuğumuz yol budur, Atatürk'ün bize gösterdiği yol budur."

Konuşmalar bitince, Anayasa'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki tasarının tümü kabul edilerek maddelerine geçildi. Tek partili cumhuriyet düzeninin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı Ok ile simgelenen Altı İlkesi elinden alınarak Anayasa'ya mal edilmek üzere Anayasa'nın ikinci maddesine: "Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır" ifadesini koyan tasarının birinci

maddesi okundu. Çanakkale Mebusu Şükrü Yaşın, “Anayasa’nın birinci maddesinde, ‘Türkiye bir cumhuriyettir’ deniyor. 102’nci maddesinde de, birinci maddenin hiçbir suretle başka şekle sokulmasının ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği açıklanıyor. O halde, devlet şeklinin cumhuriyet olduğu, değişmez bir kesinlikle kabul edilmiştir. Bundan sonra artık, devletin niteliklerinden biri olarak, ayrıca devletin cumhuriyetçi olduğunu söylemek gereksizdir” dedi ve buna ait değişiklik önergesi verdi. Fakat önerge benimsenmedi ve tasarıdaki madde olduğu gibi kabul edildi.

Tek partili cumhuriyetten partisiz cumhuriyete yönelen devlet düzeni içinde artık ayrıca bir partinin etkili varlığına lüzum kalmadığından, Tek Parti’nin elindeki olanaklar ve araçlar böylece ondan alınıp yeni devlet düzenine mal edilirken, hükümet ile halk, yani idare edenlerle edilenler arasındaki ilişkileri sağlamak ve düzenlemek görevinin de Parti’de bırakılmaması gerekirdi. Nitekim, Anayasa değişikliğinde bu husus da düşünülmüş ve tasarının ikinci maddesi ile, bakanlıklar için ‘siyasi müsteşarlıklar’ kurulması yoluna gidilmişti. Tasarının ikinci maddesi ile Anayasa’nın 44’üncü maddesine şu fıkra ekleniyordu: “Siyasi müsteşarlıkları, başbakan, meclis üyeleri arasından seçerek cumhurbaşkanının onayına sunar.” (Zabıt Ceridesi: 5 Şubat 1937; Kanun: 3115)

Sonra ‘devlet dairelerinin bakanlıklara ayrılması ve siyasi müsteşarların görevleri’ hakkındaki 3117 sayılı kanun çıkarıldı. Bakanlık sayısının en az 12 ve en çok 16 olabileceğini, ve siyasi müsteşarlık sayısının başbakan tarafından tespit edilip cumhurbaşkanı tarafından onaylanan kabine listesi ile belirtileceğini, bir bakanlıkta birden çok siyasi müsteşar olabileceğini gösteren bu kanunda siyasi müsteşarların görevleri de şöyle belirtiliyordu:

• Bakanlığın, Büyük Millet Meclisi’ndeki işlerini Bakanlar adına izlemek ve sonuçlandırmak,

• Bakanlara yönetilen sorulara Bakan adına karşılık vermek,

• Bakanın bizzat yapacağı bütün işlerde ona yardımcı olmak ve yönetimi kendisine verilen belli bakanlık hizmetleri hakkında gereken kararları almak.

Yine bu kanunda, siyasi müsteşarların ancak başbakanın çağrısı halinde bakanlar kurulu toplantısına katılabilecekleri, oylarının danışma niteliğinde olduğu, kendilerine verilen işlerde kişisel sorumluluklarının bulunduğu, hükümet ya da bakanın istifasında ya da düşmesinde müsteşarların istifalarının ya da düşmelerinin gerekmediği, görevlerinin sınır ve derecesi ile türlerinin bir kararname ile belirtileceği, mebusluk maaşından başka ayda iki yüz lira ödenekleri olduğu hüküm altına alınıyordu. (Zabıt Ceridesi: 8 Şubat 1937)

İlk siyasi müsteşarlar şu kişiler oldu (Zabıt Ceridesi: 29 Mart 1937):

Adalet Bakanlığı Siyasi Müsteşarı	Salâh Yargı (Kocaeli)
Milli Savunma Siyasi Müsteşarı	Necip Ali Küçüka (Denizli)
İçişleri Siyasi Müsteşarı	Abdülmuttalip Öker (Malatya)
Eğitim Siyasi Müsteşarı	Nafi Atuf Kansu (Erzurum)
Tarım Siyasi Müsteşarı	Rıza Erten (Mardin)
Ekonomi Siyasi Müsteşarı	Ali Rıza Türel (Konya)
Bayındırlık Siyasi Müsteşarı	Sırrı Day (Trabzon)
Sağlık ve Sosyal Yardım Siyasi Müsteşarı	Dr. Hulusi Alataş (Aydın)

23 Mart 1937 tarihli kararname ile atanan bu ilk siyasi müsteşarlardan sonra da, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı’na Numan Menemencioğlu (Gaziantep), Maliye Bakanlığı Siyasi Müsteşarlığı’na Faik Baysal (Kayseri), boşalan Tarım Bakanlığı Siyasi Müsteşarlığı’na da Tahsin Coşkun (Kastamonu) getirildiler.

Böylece kurulan ya da uygulanmasına başlanılan devlet düzeni ile, sadece ad olarak bir partinin varlığına rağmen, tam bir Partisiz Cumhuriyet dönemine giriliyordu. Nitekim, Başbakan İsmet Paşa Meclis’te yaptığı bir konuşmada bu durumu açıkça belirterek, “Cumhuriyet Halk Partisi bugün, artık hükümetten ayrı bir politik örgüt olmaktan çıkmıştır” diyecektir. (Zabıt Ceridesi: 12 Haziran 1937)

Cumhurbaşkanı Atatürk, sadece adı kalan Halk Partisi’nin genel başkanlığı da dahil olmak üzere, tüm siyasal ve sosyal kuruluşların ve güçlerin başı yani Şef’i olduğundan, artık devlet başkanlığı ve cumhurbaşkanlığı deyimleri, hatta Atatürk adı bir yana bırakılarak sadece “Şef” deyimi kullanılmıştır. Özellikle, birkaç ay sonra başbakanlığa getirilecek olan Celâl Bayar’ın okuduğu uzun hükümet programında “şef”

deyimi o kadar çok ve o kadar sık kullanılmıştır ki, Partisiz Cumhuriyet diye tanımlamaya çalıştığımız bu dönem, halk dilinde ‘Milli Şef Devri’ adını almış ve Atatürk’ün ölümünden sonra da devam etmiştir. Şeflik sisteminde devletin tüm güçleri Şef’in elinde ve sahipliğinde olacağından ve bu güçler arasında askeri güç de bulunacağından Devlet Başkanları’nın yani Şef’lerin kesinlikle asker olması gerektiği gibi, cumhuriyet deyiminin anlamıyla bağdaşamayacak bir düşünce akımı da doğmaya başlamıştı. Fakat Atatürk, “Şef, şef olmalıdır. İster asker, ister sivil” diyerek bu konudaki ilkesini açıklığa kavuşturmuştur. (N. A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 3/52)

Toprak ve Orman Reformu

Tek partili cumhuriyet düzeninden, partisiz cumhuriyet düzenine yönelişin son ve önemli aşamaları olarak Cumhuriyet Halk Partisi programındaki ‘Altı Umde’nin (Altı İlke / Altı Ok) Anayasa’ya aktarılmasını ve bakanlıklarda siyasi müsteşarlıklar kurulmasını sağlayan 3115 sayılı kanunun yani ‘eski Anayasa’da değişiklik yapan Anayasa’nın getirdiği yenilikler arasında Toprak ve Orman Reformları ile ilgili hükümler de vardı. Eski Anayasa’nın 74. Maddesini değiştiren 3115 sayılı Anayasa’nın 7. Maddesi şöyle idi:

• Kamu yararı için gereği usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı kullanılamaz ve kamulaştırılamaz.

• Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için kamulaştırılacak olan arazi ve ormanların kamulaştırma kararları ve paralarının ödenmesi sureti özel kanunlarla belirtilir.

• Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek paraya, mala ve çalışmaya dair yükümlülükler dışında hiçbir kimse hiçbir fedakârlık yapmaya zorlanamaz.

Ve konu üzerindeki görüşmeler şöyle oldu:

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya – İlkelerimizden biri de çiftçiyi toprak sahibi yapmaktır. On sekiz milyon Türk’ün on beş milyonu çiftçidir. Bu on beş milyonun çoğu kendi toprağında çalışmaz. Çiftçiyi, Türk çiftçisini toprak sahibi yapmak demek, Türk çoğunluğunu kendi ekonomik mukadderatına sahip kılarak bu memleket için hayırlı ve aktif eleman yapmak demektir. Bu büyük kitleden eğer büyük bir menfaat bekliyorsak, onu ötekinin berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı, kendinin olacak topraklara hakim kılmalıyız. Yüzyıllardan beri canları ve kanları ile savundukları toprakların elinde kalanından olsun, kendisine özgür ve efendice yaşayabileceği kadar bir parçayı vermek hiç kimseye çok görünmez sanırım. Bunun uygulanmasını kolaylaştırmak için Anayasa’ya bir kayıt koyduk. Bu kayıt hiç kimsenin tasarruf hakkına bir taarruz değildir. Biz ‘işlenmeyen toprakları işletmek için, işsiz kalan köylüyü topraklandırmak için’ kanun yapıyoruz. Elbette toprağını işleyen ve işletebilen çiftçi, bizim en büyük

yardımımızı ve himayemizi görecek bir elemandır. Gümrük kanunlarımızın, ekonomik kanunlarımızın hedefleri hep budur. Eğer biz çiftçinin yüksek üretim yeteneğinden yararlanarak onu aynı zamanda tüketici bir duruma getiremezsek ekonomide yaptığımız işler iç pazarda müşterisiz kalır. Köylünün ocağı tütmezse, fabrikanın bacası söner. Ekonomik davranışlarımızın verimli olabilmesi için kesinlikle Türk köylüsünü, çiftçisini üretici olduğu kadar, tüketici de yapmalıyız. Onu, ancak kendini geçindirir durumdan kurtararak uygarlığın insanlara verdiği mutluluktan, tattan pay sahibi yapmak istiyoruz. Uygarlığın bugünkü yüksek huzur ve refahından Türk milletini yoksun bırakmak bizim için alçaklıktır, yüz karasıdır. Elbette ki yoksun bırakmayacağız. Elbette ki Türk milleti kendini genel rahatlık ve mutluluk düzeyine çıkaracaktır. Bu da üretim yeteneğini arttırmakla olacaktır. Anayasa'ya koyduğumuz kayıt bundan ibarettir.

İzmir Mebusu Halil Menteşe – Ben sanmıyorum ki, İçişleri Bakanı'nın dediği gibi, bizde çok büyük bir 'question agraire' (toprak sorunu) olsun yani çiftçinin yüzde 80'i başkasının hesabına çalışmış bulunsun. Bu durum çok büyütülmüştür. Ben çiftçiyim ve tarım hayatının içindeyim. Önce şunu söylemek isterim ki, ben çiftçiyi ve genellikle vatandaşı yuva sahibi yapmanın ve çalışma için araç sahibi yapmanın tamamıyla taraftarıyım. Bunun ekonomik ve sosyal yararlarına da bilerek inanmışım. Nitekim, kendi yerlerimden 4.000 dönümünü yani yarısını kendi ortaklarıma vermiş bulunuyorum. Bu nedenle Toprak Kanunu'nu herkesten önce uygulamış bulunuyorum. Çiftçinin toprak sahibi olmasını ekonomik ve sosyal bakımlardan çok yararlı görürüm. Fakat, öteki ülkelerde olduğu gibi, bizde medeni haklar dışında insanlar yoktur ve öteden beri olmamıştır. Müslümanlık mülkiyeti bir din kuralı olarak kabul ettiği için herkes mülk sahibi olabilir, alıp satabilir. Mesela, Rusya'daki gibi bir usul bizde yoktur. Orada çok büyük bir kitle mülk sahibi olmak, alıp satmak hakkından yoksundur. Bizdeki halk ise, az çok mülk sahibidir. Bilirsiniz, çift ile uğraşan halka çiftçi derler. Çift sürer. Kendi yeri yoksa başkasının yerinde ortaklıkla çalışır. Bazısının da yeri vardır, fakat azdır. Sanıyorum ki amaç, bu tür çiftçileri toprak sahibi yapmaktır. Sanmam ki, bunlardan başka kimseleri ve tarım işçilerini toprak sahibi yapmak sorunu söz konusu olsun. Eğer öyle olacaksa o zaman, hayvanını, araç ve gereçlerini, evini, tohumunu ve döner sermayesini de vermek gerekecektir. Buna hiçbir devletin hazinesi dayanamaz. Ve bu mesele, dünyanın hiçbir yerinde böyle

halledilmiş değildir. Fabrikaya işçi lazım olduğu gibi, toprağı işlemek için de işçi gerektir. Özellikle işçiyi toprağa çivilemek ve onu toprakta tutmak çok zor bir meseledir. Verilse bile işçiyi toprağa bağlamak çok zor olacaktır ve sanıyorum ki birkaç yıl sonunda bu yerler yine başka ellere geçecektir. Bundan ötürü bence, bugün halledilmesi gereken mesele elinde sabanı olan, çift süren ve başkasının yanında yarıcılık yapan ya da toprağı az olan çiftçiyi toprak sahibi yapmaktır. Bu mesele, sanırım, Cumhuriyet hükümetinin İzmir'i geri almasından sonra, oralarda bırakılmış yerlerin muhtaçlara dağıtılmasıyla başlar. Öte yandan Ziraat Bankası da çiftçiyi toprak sahibi yapmak için taksitlendirme usulünü bulup uygulamıştır. Bence bu yüzden yapılacak kamulaştırmanın değer bedeli, bir Anayasa değişikliğini gerektirecek kadar önemli bir mesele değildir, Özellikle şimdi yapılmak istenen değişiklikte bedel işi yapılacak bir kanunla tespit edileceğine göre, değer bahası verilmeyecek demektir. Bununla beraber gerçekten çok büyük bir sorun karşısında ise, halledilmesi gereken iş, bazı ülkelerde olduğu gibi gerekli bütün tedbirleri almaktır. Fakat ben böyle bir durum görmediğim için, tasarruf güvenliğinin gelişmesi çok gerekli olan bu memlekette güvensizlik ve kararsızlık yaratacak durumları hesaplamak ve ölçüyü elden bırakmamak gerekir. Onun için bir yandan hükümet, mesela 20 yılda ödenmek üzere az faizli hazine bonosu çıkarmalı, öte yandan Ziraat Bankası büyük toprak sahipleriyle köylü arasında aracılık yapmalıdır. Biz, ilerleme yolunda hızla yürümek zorunda bulunan bir milletiz. Tasarruf hakkına ve mülkiyete güvensizlik ve kararsızlık verebilecek işlerden kaçınmamız gerekir. Çünkü bu güven, her gelişimin hem kaynağı, hem de temelidir sanırım.

Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı – 74. maddeye göre, devlet, belki vatandaşlardan şimdiye kadar elde ettikleri menfaatin küçük bir parçasını, kamu adına elverişli koşullarla almak isteyecektir. Eğer bu adamlar tam feragatkâr olmazlarsa istenen sonuca varılamaz. Fakat insanlığı daima ilerleten ve bu hususta dinamik bir değeri olan mülkiyet hakkını sarstığı hatırdan geçmez. İleride yapılacak kanunlarda kamu yararı ile kişinin yararını uzlaştırmak için Yüksek Meclis'in inceden inceye çalışacağına güvenim vardır.

Anayasa Komisyonu Başkanı Şemsettin Günaltay - Arazi meselesinde bir güvensizliğin olacağını sanmıyorum. Mülkiyet hakkının kutsallığı Anayasa'mızda açıkça belirtilmiştir. Burada teklif edilen, bir adaletin

gereğinin yerine getirilmesidir. Memlekette çalışan ve bu milletin yüzyıllardan beri yükünü çeken asıl halkın gerçek malına sahip olmasıdır. Bu iş yapılırken bugün bu mallara sahip olanların hakları ortadan kaldıramayacaktır. Anayasa'da yapılan değişikliğin amacı, bu malların çiftçilere dağıtılmasına kanun bakımından müsaade etmektir. O kanun yapılırken, mal sahibinin haklarını güven altına alacak esaslar da elbette sağlanacaktır.

Kütahya Mebusu Recep Peker – Halil Menteşe arkadaşımız işin esasına pek itiraz etmediler. 'Bu mesele devlet için büyük ve hayati bir meseledir' dediler ve daha çok değer konusunda durdular. Teklif edilen maddeye göre, topraklanma için ayrıca kanun yapılacaktır. O halde bugün paranın nasıl ödeneceğini görüşmek fazladır. Bunu özel kanun gelince görüşürüz. Mülkiyet hakkının bozulması da tasarıda söz konusu değildir. Yapılan iş, topraklanmadaki ödeme usul ve şekillerini, Anayasa'nın kamulaştırma hakkındaki genel hükümlerinden ayırmaktır. Yoksa bu işe normal yoldan para vermek yalnız Türkiye'nin değil, devlet niteliğinde hiçbir varlığın dayanamayacağı bir zor sıkıntıdır. Yüksek amacı da işlemez yapar. Bunu açıkça söyleyerek bir kanun tasarısı ile Büyük Millet Meclisi'ne gelmek hem pratik, hem de esaslara bağlılık bakımından doğru olur.

Erzurum Mebusu Aziz Akyürek – 'Toprak işi bir Anayasa meselesi midir' dediler. Bizim gibi dörtte üçü çiftçi olan bir memlekette toprak, Anayasa'nın ana temellerinden biridir. Ortakçı çiftçileri ben gerçek çiftçi saymıyorum. Bugün yüzbinlerce, milyonlarca yurttaşımız işçidir ve bir bakıma ekonomik tutsaktır. Onları gerçek kişiliklerine, ekonomik varlıklarına kavuşturmak için, teklif yerindedir.

İstanbul Mebusu General Refet Bele – Toprak meselesi, bir kez insanlık bakımından önemlidir. Bir yanda sürülmeyen yığın yığın topraklar varken, öte yanda da toprağı olmadığı için aç kalan insanlar var. Birçok köylüler gördüm ki, tarım işçisi değillerken, ev barkları varken, toprakları olmadığı için çevre köylere gidip işçilik yapıyorlar. Hangi memleketteyiz? Nüfusu toprağına göre az olan bu memlekette bir yanda boş topraklar dururken, öte yanda topraksızlık yüzünden aç kalanlar bulunsun. Bu siyaset bakımından, bir düşünce değildir. 'Agrer' meselesi birçok yerlerde insanlık bakımından değil, belki politik bakımdan görülmüş, belki de bir acıma ya da ileriyi

görme meselesi sayılmıştır. O halde toprak meselesinin bir ‘geleceği görme’ meselesi sayılması şarttır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya – Toprak Kanunu yani çiftçiye toprak verecek olan kanun için, çok isterdim ki, seçim çevresi arkadaşım Milaslı Halil Menteşe de tıpkı bizim gibi düşünsün. Çünkü topraksız Türk köylüsünün özellikle kendi seçim çevremde çektiği acıyı benim kadar o da görmüştür. Nitekim kendi çiftliğini topraksız köylülere dağıttığını burada kendisi söylemiştir. Eğer uzun vadelerle ya da bedelsiz olarak vermişse kendisine önünüzde teşekkür ederim. Demek ki, ihtiyacı kendisi de görmüş ve biz daha kanunu yapmadan o öne geçerek gereğini yapmıştır. Arkadaşlar, Muğla ilinin Köyceğiz ilçesi tümden çiftlik ağalarının elindedir. Hükümet konağı bile, ilçe merkezinde bir çiftlik ağası’nın tarlasının içindedir. Köylünün bir karış toprağı yoktur, o çiftlikte çalışır. İlimizin öteki ilçelerinde de durum böyledir. Seçim çevremizin yarı çiftçisi topraksızdır. Ağa oturur, köylü çalışır. Antalya’da da böyledir, doğu illerimizde de böyledir. Bu memleketin toprağa bağlı olanlarının acıları büyüktür ve bir milli acıdır. Eğer bunu halletmeyeceksek, topraksız çiftçiyi cumhuriyetin ve inkılabın büyük iyiliklerinden yoksun bırakmış olacağız. Eğer millet kendi topraklarında ekmeğine hakim olamazsa ve bunu sağlayamazsak yapılan şeylerin anlamı kalmaz. Vatandaşını aç ve topraksız bırakıp şu ya da bu hayalden ibaret idealler peşinde koşmak, kendini aldatmak değil midir? Kendi soydaşlarımızı ve bu soydaki büyük karakterini göklere çıkardığımız Türk’ü bu halden kurtarmak gerekir. Toprak, ‘çiftçiye toprak’ tasarısının gerekçesinde de söylendiği gibi, bir defalık bir iş değildir. Topraksızlık duyuldukça verilecektir. Kanun gelince işin temelleri görüşülecektir. Bir yandan bu iyilik yapılırken, öteki yandan hiç kimsenin tasarruf hakkına dokunulmayacaktır. Tasarruf hakkının saklı olduğunu, özellikle tekrarlamak isterim. Tasarruf hakkının en çok korunduğu yer Türkiye’dir. Ve bunu böyle tutmak zorunda olduğumuzdan Toprak Kanunu uygulanırken de, getirilecek kanunla bu hak yine korunacaktır. Belki kendilerinin dediği gibi ya da başka şekilde Büyük Meclis onu koruyacaktır. Bence Toprak Kanunu’ndan ötürü gönüllere bir kuşku getirmenin hiç anlamı yoktur. Bu konuda hayatını, hukukunu sağladığımız kitle, dili olup da söyleyemeyen, söylemek için sözlere vekillik vermiş olan kitledir. Yaptığımız kanunları, gazeteleri okumayacak, kendileri için nasıl çalıştığımızı bilmeyecektir. Ve bizim eserlerimizin büyüklüğü buradadır. Bunu bilecek olanlar, menfaatine

dokunur gibi görünenlerin kitlesidir. Biz onların da menfaatlerine dokunmuyoruz. Onların menfaatlerini de koruyoruz. Biz doğru yollardan, kanun yollarından herkesin hakkını vermek, herkesin haysiyetini, hayatını ve tasarruf hakkını kurmak ve korumak istiyoruz. Biz bu hakları vermezsek, o almanın yolunu bilir.

Bu konuşmalardan sonra, 'Ormanların Devletleştirilmesi ve (Çiftçiye Toprak Dağıtılması' konularını Anayasa emri haline getirerek bu uğurda yapılacak kamulaştırmaların özelliklerinden söz eden madde aynen kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 5 Şubat 1937)

Hemen arkasından Orman Kanunu tasarısı görüşüldü. Tasarının gerekçesinde özetle şöyle deniyordu:

> Yurdu yurttaşlara sevdiren tabii varlıkların en güçlüsü, en verimlisi ve en güzeli ormanlardır. Uygar uluslar bu gerçeğe yüzyıllarca önce inandılar. Ormanları yaşatmak, çoğaltmak ve sonsuz cömertliklerinden bol bol pay almak yoluna girdiler. Ateşli ve hızlı bir bilinçle çalışarak sağlam ve güzel bir ülkede zengin yaşamanın gizliliklerini buldular. Ormancılık, uygar dünyanın teknik alanında en önde gelen araçlardan biridir ve ekonomi, sanat, tarım güçlerinin de başında gelir. Bundan ötürü yurdun varlığı ve yurttaşın sağlığı, ormanların yardımına ve her şeye rağmen ormanların desteklenmesine bağlıdır.
>
> Orman Kanununun amaçları dört grupta ele alınır:
>
> 1) Orman varlığını genişletmek ve korumak suretiyle sağlık, sosyal ve tarımsal yararların gelişimini halk ve ülke lehine sürdürmek;
>
> 2) Devlet malı olan ormanların kişisel kazanç duygusu ile hareket eden müteahhitlerin karışmalarına ve yardımlarına lüzum bırakılmadan devletçe işletilmesini ve ürünlerinin iç piyasa alıcılarına en yakın yerde satılmasını sağlamak;
>
> 3) Sanat çalışmalarının ilerlemesine yarayacak şekilde üretimi arttırmak ve halkın odun ve kereste ihtiyacını devamlı olarak kendi ormanlarımızdan karşılamak;
>
> 4) Halkın ve ülkenin ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra artan ürünü, ekonomik bünyemizi güçlendirmek için ihraç etmek.

Ormansızlığın bir memleket ve o memleket halkı için ne acıklı sonuçlar doğurduğunu görmeyen, bilmeyen kalmamıştır. Fakat ormansız yerlerin ağaçlandırılmasından önce, ağaçlı yerlerin ve ormanların korunması gerekir. Çıplak dağlar yüzünden seller, su olarak bereket değil, bela getirir. Ormansız yerlerde yeller de, seller kadar zararlıdır. Yellerin ve sellerin zararları genellikle Güney Anadolu'da görülür. Tarsus şehri eski çağlarda deniz kenarında gemilerin yanaşabildiği bir iskele idi. Fakat ardındaki derelerden ve sel yataklarından akan sular yamaçların kumlarını, topraklarını denize indirmiş ve biriktire biriktire şehri denizden uzaklaştırmıştır. Bugün Orta Anadolumuz, yerinde bir tanımlama ile step'tir. Yararsız, cansız, dermansız bir mezarlık gibidir. Fakat jeoloji ve arkeoloji alanlarındaki bilgiler bizi inandırıyorlar ki, yeşillenmesini dilediğimiz bu topraklar dört bin yıldan önceki çağlarda, Etiler ve Fenikeliler zamanında insan varlığını koruyacak kadar ağaçlar, ormanlar, sulu yeşil otlaklarla, dolu idi. Nitekim, Orta Asya'daki ormanların sönmesiyle yaşama koşullarının da ortadan kalktığını biliyoruz. Oysaki Orta Asya'nın daha önce kalabalık bir uygarlık ülkesi olduğunu da biliyoruz. Ve atalarımız olan Türkler hep yeşillikli ve ağaçlıklı yerlere gittiler. Bugünkü Türkler olarak bizler ise ormanlarımızı kendi ellerimizle yok etmeye uğraşıyoruz. Atalarımızı yaban ellere göçerten ormansızlığa kendimiz yol veriyoruz. İşte Orman Kanunu, bütün bunları önlemek için getirilmiştir. Çünkü, Ormanlar, yurdun birliği ve bütünlüğüdür. Yurdun ve yurttaşın sağlığıdır. Tarımın desteği, yaşama olanaklarını ayakta tutan doğal niteliklerin egemenidir. Ulusal sanayi, sanatın gidişatını düzelten güçlerin başıdır.

Her şeyi kapsamına alacak gibi bir 'orman tarifi' bulmak mümkün değildir. Çünkü bir yerin orman olabilmesi için, ağaçlı olması yetmez, ağacın sayısı ve alanın genişliği de tanımlamanın niteliklerindendir. Bu nedenle orman haritalarının düzenlenmesi ve orman kadastrosunun yapılması gerekir. Bugün kabul ettiğimiz alan genişliği kesin değildir. Harita ve kadastroların yapılmasından sonra daha doğru olarak değiştirilebilir. Ülkenin ve ulusun esenliği için bugün ağacı olmayan bazı alanların da orman sayılması gerekmiştir.

Devlet, halkın ormanlardan kayıtsız ve şartsız yararlanmalarını önleyecek ve bu nedenle orman varlığı, orman toprakları, orman

> avları üzerindeki bütün gereksiz av ve tasarrufları yasaklayıp bu işlerde izin zorunluğunu koyacaktır. Orman ticareti ve pazar satışları da kontrol altına alınmıştır. Devlet Orman İdaresi, ekonomik bir idaredir, verimli olması için bu gereklidir. Türkiye ormanlarının her bakımdan yüksek değerleri göz önüne alınırsa, orman idare ve işletmesinin artık kişilerin kendi düşünce ve ölçülerine bırakılmasının doğru olmayacağı kendiliğinden anlaşılır.

Tasarıyı inceleyen Tarım Komisyonu da özetle şu sonuçlara varmıştı:

• Ormanlar yok edilmektedir;

• Bu gidişle tarım temelinden sarsılacaktır;

• Ormanları yok eden başlıca etkenler, yangınlar, tarla açmaları, hayvanlar, gelişigüzel kullanmalardır;

• Ormanları yönetecek devlet örgütü yetersizdir;

• Ağaçlandırma zorunluğu gereklidir;

• Tüm devlet kuruluşları konu ile ilgilendirilmelidir;

• Orman personeli geçim kolaylığına kavuşturulmalıdır.

Aynı Komisyon özetle şu tavsiyelerde de bulunarak olumlu karara varıyordu:

• Koruma için çok şiddetli hükümlerin konması;

• Ormanların katma bütçeli bir idare ile yönetilmesi;

• Devlet İşletmesi’nin ayrı bir sermaye ve muhasebe ile güçlendirilmesi;

• Orman sınırlarının ve kullanılma koşullarının belirtilmesi;

• Özel mahkemeler ve komisyonlar kurulması;

• Ormanlarda otlatma hakkının kaldırılması;

• Haritalarının yapılması;

• Meslek okulları ve kurslar açılması;

• Denetimin şiddetlendirilmesi.

Adalet, Maliye, İçişleri, Milli Savunma ve Bütçe Komisyonlarının beşer üyesinden kurulu Geçici Komisyon raporunda da özetle şunlar söyleniyordu:

> Bizdeki Orman Mevzuatı 1868 tarihli bir tüzük ve zaman zaman çıkarılmış türlü türlü ve parça parça kanunlardan ibarettir. Bunlarda da hep devlet gelirinin ve halk ihtiyacının sağlanması düşünülmüş, bu nedenle ormanların yok edilmeleri önemsenmemiştir. Uzmanlar ise, bir ülkedeki ormanların, toprağa oranını en az yüzde 30 kabul etmekte ve bunların ülkede orantılı dağılmış bulunmasını önermektedir. Bizde ise, ormanların ancak yüzde 10 oranında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle tasarı esas itibariyle Komisyon'umuzca kabul edilmiştir.

Tasarı üzerindeki görüşmelerde ilk sözü alan Afyon Mebusu Berç Türker, Orman Kanunu'nu "Öteki büyük kanunlar gibi Cumhuriyet rejiminin şerefli eserlerinden biri olacaktır" diye tanımlayarak, "Memleketimizde birçok fakir köylü aileleri vardır ve bunların yakacak odunları, odun satın alacak paraları yoktur. Bunlar, şimdiye kadar serbestçe ağaçları kesiyorlardı. Bundan sonra bunu yapamayacaklarına göre, sayın hükümetimiz, buna göre tedbir almalı ve bu gibi ailelere yardım etmelidir" demişti.

Aydın Mebusu Tahsin San, uzmanlığa ve uzmanlara önem verilmesini ve bir Orman Bakanlığı kurulmasını istemişti. İzmir Mebusu Hüsnü Kitapçı, özel ormanların kamulaştırılmasında acele edilmemesini, önce eldekilerin korunmasına çalışılmasını önermişti. Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Etili, kanun tasarısında orman yetiştirilmesine, kara keçinin kaldırılmasına, odun ihtiyacının nasıl karşılanacağına ait hükümler bulunmadığını belirtmişti. Bolu Mebusu Şükrü Gülez, orman yetiştirme işinin önemine değinen açıklamalarda bulunmuş, orman yetiştirme ve koruma işinin Tarım Bakanlığı'na, işletmesinin de Maliye Bakanlığına bağlı olmasını istemişti.

Tarım Balkanı Muhlis Erkmen - Tarihimizde çok yakın denilecek bir döneme kadar bir orman konusu, bir orman sorunu yoktu. Bütün ormanlar Cibâl-i Mubaha (serbest dağ) adı ve görüşü ile herkese, her baltaya kayıtsız ve şartsız açıktı. Yalnız, bu dönemde Tersane ve Tophane İdareleri kendilerine lazım olan keresteyi tedarik için zorluğa düşünce Sündiken,

Sinop, Ahidağı, Kardağı gibi bazı ormanlara el konulmuştu. Yine aynı dönemde bazı güçlü kimseler de, bazı ormanları ellerine almışlardı. Fakat bütün bunlar, ormanların herkese açık niteliğini değiştirememişti. Bu el koymalarla sadece bazı ormanların intifaının tahsisleri mümkün olmuştu. Asıl orman işi ve orman sorunu devlet gözü ve görüşü ile ancak Kırım Savaşı'ndan sonra, yani 1856'da ele alınmıştır. O tarihte reform denemeleri yapılırken ve Avrupa'dan uzman getirtirken orman için de yabancı uzman getirilmiştir. Bunların çoğu Fransız'dır. Yirmi yıl kadar, bunlardan biri gidip diğeri gelerek ve bazen ara vererek memleketimizde bulunmuşlardır. Ormanlarımızı gezmişler, orman davamızı ve işlerimizi anlamışlardır. Bunların, 1872 Fransız Orman Kanunu'nun uygulanmasında tecrübeli uzmanlar olduklarını söylerler. Hükümete verdikleri raporları bulamadık. Yalnız Fransa'da yayınlanmış olan bazı raporlarını bulduk. Bu raporlarda Türkiye'nin ormanca zayıf olduğu yazılmıştır. Oysaki o zaman, şimdi elimizde bulunmayan zengin orman parçaları vardı. Ve ondan sonra aradan, ormanları tahrip eden uzun yıllar geçti. Nitekim bugün, ormanlar şaşılacak bir hızla yok edilmektedirler. Ve o raporlarda adı geçen, hem de iyi orman diye tanıtılan ormanlar bugün elimizde yoktur. Yine bu raporlarda yangınları ve hayvanları söz konusu ediyor ve ağaçsızlığın zararlarını sayıyorlar.

Bu uzmanların öğüdü ile 1857'de bir Orman Okulu kuruluyor. 1869'da Orman Tüzüğü yayınlanıyor. 1893'te Orman Okulu ile Tarım Okulu birleştiriliyor. 1909'da yeniden kuruluyor. Ve bugün halâ 1869 tarihli tüzük yürürlüktedir. Uzmanlar ise bunu çok eksik ve aksak bulmuşlardır. Her şeyden önce ormanların korunması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat devlete gelir arttırmak hevesi yüzünden hiçbir şey yapılamamıştır.

Meşrutiyet'te getirilen Avusturyalı uzman Fayt bir raporunda bunu özellikle belirtir. Meşrutiyet'te orman politikasında bazı kıpırdamalar ve denemeler olmuştur. Tarım Okulu'ndan ayrılan Orman Okulu yüksek okul haline getirilmiş, daha küçük dereceli orman okulları açılmıştır. Avrupa'dan uzman getirilmiş, Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir, bir orman kanunu hazırlanmıştır. Bu arada Mustafa Şeref arkadaşımın adını saygı ile anarım. Amenajman (koruma önlemleri) işlerine ilk kez ciddi olarak onun zamanında başlanmıştır. Bu nedenle ilk amenajmanı yapılmış Hendek'teki ormana onun adı verilmiştir.

Ormanın gerçek değerini anlamak ve ormanlar hakkında önemli kanunlar yapmak ise Cumhuriyet döneminde başlar. Mesela, 22 Nisan 1924 ve 2 Aralık 1925 tarihli kanunlarla ormanların korunması konusunda hükümler konmuş, cezalar arttırılmış, hapis cezası konmuştur. Tüzükte de değişiklik yapılmış ve korumaya önem veren kanunlar çıkarılmıştır. 504 sayılı kanunla da işletme için kontroller konmak istenmiştir.

Şimdi getirilen kanun ise, ormancılığımıza yeni bir ufuk açacaktır. Bugün 8–8,5 milyon hektar ormanımız vardır. İki milyon hektarı korudur. Dört milyon hektarı baltalık, 2,5 milyonu çalılıktır, ki, ülkemizin genişliğine göre yüzde 10'dur. Oysaki yüzde 30'dan aşağı olmaması gerekirdi. Bir memlekette orman nispeti yüzde 20'den aşağı düşerse o memlekette orman azlığının zararları göze çarpar. Bizim mevcut ormanlarımızın ülkeye dağılış şekli de kötüdür. Memleketin dört çevresinde dar bir şerit halindedir. Orta yerde, orman, hiç yok denecek kadar azdır. Onlar da gitgide azalmaktadır. Mevcut ormanlarımızın kalitesi de düşüktür. Güzel orman diyebileceklerimiz, balta girmeyen yerlerde kalmıştır. Ormanların memleketimiz için büyük önem ve yararları arasında madenlerin ihtiyacını örnek alırsak, bir ton maden kömürünün çıkarılması için 27-58 metreküp keresteye ihtiyaç vardır. Yalnız bu ihtiyaç yılda 100.000 metreküpü geçmektedir. Öteki madenlerin ihtiyacı bu sayının içinde değildir. Madenlerimizin çıkarılması geliştikçe, meyve ve öteki mallarımızın ihracatı artıp kutu ihtiyacı arttıkça ormanlarımızın değeri çok daha yükselecektir. Yani, ticaret endüstrimize büyük görev düşecektir. Ayrıca yakacak olarak değeri son derece büyüktür. Suların akımı ve debilerin düzenlenmesi bakımından da ormanların korunması, önemle göz önünde tutulmak gerekir. Memleketin savunması bakımından olan önemi de unutulamaz. İşte bütün bu esasları, bu Orman Kanunu tasarısı ile huzurunuza getirmiş bulunuyoruz. Ve hepsini iki noktada özetleyebiliriz:

1) Herşeyden önce ve herşeyin üstünde ormanı koruma ve onu çoğaltma,

2) Gerek hammadde kaynağı olmak ve gerek ülke ekonomisine, tarımına, sağlığına, sosyal yaşantısına ve yüksek savunmasına etkili hayatına dokunmamak kayıt ve şartı ile ülkenin ihtiyacını en çok güvenilir ve sürekli şekilde sağlamak.

Tarım Bakanının bu konuşmasından sonra tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanmıştı. "Bu kanunun uygulanmasında, kendi kendine

yetişmiş ya da emekle yetiştirilmiş olup da herhangi bir türlü orman ürünü veren ağaç ve ağaçlıkların toplu halleri yerleriyle beraber orman sayılır" diye ormanın tarifini yapan birinci, "Bulundukları yer, durum ve sahip oldukları özellik bakımından halkın, memleketin sağlık, esenlik ve faydasına yarayacak olup da birinci maddenin kapsamına giremeyecek olan ağaçlı alanlar Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenerek buralardaki ağaçların kesimi Orman İdaresi'nin iznine bağlı tutulur" diyen ikinci, "Ormanları "Devlet Ormanları, Kamu Ormanları, Vakıf Ormanları, Özel Ormanlar diye dörde ayıran" üçüncü, "Devletten başkalarına ait ormanları da devlet denetimine bağlayan" dördüncü maddeler kabul edilmiş, bundan sonraki maddelerin kabulü hızla ilerleyerek kırk maddesinin oylaması yapılmıştı. Daha sonraki günlerde de öteki maddelerin görüşülmesi ve oylaması yapıldı, 136 maddeden ibaret 3116 sayılı Orman Kanunu kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 27 Ocak 1937, 1 ve 8 Şubat 1937)

Kısa bir süre sonra da Orman Koruma ve Orman Genel Müdürlüğü Kanunları çıkarılacaktır. (Kanun: 3157, 3204)

Aslında, toprak ve orman reformları ile ilgili olan bu kanunların ele alınması Atatürk ilkelerinin gereği idi. Çünkü ulusal ekonomide tarımı temel tutan Atatürk, böyle bir politika ve rejimdeki önemli noktaların ilkini köylünün toprak sahibi olmasında görmüş ve bu nedenle, her şeyden önce "Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır" demiş ve bunu Parti programına önemli bir madde olarak koydurmuştur. Bunun nasıl yapılması gerektiğini de belirterek devlete ait toprakların dağıtılması yanında kişilerin ellerindeki topraklar için de, "Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verim derecesine göre sınırlandırılmalıdır" demiştir.

Atatürk, köylüyü topraklandırmanın gelişigüzel gerçekleşmesini önlemek için de, köylüyü topraklandırmaktan daha önemli saydığı şu ilkeyi koymuştur:

"Bundan daha da önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilecek toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir mahiyet almasıdır."

Daha sonra da, köylüyü toprak sahibi yapabilmenin yanında ve onun kadar önemli olarak köylülerin iş araçlarını arttırmak, pekiştirmek, korumak

ve ürünlerinin çoğalmasını, iyileşmesini, ucuza maledilmesini sağlamak olduğunu belirtmiş ve bütün bunların gerçekleşmesine yardımcı olsun diye kendi çiftliklerinin hepsini tamamen devlete, yani millete bırakmıştı.

Birkaç ay sonra başbakanlığa getirilecek olan Celâl Bayar, Atatürk'ün bu ilkelerine ve direktiflerine uygun olarak okuduğu hükümet programında, "Her Türk çiftçi ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa sahip olmasını vatan için sağlam bir temel ve imar esası saymaktayız. ... Kuvvetli planlı rasyonalizasyon savaşı tarımsal kalkınma davamızın en hayati başarı unsurudur. ... Her memleket bu davayı üreticileri teşkilatlandırarak ve bilgiyi tam zamanında ve sürekli olarak köylünün ayağına kadar götürerek halletmiştir. Bizde bağları, tarlaları, bahçeleri adım adım dolaşacak, köylüyü içten ilgisine olduğu kadar olumlu bilgisine de inandıracak ve fiilen bu bilgisini gösterip ispatlayabilecek geniş bir tarım ordusu, memleketimiz için idealdir. ... Tarım sanayii, üzerinde özellikle uğraşacağımız bir konu olacaktır" diyecektir. (Zabıt Ceridesi: 1 Kasım 1937)

Fakat, Atatürk'ün ölümüne kadar, yine de toprak dağıtımı işi ele alınamayacak, Refik Saydam Hükümeti'nin programı görüşülürken konu, Manisa Mebusu Refik Şevket İnce tarafından ortaya atılacaktır: "Sayın Başbakanımızdan rica edeceğim meselelerden biri de, her zaman Atatürk'ün nutuklarında ve hükümetlerin açıklamalarında sözü edilen 'topraksızlara toprak vermek', büyük çiftlikler meselesini halletmek zamanı artık gelmiştir. Topraksızları, toprak bekler durumdan kurtarmak ve büyük arazisi bulunanların elinden arazisinin alınacağı kuşkusunu ortadan kaldırmak lazımdır."

İzmir Mebusu Halil Menteşe de: "Hükümetin, 'Toprak Meselesi'ne artık bir son verme zamanı gelmiştir. Çünkü orta ve büyük arazide işe girişme ve bayındırlık çalışmaları durmuştur. Arazinin mübadele kabiliyeti yitmiştir. Oysaki bu mesele, bizim memleketimizde halli zor bir mesele niteliğinde değildir. Bu mesele Rusya'da ihtilalle halledilmiştir ama orada halkın yüzde doksanı toprakla birlikte alınıp satılırdı. Bu nedenle, kitle, işi ihtilalle halletti. Fransa'da da ihtilal yapıldı, çünkü orada da kiliseler ve feodaller araziye sahiptiler, halkın büyük kısmının toprağı yoktu. Bizde yapılacak iş ise, elinde araç ve gereci olduğu halde toprağı olmayana ya da toprağı çok az olana toprak vermektir" diyecektir. (Zabıt Ceridesi: 27 Ocak 1939)

Atatürk'ün orman konusundaki düşünce ve direktifine gelince, Atatürk'e göre, "Aslolan, 'ormanları koruma' esası ile 'memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılaması gereken ormanlarımızı dengeli ve teknik bir surette işleterek yararlanmak' esasını akıllıca bağdaştırmaktır." (Zabıt Ceridesi: 1 Kasım 1937)

Bu arada, 3 Nisan 1937'de, Başbakan İsmet İnönü Yugoslavya'ya gitti ve 15 gün sonra yurda döndü.

Atatürk ise, Nöbet Defteri'ne göre, Nisan sonundan Mayıs ortalarına kadar her iki üç günde bir Ankara Numune Hastanesi'ne gitti.

Atatürk'ün Çiftlikleri Millete Armağan

Atatürk Anlatıyor:

"Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in çağrısı üzerine doğu illerimizi görmek üzere Haziranın sekizinci Salı günü İstanbul'dan Trabzon'a hareket ettim. Trabzon-Erzurum yolu üzerinde, bu yolu daha iyi duruma getirmek için başlamış olan yer yer yapım çalışmalarının tamamlanmamış olduğunu gören ve bu engelden ötürü bütün müfettişlik bölgesinde gezimin zorluğunu anlayan Genel Müfettiş Tahsin Üzer, benim bu gezimde yolumun üstünde bulunan yerlerin asker, sivil, idareci, partici ve eğitimci temsilcilerini kalabalık kurullar halinde Trabzon'a toplayabilmek zekâ ve inceliğini göstermiş bulundu. Perşembe günü Pulathane (Trabzon'un ilçesi: Akçaabat) karşısında o çevrenin enerjik ve temiz halkı tarafından bir filotilla ile karşılaştık, selâmlaştık. Sonra Trabzon'dan karşımıza çıkan bir filotilla, başta Genel Müfettiş Tahsin Üzer ve Ordu Komutanı değerli Kâzım Orbay ve her ikisinin arkadaşları bulunduğu halde beni karşıladılar, birleştik. Trabzon'a gelişim bundan önceki iki gelişime oranla eşsiz bir düzen gösteriyordu. Rıhtımda önce Genel Müfettişlik bölgesi içindeki bütün valiler, yakın illerin kaymakamları, her il merkezinin belediye başkanları ve halk temsilcileri ile karşılaştım. Bütün bunlar karşısında, ve doğu illeri halkımızın gönülden gelen selâm, sevgi ve saygılarını bana sunarken ne kadar duygulandığımı anlatmak için kelime bulamadığımdan bunu anlatmaksızın geçiyorum. Ondan sonra kahraman ordumuzun, vatan ve milletin her emrine her an hazır çok çevik, cesur ve iyi bakımlı bir kuvveti tarafından selâmlandım. Bundan duyduğum tadı ayrıca belirtmeliyim. Askerimizin oldukça uzun cephesi önünden geçtikten sonra ancak büyük kumandanın gerekli görüp istemesi üzerine otomobilime binebildim. Ondan sonra Trabzon, yalnız benim geçeceğim yol üzerinde değil, o yola kavuşan bütün yollar görünebildikleri uzunluklarınca halk tarafından kadın erkek dolu olarak heyecan ve alkış tufanı halinde idi. Bu kadar saygı ve sevgiyi ve bağlılığı anlatan ulusal duygu coşkunluğu karşısında bir güçsüz yüreğin durmaması yine o ulusal duygu coşkunluğunun verdiği güç ile ancak mümkün olabilmiştir. Trabzon Özel İdaresi'nin bana değerli bir armağanı olan köşküme geldim. Orada da beni yalnız bırakmadılar. Her türlü yüksek konukseverlik örneği ile karşılaştım. Geceyi çok rahat ve huzur içinde geçirdim.

Cuma günü, Genel Müfettiş Tahsin Uzer'in düzenlediği uygun programı izledim. Valiliği, Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi'ni, Genel Müfettişlik'i, Halkevi'ni, Belediye'yi, Komutanlık'ı, Askeri Garnizon'u ziyaret ettim. Hepsinde karşılaştığım kurullar bana, Başbakan'a, Cumhuriyet Hükümeti'ne ve bütün Türk Milleti'ne ister istemez gurur ve büyüklük, güç ve duygu coşkunluğu verecek yüksek değerde ve erdemde idiler. Belediye'de, kendi sevimli istekleriyle halk içine girmiş olan konsoloslar da vardı. Onları da görmekle ayrıca memnun olduğumu söylemeliyim. Beni bir kez daha duygu coşkunluğuna düşüren şey Komutanlık'tan ayrılırken halkın duygu coşkunluğu ve gösterilerinin, daha sonra gittiğim her yerde devam edişidir. En son ziyaretim Askeri Garnizon'a oldu. Burada, değerli komutanlarca bana takdim edilen Trabzon Askeri Kuvvetlerimizle açık alanda karşı karşıya bulunduğumuz dakikada duyduğum tadı tanımlayamam. O kadar ki, derhal askerlik duygularım uyandı ve onlara bulundukları dar alanda benim ve benimle beraber bulunanların memnunluklarını doğuran ufacık bir tatbikat yaptırmaktan kendimi alamadım. Gördüklerimden çok hoşlandım. Komutanları kutladım."

Ve Atatürk, gezisini bütün ayrıntıları ile Başbakan'a bildirdiği telgrafını şöyle tamamlıyordu:

> Doğu'nun bu önemli ve geniş bölgesinde yüksek komutayı elinde tutan değerli Orgeneral Kâzım Orbay'dan ve kendisi ile beraber burada bulunan Korgeneral Muzaffer Ergüder'den ve kendisine fiilen tatbikat yaptırmış olduğum Albay Nuri Berköz'den ve bütün Doğu Ordusu komutan, subay ve erlerinden çok memnun kaldığımı Mareşal'e duyurmanızı ister ve Mareşal'den de, kendilerini tebrik ve takdir etmelerini istediğimi bildiririm. Şimdi bu dakikada Trabzon Atatürk Köşkü'nde bulunurken bütün doğu illerinin Türk temsilci kurulları ile beraber geçirmekte olduğumuz samimi hayatın devlet, hükümet ve millet beraberliğinin en yüksek karışımını göstermekte olduğunu söylersem buna ne kadar sevineceğinizi ve benim bu derin sevincimin bütün memlekete ve millete senin ağzından ne kadar iyi söylenebileceğini takdir ederek gözlerinden sevgi ile öperim.

Başbakan İsmet İnönü, aldığı bu telgrafı Meclis'te okuttu ve özetle şunları söyledi:

“Trabzon’da, Atatürk’ün çevresinde toplanan bütün doğu illeri halkımızın gösterdiği sevgi, birlikte çalışma ve güçlü kararlılık görünüşü buradan bütün ülkeye aksetmiş bulunuyor. Bütün yurttaşların işitmesini isterim ki, Türk milletine bu dünya çapındaki büyük gücü veren etkenlerin başında, Atatürk’ün çevresinde tek bir vücut gibi her davranışa hazır bulunulmasıdır ve bu gerçeğin dünyaya verdiği kanıdır. Türk milleti, Atatürk’e gösterdiği sevgi ve bağlılık ile, kendisinin tek vücut olarak durmadan ilerleyeceğine ve dışarıda en güçlü ve temiz barış ve uygarlık unsuru olduğu kadar, en çetin mücadelelere karşı da başarı ile göğüs gereceğine inandığını göstermiş oluyor. Bu birlik ve beraberliğin memlekete kazandırdığı güç, bütün güçlerin başındadır ve çok ulusların hayranlıkla, kıskançlıkla özledikleri bir durumdur.”

Aynı gün, Atatürk’ün yine Trabzon’dan ve yine Başbakan’a gelmiş bir yazısı daha okundu:

> Bilindiği üzere, tarım ve tarımsal ekonomi alanlarında fenne uygun ve pratik denemeler yapmak amacı ile türlü zamanlarda, türlü bölgelerde birkaç çiftlik kurmuştum. On üç yıl süren çetin çalışmaları sırasında, bulundukları iklimin yetiştirdiği her türlü üründen başka her türlü tarım sanatlarını da çabalarının kapsamına alan bu kuruluşlar, ilk yıllardan başlayan bütün kazançlarını gelişimlerine harcayarak büyük küçük fabrika ve atölyeler kurmuşlar, bütün tarım alet ve makinelerini yerinde ve yararlı şekilde kullanarak bunların hepsini onaracak ve önemli bir kısmını yeniden yapacak kurumlar meydana getirmişlerdir. Yerli ve yabancı birçok hayvan soyları üzerinde çift ve üretim bakımından yaptıkları incelemeler sonunda bunların çevreye en elverişli ve verimli olanlarını tespit etmişler, kooperatifler kurarak ya da tıpkı nitelikte başka yollarla çevredeki köylerle birlikte yararlı çalışmalar yapmışlar, bir yandan da iç ve dış pazarlarla sürekli ve sıkı ilişkiler kurmak suretiyle çalışmalarını ve üretimlerini bunların isteklerine uydurmuşlar ve bugün her bakımdan verimli, olgun ve çok değerli birer varlık durumuna gelmişlerdir.
>
> Bu çiftliklerin, yerine göre toprağı iyileştirmek ve düzeltip düzenlemek, çevrelerini güzelleştirmek, halka gezip eğlenecek ve dinlenecek sağlıklı yerler, hilesiz ve güzel yiyecekler sağlamak, bazı

yerlerde vurgunculukla fiilen ve başarılı mücadelede bulunmak gibi hizmetleri de söylenmeye değer.

Yapılarının dayanıklılığı ve başarılarının temeli olan geniş çalışma ve ticaret esasları içinde yönetildikleri ve ülkenin öteki bölgelerinde de benzerleri kurulduğu takdirde denemelerini olumlu iş alanlarından alan bu kuruluşların, tarım usullerini düzeltme, üretimi arttırma ve köyleri kalkındırma yolunda devletçe alınan ve alınacak olan tedbirlerin iyi seçilmesine ve gelişmesine çok elverişli birer etken ve dayanak olacakları kanısında bulunuyorum.

Ve bu kanı ile sahibi olduğum çiftlikleri, bütün kuruluşları, hayvanları ve demirbaşları ile Hazine’ye armağan ediyorum.

Çiftliklerin arazisi ile kurumlarını ve demirbaşlarını özet olarak gösteren liste ilişiktir. Gerekli kanuni işlemlerin yapılmasını dilerim.

Liste:

(Orijinal listedeki bilgi çok ayrıntılı olup burada çok kısaca özetlenmiştir)

Ankara’da Orman, Yağmurbaba, Balgat, Macun, Güvercinlik, Tahar, Etimesut, Çakırlar Çiftliklerinden meydana gelen Orman Çiftliği, Yalova’da Millet ve Baltacı Çiftlikleri, Silifike’de Tekir ve Şövalye Çiftlikleri, Dörtyol’da portakal bahçesi ile Karabasamak Çiftliği, Tarsus’ta Piloğlu Çiftliği.

Bu yerlerdeki Bira Fabrikası, Malt Fabrikası, Buz Fabrikası, Soda ve Gazoz Fabrikası, Deri Fabrikası, Tarım Aletleri ve Demir Fabrikası, iki modern Süt Fabrikası, iki büyük yoğurt imalathanesi, şarap imalathanesi, değirmen, iki yağ ve peynir imalathanesi, iki tavuk çiftliği, iki özel iskele ve liman, beş satış mağazası, Çeltik Fabrikası’nın %40 payı, on altı traktör, on üç komple biçerdöver, bir deniz motoru, beş kamyon ve kamyonet, iki binek otomobili, on dokuz binek ve yük arabası, 13.100 adet koyun, 443 sığır, 69 at, 58 eşek, 2450 tavuk.

Atatürk’ten gelen yazının okunması üzerine Başbakan İsmet İnönü söz aldı ve özetle şunları söyledi: “Sevinç ve heyecanla dinlediğiniz armağan olayı, üzerinde büyük önemle durulması gereken yüksek bir değerdedir. Hazine’ye geçen bu çiftlikler, değerleri milyonlara varan bir zenginliğe sahiptirler. Atatürk bu çiftlikleri, yıllardan beri kişisel biriktirmeleri ve

özellikle kişisel emeği ile meydana getirmiştir. Ve bunları, herkesin Anadolu ortasında nasıl bir bayındır oturma yerinin yapılabileceğini düşünüp karamsarlığa düşerken, bilim ve çalışma ile bunun mümkün olabileceğine örnek vermek için yapmıştır. Atatürk her türlü kişisel çıkarların, kişiliğine yönelecek her türlü yararların daima üstünde kalmış ve daima kalacak olan bir ulusal varlıktır. Bu eserleri Hazine'ye armağan etmesinde temelli, büyük ve politik bir ideali vardır. Çünkü o, milli mücadelenin ilk gününden beri bu memleketin kudretini ve zenginliğini köylülerimizin kalkınmasında, zenginliğe ve rahat geçime sahip olmasında gördü, ilk günden beri bu doğrultuda yürüdü. Biz de aynı doğrultuda yürüyoruz. Bugün de Atatürk, memleketin güçlenip zenginliğinin artması için, köylünün durumunun ve ekonomik varlığının yükselmesi gerektiği kanısındadır. Atatürk bu anlayışın ve siyasetin memleket için çok yararlı olacağı kanısı ile bu konudaki mücadelenin başındadır. Biz de onu izlemekte çok dikkatliyiz.

Atatürk, bu Çiftlikleri Halk Partisi'nin malı olarak saklıyordu. Fakat köylülerin buralardan bir okul, bir öğretici araç olarak yararlanabilmelerinin devlet elinde bulunmaları ile daha kolay ve mümkün olacağını düşündü. Sonra, Cumhuriyet Halk Partisi bugün artık hükümetten ayrı bir politik örgüt olmaktan çıkmıştır, hükümetle birbiri içine girip karışarak milletin ve devletin ortak bir kuruluşu durumuna girmiştir.

Böylece Atatürk, bir kere daha, kendi huzur ve rahatının, vatanının şan ve şerefinde ve güçlülüğünde olduğunu gösteriyor. Biz de diyoruz ki, Atatürk bizim en değerli hazinemizdir, onun şan ve şerefini, vatanın şan ve şerefi sayıyoruz."

Kütahya Mebusu Mehmet Somer, Atatürk'ün bu davranışının iki sebebi bulunduğuna değinerek, birisinin "paraya, zenginliğe değer vermemek", ötekisinin "İsmet İnönü'nün başarısına hizmet etmek" olduğunu söyledi.

Manisa Mebusu Refik İnce, "Atatürk için mala lüzum yoktur. Bütün millet, milletin malı ve hatta bütün dünya onundur, kendisi de bütün dünyanındır" diyerek övücü bir konuşma yaptı.

Eskişehir Mebusu Örge Evren, "Atatürk, Türk'ün içinden çıkan, Türk'ü temsil eden, bütün varlığını Türk'e veren kutsal bir varlıktır. Şu halde

milletle Atatürk birdir. Verilen de, Atatürk'ün değil milletindir, veren Atatürk değil millettir, alan da millet değil Atatürk'tür" dedi.

Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı, Atatürk'ün bu değerli çiftlikleri hükümete bırakmasının, hükümetin çalışmalarına olan güveninden ileri geldiğini belirtti.

Antalya Mebusu Rasih Kaplan, Atatürk'ün, "Köylü milletin efendisidir" dediği günden beri köylüleri içine düştükleri kötü ekonomik durumdan kurtarmak ve dünya milletleri arasında layık olduğu yere ulaştırmak için çalışarak genel ekonomik kalkınmaya da başbuğ olduğunu ve çiftliklerini vermek suretiyle bu önderliğini gösterdiğini anlattı.

Erzurum Mebusu Nakiye Elgün, övücü sözlerini "Atatürk, senin ve idealin uğruna ve onları gerçekleştirmek için Türk milleti tüm yeteneğini kullanmaya ve ölmeye hazırdır" diye tamamladı.

Samsun Mebusu Ruşeni Barkın, Atatürk bu davranışı ile "kişi yok, toplum var" düsturunun nasıl yaşayacağını gösterdiğini, "böyle çalışın, çorak topraklarda böyle varlıklar yaratın, millete böyle eserler verin" demek istediğini anlattı.

Afyon Mebusu Berç Türker, "Atatürk'ün bu davranışı büyüklüğün büyüklüğüdür. Bugün yurttaki azınlıklar, "Ne mutlu bize ki Türk'üz" diye bağırıyorlar. Ben de onlara katılıyorum. Vallahi ve billahi, sizi yeminle temin ederim, bazı yabancılar, "Ne mutlu size ki Türk'sünüz, bizim memlekette böyle düzen ve sevgi bulamıyoruz" diyorlar. Allah bu milleti yaşatsın, Atatürk'ü yaşatsın, büyük devlet adamımız İsmet İnönü'yü yaşatsın" dedi.

Gümüşhane Mebusu Durak Sakarya, düşüncelerini "Atatürk, milli mücadeleye girdiği gün üniformasını millete vermekle işe başlamıştır. O, paraya ve rütbeye değer veren bir kişilikte değildir" diye özetledi.

Ordu Mebusu Muhittin Baha Pars, "Atatürk için malını millete vermek çok basit bir iştir. Çünkü o, bu memlekete kendini vermiş, milletin içinde eriyip kaybolmuş, milleti kendisinde toplamış bir yüce kişidir" diye söze başladı ve o sırada Trabzon'da bulunmasına değinerek "Gez, dolaş her yerde, her kalbe nurunu saç, gez, dolaş milletinin bahtını aç, ufkunu aç" dedi.

Manisa Mebusu Yaşar Özey ile İzmir Mebusu Benal Arıman da Atatürk'ün davranışının büyüklüğünü belirttiler. Bolu Mebusu Cemal Hüsnü Taray şu önemli noktaya değindi: "Bu davranış, çorak yerlerde bile milletin kudreti ile neler yapabileceğini ve köylünün vatan topraklarındaki hakkının nasıl yerine getirilebileceğini göstermektedir. İnkılapçı Türk gençliğine de görevinin ne olduğunu gösterir."

İzmir Mebusu Halil Menteşe ile Sivas Mebusu İsmail Mehmet Uğur da kısa övücü sözlerle iyi duygularını belirttiler. Antalya Mebusu Cemal Tunca ile arkadaşlarının verdiği ortak imzalı önerge okundu:

> Büyük Kurtarıcımız Atatürk, ülkenin tarımsal kalkınmasına bir yardım olmak üzere yıllardan beri kendi uğraşıları ile yetiştirdikleri çiftlikleri ve içinde bulunan fabrikaları, hayvanları, aletleri ve öteki şeylerin hepsini hükümetin tarımın gelişmesi ve yükselmesi uğrundaki tedbirlerinin başarısını kolaylaştırmak amacı ile devlete armağan ettiklerini şu anda öğrenmiş bulunuyor ve Atatürk'ün çok yüksek anlam taşıyan bu iyiliklerinin Kamutay'da uyandırdığı derin duygu coşkunluğunu birlikte yaşıyoruz. Kamutay'ın bu iyiliğe karşı olan dopdolu samimi duygularının ve derin teşekkürlerinin Ulu Kurtarıcımıza bildirilmesini Yüksek Başkanlık'tan dileriz.

Ve önerge alkışlarla kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 2 Haziran 1937)

Meclis Başkanlık Divanı, yapılan "Büyük İyilik" için, Kamutay'ın duygu coşkunluğunu bir telgrafla Atatürk'e duyurdu. Atatürk önce Başbakan'a bir yazı gönderdi. Yazı şöyleydi:

> Hatırlarsınız, Türk köylüsünün Türk'ün efendisi olduğunu söylediğim zamanı. Ben o efendinin isteği ve iradesi altında yıllardan beri çalışmış olan bir hizmetçiyim. Şimdi beni çok duygulandıran olay, değersiz olsa da Türk köylüsüne ufak bir görev yapmış olduğumdur. Milletin Yüksek Temsilciler Kurulu bunu iyi görmüş ve kabul etmişler ise, benim için en unutulmaz bir mutluluk anısını bana vermişlerdir. Bundan ötürü çok yüksek bir zevkle millet, memleket ve Cumhuriyet hükümetine yapmak zorunda olduğum görevlerden en basiti karşısında gösterilmiş olan iyi duygulardan, ne kadar heyecanlandığımı anlatacak güçte değilim. Söz konusu olan armağan, Yüksek Türk Milleti'ne benim asıl

> vermeyi düşündüğüm armağan karşısında hiçbir değere sahip değildir. Ben gerektiği zaman en büyük armağanım olmak üzere Türk Milleti'ne canımı vereceğim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/58)

Atatürk, Büyük Millet Meclisi'ne de "Yapılan, bir görevdir" şeklinde kısa, fakat büyük anlamlı bir cevabi mektup gönderdi. (Zabıt Ceridesi: 14 Haziran 1937)

Atatürk son olarak da, Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer'e 16 Haziran 1937 gecesi şu yazıyı vererek Trabzon'dan ayrıldı ve İstanbul'a hareket etti:

> Bölgenizi görmek ve orada bulunmak için düşündüğüm plana göre çok günlerin geçmesi tahmin olunabilirdi. Ancak, müfettişlik bölgenizin içine girmeme mevsimin elverişli olmadığını ve buna karşı senin çok geniş ve yüksek tedbir ve zekâna uygun olan durumu Trabzon'da gördükten sonra artık bir dakika daha gezimi ve kalışımı uzatmakta anlam görmedim. Sizi takdir ederek ve sizinle övünerek şimdi Trabzon'dan ayrılıyorum. Ben ayrılırken sen de Trabzon'dan bütün doğu illerine benim derin sevgilerimi ve Türk Doğu'nun on sekiz yıl önce bana gösterdiği güveni daha yüksek ve daha verimli bir güç kaynağı olarak tanıdığımı lütfen bildiriniz. (A. Us, Hatıra Notları: 183)

Dersim Harekâtı

Hatay’ın bağımsızlığı davası ortaya çıktığı gün, Suriye sınırlarında yol kesicilik, soygunculuk, adam öldürme ve doğu bölgesinde başkaldırma olayları da başlamıştı. 1930 yılına kadar türlü zamanlarda Türkiye’ye saldıran Yado, Ado, Seyithan, Alican gibi soyguncu çeteleri son kişisine kadar temizlenmiş, zaman zaman baş gösteren ayaklanma davranışları bastırılıp söndürülmüş, 1935 yılı sonunda çıkarılan 2884 sayılı kanunla Dersim bölgesinde Tunceli adında yeni bir il kurulup başına, orduya bağlılığı devam etmek üzere kolordu komutanı rütbesinde bir asker vali atanarak bayındırlık çalışmalarına başlanmış, 2887 sayılı kanunla bölge halkının ölüm, doğum, evlenme gibi nüfus işlemlerini yaptırmamaktan doğan cezaları ve suçluluk halleri kaldırılmıştı. Buna rağmen 1936 yılının son yarısında yeniden güney sınırlarında türlü çetelerin saldırıları görülmüştü. Dışarıda hazırlanarak ve kışkırtılarak gönderilen bu saldırganlar da çoğunlukla temizlenmişlerdi ama sene başından beri saldırılar daha da artmış ve hızlanmıştı.

15 Mart 1937’de Diyarbakır ile Mardin arasındaki Karaköprü denen yerde, yıllarca eşine rastlanmamış bir şekilde büyük bir soygun olmuş, aynı günlerde Dersim’de uygulanan Islahat Programı’na karşı da bazı ağaların dıştan gelen kışkırtmalarla karşı çıkmak istedikleri öğrenilmişti. Ve Karaköprü Soygunu’nu yapanlar bölgedeki güvenlik kuvvetleri tarafından kovalanınca sınırın ötesine geçmişler, çaldıkları eşyaları ve hayvanları sevinçli ve gürültülü gösterilerle açıkça satmışlar ve bunu büyük bir başarı sayarak şenlikler yapmışlardı.

Başka bir hırsız çetesi de Gercüş’te meydana çıkmış, ölü ve yaralı vererek dağılan bu çetenin de sınır ötesine sığındığı anlaşılmıştı. Üstelik, güney sınırlarının ötesinde yeni çetelerin hazırlandığı da duyulmuştu. Hükümetin güçlü tedbirler almış olmasına rağmen, yine de bu baskın ve saldırılara cesaret edilmesinin nedeni, 800 kilometrelik Suriye sınırının tabii durumu idi. Bunun üzerine hükümet, Tunceli’de izlenen Islahat Programı’nın, yolunu şaşırmışlara hiç cesaret vermeyecek bir şekilde uygulanmasının devamını kararlaştırdı ve gereken tedbirleri aldı, bir yandan da Suriye’deki mandater devletin, yani Fransa’nın dikkatini çekti. Çünkü bu saldırgan davranışların kaynağı ve besleyicisi, sınırın ötesinde, bilinip istenerek körüklenen Türk düşmanlığı idi. Ve Milletler Cemiyeti’nden Hatay’ın

bağımsızlığı kararı alınınca, sınırın ötesindeki Türk düşmanlığı propagandası da birdenbire şiddetlenmişti.

Konuyu mecliste açıklayan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya sözlerini şöyle tamamlıyordu: “Bu meşruluk dışı propaganda ve haksız saldırılarla, Milletler Cemiyeti’nde elde ettiğimiz sonuçtan vazgeçeceğimizi sananlar varsa, bu davranışlar sonunda uluslararası ilişkilerin bile bozulabileceğini ve fakat elde ettiğimiz haklarımızdan vazgeçmeyeceğimizi bilmeleri yararlıdır. Kendimize oları güvenimiz ve Fransa ile dost kalma isteğimizle, çetelerin nasıl hazırlandıklarının uluslararası bir usulle incelenmesine de hazırız. Bütün bunları söylemekteki amacımız, gerçeklerin açıkça bilinmesi içindir. Yoksa ülke asayişi, güvenle korunacaktır. Aldığımız tedbirler yetmezse, daha da geniş tedbirler alacağız. Türk milletinin gücü, nerede ve kime karşı olursa olsun hakkını ve haysiyetini korumaya hazır ve yeterlidir.”

Denizli Mebusu Mazhar Müfit Kansu, tedbirler alınmış olsa bile, Diyarbakır’daki olayda iki kişinin öldürülmesinin ve 700-800 kişinin soyulmasının, görevlilerin görevlerini savsakladıklarını ve gevşek davrandıklarını, ilgisizlik gösterdiklerini ispatladığını ileri sürdü ve bu nedenle hükümetin alacağı tedbirler arasında en etkilisinin görevini yapmayan ya da kötüye kullananlara örnek olacak nitelikte cezalar vermek olduğunu belirtti. 1935 ve 1936 yıllarında sınır dışından yurda sokulan çetelerin Fransızlar ve Suriyeliler tarafından hazırlanıp silahlandırıldıklarını ve gönderildiklerini iddia etti, ciddi ve kesin tedbirler alınmasını istedi.

Manisa Mebusu Refik Şevket İnce, “On beş, yirmi gün önce İçişleri Bakanı’nın doğuya gittiğini duyunca öğrendik ki, bazı çeteler güney sınırımızdan yüz kilometre kadar içeri girmişler. Birkaç yurttaşımızı öldürdükten ve bir çoğunu soyduktan sonra çekilmişler. Başarıları için sınır ötesinde şenlikler yapmışlar” diyerek, bunlara Fransızların sebep olduğunu anlattı ve her türlü tedbiri almakta olan hükümete güven gösterilmesini istedi.

Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Etili, Fransa ile uydusu Suriye’nin bu saldırılara engel olmamaları halinde yapılacak işin, haydutları kovalayarak sınırı geçmek ve yuvalarını bulup yakmak olduğunu söyledi.

Aydın Mebusu Dr. Mazhar Germen ise, sınır bölgesindekilerin hepsinin bölgeden çıkarılmasını istedi. Çoruh Mebusu İlyas Sami Muş, Vaktiyle Basra'da saldırıya uğrayan bir İngiliz için, İngilizlerin Basra'yı yakıp yıktıktan sonra limana bir levha astıklarını, bu levhada "Cehaletle tecavüz etmeyin, siz, silahı cehl olandan câhiliz biz" (Bilgisiz olduğunuz için saldırıda bulunmayın, çünkü biz silahı bilgisizlik olandan daha bilgisiziz) diye yazıldığını anlattı.

Konuşmaları karşılayan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Hatay Davası henüz uygulamada yarım iken olumsuz tanımlamalara katılmak istemediğini, Suriye'deki koyu Türk düşmanlığı propagandalarının soğukkanlılıkla karşılanmasına çalışıldığını, işleri kötüye yoranların politikacılar olduğunu, bazı politikacıların da Ermenilerle Türkler arasında unutmaz bir düşmanlık bulunduğunu ileri sürmekte yarar gördüklerini, Ermenilerle Türkler için gerçek yararın birbirlerine yaklaşmak olduğunu açıkladı. (Zabıt Ceridesi: 7 Nisan 1937)

Hemen ertesi gün de Başbakan İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Balkan Paktı ile İtalya arasındaki ilişkilerin normal hale getirilmesi için, Yugoslavya seyahatine çıktılar. Bulgarlar, İsmet Paşa'yı olağanüstü törenlerle karşılayıp uğurladılar. Tevfik Rüştü'nün aracılığı ile de Yugoslavlarla İtalyanlar beş yıllık bir anlaşma imzaladılar.

Başbakan İsmet Paşa, daha sonra, İngiliz Kraliçesi'nin taç giyme töreninde bulunmak üzere Londra'ya gitti ve Mayıs sonunda döndü. (Asım Us, Hatıra Notları: 149 - 162)

Hatay Davası sebebiyle başlayan sınır olayları, Hatay'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra daha da şiddetlendi ve hızla sınırlarımızın içine yerleşerek birer soygunculuk ve haydutluk olayı niteliğinden çıkıp bir ayaklanma niteliğine bürünmeye başladı.

Atatürk, Trabzon'da bütün çiftliklerini millete armağan eder, bunu köylülerin kalkınması uğrundaki çabalara yardım için yaptığını söyler ve özellikle Türk halkına sevgilerini gönderirken Başbakan İsmet İnönü, Tunceli bölgesindeki yani Dersim'deki üzücü olaylar için Meclis'te açıklamalarda bulunuyordu.

İsmet İnönü - İç politikamızda tek mesele, eskiden Dersim denen Tunceli vilâyetindeki olaylardır. Hükümet iki yıldan beri Tunceli bölgesinde bir Genel Islâhat Programı izlemektedir. Bu program, bu bölgeyi uygarlaştırmak için bütün araçlar ve özel hükümlerle geniş bir çalışmayı kapsamaktadır. Bunu, şimdiye kadar orada kanuna karşı gelmekten kuvvet ve zevk almış olan bazı aşiret reisleri iyi karşılamadılar. Islâhat Programı'na karşı koymak ve bunda direnmek istediler. Bu davranış, Mart sonları ya da Nisan başlarında özel askeri tedbirler almayı gerektirdi. Hükümete ve Islâhat Programı'nın uygulanmasına karşı koyan bölgede ne yapmalıyız diye düşündük. Şimdiye kadar olan Dersim denemeleri, önemli sayıda kuvvet toplayarak ve bölgede ciddi şekilde bir yola getirme hareketine girişmekti. Buna "Sel Seferleri" dedik ve olaylar çıkan bölgeden sel gibi kuvvetli bir surette gelip geçmenin yararlı olmayacağı kanısına vardık. Bu nedenle, karşı koyanların dirençlerini yok ettikten sonra, yine kendi programımızın izlenmesini görev saydık.

Bugün orada jandarma ve hükümet kuvveti tam olarak kurulmuştur. Tunceli'de Islâhat Programı olarak düşündüğümüz tedbirler ara verilmeksizin sürdürülmektedir. Yol yapıyoruz, okul yapıyoruz. Ara verilmiş olan yerlerde de işe başladık.

Bugün aldığım rapora göre, üç ay içinde oradaki harekâtta jandarma, asker ve korucu olmak üzere 13 şehit ve 18 yaralı verdik. İçlerinde biri subaydır, teğmendir. Bütün yurttaki ve özellikle bölgedeki yurttaşların işitmesini isterim ki, Cumhuriyet hükümeti oraya Islâhat Programı'nı süs olarak, heves olarak götürmedi. Ne kadar zorluğa uğrasa da, ne kadar çok yıl sürse de, yaz kış, biz bu programı uygulayacağız. Bunun böyle bilinmesi, bizim işlerimizi kolaylaştıracağı gibi henüz aklı başında olmayan aşiret reislerine de tek çıkar yolun tez elden hükümetin güçlü, adaletli ve şefkatli kucağına sığınmak olduğunu anlatacaktır. (Zabıt Ceridesi: 14 Haziran 1937)

Böylece başlayan Dersim Harekâtı, Eylül ortalarına kadar sürdü. 13 Eylül 1937'de son elebaşların da teslim olmasıyla bitti. Başbakan, durumu şöyle anlattı:

"Bugün Tunceli'de, cumhuriyetin bayındırlık ve ıslahat programına karşı çıkan, az nüfuslu altı aşirettir. Bu altı aşirette kışkırtıcı ve elebaşı ne kadar adam varsa, reisleri ile beraber her türlü davranıştan yoksun duruma

getirilmişlerdir. Altı aşiretten birinin reisi yok edilmiş, ötekilerin hepsi yakalanmış, adalete teslim edilmiştir.

Başkaldırma ve ıslahat (düzenleme) konularında, Dersim'in bütün anıları, birtakım aşılmaz, geçilmez yuvaların ve dayanak noktalarının hikâyelerinden ibarettir. Orada Kurt Deresi, Kalan Deresi, Dojikbaba Dağı ve bunlar gibi adlar vardır ki, sadece bu adların söylenmesi, eskiden seferlerin bunlardan birinin çevresinde kör düğüm olup kaldığını ve özellikle başkaldıranların bunlardan birine sığınarak bu aşılmaz sığınakla isteklerini elde etmeyi başardıklarını anlatırdı.

Cumhuriyet ordusu ve zabıtası, bu olaylar sırasında yaptığı kovalamalarda, hurafe (boş inanç) olarak zihinlerde yerleşen ne kadar uçurum halinde dere ve çıkılmaz dağ varsa hepsini Ankara sokakları gibi baştan başa geçmişlerdir. Kanun götüren ordu ve jandarmanın ayak basmadığı yer, inmediği dere ve çıkmadığı tepe kalmamıştır. Cumhuriyetin düzeltip düzenleme ve bayındırlaştırma programına karşı çıkan bütün engeller ortadan kaldırılmış ve programın uygulanması aralıksız devam ettirilmiştir. Bugün orada yapılmakta olan yollar, kışlalar, karakollar, okullar ve hükümet konakları ile memleketin en onarılmış ve en çok iş yapılmış bir bölgesinin manzarasını görmek hepimize zevk verse gerektir. Direnmeyi ortadan kaldırdıktan sonra halkın özgürlüğü ve kolay geçime kavuşması için izlenen programı sürdürüyoruz.

Dün akşama, yani 17 Eylül'e kadar, Dersim Harekâtı'nın başından beri, verilen zayiat şudur: Bir şehit ve dört yaralı subay, 26 şehit ve 46 yaralı er, bir şehit ve bir yaralı bekçi.

Baş kaldıranlardan 265 kişi ölmüştür, 20 yaralı vardır, 27 kişi yakalanmıştır. 849 kişi çarpışma sonu teslim olmuştur. Bir çoğu bağlarındaki kötü adamların kandırması ve kışkırtması ile bu yola dökülmüşlerdir ki, bu yüzden zarar görmüş olmalarından üzüntülüyüz. Bu düşünce iledir ki, ordu ve jandarma kuvvetleri zorda kalmadıkça silah kullanmamış, şefkatli davranmış ve zayiat az olmuştur. Baş kaldıran aşiret reislerinin hepsi yakalanarak genel mahkemelere verilmiştir. Haklarında Cumhuriyet kanunlarının hükümleri uygulanacaktır." (Zabıt Ceridesi: 18 Eylül 1937)

Başbakan'ın sözünü ettiği yargılamalar Ekim'de başlayıp 15 Kasım 1937'de sonuçlanacak, 11 kişiye idam cezası verilecek, dördünün cezası yaş küçüklüğünden otuz yıl hapse çevrilecek, ötekiler değişik cezalara mahkûm edilecek, on dört sanık beraat edecek ve yedi idam mahkûmu (Seyit Rıza, oğlu Hüseyin, Şeyhanlı Aşireti Reisi Hasan Sevdi, Yusufhanlı Aşireti Reisi Cebrail, oğlu Hasan, Kureyşanlı Ulukıye oğlu Hasan, Mirza oğlu Ali) sabaha karşı asılacaktır. Elebaşılardan Alişer, isyana ve haydutluğa kışkırtıldıklarını ve bu yüzden başlarının belaya girdiğini anlayan kendi adamları tarafından öldürülmüştür. (M. Leventoğlu, Atatürk Yürürken: 52-54)

Atatürk bu sırada Ege Manevraları'ndan dönmüş, Başbakan Celâl Bayar, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ve bazı yakın arkadaşlarıyla birlikte yeni bir yurt gezisine çıkmıştı. 12 Kasım 1937'de Ankara'dan ayrılan Atatürk, 13 Kasım'da Sivas'a, 14 Kasım'da Malatya'ya uğrayarak Dersim Harekâtı suçlularının Elazığ'da asıldıkları 15 Kasım 1937'de Diyarbakır'a vardı. Şehirde Halkevi'ni ziyaret edip Müzik Kolu'nun çalışmalarını gördü ve "Duyduğum tat ve mutluluğun ne kadar yüksek olduğunu tahmin edersiniz. Bunu belirtmekten mutluyum" dedi. Orduevine ve kolordu merkezine gitti, yirmi yıl önce kolordu komutanı iken oturduğu evi ziyaret etti, uçak alanını gezdi, surları inceledi ve şehrin Diyar-ı Bekir olan adını değiştirip Diyarbakır yaparak ayrıldı.

Diyarbakır-Cizre-İran-Irak bağlantı demiryolunun yapımına başlama töreninde bulunan Atatürk gezisine devam ederek 17 Kasım 1937'de de Elazığ'a gelecek, buranın Elaziz olan adını da Elazığ şekline koyacak, ertesi günü Pertek'e gidecek, Tunceli bölgesindeki incelemelerinde Hozat Deresi üzerindeki beton köprünün açılışını yaparak "Süngeç Köprüsü" adını verecek, geceyi Elazığ'da geçirecek, 19 Kasım'da yola çıkarak Narlı ve Misis'e uğrayıp Adana'ya gelecek, 20 Kasım'da Afyon'a uğrayıp Ankara'ya dönecektir. (M. Leventoğlu, Atatürk Yürürken: 79-82; Atatürk'ün Nöbet Defteri)

Nyon Anlaşması

Bu sırada İspanya İç Savaşı bütün şiddetiyle sürüyordu; ve İspanya'da mücadele halinde bulunanlardan hiçbirine ait olmayan ticaret gemilerine karşı da, Akdeniz'de, kimliği bilinmeyen denizaltılar tarafından saldırılarda bulunuluyordu.

İspanya İç Savaşı 1936 yılında başlamıştı. Solcu Halk Cephesi başarı kazanınca ve bir Sağcı Lider hükümet kuvvetleri tarafından öldürülünce, kendilerine Milliyetçiler adını veren bir gurup ordu mensubu İspanya Fas'ında ayaklanmış, sonra İspanya'daki bazı garnizonlar onlara katılmış, hükümete bağlı kalan askeri kuvvetler de bunların karşısına çıkmış, ayaklananlar Almanlar ile İtalyanlardan yardım istemişlerdi. Buna karşılık Cumhuriyetçi Hükümet Birlikleri de yardım için Fransa'ya başvurmuştu.

Almanya ile İtalya, Milliyetçi İspanyollara olumlu karşılık vermiş, İtalyan uçak ve gemileri Milliyetçilerin Fas'tan İspanya'ya gelmelerine yardımcı olmuştu. 28 Kasım 1936'da Mussolini ve 20 Mart 1937'de Hitler, İspanyol Milliyetçileri'nin lideri Francisco Franco ile birer antlaşma imzalamışlardı.

Fransızlar ise, İspanya'daki iç savaşa katılmama kararı almış, bütün hükümetleri de bu karara katılmaya çağırmış, aralarında İtalya ile Almanya'nın da bulunduğu yirmi yedi devlet bu çağrıyı destekleyip karara katılmış ve Londra'da bir Ademi Müdahale (Karışmama) Komisyonu kurulmuştu.

Fakat Rusya, 'Karışmama Kararı'na katıldığı halde Cumhuriyetçi İspanyollara insan ve malzeme yardımı yapıyordu. Karışmama konusunu ortaya çıkarmış olan Fransızlar da ara sıra Cumhuriyetçi İspanyollara yardım ediyorlardı. Almanlarla İtalyanlar da Milliyetçilerin lideri General Franco'ya yardıma başlamışlardı.

Ne var ki, İspanya'nın içinde süregelen bu savaş Akdeniz'e sıçramış ve Akdeniz'deki ticaret gemileri, kimliği bilinmeyen denizaltıların saldırılarına uğramışlardı.

Bunun üzerine bazı devletler, 6 Kasım 1936'da Londra'da, bir araya gelerek, 22 Nisan 1930'da yine Londra'da imzalanmış olan ve yürürlük süresi dolmuş bulunan 'Denizlerdeki Silahlanmanın Sınırlanması ve

Azaltılması Hakkındaki Deniz Sözleşmesi'nin denizaltı gemilerinin ticaret gemilerine karşı davranışlarını öngören hükümleri kapsayan dördüncü bölümün süresiz olarak yürürlükte kalmasını kararlaştırmışlardı. Bu anlaşma bir Proseverbal (mazbata, tutanak) şeklinde imzalanmış, toplantıda bulunmayan devletlerin imzalarına da açık bırakılmıştı. Proseverbal'e göre:

1) Denizaltı gemileri de, ticaret gemilerine karşı davranışlarında, deniz üstü gemilerinin bağlı bulundukları devletler hukuku kurallarına uyacaklardır.

2) İster deniz üstü, ister denizaltı olsun herhangi bir savaş gemisi, usulünce haber verip isteğini bildirdiği bir ticaret gemisini, ısrarla durmaktan kaçınma ya da fiili karşı koyma halleri dışında, yolcularını ve gemicilerini ve borda evrakını güvenilir bir yere koymadan batıramaz ya da yola devam edemeyecek duruma getiremez.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de bu anlaşmaya katılıp 'proseverbal'i imza etmiş, Büyük Millet Meclisi de 9 Haziran 1937'de hükümetin bu davranışını onaylamıştı. (Kanun: 3227)

Fakat, önceleri sadece İspanya kıyılarında yapılan denizaltı saldırıları tüm Akdeniz'e yayılıp Çanakkale Boğazı'nın ağzına kadar gelince Akdeniz'de ticaret güvenliği kalmamış, bu arada iki de Rus gemisi batırılmıştı. Ruslar, bu gemileri İtalyanların batırdıklarını iddia ediyorlardı.

İnsanlık, hukuk, ticaret ve Deniz Sözleşmesi kurallarına aykırı olan bu durumu ve olayları görüşmek üzere, İngiltere ve Fransa devletleri, Akdeniz devletleri ile öteki bazı ilgili devletler, 10 Eylül 1937'de bir konferansa çağırdılar. İtalya, özellikle Rusların suçlamalarından ötürü, Almanya ile birlikte çağrıyı kabul etmedi. Türkiye, Arnavutluk, İngiltere, Bulgaristan, Mısır, Fransa, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Yugoslavya delegeleri İsviçre'nin Nyon şehrinde toplandılar. Dört gün süren görüşmeler sonunda, 14 Eylül 1937'de anlaşmaya vardılar. Anlaşma'da şu hükümler vardı:

1) Konferans'a katılan devletler kendi deniz kuvvetlerine, İspanya'da mücadele halinde bulunan taraflardan birine ait olmayan ticaret gemilerini korumak üzere talimat vereceklerdir.

2) 1936 Tarihli Proseverbal ile pekiştirilen devletler hukuku kurallarına aykırı olarak bir gemiye saldıran denizaltıya karşı saldırıya geçilecek ve

elden gelirse yok edilecektir.

3) Ticaret gemisinin saldırıya uğradığı nokta çevresinde rastlanacak ve saldırıda bulunduğu kanısını verecek denizaltılara karşı da aynı şekilde davranılacaktır.

4) Bu hükümleri kolaylıkla yerine getirebilmeleri için konferansa katılan devletler şu hususları da kararlaştırmışlardır:

a) Batı Akdeniz’de ve Malta Kanalı’nda -Tirenyen Bölgesi müstesna olmak üzere- güvenliğin denetimi, karasuları içinde ve açık denizde İngiliz ve Fransız donanmalarına bırakılmıştır.

b) Doğu Akdeniz’de karasularının denetimi her devletin kendisine ve açık denizde -Adriyatik müstesna olmak üzere- Çanakkale Boğazı’na kadar anlaşma hükümlerinin uygulanması yine Fransız ve İngiliz donanmalarına verilmiştir.

Ve Konferans’a katılan devletlerden Akdeniz’de kıyısı olanlar, kendi araçları oranında bu donanmalara istenen yardımı yapacaklar ve özellikle bu donanmaların deniz harekâtını kendi karasularında da sürdürmelerine ve seçecekleri limanlardan yararlanmalarına müsaade edeceklerdir. Bir yanlışlığa meydan vermemek için de Sözleşen Devletlerin denizaltıları bazı koşullara bağlı olarak dolaşacaklardır.

Nyon’da varılan bu anlaşmayı görüşmek üzere Cumhurbaşkanı Atatürk, 18 Eylül 1937 günü için Meclis’i olağanüstü toplantıya çağırdı.

Bu sırada Nyon’daki Konferans’a katılarak yukarıda ana hatları belirtilen antlaşmayı yapan devletler, 17 Eylül 1937’de, bu antlaşmaya bir ek antlaşma daha ilave ettiler. Bu Ek Antlaşma ile, İspanya’daki mücadelede taraflara ait olmayan ticaret gemilerine deniz üstü gemileri ya da uçaklarca yapılan insanlık dışı saldırılar da, denizaltı gemilerinin saldırıları gibi yok edilecektir.

Türk hükümetinin Nyon’daki delegeleri, 14 Eylül 1937 tarihli Nyon Antlaşması ile 17 Eylül 1937 Tarihli Ek Antlaşma’yı imzaladılar. Bakanlar Kurulu da konuyu, bir kanun tasarısı ile, Büyük Millet Meclisi’nin onayına sundu. Atatürk de, Meclis görüşmelerini izlemek üzere, 16 Eylül 1937 günü İstanbul’dan hareketle 17 Eylül 1937 günü Ankara’ya vardı.

Fakat Atatürk ertesi gün Meclis’e gitmedi. Bu şaşırtıcı davranışın nedenleri türlü anılar ve yayınlarda şöyle belirtilmektedir: Atatürk, Ankara’ya vardığı günün gecesi Çankaya’da, Bakanlar Kurulu ile Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı’nın da bulunduğu yemekte, Nyon Sözleşmesi’nin ve Ek Antlaşma’daki bazı hükümlerin ve özellikle Fransız ve İngiliz donanması emrine savaş gemisi vermenin Türkiye’yi savaşa sürüklemek tehlikesi gösterdiğini, bu hükümlerin iyice incelenmeden sözleşmelerin imzalanmasında acele edildiğini söylemiş, sonra sözü Ankara Bira Fabrikası’nın genişletilmesine getirmiş. Tarım Bakanlığı’nın da bu işte anlayışsızlık gösterdiğini belirtmiş ve tarım işlerinin yürütülmesindeki aksaklığı söz konusu ederek genellikle tarım işlerinin iyi yürütülmediğine dikkati çekmiş ve bu eleştirileriyle Tarım Bakanı’ndan hoşnut olmadığını anlatmış. Atatürk’ün bu eleştirilerine sinirlenen Başbakan İsmet İnönü, kendisi ile görüşülmeden olup bittilerle bakanların değiştirilmesinin gelenek haline getirildiğini belirterek bunun doğru olmadığını, artık böyle davranışlara razı olamayacağını anlatmak istemiş ve önemli memleket meselelerinin içkili yemek sofralarında halledilip karara bağlanamayacağını söylemiş. Bu sözlere çok kızan Atatürk de, sofradan kalkıp odasına çekilmiş.

Sebep ne olursa olsun, kesin gerçek şu idi ki: 17 Eylül 1937 günü gecesi Cumhurbaşkanı Atatürk ile Başbakan İnönü arasında şiddetli bir tartışma olmuştu ve Atatürk de bu tartışmanın yarattığı kızgınlıkla Meclis’e gitmemişti. (F. Kandemir, Siyasi Dargınlıklar: 6/23 – 26; M. Leventoğlu, Atatürk Yürürken: 59, 63 – 65; H. Uran, Hatıralarım: 302 -303)

(Atatürk’ün Nöbet Defteri’ne göre de olaylar şöyle gelişmiştir: Atatürk, 18 Eylül 1937 günü saat 13:00’te uyanmış, saat 17:00’ye kadar Köşk’ten çıkmamış, Başbakan İsmet İnönü’yü kabul ederek görüşmüş, saat 17:00’de Keçiören’e ve Çubuk Barajı’na gitmiş, gezmiş ve dönüşte Meclis’e uğramışsa da toplantının bittiğini görmüştür.)

Atatürk’ün bulunmadığı toplantıda Nyon Antlaşması konusundaki ilk konuşmayı Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı Gaziantep Mebusu Numan Menemencioğlu yapmış ve durumu şöyle açıklamıştı.

“On dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar korsanlık ve piratlık (deniz hırsızlığı, deniz haydutluğu, korsanlık) olayları açık denizlerde güvenliği bozmuş ve uygarlığın insanlar arasında ortak mal olduğu düşüncesiyle

insanlar arasındaki bağların en iyileri olan açık denizlerdeki yolların saldırı olaylarından temizlenmesi kesin bir ihtiyaç olmuştu. Böylece, 1856'da Paris Antlaşması ile korsanlığın ortadan kaldırıldığı teyit edilmiş ve piratlığın yasaklanması devletler genel hukuku kuralı olarak kabullenilmiş ve uygulama her devletin kendine bırakılmıştı. O günden beri uygulanan bu anlaşma hükümleri ile, barış zamanlarında denizleri, piratlık (korsanlık) denilen ortaçağ saldırılarından kurtarmıştır. Ancak, bazı barış zamanlarında da öyle fiili savaş davranışları olur ki, bunlar piratlığın bütün niteliklerini göstermedikleri halde sonuçları bakımından aynı zararları doğururlar ve devletleri koruma tedbirleri almaya, bu davranışları piratlık saymaya yöneltir ve zorlarlar.

1873 yılında, bugünkü olaylara benzer bir olayla karşılaşılmıştı. Yine İspanya'daki bir ayaklanma nedeniyle açık deniz güvenliğini tehdit eden olaylar cereyan etmiş ve devletleri bunları yapanlara karşı piratlık hükümlerini uygulama zorunda bırakmıştır.

Bugün de, bir yıldan çok zamandan beri İspanya'da cereyan eden kanlı olaylar hepimizin üzüntü ile izlediğimiz çok acıklı bir duruma gelmiştir. İşte bu İspanya İç Savaşı, son aylarda, Akdeniz'deki ticaret gemilerinin güvenliği ve korunmaları sorununu da ortaya çıkardı. Bir aydan az bir zamanda, Akdeniz'in batısından Çanakkale Boğazı'nın ağzına kadar, türlü noktalarda ve türlü devletlerin bayraklarını taşıyan ticaret gemilerinin insanlık dışı bir şekilde torpillenmesi, bu konuda ortak tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır.

Bu ihtiyaçla, İngiltere ve Fransa hükümetleri, ilgili devletleri bir toplantıya çağırdılar. Altı Akdeniz ve üç Karadeniz devletinin delegeleri 10 Eylül 1937'de Cenevre yakındaki Nyon şehrinde toplandılar. Görüşme konusu, kimliğini bildirmeden savaş hareketlerinde bulunan ve bu hareketleri uluslararası usullere aykırı olarak yani insanlık dışı yapan denizaltı gemilerinin, İspanya'da mücadele halinde bulunan taraflardan başka devletlere ait ticaret gemilerine saldırmalarına engel olacak tedbirleri almaktı. Alınacak tedbirlerin temeli de, bu gibi denizaltıları pirate sayarak haklarında korsanlık hükümlerini uygulamaktı.

Nyon Konferansı, bu nokta üzerinde dururken, dayanağını, devletler hukuku prensiplerinde, geçmişteki örnek olaylarda, 1930 tarihli Sözleşme'nin 1936'da pekiştirilen hükümlerinde ve aynı zamanda

imzalanan Proseverbal hükümlerinde buldu. Yüksek Meclis'inizce 3227 sayılı kanunla onaylanan 1936 Londra Proseverbali, denizaltı gemilerinin bazı insancıl tedbirleri almadan ticaret gemilerini batıramayacağı, bu konuda deniz üstü gemilerinin bağlı olduğu hükümlere uyması gerektiği kuralını pekiştirmişti.

Nyon Konferansı, İspanya Olayı'ndan ötürü savaşın varlığını kabul etmemek ve İspanya'da mücadele halinde bulunan taraflara savaşçı hukuku tanımamakla beraber, Londra Antlaşmaları'ndaki esasların bu piratlık davranışlarına karşı alınması her devletin yetkisinde olan tedbirlerle dengeli olarak ve İspanya içişlerine karışmama prensibini, İspanya'da mücadele etmekte olanlardan başka devletlere ait gemilerin korunmasını sağlayacak usullere dayatarak tespit ve kabul etti.

14 Eylül 1937'de Türkiye Delegesi Dışişleri Bakanı Dr. Aras'ın da imzaladığı Nyon Antlaşması, piratlık olaylarına karşı sözleşenlerin birlik halindeki davranışlarını sağlayan birkaç prensip maddesinden sonra alınacak tedbirlerin fiili olarak nasıl yürütüleceklerini gösteren hükümleri içinde toplamaktadır.

Süre ile sınırlandırılmış olmayan bu antlaşma, her bağıtçı devletin bir ay önceden haber vererek çekilebilmesini öngörmekte ve o takdirde öteki bağıtçılar da, bu çekilme gününden önce haber vermek şartı ile, aynı zamanda bağlantılarına son vermek hakkını tanımaktadır.

Nyon Antlaşması'nın 8. maddesi gereğince, bu antlaşmanın uluslararası bağıtçılardan hiçbirini bozmamakta olduğunu da ayrıca belirtmek isterim.

Nyon Antlaşması'nda yer bulmamış olan bazı noktalar da Ek Antlaşma ile tespit ve kabul edildi. Bu antlaşma ile, deniz üstü gemileriyle uçakların saldırıları da piratlığın kapsamına alındı."

Başbakan İsmet İnönü'nün açıklaması da şöyle olmuştu:

"Nyon Anlaşması, Akdeniz'deki korsanlığa karşı, bağıtçı devletlerin maddi ve manevi bakımdan beraberliğini ve işbirliğini anlatır. Akdeniz ve Karadeniz devletleri bağıtçılar arasındadırlar. Çağrıda bulunan devletlerin, çağrıyı kabul etmeyen devletlere karşı üzüntülerini bildirmeleri hem bizim duygularımızı yansıtmış, hem de çağrıyı yapan devletlerin geniş bir anlaşma sağlama konusundaki isteklerinin samimi olduğu kanısını

pekiştirmiştir. Korsanlığa karşı mücadele etmek için anlaşmaya varılması öyle masum bir olaydır ki, normal zamanlarda çok dikkat çekici değildir. Fakat Nyon Anlaşması'nın genel dikkati ve titizliği üzerinde toplaması, yapıldığı zamandaki gergin ve nâzik şartlardan ötürüdür.

İspanya Meselesi uzadıkça tarafların ve taraf oldukları sanılanların birbirlerinden korkuları da artıyor. İspanya olayı sona erinceye kadar Avrupa'nın bunalımlar geçireceği anlaşılıyor. Korsan denizaltıların çabaları, bize bu bunalımların en şiddetlisini gösterdi. Fransa ile İngiltere'nin çağrısındaki ve Nyon Anlaşması'ndaki kararlılık ve geniş anlaşma isteği gergin ve azgın durumu barış yoluna çevirmeyi başarmıştır. Bunu görmek Avrupa'ya nefes aldırmıştır.

Akdeniz'de ve Avrupa'da bir savaş patlamasını biz Türkler, büyük bir kötülük sayıyoruz. Türkiye'nin doğrudan doğruya ve ilk planda söz konusu olmadığı meselelerde dehşetten söz edilmesi, bir Avrupa savaşını bütün insanlar için felaket saydığımızdandır. Bugünkü araçlar önünde, yarım avuçluk kadar bir yer kalan Avrupa'nın tüm uygarlığı, yeni bir patlamada küller altına gömülebilir. Bu ülkenin sorumlu bir görevlisi ve uluslararası ilişkilerde insanların ortak mutluluğuna inanmış bir insan olarak savaşa engel olmak için elimizden geleni yapmak zorunda olduğumuzu sanıyoruz.

Kaldı ki, Nyon Anlaşmasındaki korsanlığa karşı mücadele düşüncesi, konferansa katılmayan ülkelerin hiçbiri tarafından da eleştirilmemiştir. Politik anlaşmazlıkların sonucu olan itirazlarda bile korsanlığı uygun görecek ve destekleyecek bir söz işitilmemiştir. Bu genel anlayışın da göstermesi gerekir ki, bu antlaşma, tabii ve meşru bir savunmayı anlatmaktadır. Türkiye, antlaşmanın dışında kalan devletlerin ve geniş ülkelerin de bu antlaşma içerisinde toplanmasını diler. Hükümet, Nyon Antlaşması'nı, hiçbir devlete karşı olmayan bir meşru savunma aracı sayarak Büyük Meclis'in onayına sunar." (Zabıt Ceridesi: 18 Eylül 1937)

Kanun tasarısına ve hükümet adına yapılan açıklamalara karşı çıkan olmadı. Oylamaya geçildi ve birinci maddesinde "İspanya'da mücadele halinde bulunan taraflardan hiçbirine ait olmayan ticaret gemilerine, denizaltı gemileri tarafından İspanya Anlaşmazlığı nedeniyle Akdeniz'de yapılan korsanlıklara karşı alınacak ortak tedbirler hakkında Nyon'da 14 Eylül 1937'de Türkiye, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Bulgaristan, Mısır, Fransa, Yunanistan, Romanya, Sovyetler Birliği ve

Yugoslavya arasında imza olunan anlaşma ile buna ek ve deniz üstü gemileri ile hava kuvvetlerinin korsanlıklarına karşı tedbirleri içine almış olarak 17 Eylül 1937’de aynı devletler arasında yapılan ve Nyon Antlaşması’nın tamamlayıcı parçası olan Ek Antlaşma kabul edilmiş ve onaylanmıştır” diyen 3266 sayılı kanun, oylamada hazır bulunan büyük çoğunluğunun oybirliği ile kabul edildi.

Sonra da, Nyon Antlaşması’nın amacı ve yükümlülük sınırı içinde kalmak şartı ile anlaşmalar yapmak için hükümete yetki verilmesi hakkındaki tasarı 3267 sayı ile kanunlaştırıldı.

Celâl Bayar'ın Başbakanlığı

1937 yılının bütçe görüşmelerinde ekonominin genel politikası ve gelişmeleri üzerinde ilgi çekici konuşmalar olmuştu...

Urfa Mebusu Fuat Gökbudak - Türkiye'nin otuz yıllık ekonomik durumunu üç bölümde özetlemek yararlıdır:

1) Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulmak istenen ulusal ekonomi sistemi,

2) Mütâreke dönemindeki bunalım,

3) Cumhuriyetin doğurduğu yeni ulusal ekonomi.

Mutlakıyetten meşrutiyete geçerken Türkiye, yabancı ülkelerin ekonomik tekeli altında ezilmiş bir durumda idi. Bankalar, büyük ithalat ve ihracat firmaları, büyük kapitallerin çevirdikleri spekülasyonlar hep yabancıların elinde idi. Türk aydınından Türk köylüsüne kadar herkes, yabancıların sadık tüketicileri durumundaydı. Aristokrat topluluk, ayakkabılarını Viyana'dan, elbiselerini Londra'dan getiriyorlardı. Türk köylüsü de, örgütlerini Anadolu'nun en uzak köşelerine kadar sokmuş bulunan yabancı aracıların rolleriyle âdeta ilkel, mübadele sistemine zorlanmışlardı. Mesela, buğdayını verip alacasını alır, yapağısını ve tiftiğini verip kahvesini, şekerini alırdı. Köylü, ürününün kendine kaça mal olduğunu bilmediği gibi, ihtiyacı olan eşyaların gerçek değerini de bilmediğinden aradaki yabancı komisyoncuların oyunbazlıklarına yenilirdi Memlekette iç piyasalar kurulmamıştı, alış verişler yabancıların ezici otoriteleri altında idi. Bütün ürünlerimiz hep bu sistemle dış piyasalara satılırdı. Yerli üreticiler mallarının kime ve kaça satıldığını hiç bilmezdi. Yani bundan 25-30 yıl önceki durum, insanların ilkel çağlarındaki durum gibi idi. Ekim alanları, maliyet fiyatları, taşıma, antrepo ve ambalaj işleri bilinmezdi. İsteğe ve sunuşa göre doğan fiyat dalgalanmaları, madenlerin türlere ve tiplere göre standardizasyonu ve kısacası öteki ülkelerce bilinen ekonomik koşulların hiçbiri bilinmezdi. Meşrutiyet Devrimi ile iktidara gelenler, bu bilinmeyen ulusal ekonomiyi uyandırmak için bazı ataklar yapmak istemişlerdi. İlk ulusal ekonomi sistemi böylece doğmuş ve fakat ne yazık ki Mütâreke dönemine kadar olumlu, ölçülü ve çağdaş usullere uygun hiçbir gelişme ve

ilerleme ve aşama göstermemişti. Bu başarısızlıkta birçok politik ve sosyal etkenlerin bulunduğu da inkâr edilemez.

Meşrutiyet döneminin bilimsel, ölçülü ve olumlu sonuçlar vermeye elverişli bazı eksik davranışları ise, Mütâreke dönemine geçilirken şiddetli bir tepki doğurarak, o zamana kadar atılmış bütün adımları da geriletmiş, yarım yamalak bağlanan bütün bağları çözmüş, eksik gereçlerle meydana getirilen bütün kuruluşları yıkmış ve ulusal ekonomi, yabancı istilaların yok edici atılışları ile kaplanmış bulunuyordu. Öyle ki, Boğazlar'ın açılmasından sonra İstanbul ve İzmir gibi merkezlere yapılan ithalat akınları, sanki boş bir havuza yüzlerce kaynaktan akıtılan sular gibi akılları şaşırtan bir saldırı şeklini almıştı. Bu saldırı, ulusal ekonomiyi temelinden sökecek kadar güçlü ve yıkıcı idi. İstanbul'un nüfusu birdenbire artmaya başlamış, yabancı kuruluşlar ve ticaret evleriyle dolmaya başlayan bu en nazik piyasamıza Kaliforniya şeftalilerinden tutunuz da Güney Amerika ülkelerinin sebze, meyve ve konservelerine kadar her şey girmeye başlamıştı. Ve bu korkunç istila karşısında memleket, zaten politik bağımsızlığını yitirmek tehlikesine uğrarken, ekonomik bağımsızlığını da aynı tehlikenin karşısında bırakmıştı. Bu dönemde yiten ulusal zenginlik, yabancı ülkelere kaçan altın ve değerli eşya stokları, mevcut ulusal zenginliğin yarısından çoktu.

Türk'e politik bağımsızlığını veren Atatürk ve onun devrimleri, ülkenin kan damarları olan ulusal ekonomi organizasyonuna da yeni ve taze kan vererek memleketi bu büyük tehlikeden kurtarmış ve gerçek ulusal ekonominin temellerini atmış, İsmet İnönü de Lozan'da bu temeller üzerine ulusal ekonominin planlı yapısını kurmuştur. O günden bu yana yapılan işlerle ulusal ekonomi uluslararası bir önem ve yer kazandı. Celâl Bayar'ın iş başına gelmesinden sonra yapılan işlere şöyle bir göz atarsak kısa bir zamanda atılan adımların, alınan mesafelerin yıllarca elde edilemeyecek kadar büyük ve ölçülü olduğunu açıkça görürüz. Gerçekten de bugün,

1) İç piyasalar kurulmaya başlanmıştır;

2) Üretim işleri günün tekniğine göre organize edilmektedir;

3) İç piyasalarda fiyatlar, fiyat dalgalanmaları ve etkenleri günü gününe izlenerek ülke içindeki fiyat standardizasyonları için gerekli temelli adımlar atılmıştır;

4) Üretim maddelerinin tiplere ayrılması, ambalaj işleri, tüketici ülkelerin bünyelerine uyacak şekilde üretim, hazırlık ve yapım işleri için gerekli bütün koşulların kurulmasına başlanmıştır;

5) Üretici, bir tür sömürülme hastalığından kurtarılmış, alıcı ile satıcı arasındaki parazitler memnunluk verici derecede ortadan kaldırılmıştır;

6) Ulusal varlık değerlendirilmiş, maliyet fiyatlarının ne demek olduğu üreticiye öğretilmeye başlanmış, üretimde en önemli esaslardan biri olan ‘rakip üretim maliyet fiyatlarına denk bir sınıra ulaşmak’ kuralının temelleri atılmıştır;

7) Dış ticaret örgütlenmeye başlamış, türlü ülkelere gönderilen ekonomik kuruluşlarımız aracılığı ile uluslararası ticarette yıllardan beri boş duran yerimize sahip olunmuştur;

8) Yabancı ülkelerle yapılan ticaret sözleşmelerinde ve ekonomik anlaşmalarda mütekabiliyet (karşılıklı yükümlülük) esasları sağlanmış, memleketin ekonomik bağımsızlığı tamamen kurtarılmıştır;

9) Milli Sanayi kurulmuş, iş ve işçilik sorunu çözülmüş, ekonomik organizasyon için gereken temeller atılmıştır.

Büyük Devrim’in büyük sonuçlarından biri de ekonomik kalkınmada uluslararası yerimizi almak olmuştur. Uygar ülkelerin meydana getirdikleri ekonomik düzen birliğinin dışında kalan her ulusun ekonomik bağımsızlığına sahip olmadığı hepimizce bilinir.

Politik bağımsızlık, kuşkusuz ki, ekonomik bağımsızlık ile el ele verip layık olduğu yeri almak zorundadır. Bunun içindir ki, her ülke, bir yandan ekonomik güçlendirmeye uğraşırken öte yandan da ekonomik ilişkileri göz önünde tutarak ekonomik topluluktan bir adım ayrılmamak olanağını tüm gücü ile aramaktadır. İsmet İnönü Hükümeti’nin uluslararası olduğu kadar, Balkan devletleri arası politik ilişkileri de ekonomik ilişki bağlarıyla güçlendirmekte olduğunu memnunlukla görmekteyiz.

Bunun sonucudur ki, Ekonomi Bakanlığı’nın dış ticarete vermiş olduğu önem tamamıyla yerinde ve son günlerde almış olduğu sonuçlar da memnunluk verici bulunmaktadır. Gerçekten de, Ekonomi Bakanlığı’nın dış ticaret işlerini organize eden esaslı programı, uygulama alanında ufak tefek

aksamalar yapmakla beraber, sonuç bakımından oldukça yararlı davranışlar göstermiş bulunmaktadır. 1934 yılında kurulmuş olan Türkofis servisleri, o günden önce esaslı bir surette güçlendirilip geliştirilmiş olması gereken birçok iş ve ilişkileri organize etmiştir denebilir. Mesela, ‘uluslararası ticaret ilişkileri’, ‘dış ticaret organizasyonu’, ‘takas işleri’, ‘kontenjan işleri’ gibi konular üzerinde başka ülkelere göre daha az harcama ile ve daha az elemanla başarılar elde edilmiştir. Bu örgütün en yararlı çalışmalarından bazılarını belirtmek gerekirse, dış ticaret işleriyle yakından ilgili olan standardizasyon anlayış ve tekniğini kurmuş olduğunu söyleyebiliriz.

Burada söylemek istediğim önemli bir nokta şudur ki, yayın ve propaganda işleri daha çok akademik niteliktedir. Bence yayın ve propagandalar aynı zamanda pratikteki insanların bilgilerini de güçlendirecek ve teşvik edecek nitelikte olmalıdır. Bunun gibi, gerçekten çok yerinde olarak kurduğumuz sergilerin uluslararası değerde olduğu kadar, iç propaganda bakımından da verimli olmasını, memleket içi sergilerin çoğaltılmasını ve böylece halkın görgüsünün arttırılmasını dilerim.

Afyon Mebusu Berç Türker - Sayın Ekonomi Bakanı Celâl Bayar iş başına geldiğinden beri, hiç inkâr edilemez ki, memleketimizde ekonomik işlere, sanayiye, madenciliğe, denizciliğe ait işler örneği görülmemiş bir surette canlandırılmıştır. Sayın Başbakan’ın direktiflerini izleyen Ekonomi Bakanı, toprak altındaki zenginliklerden ve denizdeki ürünlerden yurdu yararlandırmak için gereken her şeyi yapıyor. Özellikle kömür ve demir işlerine olağanüstü önem veriliyor. Ereğli Kömür Şirketi’nin satın alınması ülkemiz için bir ekonomik zaferdir.

Deniz ticaretini canlandırmak için eskimiş gemilerimizin yerine modern gemiler ısmarlanmıştır. Ticaret kuralları dürüst temeller üzerine kuruluyor. Banka işlemleri düzen altına alınıyor. Ticaretin gelişmesine engel olan ve pratik değeri bulunmayan kontenjan usulü kaldırılmış ve genel ithalat rejimi yani ticaret dengesi usulü ihdas edilmiştir. İthalat serbest oluyor. Fakat iç dengeye bağlanıyor. Bu konuda gümrük tarifeleri de gözden geçirilmelidir.

İngiliz iş adamlarının memleketimizle ilgilenmeleri, Karabük’teki Çelik Fabrikası’nın açılması, Hollandalıların memleketimizle iş yapmak istemeleri ve bize kredi açmaları Cumhuriyet Türkiyesi’nin, dış politikada olduğu gibi, ekonomik ve finansal alanlarda da başarı elde ettiğini büyük

bir sevinçle göstermektedir. Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları'nın kurulması yalnız milli savunmayı ilgilendirmez. Ekonomik bakımdan da çok değerli ve anlamlıdır. Yabancı memleketlerden, çok yıllardan beri aldığımız savaş gereçleri için harcadığımız paralar, artık memleketimizde kalacaktır.

Ülkemizi yarı sömürge durumundan kurtarmak için İsmet İnönü Hükümeti bir Sanayi Programı uygulayarak sanayi hayatının başlamasına yardım etti ve ediyor. Sanayii teşvik için birçok eşyanın gümrük resimleri arttırıldı, bazı sanayideki vergi ve resimler de kaldırıldı. Evvelce de türlü yerlerde fabrikalar kurulmuş, atölyeler açılmıştı ama planlı ve programlı yapılmadıkları için gereksiz harcamalara sebep olmuş, bazıları zarar etmişlerdi. Malları müşteri bulamamıştı. Şeker sanayii ağır borçlar altına girdi ve hükümetin yardımına muhtaç oldu. Bu nedenle İzmit'te açılan kağıt fabrikasının işletilmesinde uyanık olmalıyız. İngilizlerin kırk yıl önce Beykoz'da açtıkları kağıt fabrikası yürümemişti. İnanıyorum ki, Sayın Ekonomi Bakanı deneme dönemindeki sürprizlere kapılmamak için tedbirler almıştır. Çünkü biz şimdi deneme döneminden olgunlaşma dönemine giriyoruz. Kontrolsüz yürümek ise memleketi zarara sokar. Sayın Ekonomi Bakanı uyumak bilmeyen bir kaptan gibi çalışır. Bundan ötürü sanayi ve öteki 'entreprise'leri (ekonomik teşebbüs ve müesseseleri) kontrol edebilmek için gerekli tedbirleri almış olmalıdır. Sevinçle işittim ki, çok yakın bir zamanda ve Sayın Ekonomi Bakanı'nın gayretiyle gemilerimizi biz yapacağız, tersanelerimizi modern esaslarla işleteceğiz. Bu çok geniş çaptaki işleri dirije etmek (yönetmek) için Türk uzmanları yetiştirmeliyiz. Eğer Türk uzmanlarımız varsa, yabancılara verdiğimiz paraları onlara verelim. Özetle diyeceğim ki, Ekonomi Bakanlığı'nın yüklendiği çok önemli işlerden söz ederken karamsarlığa kapılmadım. Çünkü, her Türk yurttaşı gibi, ulusal kalkınmamızı gördükçe göğsüm kabarıyor.

Sivas Mebusu Şemsettin Günaltay - Ekonomik davranışlarımızı ve çalışmalarımızı incelediğimiz zaman, teşekkürle söylemek gerekir ki, son yıllarda tam anlamıyla bilimsel ve kapsamlı bir ilerleme yolundayız. Memleketin geleceği, ekonomik gelişimi bakımından çok ümit verici bir durumdadır. Büyük işlerde, Ekonomi Bakanlığı gerçekten göğsümüzü kabartacak derecede bilimsel ve teknik esaslara dayanan bir doğrultudadır. Buna şüphe yoktur. Hayat pahalılığı ile uğraşma görev ve yetkisi de Ekonomi Bakanlığı'na verilmelidir. Belediyeler bu işi yapamazlar.

Ekonomi Bakanı Celâl Bayar - Türlü kuruluşların denetimlerinin aynı olmadığı söylendi, doğrudur. Fakat böyle olması, işin ve prensibin tabii bir evolüsyonu (evrimi) sonucudur. Konu şöyle ele alınabilir: Devlet sermayesiyle kurulan mali müesseselerin Sayıştay denetimine bağlanması gerekli midir, değil midir? Bu denetimin şekli ne olmalıdır? Şunu hemen açıklamak isterim ki, Ekonomi Bakanlığı, kurduğu ve kuracağı örgütlerin denetimsiz olması iddiasında değildir. En şiddetli denetimi herkesten önce ben isterim. Fakat bu denetim, resmi dairelerin dar, sıkı, formalite dolu denetimi gibi olmamalıdır. Ticari ya da sınai bir kuruluşun en önemli noktası olan inisiyatif, hızlı karar, her işin bünyesindeki özelliklere ve gereklere uygunluk gibi iş tekniği gereklerini göz önünde tutan bir tarzda yapılmalıdır. Ben, bütün devletlerin Sayıştay'a ait usullerini, devlet sermayesiyle kurulmuş ticaret örgütlerinin nasıl yönetildiklerini ve denetimlerine ait yasaları, tüzükleri ve usulleri toplattım. Bütün devletler, gerek ulusal korunma bakımından, gerek çatışan menfaatleri uzlaştırma bakımından devletin denetimini ve düzenciliğini zorunlu görüyorlar. Bizim çoktan beri devletçe yaptığımız kuruluşları Fransızlar daha yeni etatize etmeye (devletleştirmeye) başlamışlardır. Liberalizmin beşiği olan İngiltere'de de, devletin meydana getirdiği sınai, ticari, mali kuruluşların her biri bünye ve özelliklerine uygun ayrı şekillerde denetlenir. Amerika'dan da örnekler verebilirim. Bu kuruluşların tekniğine göre denetimleri kendiliğinden ana bünyelerinde vardır, otomatikman işlemektedir. Benim istediğim şudur. Şu ya da bu memleketten örnekler vermeye çalışmak gerekmez. Onları ben de biliyorum, her bakımdan konuşabilirim. Fakat hepsi bir yana, En Büyüğümüz'ün dediği gibi, 'Biz bize benzeriz.' Bunun aynası da Büyük Parti'mizin programıdır. Bir rejimden ötekine geçmiş bulunuyoruz. Sürekli evrim içinde yaşayan bir toplumun kişileri olarak olayları ve gerçekleri göz önünde tutmak zorundayız. Parti'min programında şu direktif vardır: 'Kapitalinin çoğu ya da tümü devletin olan endüstriyel kurumların finansal kontrolleri, tecimsel olan özlüklerinin gereğine uygun surette düzenlenecektir. Rasyonel çalışmaya önem vereceğiz.' Bu esaslar içinde denetim yollarını incelemek ve tespit etmek üzereyiz.

Maden işlerinde, özel teşebbüs zaten çok zayıf durumdadır. Bence Türkiye'nin maden serveti her bakımdan, devletçiliğin en doğal ve zorunlu ve aynı derecede en büyük ve en önemli bir çalışma konusudur. Benim özel

prensibim ve kanım budur. Bu prensibin, ‘tüm madenleri devlet eline alalım ve yasalarımızı da ona göre düzeltelim’ demek olmadığını da ayrıca açıklamak gerekmez. Fakat biz, memleketin maden zenginliklerini birer birer anlamak için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nü kurduk. Bu Kurum’un bulduğu madenler, işletilmek üzere hemen Etibank’a veriliyor.

Deniz taşıyıcılığında armatörlerimizin memleket ihtiyacını karşılayabileceklerini sanmıyorum. Hükümetin bu işi ele alması gerekir ve almıştır. Her yandaki liman ihtiyacımız açık ve kesindir. Bunun için bir genel program yapılması çalışmalarına başlanmıştır.

Memleketin ekonomisini donatmadan önce, bütün perakende satışların denetimine kalkışmak, bilemiyorum ne dereceye kadar mümkün olur, hatta ne dereceye kadar yararlı olur? Bu, çok karışık ve büyük bir iştir. Gerçekten memlekette üretimin az ve dıştan gelmesi zor olduğu zamanlarda fiyat tespit ederek denetimde bulunmak, çok defa kendi kendine ticari ve iktisadi nedenlerle düzelebilecek kötü bir durumu konsolide etmek (temelleştirmek) demektir. Bu tür denetim Genel Savaş’ın en şiddetli zamanlarında askeri mahkemelere dayanılarak yapılmak istendiği zaman bile başarısızlıkla sonuçlanmıştır. O halde fiyatları denetlerken zordan ve kanundan çok, ekonomik prensiplere ve gereklere dayanmak daha doğru bir iş olur. Bu durumda bugün yapılacak iş gümrük tarifeleri üzerinde durmaktır. Hem memlekette kurulmasını ve gelişmesini istediğimiz endüstriyi zedelemeyecek, hem de tüketiciyi ezmeyecek bir vergi koymaktır.

Bir malın fiyatını ucuzlatmak için yapılacak incelemenin, o malın fiyatına vücut veren bütün elemanların üzerinde yapılması gerekir. Dışarıdan getirilen bazı maddelerin bizim memleketimize geldikleri andaki fiyatı ile, üretildikleri memleket marşesindeki (pazarındaki) fiyatları arasında fark olur, yani ‘damping’den söz etmek istiyorum. Mantık bakımından orada daha ucuz olması gereken malların, yerinde daha pahalı olduğunu görürsünüz. Bizim de maden kömürü ihracatında izlediğimiz politika budur.

Çimentonun doğuda kullanılamayacak kadar pahalı olmasının sebebi taşınmasındaki pahalılıktır. Bunun için Sivas’ta bir çimento fabrikası kurma hazırlıklarımızı tamamladık.

Dünyanın genel politikası gereği, yerli pamuk ipliklerine karşı aşırı istek olunca, spekülasyon hevesiyle stoklar yapılmaya başlandı. Bununla

mücadele için, kazanç amacı gütmemek kayıt ve şartıyla bu ipliklerin ithali ve piyasaya çıkarılması ve satışının düzenlenmesi görevini, tarafsız kalabilecek bir kuruluş olarak Uyuşturucu Maddeler Tekeli'ne verdim. Fakat yine bazı zorluklar çıktı. Sonunda vergiyi son derece azalttık ve ithalini serbest bıraktık. Bir yandan da Sümerbank fabrikalarına, mümkün olduğu kadar çok iplik yapıp piyasaya dökmeleri için emir verdim.

'Devalüasyon'dan bazı tüccarların zarara girdikleri konusuna gelince... Frank devalüe olduktan sonra onun peşinden giden birkaç paranın da değerleri düşürüldü. Yolladıkları ya da yüklettikleri malların bedellerinin ödenmesi devalüasyon gününden sonraya düşmüş olan tüccarlarımız, devalüasyon oranlarına eşit bir zararla karşılaştılar. Bundan ötürü hükümetten bir şey istemeye hakları yoktu. Bununla beraber tüccarlarımızın kendi ellerinde olmadan düştükleri bu zararlarını gidermeyi milli ticaret bakımından görev savdık. Merkez Bankası'nın devalüe paralardan dogma kârından tüccarların zararlarını gidermeye karar verdik. Görevli komisyon, çalışmalarını bitirmek üzeredir.

1936 yılı bizim için yeni bir sınav yılı olmuştur. 1935 ve öteki yıllara göre, 1936 yılındaki değer, yani fiyat farkı %12,28 lehtedir. Üretim, geçen yıla göre % 10 daha fazladır.

Bu arada, Almanya ile gelişen ticaretimiz nedeniyle düşünülebilir ki, acaba biz bütün ihracatımızı bir memlekete mi yönelttik?.. Kesin olan şudur ki, Almanya bizden en çok mal alan memlekettir. Fakat ihracatımızın arttığı tek memleket Almanya değildir. İngiltere'ye, Amerika'ya, Hollanda'ya, İsviçre'ye olan ihracatımız da artmıştır. Almanya'ya yaptığımız ihracat ise, savaştan önceki normal sayıya varmıştır. Biz her ülkeye ihracatımızı arttırmaya uğraşıyoruz ama bu Almanya'ya olan ihracatımızı azaltmamızı gerektirmez. İhracatımızı, üretimi çoğaltarak ve organize ederek arttıracağız. Bugün Merkez Bankası'nda bulunan 27 milyon lira kadar bloke para, kapımızda mal almak için bekleyen müşterinin peşin parasıdır.

Memleketimizdeki hayat pahalılığı nedenlerinden biri de, ulusal ekonomi ve ulusal korunma bakımlarından aldığımız tedbirlerdir. Bunu cesaretle ve hükümet adına söylüyorum. Fakat şimdi öyle bir etaba (aşama dönemine) vardık ki, bunlardan bazılarından vazgeçebiliriz ve bunu da ulusal ekonomimizin gereği olarak yaparız. Nitekim, kontenjan sistemine son vermek kararını almış bulunuyoruz.

Yaptığımız incelemeler sonunda vardığımız sonuçların ana hatları şunlardır: Bazı maddelerin gümrük resmini yükseltmek, bazısınınkini indirmek, ulusal üretimin korunması bakımından gerekirse tedbir olacak bir mekanizma kurmak.

Biliyorsunuz, Kliring (Clearing) Sözleşmesi bir tür, mal alım ve satımına ait hesab-ı cari demektir. Bugün Türkiye ithalat ve ihracatının ortalama % 90'ı Kliring Sözleşmesi ile bağlı olduğumuz memleketlerle yapılmaktadır. Bugün yürürlükteki genel ithalat rejimine göre, ister döviz paylı, isterse yüzde yüz Kliring ya da benzeri anlaşmalı memleketler, ancak sözleşmelerine bağlı listeler ve genel rejimimizin verdiği imkânlar içinde memleketimize ithalat yapabilirler. Yürürlüğe konmak istenen yeni rejim de, şimdiki rejimin yukarıdaki ana strüktürünü bozmayacaktır. Yani, döviz payı verecek memleketler sınırsızca ve her istediklerini memlekete ithal edebilecekler, döviz payı vermeyen Kliring'li memleketler sadece sözleşmelerine bağlı konvansiyonel listelerindeki malları ithal edeceklerdir. Aktif olduğumuz memleketler döviz paylı Kliringler gibi işlem görecek, pasif olduğumuz memleketler ise ancak belli bir listeye göre ithalat yapabileceklerdir.

Endüstri politikamız, önce ilk maddesi içeride olan sanayiye dayanıyor. Hatta hazırlamakta olduğumuz Sanayii Teşvik Kanunu'nda bunu şart koştuk.

İşçinin işine sıkı bir surette bağlanmamış olması endüstri için büyük bir tehlike olabilir, özellikle Zonguldak Kömür İşletmesi randımanlarının düşük olma sebeplerinden birisi budur. Bunun için tedbirlerimiz vardır. Fabrikalarımızın çevrelerinde sağlık şartlı ve rahatlıkla kalacakları evler yapmak, okutmak, sağlıklarını göz altında bulundurmak, yani köyde aradığını fabrika çevresine getirmek. Bu, maliyetleri yükseltecektir fakat bunların öyle sosyal yararları vardır ki, ileride fabrikalarımızın kalifiye işçi sahibi olmaları ve bir işçi jenerasyonu yetiştirmeleri bakımından bu harcamaları seve seve yapmalıyız. Bunu yapmak kararındayız ve bu doğrultudayız. Böylece bir gün sadece milli pazar için değil, dış memleket pazarları için de mal yapacak duruma geleceğiz. Bu bakımdan da işçi konusu ile önemle meşgul olmalıyız. Memleketimiz, türlü üretimi ve ilk maddeleriyle büyük bir sanayi memleketi olabilir ve olacaktır.

Bizim, ve Partimizin gözünde sınıf ayrılığı olmadığı gibi, il ayrılığı da yoktur. Bütün Türkiye bir bütündür. Her köşesi ve her karışı ayrı ayrı her birimizin öz ve ana toprağıdır. İlkel insanlara özgü olan rejiyonalist (bölgesel) vatanseverlik gibi, rejiyonalist hareketleri de şiddetle reddederiz. Biz bir bütün halinde, hiçbir bakımdan ayrılmaz, ayrılamaz, parçalanmaz ve parçalanamaz bir vatan biliyoruz: Türkiye. Tek düzen ana menfaat biliyoruz: Milli ekonomi menfaati. (Zabıt Ceridesi: 26 Mayıs 1937)

İki gün sonraki konuşmasında ise başka konulara da değinen Ekonomi Bakanı Celal Bayar şunları söylüyordu:

“... Tekrar ediyorum, devlet sermayesiyle kurulan ticari, sınai ve mali kurumların kontrolündeki temel kılavuzumuz, Parti’mizin, böyle kuruluşların mali ve ticari özelliklerine göre denetleneceği hakkındaki direktifidir. Bundan anladığımız, devlet muhasebe evrakının tabi tutulduğu kontrol şeklinden ayrı bir kontrolün lüzumudur. Öteki ülkeler de bizim sistemimize girmektedirler.

Sanayi konusunda, şu ya da bu maddeyi dışarıdan daha ucuza alacağız diye ulusal sanayiyi kurmaktan vazgeçeceksek, sömürgeciliğe yol vereceğiz demektir. Böyle bir anlayış bizden uzaktır. Ulusal sanayi kuruyoruz, en kısa sürede tamamlamak için de çırpınıyoruz. İlk maddesi ve pazarı memlekette olan sanayi en önde kurmakta olduğumuz için de, endüstrileşme hareketimiz aynı zamanda ilk maddelerimizin değerlendirilmesi hareketi de oluyor. Yetersiz olduğu anlaşılan Sanayii Teşvik Kanunu’nu değiştirme teklifimizi kabul ettiniz. Bunda, yapılacak maddenin iç pazar bakımından önem derecesini esas olarak aldık ve ilk maddeye verdiğimiz önemi açıkça belirttik.

Devlet olarak milli sanayiyi koruyacağız. Bu koruma, bir bütündür. Gerektiğinde vergi fedakârlığı yani vergi indirimi de yapacağız. Bir yandan da pahalı mal yapan kurumların maliyetlerini düşürmeye çalışacağız. Sivas’ta kuracağımız fabrika, maliyeti yükselten taşıma masraflarından kurtulmak içindir.

Memleketi bir bütün olarak göz önüne aldığımız içindir ki, Orta Anadolu’nun sanayileşmesine önem veriyoruz, Orta Anadolu’da yer yer büyük sanayi kuracağız. Böylece memlekette dengeli, oranlı bir geçim kolaylığı, yaşama düzeyi ve ekonomik gelişme sağlamak istiyoruz. Bu

politikayı realize etmek üzere Orta Anadolu'da kurduğumuz fabrikalar, ekonomik şartları daha elverişli yerlerdeki fabrikalarla omuz omuza çalışmaktadırlar.

İşçi konusundaki politikamız, bugünkü İş Kanunu ile açıklanmıştır. Bu kanunda 'amele' deyimi yoktur, 'işçi, işveren, işalan' deyimleri vardır. On beş gün kadar sonra uygulanmaya başlanacaktır. İlgililerden ricam, bu uygulamanın yeni bir hayat pahalılığına sebep olmamasıdır. Gereken titizliği hep birden gösteremezsek tahmin ettiğim yanlışlığın doğacağından kuşkulanırım. Milli gelirimizin en yüksek dönemi 1927-1928'dir. O sırada başlayan dünya ekonomik bunalımı ile birdenbire düşmüşse de 1934'ten itibaren yine artış göstermeye başlamıştır. Tarımın yani köylülerin milli geliri ötekilerden daha çok artmaktadır. Köy kalkınması bakımından çok memnunluk vericidir. Sonra sıra ile endüstri, ticaret, hizmet ve mesken gelirleri gelmektedir.

Petrol meselesine gelince... Memleketimizde tabii petrol bulalım ya da bulmayalım, elimizde şistlerimiz ve bol kömürümüz vardır. Kesinlikle sentetik benzin üretimine gitmek zorunda kalacağız.

Tarım ürünlerimiz için gümrük vergisi indirimleri yapacağız, gümrük himayesini önemle göz önünde bulunduracağız. İlk maddesi memlekette yetişen sanayimizi koruyacağız. İlk maddesi dışarıdan gelen, memleketimizdeki sanayiyi de belli prensipler içinde kollayacağız. Zorlama tedbirlerle sanayi kurmak düşüncesinde değiliz. Yaşama ve yarışma gücü olan, ilk fırsatta ihracata geçebilecek ya da hiç olmazsa memleket piyasasında başarı ile yerleşecek olan sanayi istiyoruz. Böylesi sanayiyi ne pahasına olursa olsun korumaktan geri kalmayacağız.

Ve kararlarımızın en büyük temeli ve teminatı Türk milletinin büyük milli şuuru ve milli disiplinidir. (Zabıt Ceridesi: 28 Mayıs 1937)

Gerek bizzat Ekonomi Bakanı'nın açıklamalarından, gerekse milletvekillerinin sözlerinden açıkça anlaşılmakta idi ki, Celâl Bayar'ın 1932 yılında Ekonomi Bakanlığı'na getirilmesinden sonra, ülkede Atatürk'ün görüşüne uygun, 'karma ekonomi'ye dayanan bir devletçilik uygulanmış, bu tutum ve uygulayış sonunda ulusal ekonomi hızlı bir gelişme göstermiş ve bu gelişme belli kişilerin üzerinde kalmayıp tüm yurda yayılmaya başlamıştı.

Sanayi Kalkınma Planı düzenli bir şekilde uygulamaya konulmuş, yerli ürün ve sanayinin korunması tedbirleri alınmış, devlet sanayi kurumları tüccarca bir anlayışla yönetilip denetlenmiş, gelişme ve kalkınmanın topluma yayılması için kooperatifleşme çabalarına önem verilmiş, köylüye ve tarıma gereken titizlikle yardımcı olmanın zorunlu niteliği daima göz önünde tutulmuş, geniş üretici topluluğunun tüketiciliğinin de sağlanmasına çalışılmıştı.

1933'te Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikalarının temelleri atılmış ve Eskişehir Fabrikası işletmeye açılmıştı. 1934'te Kayseri Pamuklu Dokuma Kombinesi'nin, İzmit Kağıt Fabrikası'nın, Nazilli Bez Fabrikası'nın temelleri atılmış ve Bakırköy Bez Fabrikası'nın eklenen bölümü ile Turhal Şeker Fabrikası işletmeye açılmıştı. 1935'te Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın, Bursa Merinos Fabrikası'nın temelleri atılmış ve Kayseri Pamuklu Dokuma Fabrikası işletmeye açılmıştı. 1936'da İzmit Kağıt Fabrikası'nın birinci bölümü işletmeye açılmış, odun ve selüloz bölümünün temeli atılmıştı. 1937'de Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları'nın, Malatya Mensucat Fabrikası'nın temelleri atılmış ve Nazilli Basma Fabrikası işletmeye açılmıştı.

Yine bu dönemde, Adana-Fevzipaşa Demiroylu, İstanbul Rıhtım Şirketi, Aydın Demiryolu, Trakya'daki Şark Demiryolu satın alındı. Kömür ve bakır işletmelerine giden demiryollarına, Sivas-Erzurum demiryoluna başlandı. Fevzipaşa-Madeni Ekber, Hekimhan-Çetinkaya demiryolları işletmeye açıldı. Kayseri ile Ulukışla demiryolları birbirine bağlandı. Ana demiryolları Samsun'a, Elazığ'a, Diyarbakır'a, Zonguldak'a, Erzurum doğrultusunda Divriği'ye vardı. Diyarbakır'dan Irak ve İran sınırına demiryolu uzatılmasına karar verildi.

Yine bu dönemdeki bütçeler, genellikle denk yapıldı. Tahsil edilen devlet gelirleri, bütçe tahminlerinden ve genel giderlerden çok olmuştu. Harcamalar, gelir ve giderlerden ziyade toplumun zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılmaya çalışılmış ve ona göre bir mali tedbir politikası güdülmüştü. (Ş. S. Aydemir: İkinci Adam; Kanun: 3262)

Yine bu dönemde, ilk kez, demiryollarının yanında karayollarının da önemi olduğu, karayollarının da aynı önemle ele alınması gerektiği kabul edilerek Trabzon-İran karayolunda Devlet Demiryolları İdaresi'nin düzenli

bir şekilde otobüs, kamyon ve otomobil işletmesi, bunun için de yolun genişletilmesi ve onarılması kararlaştırıldı. (Kanun: 3163)

Yine bu dönemde, genel politika bakımından olduğu kadar, ekonomik politika bakımından da dış ilişkilere önem verildi. Bu alanda da gelişmeler oldu. Birçok devletlerle ve son olarak da Çekoslovakya, Yugoslavya, Finlandiya, Yunanistan ve İtalya ile Ticaret Anlaşmaları yapıldı. (Kanun: 3124, 3125, 3126, 3141, 3246)

1937 yılı Bütçesi üzerinde konuşan Maliye Bakanı Fuat Ağralı durumu şöyle özetledi: “1937 Bütçe Projesi onayınıza sunulmuştur. Bir yandan devlet gelirlerini, memleketteki türlü gelir ve zenginlik kaynaklarının ve genel yaşantı düzeyinin sıkıntısız karşılayabileceği şekiller ve oranlar içinde tutmak, öte yandan devlet hizmetlerinde yüz yıllık savsaklamaların önümüze yığdığı eksiklerin tezden giderilmesi çarelerini sağlamak Cumhuriyet dönemi bütçelerinin temelli iki niteliğidir. 1937 yılında da bu iki nitelik, denk bütçe prensibi içinde son derece uzlaştırılmış bulunuyor. Geçen yıla göre, yeni bütçe 20.150.000 Lira daha çoktur. Bunun 1.700.000 Lirası Ekonomi Bakanlığı’na aittir. Yani Ekonomi Bakanlığı’nın çalışma alanı içindeki hizmetler için normal bütçeye 1.700.000 lira eklenmiştir.” (Zabıt Ceridesi: 24 Mayıs 1937)

1937 yılı bütçe görüşmelerinde devletin ekonomik temeli ile ilgili bu önemli konuşmaların yapılmasından birkaç ay sonra da, bundan önceki bölümde açıklanan Nyon Antlaşması imzalanmış ve Meclis tarafından onaylanmasından önceki gece, Atatürk’le İnönü arasında sert bir tartışma geçtiği duyulmuştu. Ertesi gün, yani 19 Eylül 1937’de İnönü ile birlikte İstanbul’a gelen Atatürk, denildiğine göre, daha trende iken İnönü’nün istifasını sağlamış ve 20 Eylül 1937 günü yanında Başbakan İnönü olmaksızın Tarih Kongresi’ne gelmişti. Nitekim aynı gün, Başbakan İsmet İnönü’nün istirahat amacı ile bir buçuk ay izin aldığı, Ekonomi Bakanı Celâl Bayar’ın başbakan vekilliğine getirildiği öğrenilmişti. Başbakan vekilliğinin, alışılmış olduğu üzere Sağlık Bakanı Refik Saydam’a verilmeyerek Ekonomi Bakanı Celal Bayar’a verilmesi de dikkati çekmişti. Türlü yorumlar yapılıyordu. Olay, Atatürk-İnönü çatışmasının ve İnönü-Bayar yarışmasının en önemlisi olarak görülüyor, Bayar karşısında İnönü’nün yenilgisi olarak niteleniyordu. Nitekim bazı arkadaşlarıyla konuyu görüşen Falih Rıfkı Atay, “Atatürk’ün, Celâl Bayar’ı başbakan

yapmak kararı kesindir” diyordu. Birkaç gün sonra, gereksiz söylentileri ortadan kaldırmak için yayımlanan cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği’nin açıklamasından da, Büyük Millet Meclisi toplanınca Celâl Bayar’ın başbakanlığa getirileceği anlaşıldı. (A. Us, Hatıra Notları: 206, 212)

Nitekim, Ankara’ya dönen Atatürk, 4 ve 8 Ekim’de iki kere Celâl Bayar’ı, 8 Ekim’de de İsmet İnönü’yü kabul etti. 9 Ekim’de Nazilli Basma Fabrikası’nın açılışına gitti. 10 Ekim’de Ege Manevraları’nda bulundu ve hem İsmet İnönü’yü, hem Celâl Bayar’ı kabul etti. 13 Ekim’de Ankara’ya döndü, Polatlı’da toplanan bakanlar kuruluna katıldı.

15 Ekim’de Başbakan İnönü ile Başbakan Vekili Bayar’ı ve Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü Aras’ı, 16 Ekim’de Celâl Bayar ile Tevfik Rüştü Aras’ı, 18 Ekim’de Yunan Başbakanı General Metaksas’ı ve sonra İsmet İnönü ile Celâl Bayar’ı, 19 Ekim’de General Metaksas ile Celâl Bayar’ı, 21 Ekim’de Celâl Bayar ile Tevfik Rüştü Aras’ı, 22 Ekim’de Celâl Bayar ile Tevfik Rüştü Aras’ı ve Şükrü Kaya’yı, 28 Ekim’de Celâl Bayar’ı, 29 Ekim’de Romen Başbakanı Tataresko ile Yugoslav, Yunan, Romen Genelkurmaylarını, 31 Ekim’de de yine Celâl Bayar’ı kabul etti. (Atatürk’ün Nöbet Defteri)

Bu olayların ardından, Atatürk, 1 Kasım 1937’de, Meclis’in yeni toplantı yılını açan konuşmasında şunları söyledi: “Bir ulusa bağımsız kişilik ve değer veren politik varlık makinesinde, devlet, düşünce ve ekonomik hayat mekanizmaları birbirlerine bağlıdırlar, birbirlerinin uydusudurlar. O kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, Hükümet makinesinin motor iş gücü boşuna harcanmış olur, ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi üç alandaki, yani devlet, düşünce ve ekonomi alanlarındaki çabaların ve başarıların, ayrı ayrı sonuçlarının toplu sonucu ile ölçülür.

Ulusal Ekonominin temeli ise ‘tarım’dır. Bunun içindir ki, tarımda kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu amaca erişmeyi kolaylaştıracaktır. Bu hayati işi isabetle amacına ulaştırabilmek için de, ilk önce, ciddi etütlere dayalı bir tarım politikası tespit etmek ve bu politika içinde her köylünün ve bütün yurttaşların kolayca kavrayabileceği, severek uygulayabileceği bir tarım düzeni kurmak gerekir.

Dış ticarette izlediğimiz temel ilke, ticaret dengemizin aktif karakterini korumak ve sürdürmektir. Çünkü Türkiye ödeme dengesinin en önemli temeli budur. Son yılların rakamları ve geçirdiğimiz yılın gösterdiği gidişat ve doğrultu, izlediğimiz yolun elde edilmiş olumlu sonuçlarını göstermektedir.

İç ticarette, en önde gördüğümüz esas, teşkilatlandırma, belli tipler üzerinde işleme ve rasyonel çalışmadır. Kesin zorunluk olmadıkça piyasalara karışılmaz, fakat hiçbir piyasa da başıboş bırakılmaz. 'Tüccar, milletin emeğini ve üretimi değerlendirilmek için, eline ve zekâsına güvenilen ve bu güvene lâyık olması gereken adamdır.' Yabancılara satıp gönderdiğimiz mallarımızın, hükümetin denetimi altında bulundurulması ve satışlarının örgütlendirilmesi önemlidir. Bu nedenle Ekonomi Bakanlığı, Iğdır'da, Ege ve Trakya bölgelerinde türlü konulara ait satış kooperatifleri kurdurup çalıştırmıştır. Önümüzdeki yıl içinde de, başta fındık olmak üzere, öteki belli başlı ürünlerimize ait birlikleri kurmalıdır.

Sanayileşmek, en büyük milli davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları ülkemizde bulunan büyük, küçük her türlü sanayiyi kuracağız ve işleteceğiz. En başta yurt savunması olmak üzere, ürünlerimizi değerlendirmek ve en kısa yoldan en ileri ve kolay geçimli Türkiye idealine ulaşabilmek için bu bir zorunluktur.

Sanayileşme karar ve hareketimize simetrik olarak yürürlükteki yasalarımızda bazı değişiklikler yapmak ya da bazı hükümler eklemek düşüncesindeyiz. Sermayesinin tümü ya da büyük bir bölümü devletin olan ticaret ve sanayi kurumlarının bugünkü usullerle çalışabilmelerine ve gelişmelerine imkân yoktur. Bu kurumların mali denetimleri bünyelerine ve çalışma gereklerine uydurulmalıdır. Gümrük Tarifeleri Kanunu'nda da, bugünkü politikamıza ve eğilimimize uygun tedbirleri almak gerekir. Küçük esnafa ve küçük sanayiciye kolay ve ucuz kredi sağlayacak bir örgüt kurulmalıdır. Maden arama ve işletme konusuna, genel sanayileşme görüşümüzden başka, dış ödeme araçlarımızı ve döviz gelirimizi arttırmak bakımından da verdiğimiz özel önemi sürdürmek zorundayız.

Liman işlerinde modern ve planlı çalışma ve tarifelerdeki indirimin uyandırdığı memnunluğun verimli sonuçları, ticarette dikkati çekmiştir. Bu gidişin sürdürülmesi yerinde olacaktır. Ekonomik yapımızdaki gelişme, deniz ulaştırma araçlarına olan ihtiyacı her gün arttırmaktadır. Yeni sipariş

edilen gemilerden bazıları önümüzdeki ilkbaharda gelecektir. Fakat bunlar, ihtiyacımızı karşılayacak oranda değildir. Yeni gemiler yapabilmek ve eskileri onarmak için eski tersaneyi gerekli duruma getirmeliyiz.

Demiryolları, bir ülkeyi uygarlık ve kolay geçim ışıklarıyla aydınlatan kutsal bir meşaledir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri dikkatle, ısrarla üzerinde durduğumuz demiryolları yapımı politikası, hedeflerine ulaşmak için durmadan başarı ile uygulanmaktadır.

Demiryolları yapımının gelişmesi, İran Transit Yolu’nun gelişimine ve motorize edilmesine de hizmet etmiştir. İstanbul’dan başlayan Avrupa Turistik Yolu’nun asfalt olarak yapımı sürdürülmektedir. Bu şekil yapım, bir plan içinde memleketin öteki alanlarına da götürülmesini beklediğimiz ulusal başarılardandır. Şose ve köprülerin yapımı da gelişmektedir.

Su ve bayındırlık işleri dikkatle sürdürülmektedir. Posta-Telgraf-Telefon işlerimizde esaslı bir gelişme vardır. Sivil Hava Yolları İdaresi, devlet teşkilatı arasında modern bir örgüt durumunda yer almıştır. Ankara’da bir radyo istasyonunun kurulmaya başlandığını memnunlukla belirtirim.

Cumhuriyet bütçelerinin beliren ve daima güçlenmesi gereken ortak özelliği, yalnız dengeli olmaları değil, aynı zamanda koruyucu, kurucu ve verimli işlere her defasında daha çok pay ayırmalarıdır. Bu politikamızın ulusal çabalar üzerinde hemen yapmaya başladığı etki iledir ki, bütçe tahmin rakamlarımız, yalnız gerçekleşmekle kalmıyor, daima fazla ile kapanıyor.

Her türlü mali taahhütlerimizi günü gününe yerine getirmek suretiyle devlet itibarını, mali sermaye ve eshamı korumak ve güçlendirmek hususunda bütün tedbirleri almak ve bu konuda dikkatli bulunmak ilkemizdir. Devlet gelirinin gelişimini, yeni vergiler koymaktan çok, sürekli bir programla mevcut vergilerin konulma ve toplanma usullerinin düzeltilmesinde aramak gerekir. Son iki yılda bazı vergilerde yapılan indirimlerin, üretimin kışkırtılması bakımından iyi ve olumlu sonuçlar verdiğini görmekteyiz. Üretim maliyetini etkileyerek yabancı mallarla rekabeti güçleştiren vergiler kaldırılmalıdır.

Cumhuriyet Rejimi’nde nef’i hazine (devlet yararı) demenin, kanunun devlet lehine belirttiği hak ile kanunun yurttaşa yüklediği görevi çok denk

bir halde elde bulundurmak demek olduğunu gözden uzak tutmamak prensibimizdir.

Hükümet, bu son yıl içinde, devletlerle olan ticaret ilişkilerini, memleketin ekonomik yapısına uyacak sözleşme ve anlaşmalar yaparak düzenlemiştir.” (Zabıt Ceridesi: 1 Kasım 1937)

Atatürk’ün, devletin en önemli yanı olan ekonomi hakkındaki görüş ve düşüncelerini yansıtan bu sözleri ile, bu konuşmadan altı ay önce Ekonomi Bakanı Celâl Bayar’ın bütçe görüşmeleri nedeniyle yaptığı konuşma arasında tüm anlamıyla benzerlik, büyük çapta da aynılık vardı. Demek oluyordu ki, devlet bütünlüğü için askeri ve hukuki bağımsızlıklarla beraber ve onlar gibi ekonomik bağımsızlığı da şart tutan Atatürk, askeri ve hukuki bağımsızlıktan sonra ekonomik bağımsızlığın ulusal mücadelesine de girişmiş ve özellikle 1928’deki Dünya Ekonomik Bunalımı ile başlayan bu ulusal mücadelede, Ekonomi Bakanı Celâl Bayar’ı, görüşlerinin ve kararlarının yardımcısı ve uygulayıcısı olarak kullanmıştı. Durum açıktı: askeri ve hukuki bağımsızlık General İsmet İnönü’nün yardımcılığı ile sağlanmıştı. Şimdi de, Ekonomi Bakanı Celâl Bayar’ın yardımcılığı ile ekonomik bağımsızlığın gerçekleştirilmesine çalışılıyordu. Ne var ki, günün gerekleri ve dünyanın ekonomik gidişi, bu ulusal mücadeledeki çabaların sadece bir bakanlık yardımı ile değil, tüm hükümet kuruluş ve çabalarını kapsamına alan bir işbirliği ile başarıya ulaşabileceğini gösteriyordu.

Nitekim, Atatürk de konuşmasının başında, “Ben ekonomik hayat denince tarımı, ticareti, sanayi çabalarını ve bütün bayındırlık işlerini, birbirlerinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım” demişti. O halde, ekonomik bağımsızlık uğrundaki ulusal mücadelede, Atatürk’ün baş yardımcısı durumunda olan Ekonomi Bakanı Celâl Bayar’ın tüm hükümet işlerinin başına getirilmesi düşünülebilirdi.

Nitekim, öyle de oldu... Atatürk’ün yeni çalışma yılını açış konuşması bitince, Meclis Başkanı, cumhurbaşkanlığı’nın bir tezkeresi olduğunu söyledi ve okuttu:

> Malatya Mebusu İsmet İnönü başbakanlıktan istifa etmiş ve istifası kabul edilerek başbakanlığa İzmir Mebusu Celâl Bayar atanmıştır. Başbakan Celâl Bayar tarafından seçilen ve tarafımızdan onaylanan Bakanlar Kurulu’nun listesini ilişik olarak sunuyorum.

KABİNE	
Adalet Bakanı	Şükrü Saraçoğlu (İzmir)
Milli Savunma Bakanı	Kazım Özalp (Balıkesir)
İçişleri Bakanı	Şükrü Kaya (Muğla)
Dışişleri Bakanı	Tevfik Rüştü Aras (İzmir)
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı (Elazığ)
Eğitim Bakanı	Saffet Arıkan (Erzincan)
Bayındırlık Bakanı	Ali Çetinkaya (Afyon)
Ekonomi Bakanı	Şakir Kesebir (Tekirdağ)
Tarım Bakanı	Tarım Bakan Vekili Şakir Kesebir (Tekirdağ)
Sağlık ve S. Yar. Bk	Hulusi Alataş (Aydın)
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ali Rana Tarhan (İstanbul)

Listenin görülmesiyle de anlaşılacağı üzere, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Refik Saydam'dan başka, İnönü Kabinesi'nin bütün Bakanları Bayar Kabinesi'nde de görevlerine devam ediyorlardı. (Zabıt Ceridesi: 1 Kasım 1937)

Bir hafta sonra, Başbakan Celâl Bayar, yeni hükümet programını okudu. Kendisinin de, "Bizim gibi Parti hükümetleri'nin kendilerine özgü programları yoktur. İzlenecek program, Cumhuriyet Halk Partisi'nin realist ve dinamik programıdır" dediği gibi, okunacak programın eskisinden pek ayrılığı olmayacaktı. Ne var ki, yeni hükümet programında ekonomik konulara daha çok ağırlık verilmiş ve bütün bakanlık işleri bu açıdan yeni bir doğrultuya yönetilmişti. Tüm bakanlık işlerinin artık planlı ve programlı bir şekilde yürütülmesi öngörülüyor ve mesela adalet işlerinin bile ekonomik konularla yakın ilgisine değinilerek şöyle deniliyordu: "Adalet işlerinde kolaylık, çabukluk, açıklık ve kesinlik esas olmalıdır. Hukuk yasalarının ticaret ve ekonomi işleriyle yakın ilgisi olduğundan artık şüphe edilmemektedir. Kanunlarımızı ülkenin ekonomik gelişimine ve bugünkü ekonomik davranış gereklerine daha uygun bir duruma sokmak zorunluğu karşısındayız."

Başbakan Celâl Bayar, sık sık ve devamlı olarak 'Şef' diye andığı Atatürk'ün direktiflerinin bütün çalışmalarında kendilerine kılavuzluk edeceğini belirterek, "Şef'in ekonomik işlerdeki parolası, en ileri teknik ile planlı ve en randımanlı şekilde çalışmaktır. Tarım, Ekonomi, Bayındırlık,

hatta Maliye Bakanlıkları’nın uğraştıkları işlerin birbirinin gücünü azaltmayacak ve tersine arttıracak şekilde merkezi koordinasyona tâbi tutulması (merkezde düzenlenmesi), rasyonel çalışmanın doğal gereğidir. Bu doğrultuda çalışılacaktır” dedi.

Sözlerini şöyle sürdürdü: “Türkiye’de teknik ve rasyonel tarımın geliştirilmesi meselesi, Türkiye sanayileşme savaşına gireli beri, Türk tarihinde şimdiye kadar hiçbir dönemde sahip olmadığı özel bir önem kazanmıştır. Bugünün tarım tekniği, yalnız en fenni şekilde toprağın verdiği ürünü almak değil, piyasanın istediğini ve istediği oranda ve şekilde topraktan almak demektir. Büyük çoğunluğu köylü ve çiftçi olan halkımızın köklü kalkınması için geniş topraklarımızın, iklimimizin ve coğrafi durumumuzun verdiği büyük imkânı, ticaret dengemizde en güçlü eleman durumuna getirmek için ve sanayi yolunda ilerleyen ülkemizde köylünün alım gücünü arttırmak için ihmal edilemeyecek bir zorunluk sayıyoruz. ... ‘Ulusal ekonominin temeli tarımdır’ diyen Şef’in gerçekleştirilecek olan direktifleri şu gruplarda toplanabilir: Topraksız köylü bırakmamak; iş araçlarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak; tarım bölgelerine göre özel tedbirler almak; çok, iyi ve ucuz üretim sağlamak.

Orman işlerinde de Şef’in direktifini izleyerek, orman işletme ve idarelerinde ucuzluğu ve kolaylığı yaratacak esasları arayacağız.

Ekonomi Bakanlığı’nın yöneleceği çalışma hedeflerini şu gruplarda toplayabiliriz:

• İç ve dış konjonktüre uygun bir ticaret politikası,

• Planlı sanayileşme,

• Köklü bir maden politikası,

• Toplu bir deniz programı,

• Rasyonel çalışma havasını güçlendirme.

Dış ticarette Şef’in, ticaret dengemizin aktif karakterini muhafaza etmesi, ve ticaret politikamızın ulusal ve uluslararası konjonktüre daima uyacak durumda tutularak dinamik kalması hususundaki direktiflerine uyulacaktır. ... Dış ticaret politikamız, özetle, devamlı olarak zaman ve ihtiyaca uyan güdümlü ekonomi politikasıdır.

İç Ticaret'te, teşkilâtlanma, belli tipler üzerine işleme, rasyonelleşme ve rasyonelleştirme, Şef'imizin bu konudaki direktifleridir."

Başbakan Celâl Bayar, sözlerinin burasında ilk kez 'Kemalist rejim' deyimini kullanarak, Şef'in, tüccarı 'Türk milletinin emeği ve üretimi değerlendirilmek için eline ve zekâsına güvenilen ve bu güvene layık olması gereken adamdır' diye tarif edişini bütün ticaret aleminin şükranlarla ve çok derin bir huzur içinde karşıladığını söyledi. Ve sözlerini şöyle sürdürdü:

"Kemalist rejim mülkiyeti, kişisel çalışmayı ve çalışma değerini ekonomik politikasının esası olarak almaktadır. Kemalist rejim, ekonomiyi bir teknik diye kabul etmektedir. Fakat Kemalist rejim, ulusal çıkara uymayan sürekli bir kişisel çıkarı da kabul etmemektedir ve etmeyecektir. Bu, sosyal ve ulusal benlik duygusu, daima kişisel varlık duygusunu yenmiş olan büyük Türk milletinin ruhundan ve engin tarihinden fışkıran ulusal karakteridir. ... Bir tüccarın yalnız kişisel çıkarını düşünmesi demek, yararlanacağı kaynağı kurutması demektir. Bu ancak kendisini bir sömürgede sanan adam tarafından düşünülebilir. Türkiye böyle olmadığı için bu tarzda çalışmak isteyenlerin davranışlarına engel olacak tedbirleri almakta gecikmeyeceğiz.

Milli tüccar demek, kaynağı olan ulusal üretimi daima verimli tutmayı, kalite ve miktar bakımlarından gelişimini her şeyden önce düşünmeyi görev edinmiş adam demektir. Milli tüccar demek, büyük kalkınma savaşında rol almış adam demektir. Milli tüccar demek, bu milletin temiz ve dürüst ahlakının, sözüne ve imzasına bağlı temiz çalışmasının örneği ve temsilcisi demektir."

Başbakan Celâl Bayar, üreticinin de rasyonel çalışması, bunun için teşkilatlanması gerektiğini, üreticinin teşkilatlanması için programlı bir şekilde çalışıldığını, plan gereğince dört yerde satış kooperatifi kurulduğunu, bu kooperatiflerin arttırılacağını anlattı.

Sanayileşme konusuna da değinen Başbakan Celâl Bayar, "Biz otarşist değiliz. Fakat Türkiye'de ekonomik şartları mevcut ve ulusal ekonomi bakımından yapılması kabil ya da zorunlu her şeyi yapmak ve yaptırmakta kararlıyız. Kişilerce yapılabilecek işlerin, kişilerce yapılmasını destekleyecek ve koruyacağız. Bu amaçta sanayiyi teşvik politikamızı

sürdüreceğiz. Fakat kişisel çalışma ve sermayenin yetmediği ya da gidemediği işlerde ve ulusal korunmanın gerektiği hususlarda ulusal güvenliği ve kamu çıkarını sağlamak, kişisel çalışma ve sermayenin çeşitlenip büyümesini kolaylaştırmak için devlet işbaşına geçecektir. Kemalist rejimin karakteri, yapıcı ve yaptırıcı olmaktır" dedi.

Başbakan Celâl Bayar "Araştırmalara ve belgelere dayanarak vardığımız kanı, Türkiye'nin, en önemli maden sanayiinin kurulmasına imkân verecek ham maddelere ve toprakaltı zenginliklere sahip olduğudur" diyerek maden işleri ve yeraltı zenginlikleri, Maden Tetkik ve Arama Kurumu'nun çalışmaları, kurulan ve kurulacak olan işletmeler hakkında geniş bilgi verdi. Başbakan, hemen her cümlesinin başında 'Şef' diye andığı Atatürk'ün bir hafta önce yaptığı konuşmadaki sözlerinden parçalar alarak, değişik konularda açıklamalar yapıyordu. Bu arada deniz ticareti konusunda da yapılması tasarlananları anlattı. Bayındırlık alanında, demiryolları yapımına hızla devam edileceğini, Şef'in direktifine uyularak şoselerin de yapılacağını, su işlerinin memleketin hayati konularından biri sayıldığını, hava yolculuklarının önemle ele alınıp geliştirileceğini, PTT işlerinin rasyonel esaslara bağlanacağını ayrıntılarıyla belirtti.

Sonra maliye, dış ticaret, kültür ve eğitim, gümrük ve tekel, dış politika ve askerlik işlerine ait açıklamalarda bulundu ve sözlerini şöyle bitirdi:

"Sözlerimin sona ermek üzere olduğu şu dakikada, derin bir duygululukla önünüzde bulunurken, devrimin başından beri zaman zaman beraberinde çalışmak ve fakat temel amaç için arasız arkadaşlık etmek şerefini taşıdığım Malatya Mebusu İsmet İnönü'yü saygı ve sevgi ile anmayı tatlı bir görev saymaktayım. Yapmak istediklerimizi ve çalışmalarımıza vereceğimiz yönü ayrıntılarıyla anlatmış bulunuyorum. Bunların, mali olanaklarımızın, teknik koşullarımızın yettiği oranda ve bir plana göre başarılması, Şef'in direktifi ile Parti programında anlatılmış ve hükümetimize uygulanması ödevi verilmiş işlerdir. Bunları gerçekleştirmek heyecanını ve irade gücünü ruhumuzda duyuyoruz. Fakat benim için asıl olanak kaynağı, büyük Türk milletinin yüksek irade gücünü şerefle temsil eden Büyük Meclis'imizin hükümetime göstereceği yardımdır. Programımızı büyük milletimiz için yararlı buluyorsanız, arkadaşlarımda ve bende uygulayabilmek gücünü görüyorsanız yüksek güveninizi esirgememenizi dilerim. Sizin güveniniz, bizim gücümüzün ve başarımızın sarsılmaz temelidir."

Halil Menteşe (İzmir) - Komutan olarak, politikacı olarak, kurucu ve yapıcı devlet adamı olarak başarı ile dolu bir tarihin sahibi olan General İsmet İnönü'den sonra başbakan olmak bir yönden büyük bir talih eseridir, bir yandan da tehlikeli bir iştir. Çünkü bütün zorlukları yok edilmiş, sessizlik ve güven içinde ilerleme yoluna girmiş bir memlekette işbaşına gelmek büyük bir talih eseridir. Fakat, millet İsmet İnönü'nün on iki yıllık başbakanlığında birbirini izleyen büyük başarılarla karşılaşmaya alışmıştır. Yeni başbakan da en azından aynı hızda sürdürülecek başarılı bir çalışma göstermek zorundadır. Yoksa güzel talihi tersine dönebilir. Celâl Bayar başarıya ulaşabilecek mi? Bence, evet. Çünkü onun kişiliği şimdiye kadar iktidar mevkilerinin ve başarıların gururu içinde boğulmamıştır. O, iş başında yararlı sonuçlar alan bir arkadaştır. O, derhal çevresinde bir uzmanlar ağı kurar, işlerini uzmanlık süzgecinden geçirir ve ona göre yapar. Uzun zaman büyük bir mali kuruluşun başında bulunarak iş dünyası ile yakından ilgilendiği için inceleme sonuçlarını ve uzmanlardan aldıklarını gerçeğe uygular. Yani adım atmak için düşünür, inceler, inceletir, sonra yürür. Onun içindir ki, İş Bankası'ndan ayrılırken memlekete teknik ve modern iş gören büyük bir kredi kurumu armağan etmiştir. Ekonomi Bakanlığı'na geçtikten sonraki yaşantısını hepimiz yakından izledik. Orada da metodik ve teknik işleyen bir devlet ekonomik örgütü bıraktı. Onun yanında bol verimli bir ilham kaynağı vardır. O da Büyük Şef'in, Atatürk'ün sevgi ve yardımıdır. Onun için güvenle diyebilirim ki, Celâl Bayar bir gün başbakanlıktan ayrılırken büyük başarılarla tarihini zenginleştirmiş bir başbakan olarak ayrılacaktır.

Hakkı Kılıçoğlu (Muş) - Cumhuriyetin ilanından beri idare ve icra mekanizmamızda ilk kez büyük bir değişiklik oluyor. Uzun çalışma yıllarının verdiği yorgunluk yüzünden dinlenmeyi hak etmiş olan İsmet İnönü, yerini, değerli Celâl Bayar'a bırakıyor. İnsanları yakından tanımak ve değerlerini tartmak gücünde olan Atatürk, İsmet İnönü'nün yerini dolduracağını bildiği içindir ki Celâl Bayar'ı bu işe ehil bulmuş ve tercih etmiştir. Bundan ötürü iç ve dış işlerimizde gelecek için bir kaygımız yoktur. Yeni başbakan, bütün bu işleri aynı enerji ile yürütecektir. Onun kişisel meziyetleri ve canlı programı milleti inandırmaya ve gönül kanısı vermeye yeter ve bunu sağlar. Çünkü kendileri laf değil, iş adamıdır ve bunu birçok yerlerde ve işlerde ispatlamıştır. Onun kişiliği ve programı, kendisine güvenilmek için en güçlü bir belgedir.

Berç Türker (Afyon) - Yenilik, ilerlemiş devletlerin kurallarındandır. Ben Sayın İsmet İnönü'yü alelade başbakanlar sırasına koymuyorum. Yeni başbakan Celâl Bayar'ın da iş başında ne kadar çalışkan, inisiyatif sahibi ve yaratıcı olduğunu gördük. Bankacılıkta, ekonomide, madencilikte, tarımda, sanayide, denizcilikte, tüccarlıkta derin ve pratik bilgiye sahip olduğunu ispatlamıştır.

Fazıl Ahmet Aykaç (Elazığ) - Atatürk bize şu gerçeği ispatladı ki, modern inkılapçı denen kimse, önüne geleni deviren bir yıkıcı değildir. Tersine, yüksek, şerefli, ışıklı bir geleceği korumak görevini üzerine almış olan bir politik mimardır ve bir sosyal mühendistir. Görüyoruz ki, Başbakan Celâl Bayar da konuşmasında, sonuna kadar onun izinden hiç ayrılmadı. Kurulacak olan mimari eserin, görülecek olan büyük davanın bütün ayrıntıları için gerekli malzemeyi mümkün olan biriktirme ve düşünme ile önünüze getirdi. Tebrik eder, başarılar dilerim.

Ve Başbakan Celâl Bayar, Beşinci Büyük Millet Meclisi'nin toplamı 399 olan milletvekillerinin toplantıda bulunan 364 ünün oybirliği ile güvenini aldı. (Zabıt Ceridesi: 8 Kasım 1937) Celal Bayar, aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin de genel başkan vekili oldu.

Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili ile arkadaşlarının kabul edilen önergeleriyle, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün açış konuşması ve Başbakan Celâl Bayar'ın okuduğu hükümet programının broşür halinde bastırılıp dağıtılması kararlaştırıldı. (Zabıt Ceridesi: 10 Kasım 1937)

Aynı günün akşamı, Başbakan Celâl Bayar'ın evindeki davette Atatürk, çalışma arkadaşlarına şunları söyledi:

"Millete yepyeni bir program bildirdiniz. Bu program benim milletime vaat ettiğim hususlardır. Celâl Bayar ve arkadaşları benim millete vaat ettiklerimi yapacaklarını bana ve millete vaat ettiler. Milletle beraber, Celâl Bayar ve arkadaşlarının programının nokta nokta uygulandığını izleyeceğiz. Daha iyi açıklayayım, Ben Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk ve Türk milleti, Başbakan Celâl Bayar'ın ve onun hükümetinin programını izliyoruz ve fiili sonucunu görmek istiyoruz." (Mazhar Leventoğlu, Atatürk Yürürken: 84)

Meclis'ten aldığı güvenle göreve başlayan Başbakan Celâl Bayar, eskilerinin aynı olan siyasi müsteşarların listesini de, Cumhurbaşkanı'nın

onayından sonra Meclis'e bildirdi. (Zabıt Ceridesi: 17 Kasım 1937)

Fakat siyasi müsteşarların ömrü uzun olmadı. Başbakanlık tezkeresinin Meclis'te okunmasından birkaç gün sonra, Celâl Bayar'la 159 arkadaşının teklifi Meclis'e verildi. Teklifin sebebi, bazı bakanların kendilerini düşünerek zayıf kimseleri siyasi müsteşar seçmiş olmaları idi ve gerekçede şöyle deniyordu: "Uygulama, siyasi müsteşarlıklardan beklenen yararın sağlanamadığı sonucunu göstermiştir. Bakanların güçlerinin yalnız kendilerinde bulunması gerekli olup başkalarının bu güce ve yetkiye ortak olmaları bakanların otoritelerini azaltacağı gibi, bakan ile siyasi müsteşar arasındaki görüş ayrılığının doğurabileceği anlaşmazlık da hükümeti zayıflatabilir. Nitekim, bu göreve atanan bilgi ve güç bakımından seçkin arkadaşların, sekiz ay içinde gördükleri tecrübe ve vardıkları kanı ile siyasi müsteşarlıklardan umulan yararın meydana gelmediği sonucuna varmışlar ve hepsi görevlerinden bağışlanmalarını dilemişlerdir."

Teklif görüşmesiz kabul edildi ve Anayasa'nın bazı maddelerinin değiştirilmesiyle kurulmuş olan siyasi müsteşarlıklar, Anayasa'nın değiştirilmiş olan maddelerinin eski duruma getirilmesi suretiyle tekrar ortadan kaldırıldılar. (Kanun: 3272). Aynı nedenle, Devlet Dairelerinin Bakanlıklara Ayrılması ve Siyasi Müsteşarların Görevleri Hakkındaki Kanun da değiştirildi. (Kanun: 3271)

Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı Numan Menemencioğlu, Gaziantep mebusluğundan istifa ederek Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri oldu. (Zabıt Ceridesi: 1 Aralık 1937)

Son günlerinde, 'Yalova Kaplıcaları ile Kaplıca Bölgesinin İdaresi' hakkındaki 3287, 'Sanayi Kuruluşlarında ve Sigorta Şirketlerindeki Yabancılara Karşı Türk Memur ve Uzmanların Yetiştirilmesi' hakkındaki 3293 sayılı kanunlar ile 3295 sayılı Denizbank Kanunu'nun çıkarıldığı 1937 yılı da sona erdi.

Sadabad Paktı (Doğu Antlaşması)

“Yurtta barış, dünyada barış” ilkesini politikasının temeli yapmış olan Atatürk, bu amaca varabilmek için tüm dünya uluslarının dostluk bağlarıyla birbirlerine bağlı olmaları gerektiğini düşünüyor, bu amaca varmak için bölgesel anlaşmalarla işe girişmeyi tasarlıyor ve bu nedenlerle Türkiye’nin, batı ve doğu komşularıyla birer toplu dostluk bağlantısı yapmasını ideal edinmiş bulunuyordu. Önce batı komşuları ile ayrı ayrı dostluk anlaşmaları yapılmış, sonra da Balkan Paktı imzalanmıştı.

Doğu komşuları ile kurulan dostluk ilişkileri de gittikçe gelişmekte idi. Türkiye-İngiltere-Irak arasında 1926’da yapılmış ‘Sınır ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması’nın ikinci faslının Türkiye ile Irak arasında notalar vererek uzatılması kabul edilmiş, özellikle İran şehinşahının Türkiye’ye gelişi, komşu devletler arasında kurulacak dostluk ilişkilerinin daha da dostça olmasını sağlamış ve bir zaman sonra Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti arasında arka arkaya on tane anlaşma ya da sözleşme imzalanmış, bunlar, Büyük Millet Meclisi tarafından 7 Haziran 1937 günü onaylanmıştı:

1) Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devleti arasında, 14 Mart 1937 günü, Tahran’da, imza edilen Yerleşme Sözleşmesi (Kanun: 3209),

2) 20 Nisan 1937 günü Tahran’da imzalanan Hava Yolculuğu Sözleşmesi (Kanun: 3210),

3) 7 Ocak 1937 günü imza edilen Telefon ve Telgraf Anlaşması (Kanun: 3211),

4) 14 Mart 1937’de imza edilen Suçluların Geri Verilmesi Antlaşması (Kanun: 3212),

5) 14 Mart 1937’de imzalanan Adlî Müzaheret Sözleşmesi (Kanun: 3213),

6) 20 Nisan 1937’de imza edilen Baytarlık Sözleşmesi (Kanun: 3214),

7) 14 Mart 1937’de imzalanan Sınır Bölgesinin Güvenliği Sözleşmesi (Kanun: 3215),

8) 14 Mart 1937'de imzalanan Gümrüklerin Çalışmalarını Düzenleme Anlaşması (Kanun: 3216),

9) 20 Nisan 1937'de imza edilen Transit Anlaşması (Kanun: 3217),

10) 14 Mart 1937'de imzalanan Ticaret ve Deniz Taşıyıcılığı Anlaşması (Kanun: 3218).

İran'la bu sıkı bağlar saptandıktan sonra öteki komşu ülkelerle de sürekli ilişkiler kurulması için emek ve çaba harcanmış ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti ile İran, Afganistan ve Irak devletleri arasında anlaşmaya varılmış ve hazırlanan Dostluk Antlaşması adı geçen devletlerin yetkili temsilcileri tarafından 8 Temmuz 1937'de İran'ın Başkenti Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda imza edilmişti. Bunun üzerine Irak, ve Afganistan devlet başkanlarından dostluk telgrafları gelmiş, Atatürk tarafından cevaplanmıştı. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 5/194, 195)

Anlaşmaların onaylanmasını isteyen hükümet tasarısının gerekçesinde şöyle deniyordu:

> Türkiye Cumhuriyeti ile İran, Irak ve Afganistan devletleri ellerinde olan bütün araçlarla aralarındaki dostluk ve iyi anlaşma ilişkilerinin korunmasına hizmet etmek ve bunun için sıkı bir işbirliği sağlamak isteği ile ve Yakındoğu'da barışı, güvenliği ve bu yoldan Uluslar Antlaşması çerçevesi içinde genel barışı tamamlayıcı anlaşmalarla güvenliği sağlamak amacıyla hareket ederek, 27 Ağustos 1928'de Paris'te imza edilmiş olan Savaştan Vazgeçme Antlaşması gereğince, ve hepsi gerek bu antlaşma ile ve gerek Milletler Cemiyeti Antlaşması ile ahenkli olarak kendilerinin imzaladıkları öteki anlaşmalardan doğan borçlarını göz önünde tutarak ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası nitelikteki her türlü anlaşmazlıklarda karşılıklı danışıp görüşmeyi öngören hükümleri de içine alan bir saldırmazlık antlaşmasının yapılmasına karar vermişler ve bu amacın sağlanması için Tahran'da toplanan Türk, Afgan, İran ve Irak Dışişleri Bakanları Sadabad Sarayı'nda 8 Temmuz 1937'de, örneği ilişik antlaşmayı imza etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin politikasına tam uygun olup doğuda tam bir barış, dostluk ve beraberlik bölgesi kurulmasına imkân vermiş olan bu antlaşma, anlaşanların her biri ile aramızdaki yakınlığı bir kat daha

> güçlendirmekte ve aynı ideale hizmet eden dört devleti birleştirmektedir.

Bu gerekçeye ilişik olan Saldırmazlık Antlaşması'nın birinci maddesinde "Antlaşmayı yapanlar, birbirlerinin iç işlerine hiç karışmama politikasını izlemeye söz verirler", ikinci maddesinde "Ortak sınırlarının dokunulmazlığına da kesinlikle uyarlar", üçüncü maddesinde "Ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası nitelikteki her türlü uyuşmazlıklarda birbirlerine danışarak iş görmekte anlaşmışlardır", dördüncü maddesinde "Birbirlerine tek başlarına ya da başka devletlerle birlikte saldırıda bulunmamaya söz verirler" deniyordu.

Antlaşmayı inceleyen Dışişleri Komisyonu, tasarıyı ve gerekçesini yerinde buldu, onaylanması isteğiyle hazırladığı 11 Ocak 1938 tarihli raporunu Meclis Başkanlığı'na verdi. Birinci maddesinde, "Türkiye Cumhuriyeti ile Afgan, İran ve Irak Devletleri arasında düzenlenerek Tahran'da Sadabad'da imza edilmiş olan, Saldırmazlık ve Danışma hükümlerini içine alan 8 Temmuz 1937 tarihli Antlaşma kabullenilmiş ve onaylanmıştır" diyen hükümet Tasarısı görüşmesiz kabul edilerek 3324 sayı ile kanunlaştırıldı. (Zabıt Ceridesi: 14 Ocak 1938)

Bir iki gun sonra da 'Türkiye ile İran arasında sınır çizgisinin düzeltilmesine ait Antlaşma'nın onaylanmasına ait kanun tasarısı Meclis'e geldi. 28 Ocak 1932 tarihli İtilafname ile belirtilmiş olan Türk-İran sınır çizgisi düzeltilerek aşağıdaki şekle sokuluyordu:

> Sınır çizgisi 2869 rakımlı Kotoul Dağı'ndan başlar ve Bajirke'in doğusunda Baradost Irmağı üzerinde 1600 metredeki bir noktaya kadar güney doğuya doğru sırttan geçen doruk çizgisini izleyerek dönüp güneye doğru 1890 yüksekliğinde uzanan sırtı İran'a bırakır, yani sınır çizgisi dereden geçer. Oradan güney doğuya gider ve CXLVII ve CXLVIII sınır taşlarının bulunduğu tepeden geçer, sonra tepeden 450 metredeki Ekmalouk Irmağı'na kadar doğu-güney-doğu'ya döner. Sonunda 2300 rakımının güneyinde 800 metredeki yüksekliğe kadar Ekmalouk deresinin akış doğrultusuna doğru çıkar. Oradan 2530 rakımına kadar sınır doruk çizgisini izler, sonra İran'a kalan Alosan'ın batısında 1500 metredeki bir noktaya kadar 2500 metrelik bir alan üzerinde güney batı doğrultusunda sırtın doruk çizgisini izler. Oradan, yaklaşık olarak 2590 metre uzaklıkta

> bulunan bu sırtın dirseğine kadar sırtı güney doğrultusunda izleyerek Aladar Dağ'da doğuya döner. Sonra 476 sayılı sınır taşının konulmuş olduğu 2800 rakımlı Tapei Hochap'ın doruğuna kadar sırtlardan güney doğuya iner ve Tapei Hochap'tan Mazbicho'un kuzey doğusunda yaklaşık olarak 500 metredeki ve her iki tarafça imzalanan bağlı kroki üzerinde gösterilen (Ti) noktasında kavuşacağı Paki'den gelen ırmağa kadar düz çizgi olarak iner ve bu noktadan ırmağın talvegini (orta çizgisini) bu ırmağın Berdereche Çay ile birleştiği yere kadar izler, sonra Garaehine Dağı'nın 1000 metre batısına inen sel yatağı ile Berdereche Çayı'nın birleştiği yere kadar bu ırmağın talvegini izler. Sonra Garaehine Dağı'nın batı doruğuna kadar güney doğuya dönen sırta tırmanır. Eli ve Paki Türkiye'ye ve Mazbicho denen yerin Paki'den ırmağın doğusunda kalan kısmı İran'a kalır.

Bu anlaşmanın onaylanması hakkındaki tasarı da görüşmesiz kabul edilerek 3332 sayı ile kanunlaştırıldı. (Zabıt Ceridesi: 17 Ocak 1938)

Bu sıralarda idi ki, Kara Harp Okulu'nda yapılan bir aramada bazı öğrencilerde aşırı sol akıma ait yayınlar bulundu. Ömer Deniz adlı bir Kara Harp Okulu öğrencisinin, 3 Aralık 1937'de Ankara'dan İstanbul'a gelerek İpek Film'de çalışan Nazım Hikmet'le ilişki kurduğu, evine ve işyerine gidip görüşmelerde bulunduğu anlaşıldı. İçlerinde Abdülkadir Meriçboylu (A. Kadir), Lütfullah Sadi'nin (Alkılıç) de bulunduğu 22 Kara Harp Okulu öğrencisi ile öteki yedi kişi tutuklandı. 17 Ocak 1938'de Nazım Hikmet, akrabası Celâleddin Ezine'nin evinde yakalandı. Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde yapılan yargılama 29 Mart 1938'de sona erdi ve Nâzım Hikmet 15 yıl, yaş küçüklüğünden de yararlanan Ömer Deniz 7,5 yıl, A. Kadir ile Orhan Alkaya, Necati Çelik beşer yıl onar ay ağır hapis cezalarına çarptırıldılar. Karar, 28 Mayıs 1938'de Askeri Yargıtay tarafından da onaylandı. Nâzım Hikmet, Askeri Cezaevi'nden Ankara Cezaevi'ne, oradan İstanbul'daki Sultanahmet Cezaevi'ne gönderildi.

Bu sırada, aşırı sol akımın Deniz Harp Okulu ile deniz birliklerine de sızmaya çalıştığı anlaşıldı. Deniz Harp Okulu'nda yapılan bir aramada aşırı sol akımın propagandasını yapan bazı kitaplar ele geçirildi. Kovuşturma genişletildi, Yavuz savaş gemisi ile Pınarhisar su gemisinde de aramalar yapıldı. Buradaki şüphelilerin dışarıdaki solcularla bağlantı kurdukları

anlaşılmakla 14 Haziran 1938 günü askeri birlikler dışında da aramalar yapılarak bazı kimseler tutuklandı. Nâzım Hikmet'in bu olayla da ilgisi tespit edilerek, Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ne teslim edilmek üzere, Erkin adlı savaş gemisine gönderildi. 10 Ağustos 1938 günü, Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin Erkin gemisinde başlayan yargılamasında 26 sanık vardı. Nâzım Hikmet (Ran), 1928'den beri Nâzım Hikmet'in arkadaşı olan yazar Kemal Tahir Benerci, Kemal Tahir'in kardeşi ve deniz birliklerinde güverte üstçavuşu olan Nuri Tahir (Tipi), sol akımın denizciler arasına sızmasını sağlamakla görevli ve komünistlikten dört kere sabıkalı Dr. Hikmet (Kıvılcımlı), eşi Fatma Nudiye Yalçi, Nazım Hikmet'in eski arkadaşı Hamdi Alev (Alevdaş-Şamilof-Shamilov) ve eşi Emine de bu sanıkların arasında idi.

Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi, 29 Ağustos 1938'de, "politik düşünceleri, geçmişi, yayınları ve önceki mahkûmiyetleriyle apaçık surette komünist propagandacısı olduğunun anlaşıldığı ve bu isteğini Donanma'nın içinde düşünceden eyleme geçirmek için, Başgedikli Hamdi Alev'i bu amacının gerçekleşmesine ve genişlemesine alet ederek Donanma'nın dağılıp çözülmesini ve düzeni değiştirmek üzere harekete geçmesini sağlamaya çalıştığı" gerekçesiyle ve şiddet sebepleri de göz önüne alınarak Nâzım Hikmet'in 20 yıl ağır hapsine ve önceki cezalarla birleştirilerek sonuç olarak 28 yıl 4 ay ağır hapis cezasıyla cezalandırılmasına karar verdi. Aralarında Hikmet Şimşek, Hamdi Alev, Emine Alev, Kerim Korcan, Nuri Tahir ile Kemal Tahir'in de bulunduğu on dört sanık 3-18 yıl arasında değişik cezalara çarptırıldılar. Mahkûmlar, Çankırı ve Sinop hapishanelerine gönderildiler. Nâzım Hikmet, Kemal Tahir ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı Çankırı'ya gittiler.

(Nâzım Hikmet, 1940'a kadar burada kalmış, sonra kaplıcada tedavi gerekçesiyle ve aslında sözü geçer güçlü yakınlarının yardımı ile Bursa Hapishanesi'ne aktarılmış, bu davranışı arkadaşlarının küskünlüğüne sebep olmuş ve Nâzım Hikmet Bursa Hapishanesi'nde genellikle özel işlem görmüştür. Hapishanede yazar Orhan Kemal'le tanışan Nâzım Hikmet, dışarı ile de ilişkilerini sürdürmüş, Milli Eğitim Bakanlığı kendisine paralı çeviriler yaptırarak yardım etmiştir. Avukat Mehmet Ali Sebük de, Nâzım Hikmet'in mahkûmiyet kararının kanunsuzluğu hakkında yayınlar yapmıştır.) (İ. Darendelioğlu, Türkiye'de Komünist Hareketleri; A. Aydemir, Nâzım, Vâ-Nû, Bu Dünyadan Nâzım Geçti; F. Tevetoğlu,

Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler; Muammer Taylak, Öğrenci Hareketleri)

Hatay Devleti

Milletler Cemiyeti Konseyi, 27 Ocak 1937’de Hatay’ın bağımsızlığına karar vermiş ve bağımsız Hatay Devleti’nin kurulabilmesi için bir anayasa yapılmasını ve bu anayasayı Türkiye, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda delegelerinden meydana gelecek bir kurulun hazırlamasını karar altına almıştı. Kurulan komisyona Türk delegesi olarak Şinasi Devrim ve danışman olarak da Dr. Abdurrahman Melek katılacaktı. Türk delegesinin Anayasa Komisyonu’na sunacağı raporu, Ankara’da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu başkanlığındaki bir kurul hazırlamış ve Türk temsilcileri 20 Şubat 1937’de Cenevre’ye gitmişlerdi. Uzmanlar Komitesi, görüşmelerin Türk projesi üzerinden yapılmasını kabul etmiş, görüşmeler üç ay sürmüş ve Hatay Devleti Anayasası hazırlanmıştı.

Bu arada, Hatay’ın bütünlüğünün korunması ve Türkiye-Suriye sınırının güvenliğinin sağlanması hususunda Fransa ile de görüşmeler yapılmış, varılan anlaşma 29 Mayıs 1937’de imzalanmış, Antlaşma ile Ekleri onaylanmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuştu.

Bu nedenle Meclis’te bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, konu üzerindeki çalışmaları anlatarak, “İşin böyle barışçı bir sonuca varmasında Türkiye ile Fransa’nın samimi dostluk niyetleri, ortak dostların dostça çabaları, Milletler Cemiyeti Konseyi ile Konsey’in bu işteki raportörü olan İsveç Dışişleri Bakanı dostum M. Sandler’in titiz ve becerikli tutumu, Büyük Başbakanımızın Londra seyahati sırasında Paris’e uğrayıp Fransa devlet adamları ile konuşması başlıca etken olmuştur. Hatay Anayasası’nın hazırlanmasındaki Milletler Cemiyeti Eksperler Komisyonu’nun değerli çalışmasını ve bu Komisyon’da derin bir bilgi ve büyük bir istekle çalışmış olan değerli arkadaşım Menemencioğlu’nun önemli hizmetini ve Komisyon Başkanı Belçikalı Profesör Burke’ün üstün yeteneğini ayrıca belirtmeliyim. İngiltere’nin değerli Dışişleri Bakanı aziz dostum M. Eden’ın bu işte ilgililer derecesindeki çalışmasını ve Sovyet Rusya’nın güçlü Dışişleri Komiseri değerli dostum. M. Litvinov’un gösterdiği ilgiyi önünüzde teşekkürle anarım. Bu ulusal işimizin ortaya çıktığı ilk günden beri Balkanlı müttefiklerimizin ve dostlarımızın sürdürdükleri içten yardımları ve iyi duyguları, Akdeniz’deki öteki komşumuz İtalya’nın açıkça ortaya koyduğu sevgiye dayanan ilgiyi de sözlerime eklemezsem gerçeği açıkça belirtme görevimde kusur etmiş

olurum. Gerek Batı, gerekse Doğu basını da değerli yardımlarından bizi yoksun etmemişlerdir. Doğu'da İran'ın, Afganistan'ın, Irak'ın, Mısır'ın belli başlı gazetelerinin yayınlarını da bu arada söylemeliyim" demişti.

Yapılan işi büyük bir başarı ve politik zafer olarak tanımlayan Manisa Mebusu Hikmet Bayur, iki noktada hükümetin açıklamada bulunmasını istemişti: "Birincisi şudur: Hatay'da halk cemaatlere ayrılmıştır. Türk topluluğu, Alevi topluluğu, Arap topluluğu, Ermeni topluluğu, Rum Ortodoks topluluğu vardır. Hepsi altı tane olacaktır, sanırım. Bu toplulukların hepsi ayrı seçim yapacaklardır. Bu usulün uygulandığı yerlerde milletin bir bütün olarak yaşaması imkânı yoktur. Sömürgeci devletlerin değer verdikleri bir usuldür. İyi bir usul olsa, Fransa'daki azınlıklara uygulanırdı. Bu nedenle Hatay'daki seçimin de, bütün uygar ülkelerde ve kendi memleketimizdeki şekle sokulmasına çalışılmasını dilerim. İkincisi: Seçimin, Hatay'ın yabancılar elinde bulunduğu bir sırada yapılmasının doğru olmadığıdır. Milletler Cemiyeti'nden denetçiler bulunacaktır ama bunların içinde Türk ve Fransız yoktur. Sadece bölge Türklerinin temsilcisi ve buna karşılık Fransız işgal ordusu bulunacaktır. Bu durumda azınlıklar koalisyon yapıp Türklerden daha fazla mebus çıkarabilirler. Hükümet, Milletler Cemiyeti'ne güveniyor mu? Musul Meselesi'nde açık haklarımızın çiğnendiğini gördük. Hükümet, bu kere seçimlerin tarafsız, haklı ve gerçek bir denetim altında yapılacağını söyleyebilir mi?"

Samsun Mebusu Ruşeni Barkın övücü konuşmasında, "Dilerim ki, bağımsız Suriye de, günün birinde, bilginleri ve düşünürleri aracılığı ile kendi damarlarında epeyce Türk kanı bulunduğunu bilecek ve Türkiye ile çok içten bir kardeşlik içinde yaşama zorunda olduğunu anlayacaktır. Ve Suriye, Mısır, Filistin, Irak gibi komşu Müslüman milletler, bize çok yakın olduklarını anladıkları gün geleceklerine güvenle bakacaklardır" demekten kendini alamamıştı.

Afyon Mebusu Berç Türker ise, coşkun yurtseverlik duygularını kısa satırlı düzenli sözlerle bitirmişti:

Ey Hataylı! Sen Türk'tün asırlardan beri,
Türk kardeşin seni bırakmazdı geri.
Seni esaretten kurtardı O Büyük Önder!

Sen ona sevgini, saygını gönder.
Sen Türk'e sarıl, Türk'ten ayrılma;
Mesut ol, hiçbir düşmandan yılma!

Hatay'ın fedakâr Kuva-yı Milliyecisi Antalya Mebusu yurtsever Tayfur Sökmen de, "Tatlı bir duygu coşkunluğu ve derin bir sevinçle bildiririm ki, Kurtarıcı Atatürk'ün çevresindeki yıldızların, ondan aldıkları ilham ve güçle Cenevre'de imza edilip önümüze getirdikleri Antlaşma ile Hatay ve Hataylı kardeşlerimiz yeni bir dönemin başlangıcında bulunuyor. Mutluluk Hataylıların kapılarını çalmakta, devlet kuşu Hatay göklerinde kanat açmaktadır" diye başlayan ve Hataylıların özbeöz Türk olduklarını anlatan bir konuşma yapmıştı. Antalya Mebusu Rasih Kaplan, Tayfur Sökmen'in açıklamalarını pekiştirmiş ve Gaziantep Mebusu Remzi Güreş ile Manisa Mebusu Refik İnce de elde edilen başarıyı yüceltip bu sonucu alan devlet adamlarını övmüşlerdi.

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Hikmet Bayur'un sorularını cevaplayarak, Milletler Cemiyeti'ne güvendiğini, işgal altında evvelce yapılmış bir seçimdeki kötülüğün değişen koşullar içinde örnek alınamayacağını, seçim usulünün kabulünde Türklerin en çok yararını sağlayacak şeklin kabul edilmiş olduğunu bildirmiş, Kocaeli Mebusu İbrahim Dıblan da Alevilerin ayrı bir millet olarak gösterilemeyeceklerini ve Alevilerin hiçbir zaman Türklerden ve Türklükten ayrılmamış olduklarını, özbeöz Türk olduklarını belirtmişti. Gerçekten de, Hatay'ın bağımsızlığının kabul edilmesi üzerine Türkiye'ye gelen üç kişilik bir heyet (Abdullah Cilli, Mehmet Derviş ve Suphi Bedir) Türk hükümetine teşekkür ve saygılarını bildirmişlerdi. (Son Posta, 9 Haziran 1937)

Sonunda, Fransızlarla yapılıp imzalanmış olan antlaşmayı onaylayan tasarı, oybirliği ile kabul edilmişti. (Kanun: 3265)

Antlaşmanın onaylanması üzerine söz alan Başbakan İsmet İnönü, hükümetin genel politikası hakkında bir konuşma yapmış ve Hatay Meselesi hakkında açıklamalarda bulunarak, "Bence Hatay Meselesi'nde vardığımız sonucun asıl değeri, meselenin iyi bittiği hakkında içimizde doğan kanıdır. Uluslararası anlaşmalar kağıtlar üzerinde bulunmakla değil, zihinlerde kabul olunmakla değer kazanırlar. Bugün onayladığımız antlaşma ile Hatay'ın bütünlüğünün her türlü araçla korunması görevi

Türkiye ile Fransa'ya düşüyor. Aynı zamanda bu esaslar Milletler Cemiyeti'nin de sorumluluğu altındadır. Ben, Hatay için yapılan antlaşmanın kesinlikle ve iyi niyetle uygulanması için yeterince yaptırım gücünün bulunduğu ümidindeyim. Milletimiz, Suriye halkına karşı gerçek sevgi duymaktadır. Türklerin bu konudaki duygu titizliğini Suriye halkına göstermek için her fırsattan yararlandım. Ne var ki, bu konuda yeni bir şeyler söylemek için durumu ve şartları yeterince uygun görmüyorum" demişti. (Zabıt Ceridesi: 14 Haziran 1937)

Milletler Cemiyeti'nce kabul edilmiş olan Hatay Devleti Anayasası'na göre, Hatay'ın bağımsızlığına 27 Ocak 1937'de karar verilmiş olmakla, Hatay'ın sınırları 1937 kadastrosunda belirtilmiş olan sınırlar olacaktı. İç işlerinde tam bağımsız davranacaktı. Fakat dış işleri, Suriye Devleti'nce yönetilecekti. Fransa hükümeti de Anayasa'nın tam uygulanması için Hatay'da bir gözlemci delege bulunduracaktı.

Yine bu Anayasa gereğince, Hatay'da kurulacak mebuslar meclisinin 22 Türk, 18 azınlık olmak üzere 40 üyesi olacaktı. Devlet başkanını Meclis seçecek, devlet başkanı da Meclis dışından bir başbakan atayacak, o da yine Meclis dışından beş kişilik bir hükümet kuracaktı.

Milletvekili seçimleri Milletler Cemiyeti'nin aracılığı ile ve gözlemi altında yapılacaktı.

Kuva-yı Milliyeci Hatay Türkleri hemen çalışmalarına başlamışlardı. Antakya'da bir Heyet-i Faale kuruldu ve başına Dr. Abdurrahman Melek (sonradan T.C. Gaziantep Milletvekili) getirildi. Rasim Yurtman, Abdullah Mursaloğlu (sonradan T.C. Hatay Milletvekili), Vedii Münir Karabay, Dr. Vedii Bilgin de bu kurulda idiler.

1937 sonunda, Türkiye'deki bütün Hataylılar ve Hatay doğumlular Hatay'a gönderildiler. Gönderilenler arasında, Heyet-i Faale başkan ve üyeleri ile seçim işlerini yürütecek olan Yargıtay Başsavcı Yardımcısı Hataylı Hamdi Selçuk (sonradan T.C. Hatay Milletvekili) de vardı.

Bu sırada bazı kimseler, Türk Hataylıları mezhep ve inanç ayrılıklarını ele alarak parçalamaya uğraşıyorlardı, özellikle Alevileri, Türk'ten başka bir soy ve ulus gibi göstermek istiyorlardı. Buna karşılık bölgede ad yapmış olan Cilli, Suphi Bedir, Gali, Şeyh Sait Tüleyli, Harbiye'den Fazıl Gabbuş

aileleri ve daha birçok Alevi ileri gelenleri, yüzyılların ötesinden beri özbeöz Türk olduklarını iddia ederek milli davaya katılıyor ve mebus seçiminde Türk aday listesine yazılmak istiyorlardı. Evvelce Suriye Mebuslar Meclisi'ne milletvekili seçilmiş oldukları halde Suriye Meclisi'ni bırakıp gelen Şeyh Davut Reyhanî, Abdülhamit Tümkaya, Ahmet ve Selim Tümkaya, bölgenin aydın gençlerinden Ali Şelhum, Süleyman Örs, Mavnacılar Derneği Başkanı Süleyman Reis, Mikâil Reis, Tüccardan Sabri Mavi ve daha birçokları bu iddianın öncülüğünü yapıyorlardı.

Selim Çelenk ile Şükrü Balcı'nın çıkardıkları Yenigün gazetesi, Hatay'daki milli mücadelenin yayın organı idi. Bu gazete çevresinde toplanmış olan Mehmet Burç, Vedii Münir Karabay, Sırrı Hocaoğlu (sonradan T.C. Hatay Milletvekili), Abdülgani Türkmen (sonradan T.C. Hatay Milletvekili) gibi aydın ve milliyetçi gençler, Hatay milli mücadelesinin kuvayı milliyecileri durumunda ve yoğun bir çalışma içinde idiler. Ve Bekir Sıtkı Kunt (sonradan T.C. Hatay Milletvekili) ile Dr. Vedii Bilgin heyecanlı yazılarla sömürge idaresine hücum ediyorlardı.

Hatay'da kurulmuş olan siyasi örgütün başında Abdülgani Türkmen vardı. Parti merkezinde Sırrı Hocaoğlu, Bekir Sıtkı Kunt, Remzi Siliöz, Hamdi Selçuk yoğun çalışma içinde idiler.

1926 yılından beri Halep'te Nuri Genç tarafından çıkarılan ve Suriye'nin ortasında Türklük davasını savunan Vahdet gazetesinin idarehanesi Arapların baskınına uğramış ve tahrip edilmişti. Bunun üzerine Nuri Genç, gazetesini İskenderun'a getirmiş birkaç ay sonra da Vahdet gazetesi yerine Hatay gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Nuri Genç'in Fransızlar hakkındaki sert bir yazısı üzerine gazete kapatılınca, bu defa da Kemalist Hatay adlı bir gazete çıkarmış, ötekinin kapatılma kararı kaldırılınca tekrar Hatay adlı gazeteyi çıkarmaya devam etmiştir.

Hatay'daki bütün çalışmalar ve Türkiye ile olan ilişkiler Türkiye'nin Hatay'daki konsolosu Firuz Kesim aracılığı ile sağlanıyordu. Ve fakat Fransa, bir türlü Hatay'ın bağımsız bir devlet haline gelmesi için gerekenleri yapmaya yanaşmıyor, hatta Hataylıların bağımsızlığına karşı bir durum alır gibi oluyordu. Bu nedenledir ki, 1 Aralık 1937'de Ulus gazetesi başyazarına bir demeç veren Atatürk, "Hatay'daki Fransız temsilcisi, Hataylıların bayramlarını serbestçe kutlamalarını önleyecek tedbirler almamış ise, buna 'yazık' demekle yetinirim. Çünkü, böyle bir zihniyet,

devletler arasında yüksek dostluk ilişkilerinin bugünü ve geleceği için. olumlu yolda yürümek gereğini henüz anlamamış olmasından ileri gelir” demişti (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: 3/100).

Bu nedenlerle Hatay’da olduğu kadar Türkiye’de de sinirlilik ve heyecan çok artmış, Ankara hükümeti de 28 Aralık 1937’de Fransa hükümeti ile arasındaki 3 Şubat 1930 Tarihli Dostluk Antlaşması’nı tek taraflı olarak feshetmişti. Gençliğin yurtseverlik duyguları büyük bir coşkunluk içinde kabından taşmaya hazır duruma gelmiş, İstanbul Üniversitesi öğrencileri çok büyük bir miting düzenlemişti. Beyazıt Meydanı’nda başlayacak ve orada sonuçlanacak olan mitingin görülmemiş büyüklüğü karsısında hükümet, çok sıkı güvenlik tedbirleri almış, kalabalığın Beyazıt Meydanı’ndan dışarı taşmasını önlemeye çalışmıştı. Üniversite’nin kapısı önüne konmuş bir kürsüde Hukuk Fakültesi’nden O. Kavrak, A. Karahan. Ş. Elçin yazılı konuşmaları ile günün anlamını belirtiyorlardı. O sırada kalabalığın içinden yükselen genç ve gür bir ses, birdenbire konuşmacıların hoparlördeki seslerini bastırdı. On ili içine alan Karadeniz Cemiyeti’nin başkanı olan bu genç söyle diyordu:

“Kanımız, canımız pahasına da olsa Hatay’ı hiç kimseye vermeyeceğimize ve kurtaracağımıza Ata’mızın anıtı önünde ant içmek için bütün gençliği Taksim’e yürüyüşe çağırıyorum.”

Kalabalık birdenbire coşup taştı; “Ata’nın huzuruna gideceğiz, Hatay’ı alacağız, ant içeceğiz!” diye bağıra bağıra Taksim’e doğru ilerledi. Fakat artık yürüyüş bir gençlik hareketi olmaktan çıkmış, halkın da katılmasıyla tam bir milli yürüyüş haline gelmişti. Eminönü Meydanı’nda yığılmaya başlayan bu insan selini durdurmak çok zor olacaktı. O zaman Karaköy Köprüsü’nü tutmuş olan askeri birlikler, Köprü’yü kapamaktan vazgeçerek geçilecek yolların iki tarafında güvenlik tedbirleri aldılar. Böylece hiçbir kötü olay çıkmadan Taksim’e gelindi, Atatürk Anıtı önüne varıldı, anıtın önüne getirilen kürsüde tekrar konuşmalar yapıldı. Karadeniz Cemiyeti Başkanı olan üniversiteli genç anıtın tepesine çıktı ve yüz bini aşan kalabalığa Hatay’ın kurtarılması için ant içirdi. Biraz sonra da miting sükûnet içinde dağıldı. (Kendi yayımlanmamış anılarım, M. Taylak, Öğrenci Hareketleri: 156)

Hatay, 1938 yılına işte bu hava içinde girmişti. Aralarında Heyet-i Faale başkanı ve üyelerinin de bulunduğu birçok Hataylı yılbaşı gecesini Hatay

yollarında geçiriyor, Atatürk de Köşk'te, Dışişleri Bakanı ile siyasi durumu görüşüyordu. Ve Hatay Kuva-yı Milliyecilerinin başı olan Tayfur Sökmen ise, Dörtyol'da silahlı milli müfrezeler kurma çalışmalarının başında idi. Özellikle Hatay'ın Altınözü bölgesinden gelmiş Kuva-yı Milliyeciler dikkati çekiyorlardı.

Hatay'daki Fransız delegesi Garreaux, Türk Konsolosu Firuz Kesim'den yakınıyor ve yalnız Türklerle uğraşmayıp Türk olmayanlara da el attığını iddia ediyordu. Hatay milli mücadelecilerini birbirlerine düşürecek davranışlarda bulunuyor, Abdurrahman Melek'i yanına çağırarak Arap Vahdeti Partisi liderleriyle görüştürüyordu. Nitekim, Hatay Kuva-yı Milliyecileri arasındaki birlik ve beraberlik bozulma tehlikeleri gösterdi. Dörtyol aracılığı ile Hatay'a gönderilen para yetişmeyince Ankara'ya gidip daha fazlasını istemek gerekmişti. Önce bu iş için Hatay Halk Partisi Başkanı Abdülgani Türkmen gidecek iken vazgeçmiş ve Heyet-i Faale Başkanı Abdurrahman Melek yola çıkmıştı. Fakat Dörtyol'daki Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek'in Ankara'ya gidişini doğru bulmamış, Abdurrahman Melek de küsüp görevinden istifa etmiş ve İstanbul'a gitmişti.

Bu sırada Hatay seçimleri için Cenevre'de yapılan görüşmeler tamamlanmış, Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen özel komisyon, Hatay'da seçimi yönetmek üzere yola çıkmıştı. Yine bu arada Hatay'daki Başkonsolos Firuz Kesim Ankara'ya alınmış, yerine Celâl Karasapan gönderilmişti. Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın da Beyrut'a gideceği, dönüşte Halep'e uğrayacağı duyuldu. İstanbul'da bulunan Abdurrahman Melek de tekrar Hatay'a döndü.

Nihayet, 15 Nisan 1938'de Hatay Devleti seçimleri başladı. Seçim iki dereceli oluyordu. Önce birinci seçmenler, ikinci seçmenleri seçeceklerdi. Her toplumun seçim kartı ayrı renkte idi. Türklerin seçim kartları kırmızı idi. Fakat daha seçim başlar başlamaz, sandık önlerinde olaylar çıktı. Olaylar, zamanla büyüdü ve çoğaldı. Türklerle polis ve jandarmalar arasında, Türklerle azınlıklar arasında çekişmeler, kavgalar, hatta çatışmalar olmaya başladı. Milletler Cemiyeti'nin Hatay'daki seçim komisyonu seçimleri idare edemez oldu. Huzur ve asayiş gittikçe bozuldu. Türkler her yere ve özellikle seçim komisyonuna protesto yağdırıyorlardı. Seçim büroları çalışamaz duruma girdi. Bu sırada Atatürk hasta idi ve fakat

Hatay'daki olayları günü gününe izliyordu. Hatay'daki durumun aldığı önemi görünce, hasta olmasına rağmen 19 Mayıs 1938'de trenle Ankara'dan Mersin'e hareket etti. Beş günlük bir güney illeri seyahatinden sonra 24 Mayıs 1938'de Ankara'ya döndü.

4 Haziran 1938'de Türk Başkonsolosu Celâl Karasapan ile Hatay'daki Fransız temsilcisi arasında şiddetli ve sert tartışmalar oldu. Başkonsolos, Hatay'dan ayrılmak için pasaportunu istedi.

Bunun üzerine Fransız delege yardımcısı De Mingue, olayların yatışması için Abdurrahman Melek'i Hatay valiliğine getirebileceğini bildirdi. Abdurrahman Melek, Hatay'dan ayrılmak üzere olan Celâl Karasapan'ın makamına gitti ve yanında Anadolu Ajansı habercisi İhsan Cemal Karaburçak olduğu bir sırada kendisine yapılan bu teklifi haber verdi. Yeniden Ankara ile haberleşmeler oldu. Akşamüzeri, Fransız temsilcisi Garreaux'nun görevinden alındığı, Hatay'daki Fransız komutanı Collet'nin aynı zamanda Fransız temsilciliğine atandığı öğrenildi. Abdurrahman Melek de, 6 Haziran 1938'de Mandater Devlet adına Hatay valiliğine başladı. Ne var ki, Abdurrahman Melek'in Fransızların teklifi ile valiliği kabul edişi Kuva-yı Milliyeciler arasında üzücü dedikodulara sebep oldu. Hatay'daki Particiler ve Dörtyol'daki Kuva-yı Milliyeciler, Abdurrahman Melek'i davalarına ihanet etmiş sayarak tanımamak istedilerse de, Ankara'nın açık bildirisi üzerine böyle bir davranışta bulunmaktan vazgeçtiler. Ancak olayların gidişatı göstermiştir ki, Abdurrahman Melek çok zor bir durumda idi. Hem Mandacı Devlet'in güvenini sürdürmek, hem kendi arkadaşlarının güvenini yitirmeden iş görebilmek gerekiyordu ve Abdurrahman Melek bu zorluğun acılarını çekiyordu. Mesela, Parti'de çalışan genç elemanları işe alması, onları davalarından ayırmak gibi gösterilmek isteniyordu.

Valilik emrindeki polis ve jandarmanın durumu da normal değildi. Polis ve jandarmanın toplamı 148 kişi idi ve bunlardan yalnız 40 tanesi Türk'tü. Seçim sandıkları ise genellikle Türklerden başkalarının oturdukları mahallelere konulmuştu. Olaylar da eksik olmuyordu. Olay yerine gönderilen jandarmalardan Türk olanlarını ötekiler arkadan vuruyorlardı. Bu durum karşısında Vali Abdurrahman Melek, sivil halktan silahlı müfrezeler kurarak bunları jandarma gibi kullandı. Bu sefer de Milletler Cemiyeti'nin seçim komisyonu, validen yakınıp onu seçimin gidişini

değiştirmeye uğraşmakla suçladı. Vali Abdurrahman Melek, her şeyden önce, görevinin asayişi sağlamak olduğunu bildirdi, Fransız Temsilcisi ve Komutanı Collet de bu görevin valiye ait olduğunu kabul etti.

Bu sırada idi ki, 13-14 Haziran akşamı Hıristiyan mahallesindeki bir garajda çalışan Osman adlı bir Türk, sebepsiz yere öldürüldü. Valilik ile Fransız Temsilciliği'nin ellerindeki kuvvetlerle Hıristiyan mahallesi sarıldı ve bazıları tutuklandı. Bunların arasında Alevi Türklerini soydaşlarına karşı kışkırtan Zeki Arsuzi adındaki bozguncu da vardı. Bu tutuklamalar üzerine, bazı Alevi kadınları, Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun kaldığı Turizm Oteli'ne saldırtıldı. Olaya Fransız Temsilcisi ve Komutan Collet el koydu. Gerekli tedbiri aldı ve olayların gelişimini bekledi. Sabaha karşı saldırılar son haddini bulunca ateş emrini verdi. Saldırganlardan iki kişi öldü, iki kişi yaralandı, ötekiler de dağıldı. Araplar, tutuklu liderleri bırakılmadıkça seçime katılmayacaklarını ilan ettiler. Seçim komisyonu da validen tutukluların bırakılmasını istedi. Vali, bunun ancak kanun yolu ile mümkün olduğunu bildirerek, işlemlerini seçim komisyonuna haber veren savcıyı değiştirip yerine Avukat Cemil Yurtman'ı getirdi. Fakat Araplar seçime katılmamakta direndiklerinden seçim komisyonu da seçim işlerinin durdurduğunu resmen Fransız Temsilcisi'ne bildirdi. Collet de durumu valiye tebliğ etti.

Bu sırada Ankara Hükümeti olayı bütün gücü ile ele almış, ilgililerle gerekli görüşmeleri yapıyor ve en çıkar yolun, Hatay'daki Fransız silahlı kuvvetleri kadar Türk silahlı kuvvetlerinin Hatay'da bulunması olacağı düşüncesini ileri sürüyordu. Sonunda Fransızlar da bu görüşe yanaştı ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ile Kurmay Albay Fevzi Mengüç, Kurmay Yüzbaşı Nurettin Alpkartal ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Daire Başkanı Cevat Açıkalın'ın Hatay'a gitmesi kararlaştırıldı.

23 Haziran 1938'de Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki Kurul Hatay'a geldi. Kendisine Cumhuriyet Mahallesi'ndeki Süreyya Halef'in evi hazırlanmıştı. Hatay Türkleri sokaklara dökülmüş büyük sevgi gösterilerinde bulunuyorlardı. Fransızlar da Türk Heyeti'ni askeri törenle karşıladılar. Çünkü Türk Heyeti Fransızların misafiri olarak gelmişti ve General Hutsinjer başkanlığındaki Fransız Heyeti ile görüşmelerde bulunacaktı. Vali Abdurrahman Melek de, Başkonsolos Celâl Karasapan'la

görüşerek gece için bir ziyafet düzenledi ve azınlık temsilcilerini de ziyafete çağırdı. Ne var ki, Hataylı Kuva-yı Milliyeciler baştan beri kabullenmedikleri valiliğinden ötürü Abdurrahman Melek'in düzenlediği ziyafete katılmadılar. (H. Selçuk, Hatay'ın O Günleri; A. Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu)

Bu sırada Ankara'da da Fransızlarla görüşmeler yapılıyor ve Başbakan Celâl Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Hatay'ın durumunu şöyle anlatıyordu:

"Şimdi hepimizin heyecanla beklediği Hatay Meselesi'ne geliyorum. Her şeyden önce tekrar ederim ki, Hatay Türk'tür. Çoğunluğu ile, kültürü ile Türk olarak kalacaktır. Hatay, daha milli mücadele günlerimizde bizimle yan yana, omuz omuza bağımsızlık için mücadele etmiş, savaşmış kutsal bir vatan parçasıdır. Eğer milli mücadelede kahramanlık göstermiş herhangi bir şehrimizle Hatay'ın yaptığı mücadeleyi kıyaslarsak en hafif anlamı ile yani hiç olmazsa o kahraman şehrimizle eşit derecede bağımsızlık uğrunda fedakârlık yapmıştır. Böyle bir halkı bırakamayız. Bu, Türkiye Cumhuriyetinin yapamayacağı bir iştir.

Biz hiç kimsenin toprağına göz dikmiş değiliz, hiç kimseden bir şey istemiyoruz. Ancak milli hakkımızı istiyoruz. Bu milli hakkımızı istediğimiz zaman bunda tolerans payı olmadığını da eklemekten çekinmiyoruz. Hak gözetilir ve istenir. Biz başkalarının haklarına uyuyoruz. İsteriz ki, başkaları da bizim haklarımıza uysunlar.

Bugünkü durum şudur: Milletler Cemiyeti'nin oraya seçimi gözetmek için gönderdiği kurul çekilmiştir. Bu kurul hakkında biz de Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştuk. Seçimler, daha güvenilir koşullar içinde yapılmak üzere ertelenmiştir. Hatay için eldeki Garanti Antlaşması'nda sözü edilen askeri işbirliğine ait görüşmeler sürmektedir. Çok isterdim ki, bugün bu konu üzerinde olumlu bir şey söyleyebileyim. Şimdi söyleyebileceğim şudur ki, aldığımız bilgilere göre görüşmeler çok ilerlemiştir. Biz meseleyi dostça halletmek prensibinden ilham alarak Antakya'daki heyetimize son talimatı vermiş bulunuyoruz. Öteki taraf da aynı ilham ve prensiple hareket ederse askeri görüşmelerin iyi bir surette biteceğini ummak gerekir. Hatay davamızın mutlu bir surette halledilmesi ve Fransızlarla çok çetin bir sınav geçirmekte olan dostluğumuzun saklı

kalması için -ki bunu herkes istemektedir- her şeyden önce askeri görüşmelerin bir anlaşma ile sonuçlanmasını zorunlu saymaktayız.

Ondan sonra feshedilen anlaşmaların yerine yenilerinin konulması ve Hatay'daki öteki işlerin tamamlanması ve güney sınırımızda iyi komşuluğun sürdürülmesi birbirini izleyecektir. Eğer davamızı dostça halletmek olanağını bulursak herkesten önce biz sevineceğiz. Şurası kesindir ki, bu milli dava ancak Hatay Türk çoğunluğunu, kendi içinde bir hükümet kurmuş ve Türk kültürü ile yönetilir duruma gelmiş bir halde görmekle hallolunabilir. Bugün ise dava, henüz size dediğim bu çözüm noktasına fiili olarak getirilmiştir denecek durumda değildir. Fakat bundan önceki çok tehlikeli hali muhafaza ettiğini de söylersem haksızlık etmiş olurum. Daha yumuşak, daha samimi bir hava esmeye başlamıştır diyeceğim. Hava böyle esmekte devam ederse, beklediğimiz dostluk esasları içinde bir sonuca varmak mümkün görünmektedir." (Zabıt Ceridesi: 29 Haziran 1938)

Başbakan Celâl Bayar'ın ümitleri, birkaç gün sonra gerçekleşti. 4 Temmuz 1938'de Ankara'da, Türk hükümetinin temsilcisi Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile Fransız hükümetinin temsilcisi Ankara Büyükelçisi M. Henri Ponsot arasında yeni bir 'Dostluk Anlaşması' imzalandı. Onaylanmak üzere Meclis'e verilen tasarının gerekçesinde şöyle deniyordu:

> Yeni şartlara daha uygun bir anlaşma için, 3 Şubat 1930'da Fransa ile yapılmış olan Dostluk-Uzlaşma-Hakem Antlaşması'nın 28 Aralık 1937'de bizce feshedildiği bilinmektedir. Sonradan hükümetimiz ile Fransa hükümeti arasında yapılan görüşmeler iyi sonuçlara vararak içinde bulunduğumuz yeni şartlara ve Fransa ile aramızdaki ilişkilerin düzenlenmesine daha elverişli olan bu anlaşma ile ortak bildiri ve optanlara (daha az yetkisi olan kimse) ait protokol 4 Temmuz 1938'de imzalanmıştır. Yeni anlaşma, 1930 Antlaşması'ndan fazla ve değişik olarak, birinci maddesinde anlaşmayı yapanlardan birine karşı yönetilecek politik ya da ekonomik hiçbir kombinezona girmeyeceklerine, ikinci maddesinde barışçıl durumuna rağmen anlaşmayı yapanlardan birinin saldırıya uğraması halinde ötekinin bu saldırıya hiçbir suretle yardım etmeyeceğine, üçüncü maddesinde Hatay'ın bütünlüğünün

> garantisini gerektiren anlaşmalardan doğacak ödevlerle ilgili konularda birbirleriyle danışacaklarına ait hükümleri içine almakta ve dördüncü maddesi ile de tarafların Umumî Tahkim Senedi'ne katılmış oldukları göz önünde tutularak aralarında doğacak anlaşmazlıklarda sözü edilen Senet hükümlerinin uygulanmasını öngörmektedir.
>
> Ortak Bildiri ile de Türkiye ve Fransa arasında, özellikle Hatay'a ve Türkiye-Suriye ve Lübnan ilişkilerine ait konular hakkında varılan uzlaşma ve görüş birlikleri tespit edilmiştir. Bunların içinde en önemlisi Hatay'a ait 29 Mayıs 1937 tarihli Milletler Cemiyeti kararlarının Hatay'da Türklerin üstünlüğünü tanıyan 1921 Ankara İtilâfnamesi kavramı içinde uygulanmasına devam edileceğini içine alan Birinci Madde hükmü ile Suriye ve Lübnan dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesine ve bu memleketlerde Türkiye uyruklarına karşı bulunan olumsuz kapitülasyonun kaldırılmasına ait olan hükümlerdir. Optanlara ait prokole gelince, bu belge Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girişinden itibaren kendilerine optan adı verilen kimselerin mevcut karışık durumlarına son verecek olan hükümleri içine almaktadır. (Zabıt Ceridesi: 7 Aralık 1938)

Bu antlaşma ve eklerinin Ankara'da imzalandığı gün, Hatay'daki seçimlerin Fransız ve Türk askerlerinin ortak çalışması ve gözetimi ile yapılması, bunun için de bir alay Türk askerinin Hatay'a girmesi kararlaştırıldı. Karar hemen uygulandı ve Kurmay Albay Şükrü Kanatlı'nın komutasındaki Türk Alayı, 5 Temmuz 1938 sabahı gün doğarken, biri Payas ve diğeri Hassa sınırından olmak üzere iki koldan, Hatay'a girdi. Birkaç gün sonra da Başkonsolos Celâl Karasapan başka yere atanarak Dışişleri Bakanlığı'ndan Orta Elçi Cevat Açıkalın olağanüstü delege olarak Hatay'a gönderildi ve yeniden seçim hazırlıklarına başlandı.

Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun yerine, Türk Olağanüstü Delegesi Cevat Açıkalın ile Fransız Delegesi Collet, Hatay Valisi Abdurrahman Melek ve Hataylı Türklerin temsilcisinden meydana gelen bir kurul seçimi yönetmekle görevlendirildi. Vali Abdurrahman Melek, kurulun genel sekreteri oldu. Türk ve Fransız delegeleri bir ortak bildiri yayımladı:

> Hatay'daki Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun kayıt işlerini bırakarak bölgeden ayrılmak için 26 Haziran 1938'de aldığı

> karar üzerine, Hatay'ın uluslararası rejimine kefil olan ve üzerine almış bulunduğu yükümlülükten doğan işbirliği ruhuyla duygulanan Fransız ve Türk hükümetleri, yürürlükteki anlaşmaların gerektirdiği düzeni ve Anayasa'nın uygulanmasını sağlayabilmek için Hatay'da ilk seçim işlerinin kontrolünü birlikte üzerlerine almayı kararlaştırmışlardır. Bu konuda Fransa Cumhuriyeti yüksek Komiseri (Haut-Commissaire) Delege Yardımcısı Kolonel Collet'ye gereken yetkileri vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de Olağanüstü Delege görevi ile gelen Orta Elçi Cevat Açıkalın'a gereken yetkileri vermiştir. İki hükümet temsilcisi, kararlarına ve kendilerine verilmiş olan yetkilere dayanarak tescil işlerinin 22 Temmuz 1938'den itibaren yeniden yapılmasına karar vermişlerdir. İki dost devlet temsilcileri, hangi cins ve mezhepten olurlarsa olsunlar bütün Hatay vatandaşlarının ilişkilerinin temel niteliği olan kardeşlik ve birlik anlayışına güvenebilecekleri kanısındadırlar ve bu seçim ortamının, memleketin eriştiği ayrı siyasi varlığın gereği olan tam bir yetki içinde gelişeceğinden kuşku duymazlar.
>
> Seçim işlerini bozucu nitelikte görülecek en ufak bir suç, bu işlere kefil olan iki devletin üzerlerine aldıkları görevi zorlaştıracağından, Fransız ve Türk hükümetlerinin temsilcileri herhangi bir düzensizliği cezalandırmak ve durumu kişisel çıkarları ya da Hatay'ın gerçek politik çıkarlarına aykırı ideolojileri için sömürmeye kalkacak olan kimseyi kanun bakımından kovuşturmak için en şiddetli tedbirleri almakta tereddüt göstermeyeceklerdir.

Böylece, Yüksek Seçim Komisyonu denen bu kurula azınlıklardan da birer temsilci alınarak, seçim işleri, Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun bıraktığı yerden sürdürüldü. Yüksek Seçim Komisyonu kararları kesindi. Seçmen tespit işleri 1 Ağustos 1938'de bitti. Komisyonun tespit ettiği seçmen sayısı, 35.847 Türk, 11.319 Alevi, 5.504 Ermeni, 1.845 Arap, 2.098 Ortodoks, 395 de öteki azınlıklar olmak üzere 57.000 kişi idi. İkinci seçmenler de %10 oranına dayanarak belirlendi. Buna göre seçimlerde 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap, 2 Ortodoks olarak 40 mebusun seçileceği ilan edildi. Bu arada, oy kullanma hakkı Anayasa ile sadece Hatay doğumlulara verilmiş olduğundan, Gaziantep doğumlu olan Tayfur Sökmen de Hatay'ın Kırıkhan nüfusuna kaydedildi. Ve mebus adayları Yüksek Seçim Komisyonu'nca belirtilen sayıları geçmediğinden ayrıca seçim

yapılmayarak gösterilen adaylar seçimi kazanmış mebuslar olarak kabul edildiler.

Böylece kurulan Hatay Millet Meclisi 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını Köprübaşı'ndaki Gündüz Sineması salonunda yaptı. Toplantıyı en yaşlı üye olan Antakya Mebusu Mehmet Adalı açtı. Önce başkanlık seçimi yapıldı ve Abdülgani Türkmen Hatay Millet Meclisi'nin Başkanı oldu, meclis başkanvekilliklerine Vedii Münir Karabay ile Zeynelabidin Cilli getirildiler. Hatay Devlet Başkanlığı'na, tek aday olan Tayfur Sökmen oybirliği ile seçildi. Ve ilk kez bağımsız Hatay Devleti'nin bayrağı göndere çekildi. Kısacası, 2 Eylül 1938 günü Hatay Devleti tarih sahnesine çıktı. (A. Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu; H. Selçuk: Hatay'ın O Günleri)

Olayları adım adım büyük bir titizlikle izleyen Atatürk, Hatay Devleti'nin kuruluş işlemi tamamlanınca, Başbakan Celâl Bayar'a bir kutlama telgrafı çekerek, "Bugün Hatay Millet Meclisi'nin açıldığını, devlet başkanının seçildiğini ve böylece Hatay Devleti'nin kurulduğunu Dışişleri'nden verilen bilgi ile öğrendim. Cumhuriyet Hükümeti'nin bu başarısını kutlarım" dedi.

Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'in, durumu ve Hataylıların yürekten teşekkürlerini bildiren telgrafına da, "Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Devleti Başkanlığı'na seçildiğinizi bildiren telgrafınızı memnunlukla aldım. Bu değerli ülkenin en yüksek makam ve görevini kazanmış ve üzerinize almış olmanızdan dolayı sizi kutlarken gelişimini daima ilgi ve sevgi ile izleyeceğim Hatay'daki çalışmalarınızda başarınızı diler ve Hatay'ın, yeni yönetimi altında pek çok mutluluklara ve iyi bir hayata kavuşmasını yürekten dilerim" diye karşılık verdi. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/596)

Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen, başbakanlığa Dr. Abdurrahman Melek'i getirdi. O da aşağıdaki şekilde beş kişilik Hatay hükümetini kurdu:

Nihayet, Hatay Başbakanı Abdurrahman Melek 6 Eylül 1938'de de programını okuyarak Millet Meclisi'nden güvenoyu alıp göreve başladı. (A. Melek, Hatay Nasıl Kurtuldu: 65)

Başbakan (içişleri, dışişleri, savunma, güvenlik konuları da Başbakanlık bünyesinde idi)	Dr. Abdurrahman Melek
Adalet Bakanı	Cemil Yurtman
Maliye ve Gümrük Bakanı	Cemal Baki

Eğitim ve Sağlık Bakanı	Faik Türkmen
Bayındırlık ve Tarım Bakanı	Kemal Alpar

Hükümetin kuruluşundan sonra devletin gerekli organlarını da tamamlayan Hatay Millet Meclisi, Atatürk'e teşekkür ve bağlılıklarının bildirilmesini karar altına aldı. Meclis Başkanı Abdülgani Türkmen bir telgrafla durumu Atatürk'e bildirdi. Atatürk bu telgrafa da şu karşılığı verdi: "Hatay Millet Meclisi'nin ve temsil ettiği Hatay halkının hakkımdaki güzel duygularını bildiren telgrafınızdan çok duygulandım. Hatay Millet Meclisi'ne başladığı önemli görevde başarılar ve Hatay halkına yeni yönetim altında mutluluklar dilerim." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 4/597)

Atatürk'ün Ölümü

Atatürk'ün sağlık durumu 1936'da, özellikle Ege Manevralarında bulunmasından sonra anormallikler göstermiş, nezleleri sıklaşmış, ara sıra burnu kanamış ve vücudunda kaşınmalar olmuştu. Fakat sağlık durumu ilk kez 1937'de tehlikeli bir surette bozulmaya başlamıştı. Sürekli bir halde alıngan olmuş ve sinirleri çok bozulmuştu. Önce hafızasında zayıflık belirtileri görüldü. Vücutça da zayıflıyor ve bacaklarında kaşınmalar oluyordu. Ankara'daki doktorlarına ve o sırada Ankara Numune Hastanesi'nde görevli bulunan İtalyan asıllı ünlü Alman Cilt Uzmanı Profesör Marchionini'ye muayene olmuştu. Muayene edenler kaşıntıların Köşk'teki karıncalardan olduğunu sanarak ona göre tedavi yoluna girmişler ve kaplıcaya gitmesini tavsiye etmişlerdi. Bunun üzerine Atatürk 20 Ocak 1938'de Ankara'dan ayrılmış ve 22 Ocak 1938'de Yalova Kaplıcaları'na gelmişti. Geceyi Termal Otel'de geçirmiş, ertesi gün, yani 23 Ocak 1938'de Otel'deki özel banyo dairesinde Yalova Kaplıcaları'nın doktoru Nihat Reşat Belger'i çağırmış ve şikayetlerini anlatmıştı.

Dr. Nihat Reşat Belger, Atatürk'ün genel muayenesini yaptıktan sonra, hastalığın ve kaşıntıların yemekten ve özellikle içmekten ileri geldiğini söyledi.

Gerçekten de Atatürk, o günlerde çok düzensiz bir hayat yaşıyor ve genellikle gecelerini içki sofrasında geçiriyordu. Çok kısa bir dönemi göstermekte olmasına rağmen aşağıdaki cetvel bu konuda bir fikir verebilir.

Tarih	Uyandığı saat	Yattığı saat
1 Ocak 1938	15.00	2.00 (ertesi gün)
2 Ocak 1938	17.00	1.30
3 Ocak 1938	13.00	1.30
4 Ocak 1938	11.30	12.00
5 Ocak 1938	20.30	8.00
6 Ocak 1938	19.30	3.15
7 Ocak 1938	17.30	4.30
8 Ocak 1938	14.30	3.00
9 Ocak 1938	9.30	2.45
10 Ocak 1938	13.05	2.30
11 Ocak 1938	14.30	2.00

12 Ocak 1938	9.00	4.00
13 Ocak 1938	17.00	?
14 Ocak 1938	8.30	?
15 Ocak 1938	23.00	4.30
16 Ocak 1938	13.00	3.00
17 Ocak 1938	13.30	?
18 Ocak 1938	12.30	24.00(aynı gün)
19 Ocak 1938	7.00	2.15(ertesi gün)

Ve Dr. Nihat Reşat Belger, teşhisini şöyle tamamladı: “Karaciğeriniz büyümüş ve biraz sertleşmiştir. İşte kaşıntının sebebi bu karaciğer rahatsızlığıdır.”

Ertesi gün özel doktoru Neşet Ömer İrdelp de aynı teşhisi koydu ve gerekli tedaviye başlandı. Birkaç gün içinde iyileşme belirtileri görüldü.

Fakat, Atatürk özellikle perhiz ve istirahat öğütlerine önem vermedi. 1 Şubat 1938 günü saat 11.00’de uyandı ve 13.30’da Bursa’ya hareket etti, Gemlik’e uğradı, 16.45’te Bursa’ya vardı, Çelik Palas’a gitti ve ancak ertesi günü 3.00’te yattı. 2 Şubat 1938 günü saat 16.00’da Merinos Fabrikası’nı açtı, Belediye’nin düzenlediği baloya gitti ve ertesi sabah saat 4.00’te balodan ayrıldı. 3 Şubat 1938 günü saat 11.30’da uyandı, 15.30’da Bursa’dan ayrıldı, Mudanya’dan Ege vapuru ile İstanbul’a geldi. Geceyi vapurda geçirdi ve 4 Şubat 1938 günü 11.00’de uyandı, Dolmabahçe Sarayı’na çıktı. Gece üşütmüştü. Buna rağmen ertesi gün 2.30’da yattı. Bir daha da Yalova’ya dönmedi. Fakat Dolmabahçe Sarayı’nda da istirahat etmedi. 6 Şubat 1938 günü 13.30’da uyandı, saat 22.00’de Park Otel’e gitti ve ertesi gün saat 4.00’te Saray’a döndü. 7 Şubat 1938 günü saat 15.00’te uyandı. Biraz sonra şiddetli bir öksürük başladı. Zorlukla nefes alıyor ve göğsünde şiddetli bir acı ve ağrı duyuyordu. Gece, Dr. Nihat Reşat Belger Saray’a çağrıldı. Yapılan muayenede Atatürk’ün zatürree hastalığına yakalanmış olduğu anlaşıldı. Ertesi günü Dr. Neşet Ömer İrdelp de geldi; ve Atatürk ilk kez yatağa düştü. İki doktor birlikte tedavi çarelerine başvurdular. Hastalık ateşi günlerce sürdü, iyileşme süresi uzadı. Atatürk’ün hastalığı yeterince önemsemeyen tutumu da sürenin uzamasının ayrı bir etkeni oldu.

Atatürk, tedavisi henüz tamamlanmadan, Ankara'ya gelecek olan Balkan Devletleri temsilcilerini kabul etmek üzere, 24 Şubat 1938'de Ankara'ya döndü. 25 Şubat 1938'de Ankara'ya vardı. Yugoslav Başbakanı Stodyonoviç'i, Yunan Başbakanı Metaksas'ı ve Romanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'nı kabul etti. Atatürk, Balkan Konferansı Delegeleri onuruna Çankaya'da verilen çayda Pilot Sabiha Gökçen'i de üniformalı kılığı ile yanında bulundurdu, konuklarla tanıştırdı. [Sabiha Gökçen, öğrenci iken Atatürk tarafından evlatlığa alınmış, havacı olarak yetiştirilmiş, Eskişehir Uçak Alayı'nda staj görmüş, bölüğü ile birlikte Dersim Harekâtı'na katılmış yetişkin bir havacı idi. Balkan ülkelerinin delegeleri, Sabiha Gökçen'i kendi memleketlerine davet ettiler. Atatürk'ün izni ile Sabiha Gökçen 16 Haziran 1938'de Avrupa'ya gitti. Balkan ülkelerini dolaştı, beş gün sonra döndü ve bu arada Türkkuşu Başöğretmenliği'ne atandı. (C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim : 310)]

Bu sırada Atatürk'ün sağlık durumu yeniden bozulmaya başlamıştı. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı Dr. Asım Arar, Atatürk'ün çok tehlikeli bir hastalığın eşiğinde olduğunu İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya bildirdi. O da Başbakan Celâl Bayar'a duyurdu. 28 Şubat 1938 günü Atatürk, eski başbakan İsmet İnönü ile birlikte Başbakan Celâl Bayar'ı da kabul edince, Bayar konuyu Atatürk'e açıp bir yabancı uzman getirilmesi gerektiğini belirtti. Atatürk ise, yabancı uzmana gerek olmadığını, yerli uzmanlar kurulunun muayenesinin yeteceğini söyledi.

Bunun üzerine, Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Akil Muhtar Özden, Dr. Hüsamettin Kural, Dr. Naki Ziya Yaltırım ve Dr. Asım Arar'dan meydana gelen konsültasyon heyeti 6 Mart 1938'de Atatürk'ü muayene etti, cirrhose athrophique (karaciğer atrofik sirozu) başlangıcı teşhisini koydu, tek etkenin de fazla alkollü içki kullanmak olduğunu belirtti, içkinin kesinlikle bırakılmasını önerdi.

Atatürk buna da gereken önemi vermedi. Fakat on gün gibi kısa bir süre sonra hastalığın verdiği sıkıntıya dayanamayarak yabancı uzmanın getirilmesine razı oldu. Fransız Profesör Fissenger, Mart sonunda Türkiye'ye geldi. O da aynı teşhisi koydu, aynı tavsiyelerde bulundu.

30 Mart 1938'de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği şu resmi bildiriyi yayımladı:

> Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk, geçen Ocak ve Şubat aylarında Yalova, Bursa ve İstanbul gezilerinde kuvvetli bir grip geçirmişlerdir. Ankara'ya dönüşlerinde grip hastalığı yeniden depreştiğinden, konsültasyon için Fransa'dan Profesör Fissenger çağrıldı. Profesör, inceleme ve muayene sonucunda önemsenecek bir durum olmadığını belirtmiş ve kendilerine bir buçuk ay kadar bir dinlenme tavsiyesini yeterli bularak dönmüştür.

Ne var ki, bu sırada Hatay Meselesi önemli bir döneme girmişti. Belki de bir askeri müdahale olabilirdi. Atatürk olayları yakından izliyor ve Milletler Cemiyeti tarafından verilen Hatay'ın bağımsızlığı kararının bir an önce uygulanması için her şeyi göze almış bulunuyordu. Bu nedenle, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın nutku ile başlayan 19 Mayıs 1938'deki Gençlik ve Spor Bayramı'nda bulunduktan sonra, saat 17:00'de Ankara'dan trenle Mersin'e hareket etti. 20 Mayıs 1938'de Mersin'e vardı. 21 Mayıs'ta Viranşehir kalıntılarını gezdi, iki gün dinlendi. 24 Mayıs 1938'de Mersin'den Tarsus'a gitti, Akşam üzeri Adana'ya geldi. Askeri birliklerin geçit törenini izlerken zorlukla ayakta durabildi. Biraz istirahattan sonra Ankara'ya döndü, İstasyondaki salona kadar güçlükle yürüyebildi ve daha fazla ayakta duramayarak oturdu. Kendisi de artık tehlikeli bir hastalığı olduğunu biliyordu. 25 Mayıs'ta Ankara'da kaldı. 26 Mayıs 1938'de tekrar yola çıktı ve 27 Mayıs 1938'de İstanbul'a vardı. Dolmabahçe Sarayı'nda kalmaya başladı.

28 Mayıs 1938'de bir Florya gezintisi yaptı ve fenalık geçirdi. 29 Mayıs'ta karnındaki şişkinliği gereksiz bir şişmanlıktan sandı ve sinirlendi. Muayenesini yapan Doktor Neşet Ömer İrdelp, vücudun su topladığını anladı.

Atatürk, 1 Haziran 1938'de Türkiye'ye o gün gelmiş olan Savarona yatına geçti (C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim: 379) ve Dr. Nihat Reşat Belger'i çağırttı, kendini muayene etmesini istedi. Bu sırada Atatürk'ün siroz hastalığı ilerlemiş, karnı su toplayarak şişmiş, ayaklarında da hafif şişler olmuştu. Karnındaki şişlikten pantolonunu iliklemekte zorluğa düşüyordu. Dr. Nihat Reşat Belger'e bir kağıt vererek ne yapması gerektiğini buraya yazmasını istedi. Doktor, kağıda şunları yazdı:

> 1) Dağdağasız ve sessiz bir hayat geçirmek;

2) Dimağ ve vücut bakımından her türlü yorgunluktan sakınmak;

3) 24 saatin 16 saatinde arka üstü yatıp dinlenmek;

4) Daha önce belirtilen bakım düzenini sürdürmek, yumurta ve yumurtalı yiyecekleri ve bir süre yağ ve çiğ meyvaları yememek, kuru fasulye, mercimek ve nohut gibi çok gaz yapan nişai maddelerden kaçınmak.

Aynı kağıda, ayrıca bir de reçete müsveddesi yazdı.

Bundan sonra da, Dr. Neşet Ömer İrdelp ile birlikte bu bakım düzeninin uygulanmasını titizlikle sağlamaya çalıştılar. Ziyaretleri büyük oranda yasakladılar. Atatürk de, tehlikeyi kesinlikle görmüş olacak ki, bakım düzenine uydu. Savarona'daki günleri, eskilerine hiç benzemeyecek kadar düzenli bir hale girdi. Ankara'dan getirttiği Şükrü Kaya da 5 Haziran 1938'den beri yanında kalıyordu. Genellikle sabahları 7-9 saatleri arasında uyanıyor, akşamları saat 24'ten önce yatıyordu. İçki sofraları kurulmuyor, bu sofraların sürekli konukları yanına giremiyorlardı.

Bu arada Dr. Fissenger tekrar çağrıldı. 8 Haziran 1938'de gelen Fissenger ile birlikte tekrar Atatürk'ü muayene ettiler. Fissenger, Atatürk'ün en çok iki yıl daha yaşayabileceğini ve fakat her an da ölebileceğini söyledi. Şükrü Kaya, Ankara'ya döndü...

Nitekim, bir buçuk ay kadar sonra Atatürk'ün ateşi birdenbire yükseldi, durumu ağırlaştı. Doktorların tavsiyesince, 24 Temmuz 1938'de Savarona yatından Dolmabahçe Sarayı'na çıkarıldı. Prof. Akil Muhtar Özden, Prof. Mim Kemal Öke, Prof. Süreyya Hidayet Serter, Prof. Mustafa Hayrullah Diker, Prof. Abravaya Marmaralı, Dr. Mehmet Kâmil Berk tedavi işini üzerlerine aldılar. Durumun ağırlığından ötürü de, milleti haberdar etmek amacı ile her gün bir bülten yayımladılar.

Atatürk olup bitenlerden habersiz kendini doktorlara teslim etmişti. Ve sağlık durumu gittikçe kötüleşiyor, tedavisi ile uğraşan doktorların endişesi her gün biraz daha artıyordu. Bu durum karşısında yine yabancı uzmanlar getirilmesi kararlaştırıldı. Almanya'dan Profesör Von Bergmann ile Avusturya'dan Profesör Eppinger ve Fissenger tekrar getirildi. Karnında birikmiş olan suyun alınmasına karar verildi. Atatürk bunu öğrenince, her ihtimale karşı vasiyetnamesini yapacağını bildirdi ve Dr. Neşet Ömer İrdelp ile Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın tanıklığında, 5

Eylül 1938 tarihli vasiyetnameyi yazdırdı (Ek:3) Sonra Dr. Mim Kemal'i çağırarak, su almanın önemi ve tehlikesi hakkında bilgi aldı. Mim Kemal'in sözlerinden rahatladı ve karından su alma yolundaki kararın uygulanması kesinleşti. İlk kez 7 Ekim 1938'de, Dr. Mim Kemal Öke tarafından karnından on litre kadar su alındı. Atatürk rahatladı ve keyiflenerek bir kahve ile bir sigara içti.

Ne var ki, tedaviye devam edilirken, 16 Ekim 1938'de ilk kez komaya girdi. 18 Ekim 1938'den itibaren niçin söylendiği anlaşılamayan bazı sözleri sık sık tekrar etti. 19 Ekim 1938'de normale döndü. Bu sırada Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ile bakanlar kurulu, kendini bilmeyecek duruma giren Cumhurbaşkanı'na vekâlet edilip edilmemesi konusunu görüşmek üzere İstanbul'a gelmişti. Atatürk'ün normale dönmesi üzerine, bir karara varmadan 20 Ekim 1939'da Ankara'ya gittiler. 21 Ekim 1939'da Atatürk derin bir uykuya daldı. 22 Ekim 1939'da uyandı. Tamamen normal bir hali vardı. Bu nedenle, 23 Ekim 1938'de doktorlar kurulunun yayımladığı raporda, Atatürk'ün sağlık durumunun eski normal yoluna döndüğü ve artık rapor yayınının gerekmediği bildirildi.

Atatürk küçük Ülkü'yü yanına getirmelerini istedi. [Ülkü, Atatürk'ün annesinin Selanik'te yanına alıp yetiştirdiği Vasfiye Hanım'ın kızı idi. Bütün insanları ve özellikle çocukları çok seven Atatürk, Ülkü'yü yanından ayırmaz olmuştu. Fakat bu kez Ülkü'yü yanında çok tutmadı. Belki de çok sevdiği Ülkü'yü son bir kez görmek istemişti. Geldiğinden birkaç gün sonra tekrar Ankara'ya gönderdi. (C. Granda, Atatürk'ün Uşağı idim: 316)]

Çok kısa bir süre sonra, Atatürk, birdenbire ağırlaştı. Artık yerinden kalkamıyordu. Buna rağmen Cumhuriyet Bayramı için Ankara'ya gitmek ve Kasım başında açılacak olan Meclis'te geleneksel konuşmasını yapmak istiyordu. Başbakan Celâl Bayar'a konuşmanın taslağını hazırlamasını emretmişti. Hazırlanan taslağı okuttu, beğendi, yanına aldı. Ne var ki, artık değil yolculuğa çıkması, ayakta durması bile mümkün değildi. Sonunda bunu kendi de anladı ve Celâl Bayar'a, Ankara'ya gitmeyeceğini, nutku onun Meclis'te okumasını söyledi.

Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara Hipodromu'nda yapılan töreni Meclis Başkanı Abdülhalik Renda açtı. Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti ordularına mesajını da Başbakan Celâl Bayar okudu:

> Zaferleri ve geçmişi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber uygarlık ışıklarını taşıyan Kahraman Türk Ordusu!
>
> Ülkesini en bunalımlı ve zor anlarda zulümden, felaket ve musibetlerden ve düşman istilasından nasıl korumuş ve kurtarmış ise, Cumhuriyet'in bugünkü verimli döneminde de askerlik tekniğinin bütün modern silah ve araçları ile donatılmış olduğu halde görevini aynı bağlılıkla yapacağından hiç korkum yoktur.
>
> Bugün, Cumhuriyet'in on beşinci yılına durmadan artan büyük bir geçim rahatlığı ve güçle ulaşan büyük Türk milletinin önünde, kahraman ordu, sana yürekten teşekkürlerimi bildirirken, büyük ulusumuzun övünme duygularını da yansıtmış oluyorum. Türk vatanını, Türk toplumunun şan ve şerefini, iç ve dış her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan görevini her an yapmaya hazır olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve güveni vardır. Büyük ulusumuzun orduya kazandırdığı en son sistem fabrikalar ve silahlar ile bir kat daha kuvvetlenerek büyük bir kendini düşünmezlikle ve kendi yaşantısını hiçe sayarak her türlü görevi yapmayı bekler durumda olduğunuza güvenim var. Bu kanı ile Kara, Deniz ve Hava Ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanları ile subaylarını ve erlerini selamlar, takdirlerimi bütün ulusun önünde bildiririm. Cumhuriyet Bayramının On Beşinci Yıldönümü sizlere kutlu olsun. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 2/282)

İstanbul'da ise, Atatürk ağır hasta yatmakta idi. Bayram töreninden dönen Kuleli Askeri Lisesi öğrencileri, Dolmabahçe Sarayı önünde Atatürk'e sevgi, saygı ve bağlılık gösterilerinde bulundular. Gece de, üniversite öğrencileri ışıkla donatılmış bir vapurla Saray'ın önüne gelip gösterilere başladılar. Atatürk kollarına girilerek pencere kenarına getirildi ve oradaki bir koltuğa oturtuldu. Eliyle gençleri selamladı. Gençler de 'Dağ Başını Duman Almış' şarkısını söylediler. Atatürk olaylardan çok duygulandı ve hafif bir kriz geçirdi. 30 Ekim 1938 gününü de rahatsız geçirdi. Çok zayıflamıştı. Yine, anlamı belirsiz sözleri tekrarlıyordu. Karnındaki su hızla çoğalıyor, soluk almakta güçlük çekiyor, acılar içinde kıvranıyordu.

Böylece, 1 Kasım 1938'de Büyük Millet Meclisi'nin yeni çalışma yılının ilk toplantı gününde Cumhurbaşkanı tarafından yapılmakta olan açılış

konuşmasını, Atatürk adına Başbakan Celâl Bayar okudu: “Anayasa’nın 36. maddesi hükümlerine uyarak Cumhurbaşkanımız Atatürk’ün buyruğu ile bu yıla ait nutuklarını okuyorum...

Sayın Milletvekilleri!

Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlarım. Geçen yıl sevgili komutan arkadaşlarıma millet ve memleket için ne gibi verimli işler başarmak istediğimizi açıklamıştım. Bugün de bunlardan hangilerinin bu yıl içinde yapıldığını bildirmek isterim.

Sayın Arkadaşlarım!

Her şeyden önce size kıvançla bildireyim ki millet ve memleket geçen yılı da tam bir huzur ve rahatlıkla yükselme ve kalkınma çabası içinde geçirmiştir.

Uzun yıllardan beri süregelen ve zaman zaman aşırı bir duruma giren Tunceli’deki toplu haydutluk olayları belli bir program içindeki çalışmaların sonucu olarak kısa bir zamanda ortadan kaldırılmış, o bölgede böyle olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılmıştır.

Cumhuriyetin bol verimlerinden yurdun öteki çocukları gibi oradakiler de tümüyle yararlanacaklardır.

Özel idare ve belediyelerin bu yılki çalışmaları, geçen yıllardan daha çok ve daha verimli olmuştur. Bayındırlık işlerinde belediyeleri hukuk bakımından aydınlatmak, onlara kılavuzluk etmek ve çalışmalarını izleyip denetlemek üzere merkezde bir teknik büro kurulması, yol ve yapı kanununda işlerin ve kamulaştırma işlemlerinin hızla yürümesini sağlayacak değişiklik yapılması, Belediyeler Bankası’nın bayındırlık işlerinde yardımını genişletmesi, çiftçi mallarının güvenliğini korumak ve tarım suçlarını hızla meydana çıkarıp suçluların cezalandırılması için Yüksek Kamutay’a sunulmak üzere birer kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Büyük Meclis’in onayına sunulmuş olan yeni Nüfus Kanunu’nun kabulü ve uygulanması, nüfus islerinin daha modern ve düzenli bir şekilde yürütülmesinin sağlanmasına hizmet edecektir.

Sayın Arkadaşlar!

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kendisine verilen sağlık ve sosyal yardım görevlerini, yerleştirme ve göçmen işlerini, Yüksek Meclis'in kabul buyurduğu ödenekle, başarı ile sürdürmüştür.

Bu yılın ilkbaharında Orta Anadolu'da, özellikle Kırşehir ve Yozgat yöresinde bazı köylerimizi yıkan ve sevgili yurttaşlarımızdan bazılarının ölümüne sebep olmakla bizi çok üzen bir yer sarsıntısı olmuştu. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve aynı zamanda bu işle görevlendirilen Kızılay Derneği felakete uğrayan yurttaşlarımızı korumak için derhal gereken tedbirleri almışlardır. Bu alanda yapılmasına karar verilen 2114 evden bazısı bitmiştir. Bazısının da yapımı ilerlemektedir. Bu hizmet ve çalışmayı memnunlukla belirtirim.

Yüce Saylavlar!

Memleketteki huzur ve asayişe paralel olarak adalet makinesi da düzenle işlemektedir. Suçüstü Kanunu'nun uygulanmasından elde edilen iyi sonuçlardan örnek alınarak ağır cezalı suçlar da bu kanun kapsamına konmuştur. Devrimimizin yerleşip durulmasını pekiştirmek için yeni yasa tedbirleri alınmıştır. Bu amaçla Türk Ceza Kanunu'ndaki, devletin kişiliği ve devlet kuvvetleri aleyhindeki suçlar daha güçlü cezalara bağlanmıştır. Cezaevlerinin eğitim, iyileştirme ve iş temellerine göre düzeltilmesi yolundaki iyilik doğuracak çalışmaların genişletilmesi, topluma, doğru yoldan saparak özgürlüğünü yitirmiş olan binlerce yurttaşı yararlı birer eleman olarak kazandırmaktadır.

Sayın Milletvekilleri!

Devletin ekonomik alandaki yapıcı ve yaptırıcı güç ve prensibinin tarım işlerimizi de kapsaması yolunda bir örnek olmak üzere tüzel kişiliğe sahip 'Tarım İşletmeleri Kurumu' meydana getirilmiştir. Geçen yılki nutkumuzda, 'Ulusal ekonominin temeli tarımdır. Bunun içindir ki, tarımda kalkınmamıza büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yapılacak programlı ve pratik çalışmalar bu amaca ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Fakat bu yaşantı değeri olan işi tam bir yerindelikle amacına ulaştırabilmek için, ilk önce ciddi etütlere dayalı bir tarım politikası tespit etmek ve onun için de her köylünün ve bütün yurttaşların kolayca kavrayabileceği ve severek uygulayabileceği bir tarım düzeni kurmak gerekir' yollu öğütte

bulunmuştuk. Buna ait etütler tamamlanmıştır. 'Cumhuriyetin On Beşinci Yılı', planlı, sistemli tarım ve köy kalkınmasının başlangıcı olmalıdır.

Sayın Arkadaşlar!

Ekonomik işlerimiz normal gelişme yolunu izlemektedir. Bu yıl da üretimin, mal değiş tokuşunun ve kredinin düzenlenmesiyle, sanayileşme ve örgütlenme alanlarında olumlu sonuçlar alınmıştır. Maden Tetkik ve Arama işleri ile maden işletmeleri eldeki programına göre gelişmektedir. Dış ticaret politikamız duruma, ulusal ve uluslararası konjonktüre uyarak karşılıklı menfaat ve müsaade temeline bağlı kalmakta devam etmiştir. İhracatın denetimi ve dışarıya satılacak mallarımızın standartlaştırılması yolundaki çalışmalar yürümekte ve iyilik doğuran sonuçlar elde edilmektedir. Bu yıl yeniden bazı mallarımız daha, denetlenen mallar arasına girmiştir. Böylece dışarıya mal satışımızın ve bu satışın değerini yükselttiğini gördüğümüz usulün alanı genişlemektedir.

Halkımızın estetik yeteneklerini yansıtan ve her günkü ihtiyaçlarımızın büyük bir bölümünü karşılayan el ve ev küçük sanatlarının cumhuriyet düzeninde layık olduğu yere yükseltilmesi gerekir. Bunun için teşvikler yapılmasını ve buna ait tasarının bir an önce görüşülmesini öğütlerim. Geçen toplantı döneminde Yüksek Meclis'in kabul buyurduğu 'sermayelerinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilâtı ile idare ve murakabeleri' hakkındaki kanunun uygulanması için örgütlenme başlamıştır.

Memleketin türlü yerlerinde kredi ve satış kooperatiflerinin ve birliklerinin kurulmasına devam edilmiştir. Bu arada Karadeniz bölgesinde fındık ürünümüz için beş kooperatif ve bunlar için merkezi Giresun'da olmak üzere bir birlik kurulmuştur.

Küçük esnafa ve küçük sanayi ile uğraşanlara muhtaç oldukları kredileri sağlamak üzere Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulmuştur. Kredinin normal koşullarla ucuzlatılmasının ekonomik alandaki önemli etkisi bellidir. Büyük Millet Meclisi'nin kabul buyurduğu kanun ile faiz hadlerinin indirilmesini memnunlukla karşılarım.

Büyük Millet Meclisi, Denizbank'ı kurmakla çok yerinde bir davranışta bulunmuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planımız başarı ile bitmek üzeredir. Buna ek olarak üç yıllık bir maden işletme programı düzenlenmiş ve uygulanmasına başlanmıştır. Bu üç yıllık maden programının büyük bir bölümünü içine almak ve şeker sanayiini de genişletmek suretiyle makine, kimya, yiyecek maddeleri, toprak ve su ürünleri, ev yakacağı sanayii ile liman yapımını ve taşıma araçlarının çoğaltılmasını ve deniz işleri için duyduğumuz ihtiyaçları içine alan ve anlatan dört yıllık 3 sayılı yeni bir program yapılmış ve ilan edilmiştir. Bu plan için harcanacak para 85-90 milyon lira arasında tahmin edilmektedir. Bununla ilgili kredinin sağlandığı bilinmektedir. Memleket için yararlı olan her teşebbüsü yüksek bir yurtseverlik duygusu ile destekleyen ve koruyan değerli Kamutay'ın bu plana da yardımını esirgemeyeceğinden kuşku duymuyorum.

Sayın Milletvekilleri

Ülkenin bayındırlığı ve kalkınması yolunda çok önemli görevler alan Cumhuriyet Bayındırlık İdaresi'nin bu yıl içindeki çalışmalarının en çok verime erişmiş olduğunu görmekteyim.

Geçite açılan büyük köprülerin bu yıl 115'e varacağını belirtir ve sayılarının ihtiyaca uygun olarak hızla çoğaltılmasını dilerim. İstanbul'dan başlayan Avrupa turistik asfalt yolunun birinci bölümü tamamlanmıştır, son bölümlerinin yapımı sürdürülmektedir.

Ülkenin genel su politikasının büyük önemi üzerinde durmaktayız. Geçen dönemde kabul buyurduğunuz bir kanunla Adana Ovası'nın sulama işlerine hız verilmiş olmasını memnunlukla belirtirim, öteki su işlerimiz de programa göre yürütülmektedir.

Geçen yıl yapılmasına başlandığını bildirdiğim Radyo Merkezi Stüdyosu tamamlanmıştır.

Şirketlerden elimize geçen demiryollarının düzeltilmesine, muharrik (hareket ettiren) ve müteharrik (hareket eden) aletlerin her türlü ihtiyacı karşılayacak surette tamamlanmasına çalışılmaktadır.

Memlekette taşıma işleri artmaktadır. Türlü malların taşınmasını kolaylıkla sağlamak için yeni taşıma araçları sipariş edilmiş ve 3 sayılı programda bu konuya ayrıca yer verilmiştir. Geçen yıl Divriği'ye ulaştığını

gördüğümüz demiryolunun bu yıl Erzincan'a vardığını ve önümüzdeki yıl içinde de Erzurum şehrine ulaşacağını kıvançla müjdelerim.

Arkadaşlar!

Maliyemiz, denk bütçe, sağlam ödeme, vergi düzenini vergi ödeyicileri lehine düzeltme ve hafifletme, milli paranın istikrarını koruma prensiplerini tam bir inançlı bağlılıkla ve başarı ile izlemekte ve uygulamaktadır. Halkın ve çiftçinin vergi yükünü hafifletmek yolunda öteden beri güdülen prensibin olabildiğince uygulanmasına bu yıl da devam edilmiştir. Kazanç ve Muvazene Vergilerinde, yünlü ve pamuklu kumaşların İstihlâk Vergisi'nde ve Hayvan Vergilerinde indirmeler yapılmış, Hayvan Vergisi'nin at ve katıra ait bölümü ile doktorluğa ve eczacılığa ait maddelerin istihlâk vergisi tamamen kaldırılmıştır.

Bazı vergilerde yapılan önemli indirimlere rağmen, alınan vergilerin toplamı, yaklaşık olarak elde edileceği düşünülen gelirden geçen yıl da 29 milyon lira çok olmuştur. Bu yıl alınacak vergilerin de yine alınabileceği düşünülenden çok olacağı umulmaktadır.

Ekonomik alandaki gelişmeye uygun olarak daima bütçe tahminlerini aşan devlet gelirlerinin sürekli artışı bir yandan vergilerin hafifletilmesini belli bir program içinde gerçekleştirmeye, öte yandan türlü alanlarda verimli işlere ve milli savunma hizmetlerine daha çok pay ayırmaya imkân vermektedir.

Sanayiyi Teşvik Kanunu'ndan yararlanan kuruluşlara dışarıdan getirdikleri ilk maddelerle makine, aletler ve edevat için verilmiş olan gümrük muafiyeti kaldırılarak sözü edilen kanundan yararlanan ve yararlanmayan bütün sanayicileri kapsamına almak üzere bu tür ilk maddelerle makine aletlerinin ve edevatın gümrük resimlerinin çok azaltılması ve makinelerin aletleri ve edevatı için Muamele Vergisi muafiyetinin kabul edilmesi memleket sanayisi üzerinde iyi sonuçlar verecek bir tedbir olmuştur.

Bazı vergilerimizin konmasındaki ve alınmasındaki usullerin düzeltilmesi ve uygulamada sadelik ve birlik sağlanması amacı ile hazırlanarak Yüksek Kamutay'a sunulan tasarının bir an önce çıkarılmasını dilemeye değer bulurum.

Sayın Arkadaşlarım!

Tekel İdaresi kurumlarının mali monopol, ticari teşekkül ve mali valörizasyon kurumu karakterini kazanması için gereken temelli tedbirler alınmakta ve meyveleri toplanmaktadır. Çok değerli ve güzel ürünlerimizden biri olan tütünün tarım usullerini düzeltmek, ekiciyi de ürününü işlemek ve değer fiyatına satmak bakımından aydınlatmak ve korumak, tütünlerimizi dünya piyasalarına daha çok tanıtarak ihracatını azami hadde çıkarmak yolundaki çabalar iyi sonuçlar vermektedir. Öteki tekel maddelerinin üretim ve tüketiminde de gelişmeler görülmektedir.

Sevgili Arkadaşlarım!

Yüksek öğrenim gençlerini istediğimiz ve muhtaç olduğumuz gibi milli şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için İstanbul Üniversitesi'nin olgunlaşması, Ankara Üniversitesi'nin tamamlanması ve Doğu Üniversitesi'nin yapılan etütlerle tespit edilmiş olan esaslara göre Van Gölü çevresinde kurulması çalışmaları hızla ve önemle sürdürülmektedir. Geçen yıl deneylerinin ümit verici nitelikte olduğunu belirttiğim Eğitmen Okulları çok iyi sonuçlar vermiş ve eğitim kadrosuna bu yıl 1500 kişi daha eklenmiştir. Önümüzdeki yıllar içinde bu sayının arttırılacağı şüphesizdir.

Türk Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları beğenilecek değer ve nitelik göstermektedir. Tarih tezimizi reddedilmez belgelerle bilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu memleketin türlü yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve uluslararası toplantılara katılarak yaptığı tebliğlerle yabancı uzmanların ilgi ve takdirlerini kazanmıştır. Dil Kurumu en güzel ve verimli bir iş olarak türlü bilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve böylece dilimiz yabancı dillerin etkisinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda öğrenimin Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için önemli bir olay olarak belirtmek isterim.

Türk gençliğinin kültürde olduğu gibi spor alanında da idealine ulaştırılması için Yüksek Kamutay'ın kabul ettiği Beden Terbiyesi Kanunu'nun uygulanmasına geçildiğini görmekle memnunum.

Sayın arkadaşlarım!

Vatanın ve rejimin koruyucusu olmakla kalmayıp en geniş ve gerçek anlamı ile bir barış etkeni ve bir eğitim ve öğretim ocağı olan yenilmez

ordumuzun geçen yıl da işaret ettiğim ve açıkladığım gibi son sistem silah ve motorlu araçlarla donatılması yolundaki çalışmalara hız verilmiştir. Geçen yıl Büyük Kamutay'ın kabul buyurduğu ödenek üzerine bir genel silahlanma programı yapılmıştır. Uygulama ilerlemektedir. Deniz Kuvvetlerimizin güçlendirilmesi için gerekli savaş gemilerimizin küçük bir kısmı sipariş edilmiştir. Büyük bir kısmı da sipariş edilmek üzeredir. Eldeki gemilerimizin daha iyi bir duruma getirilmesi için de tertibat alınmaktadır. Bu yıl Gölcük Savaş Tersanemizin yapımına başlanacaktır.

Şanlı adını andıkça gönül ferahlığı ve sonsuz gurur duyduğumuz değerli ordumuz bu yaz doğu bölgesinde tabiatın en çetin ve en sert koşulları içinde yaptığı manevralarda her gün artan gücünü ve yeteneğini bir kez daha göstermiştir. Çok değerli komutan ve subaylarımızla kahraman erlerimizi önünüzde övünerek, beğenerek selamlarım.

Sayın Milletvekilleri!

Dış politikamızın son yıldaki gelişimi geçen yıl temel çizgilerini belirttiğim esaslara göre olmuştur. Son aylarda barış, çetin bir sınav geçirdi. Şimdi süresini ancak daha bir zaman sonra anlayabileceğimiz yeni bir sessizlik döneminin içindeyiz. Barış, ulusları kolay geçime ve mutluluğa eriştiren en iyi yoldur. Fakat bu kavram bir kez ele geçirilince sürekli bir iyi bakım ve özen ve her ulusun ayrı ayrı hazırlığını ister. Memleketimizi her gün daha güçlendirmek, her alanda her türlü ihtimallere karşı koyabilecek bir durumda bulundurmak ve dünya olaylarının bütün safhalarını büyük bir uyanıklıkla izlemek barışsever siyasetimizin dayandığı temellerin başlıcasıdır.

Ulusların güvenliği ya iki taraflı ya da çok taraflı genel ortak anlaşmalarla, uzlaşmalarla sağlanabilir diye kesin nitelikle ortaya atılan ve birbirlerine karşıt sayılan prensipler barışın korunması uğrunda bizim için kesin ve yerinde değildir ve olamaz. Bunların her birini coğrafi ve siyasi gereklere ve durumlara göre kullanarak barış yolundaki özeni gerçeklerle bağdaştırmak her ulus için ayrı bir görevdir. Cumhuriyet Hükümeti bu gerçeği görmüş, uygulamış, en yakın komşuları ile olduğu kadar en uzak devletlerle olan ilişkilerini, dostluklarını, bağlaşmalarını da ona göre düzenlemeyi bilmiş ve böylece dış siyasetimizi sağlam temellere dayandırmıştır.

Balkan Siyaseti, Balkanlar'ın tek ve ortak çıkarlarının en açık ve etkili bir ifadesi, Balkan uluslarının her birinin ayrı ayrı güçlenmesi de barış yolundaki dinamik görüşün bir örneğidir. Burada memnunlukla belirtmek istediğim bir olay Balkan uluslarını birbirine büsbütün yakınlaştırmakta güçlü etken olmuştur; ve yarın için de ümit verici bir eserdir. Selanik'te Balkan Antlaşması Devletleri adına Konsey Başkanı ve Sayın Yunan Başbakanı General Metaksas ile Sayın Bulgar Başbakanı Mösyö Köse İvanof (Bulgarlar Balkan Paktına katılmamışlardı) arasında imza edilmiş olan anlaşmadan söz etmek istediğim anlaşılmıştır. Bu anlaşma da, barış yolundaki sürekli çabalarımızın ve Balkan Devletleri'nin izleye geldikleri doğru politikanın iyi bir sonucudur.

Yine aynı dinamizm ve aynı yüksek çabalar Sadabad Antlaşmasını yapanların geçmişten gelme boş inançları bir atışta nasıl yıkarak ilişkilerini yeni ve iyilik doğurucu temellere dayatmayı bildiklerini göstermiştir.

Türkiye'nin öteki devletlerle olan ilişkileri geçen yıl açıkça gösterdiğim yolda dostça gelişimini izleyerek ilerlemektedir.

Hatay Meselesi'nin son yıl içinde geçirmiş olduğu safhaları bilmektesiniz. Bu ulusal davayı, Türk-Fransız dostluk anlaşması ile halletmek yolundaki çalışma başarıya ulaştı. Türk ve Fransız askerlerinin geçici ve ortak işgali bu anlaşmanın açık gösterisi oldu. Böylece gürültü önlendi ve seçim tamamlandı. Sonunda Hatay Millet Meclisi'ne ve bağımsızlığına kavuştu. Bağımsız Hatay Devleti bugün inzibat kuvvetlerini düzenlemeye ve memleketin iç güvenliğini kendi araçları ile sağlamaya uğraşmaktadır. Bunun da yakında başarılacağını umuyoruz. Gecen yıl, 'Yarınki Türk-Fransız ilişkilerinin dilediğimiz yolda gelişmesine Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi esaslı bir ölçü ve etken olacaktır' demiştim. Gerçekten de Hatay işindeki Türk-Fransız Antlaşması iki devlet arasındaki ilişkileri çok dostça bir duruma getirmiştir. Hatay işinde elde edilen sonuçların yerleşmesinin, Türk-Fransız dostluğunun da gelişmesine ve meydana çıkmasına temel olacağı kanısındayım.

Cumhuriyet Hükümeti geçen yıldan beri türlü devletlerle ekonomik ilişkilerini düzenleyen sözleşme ve anlaşmalar imza etmiş bulunuyor. Bu meyanda İngiltere hükümeti ile yapılan ticaret anlaşması ve aynı zamanda 16 Milyon İngiliz liralık bir Ticaret ve Silahlanma Kredi Sözleşmesi'ni anlatmak isterim ki, bununla ilgili kanun yüksek onayınızdan geçmiştir.

Birkaç gün önce de memleketimize gelen Almanya'nın seçkin Ekonomi Bakanı Bay Funk ile 150 Milyon Marklık bir kredinin esaslarında uyuşmaya varıldı. Ayrıntıları yakında iki hükümet arasında tespit edilecektir. Bu kredi anlaşmalarını memleketimizin mali itibarına karşı gösterilen ciddi güvenin ve dış politikamızdaki dürüst davranışın bir belirtisi saymak gerekir.

Hükümetin yaptığı anlaşmalar arasında hukuk alanında türlü anlaşmalar olduğu gibi bağımsızlığına kavuşan dost Mısır Devleti ile yapılan dostluk, eğleşme ve uyrukluk sözleşmesi de vardır. Büyük komşu ve dostumuz Sovyet İttihadı Cumhuriyeti ile geçen yıl içinde yeni bir sınır sözleşmesi imza edilerek iki memleketin sınır ilişkileri böylece iki taraf yetkililerinin gösterdiği doğru temellere bağlanmıştır. Bu sözleşmenin yakında yürürlüğe konulması beklenmektedir. Yine geçen yıl içinde İtalya hükümeti, Montrö'de imzalanan ve katılmasına açık bırakılan Boğazlar Sözleşmesi'ne katılmış ve bu komşu büyük memleketin bize karşı olan bu dostça davranışı memleketimizin de aynı dostça duyguları ile karşılanmıştır.

Büyük Kamutay!

Şimdiye kadar olduğu gibi, bütün işlerinizde başarılar dilerim." (Zabıt Ceridesi: 1 Kasım 1938)

Meclis Başkanı, Trabzon Mebusu Hasan Saka ile Antalya Mebusu Dr. Cemal Tunca'nın ortak imzalı bir önergeleri olduğunu bildirdi ve okuttu:

> Büyük Millet Meclisi'nin yeni çalışma yılına başlaması nedeniyle Ulu Önder ve Büyük Şefimiz Atatürk'e Kamutay'ın sonsuz saygı ve sarsılmaz bağlılıklarının en yüksek saygılarımızla sunulmasını teklif ederiz.

Meclis Başkanlığı'nca önergenin gereği yapıldı ve Atatürk'ten şu karşılık geldi:

> Büyük Millet Meclisi'nin yeni yıl çalışmasına başlarken hakkımda gösterdiğiniz ve belirttiğiniz yüksek duygulardan çok duygulandım. Büyük Kamutay'a teşekkürlerimi ve derin saygılarımı sunarım. (Zabıt Ceridesi: 7 Kasım 1938)

Meclis’te, aynı gün, Bağımsız Hatay Devleti’nin Millet Meclisi Başkanı’ndan gelen bir telgraf da okundu:

> Hatay Millet Meclisi memleketin mukadderatını eline almakla Hataylı yurttaşların eskiden beri besledikleri ve açıklamaktan hiçbir vakit çekinmedikleri yüksek siyasi ideallerinin gerçekleşmesinin ilk adımlarını atmış bulunuyorlar. Türk milletinin ve devletinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin, Hatay hakkında gösterdiği candan alaka ve yüksek fedakârlıkları minnet ve teşekkürle anar ve Türkiye’ye olan sonsuz bağlılıklarının Türk milletine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne duyurulmasına lütfen aracı olmanızı ve en temiz duygularımızın kabul buyrulmasını dilerim.
>
> Abdülgani

Bu sırada Atatürk’ün hastalığı bütün ağırlığı ile sürüyordu. 6 Kasım 1938’de, yakınları olan kadınlar ile kızların hepsi birden yanına girdiler, elini öptüler. (Atatürk’ün evlatlıkları için Bkz. C. Granda, Atatürk’ün Uşağı idim: 307 - 323) 7 Kasım 1938 günü kan tükürdü. Ayaklarında, ellerinde soğukluk başladı. Karnından altı litre kadar su alındı. 8 Kasım 1938 günü akşamı daha da fenalaştı. Zaman zaman kan kustu ve otuz altı saat sürecek olan bir komaya girdi. 9 Kasım 1938’de yayımlanan bildirilerde sağlık durumunun gittikçe tehlikeli bir şekilde kötüleştiği açıklandı.

10 Kasım 1938 günü sabahı, saat dokuzu beş geçe, derin bir dalgınlık içinde hayattan ayrıldı. Op. Dr. Mim Kemal Öke ölünün gözlerini kapattı, kollarını yana uzattı. Atatürk, yüreğini dolduran insanlık sevgisini, ilkelerinin en büyüğü olarak milletine bırakıp sonsuzluk dünyasına göç etti. (Şükrü Kaya’nın hatıraları, Cevat Abbas Gürer’in anlattıkları, Ülkü anlatıyor, Falih Rıfkı Atay’ın yazdıkları, Sabiha Gökçen’in anıları, Celâl Bayar anlatıyor, Mim Kemal Öke anlatıyor, N.A. Banoğlu, Nükte ve Fıkralarla Atatürk: 1/122 ve 2/23, 1/138, 1/142, 1/165, 1/197, 1/233, 3/79 ve 86, Nihat Reşat Belger anlatıyor, R.E. Ünaydın, Atatürk’ün Hastalığı, A. Us, Hatıra Notları: 305, 306; İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk’ün Nöbet Defteri, M. Leventoğlu, Atatürk’ün Vasiyeti, Yürürken-Dururken Atatürk, C. Granda, Atatürk’ün Uşağı idim: 386)

Ve Sonrası...

11 Kasım 1938 günü toplanan Büyük Millet Meclisi'nde, Başbakanlığın aşağıdaki tezkeresi ile ona bağlı Doktorlar Raporu okundu.

> Ankara Mebusu Atatürk'ün tedavi eden ve danışman doktorlarının verdikleri ilişik raporda gösterildiği üzere, Kasımın Onuncu Perşembe günü saat 9, dakika 5'te hayattan ayrıldıklarını onulmaz acı ve üzüntü ile bildiririm. C. Bayar
>
> Rapor:
>
> Cumhurbaşkanı Atatürk'ün genel durumlarındaki ağırlık, dün gece saat 24'te yayımlanan bildiriden sonra her an artarak, bugün, 10 Kasım 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde hayattan ayrılmıştır.

Dr. Akıl Muhtar Özden	Dr. Abravaya Marmaralı
Dr. Kamil Berk	Dr. Neşet Ömer İrdelp
Dr. Hayrullah Diker	Dr. Mim Kemal Öke
Dr. Nihat Reşat Belger	Dr. Süreyya Serter
Dr. Asım Arar	Dr. Hulusi Alataş

Meclis Başkanı - Çok Sayın Arkadaşlarım. Büyük Kurtarıcımızın ölümünden hepimizin ve bütün milletin duyduğu üzüntünün ne kadar büyük ve derin olduğunu dünden beri gerek kendimizde ve gerek millette gördüğümüz büyük acılarla anlıyoruz. Bugün burada bunun için çok söz söylemek imkânı, Anayasa'nın bize emrettiği bir görevden ötürü, yoktur. Bunun başka bir güne bırakılmasına müsaadenizi rica ederim. Anayasa'nın emrettiği görevi yapmak da bizim için büyük bir borçtur. Bu görevi yapmadan önce çok sevgili ve büyük ölünün hatırasını yüceltmek için ayakta beş dakika sessiz saygı duruşunda kalmanıza dilerim...

Ağlamalar ve hıçkırık sesleri içinde beş dakikalık saygı duruşu yapıldı.

Başkan - Görevimize başlayalım. Anayasa'nın 34. maddesi gereğince Cumhurbaşkanı seçimine başlıyoruz.

Oylar kullanıldı, oy kullanma işlemi bitti, dokuz kişilik Ayırma Komisyonu seçildi, komisyon oyları ayırdı ve sonucu gösteren tutanağı meclis başkanına verdi.

Seçim sonucunun ne olacağı belli idi. Çünkü, daha önce Halk Partisi Meclis Grubu toplanmıştı. Grup toplantısını açan Başbakan Celâl Bayar, cumhurbaşkanlığı için parti adayı seçimi yapılacağını bildirerek, “Parti Grubu toplantısı cumhurbaşkanı adayı seçmek içindir. Oylarınızı serbestçe vereceksiniz. Herkes istediği adayı yazsın. En çok oy alan, Meclis Genel Kurulu’nda aday gösterilecektir” demişti. Yapılan oylamada 233 oy ile İsmet İnönü cumhurbaşkanlığı için Halk Partisi adayı olmuş, Celâl Bayar’a da Manisa Mebusu Hikmet Bayur’un verdiği bir oy çıkmıştı.

Başkan - Oylama sonucunu bildiriyorum. Cumhurbaşkanı seçimine 348 arkadaş katılmıştır. 348 oyla ve oybirliği ile Malatya Mebusu İsmet İnönü, cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kendilerine haber vermek ve ant içmeye çağırmak üzere birleşime 20 dakika ara veriyorum.

Malatya Mebusu General İsmet İnönü mebusların coşkun gösterileri, sürekli ve şiddetli alkışları arasında cumhurbaşkanlığı andı içti ve bir konuşma yaptı:

“Büyük Türk Milletinin Sayın Vekilleri,

Arkadaşlığınızla övünen, onurlu görevinizde kendi öz benliği için mutluluk bulan bu arkadaşınıza devletin en yüksek görevini vermek yakınlığını gösterdiniz. Sizlere şimdiden içten teşekkürlerimi sunarım. Omuzlarımda duyduğum ağır görevi yaparken, tek dayanağım Büyük Türk Milletinin güveni ve bunun, sizin yardımınızla ve sizin dilinizle belirtilmesi olacaktır.

Bu anda Atatürk’ün hatırası unutulmaz acılarla dolu olan yüreğimizin sevgili sembolüdür. Atatürk’ün olağanüstü hizmetlerini bugünkü Türk Devleti’nin bünyesinde tam ve temiz eserler olarak maddi varlıklar halinde meydana çıkmış olarak görüyoruz. Değer bilen ve büyük evlat yetiştiren milletimizin yüreğinde Kemal Atatürk adı sevgi ve saygı içinde sonsuzluğa kadar yaşayacaktır.

Gönül borcu ve yüceltme duygularımı belirtmeye çalışan sözlerimin sevgi ve takdir duygularımızı da yansıttığı kanısındayım.

Sayın Arkadaşlar,

Devlet ve milletimizin, insanlığın ve uygarlığın asil hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine kesin inancım vardır. Büyük ve kahraman bir milletin hizmetinde bulunuyoruz. Türk vatanının bölünmez, hiçbir saldırıya katlanmaz, hiçbir zor karşısında ulusal haklarından vazgeçmez niteliği, her zamandan çok taze ve canlıdır. Türk milleti, devlet kurmak ve vatan korumak gücünde, kendi özündeki değerlere ve erdemlere dayanan yapıcı ve yaratıcı bir millettir.

Barış ve ilerleme yoluna bütün çabalarını asil bir surette adamış olan milletimiz zorda kalırsa, kendisi ve şanlı ordusu, geçmişteki kahramanların hayranlığını çekecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakâr göğsünü en parlak zaferlerle süslemeye hazırdır. Türk milletini az zamanda büyük bir uygarlık düzeyine çıkarmış, Türk milletine en kısa yoldan temiz toplum yaşantısını, verimli ilerleme yollarını aşmış olan devrimler, kalp ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır.

Arkadaşlarım,

Millet hizmetinde görevlerin iyi yapılmasını yürekten istemek başlıca kaygımızdır. Sakin ve kararlı bir düzen ve güven içinde çalışmaktan başka isteği olmayan ulusumuzu anarşiden ve zorbalıktan uzak, bütün yurttaşlar için eşit bir güvenlik havası içinde bulundurmayı, cumhuriyetin en değerli bir iyiliği biliyoruz. Yurttaşlar arasında sevgiyi genişletmeyi ve derinleştirmeyi en onurlu görev sayıyoruz.

Arkadaşlar,

Türk ulusunun en verimli hazinesi Büyük Millet Meclisi’dir. Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gelecekte de büyük mutlulukların, zaferlerin ve başarıların başlıca kaynağı olacaktır.

(Zabıt Ceridesi: 11 Kasım 1938)

Aynı gün Meclis’e iki cumhurbaşkanlığı tezkeresi geldi. Birinde, başbakanlığa yine Celâl Bayar’ın getirildiği bildiriliyordu.

> Cumhurbaşkanlığı’na seçilmemden ötürü istifa eden bakanlar kurulunun istifası kabul edilmiş ve başbakanlığa yeniden İzmir Milletvekili Celâl Bayar’ın atanmış olduğunu saygı ile bildiririm.
>
> Cumhurbaşkanı İ. İnönü.

Diğerinde ise yeni hükümetin onaylanan listesi gönderiliyordu:

> İzmir Mebusu Celâl Bayar'ın başkanlığında kurulan Bakanlar Kurulu'nu gösteren listenin ilişik olarak sunulduğunu saygılarımla bildiririm. (Zabıt Ceridesi: 14 Kasım 1938)

BAKANLAR KURULU LİSTESİ	
Başbakan	Celâl Bayar (İzmir)
Adalet Bakanı	Hilmi Uran (Seyhan)
Milli Savunma Bakanı	Kazım Özalp (Balıkesir)
İçişleri Bakanı	Refik Saydam (İstanbul)
Dışişleri Bakanı	Şükrü Saraçoğlu (İzmir)
Maliye Bakanı	Fuat Ağralı (Elazığ)
Eğitim Bakanı	Saffet Arıkan (Erzincan)
Bayındırlık Bakanı	Ali Çetinkaya (Afyon)
Ekonomi Bakanı	Şakir Kesebir (Tekirdağ)
Tarım Bakanı	Faik Kurtoğlu (Manisa)
Sağlık ve S. Yar. Bk	Hulusi Alataş (Aydın)
Gümrük ve Tekel Bakanı	A. Rana Tarhan (İstanbul)

Listenin görülmesiyle de anlaşılacağı üzere, eski bakanlardan yalnız Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü Aras yeni hükümette yoktu. Fakat Atatürk'ün iki eski arkadaşının anlaşıp iktidarı, biri cumhurbaşkanı ve biri başbakan olarak paylaşmaları herkesi çok sevindirmişti. Toplumda, onların çatışmalarından memlekete gelebilecek zarardan kurtulmanın rahatlığı vardı. Bu nedenle Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü'nün kabine dışında kalmalarının anlamı yeterince dikkati çekmemişti. Oysaki, mesela Şükrü Kaya, dalgınlığına geldiği için cumhurbaşkanlığı seçiminde oyunu kullanmamıştı. (A. Us, Hatıra Notları: 310)

Nitekim kısa bir süre sonra durum fark edilince, Celâl Bayar hükümetinin de tümden değişeceği söylentileri çıkmıştı. İlk günü Celâl Bayar'ın tekrar başbakanlığa getirilişinin bir yatıştırma ve uyuşturma politikası olduğu söyleniyordu. Çünkü o sırada millet, Atatürk'ün ölümünden duyduğu büyük üzüntünün taşkın heyecanı içinde idi. Cenaze töreni harcamaları hakkındaki kanun tasarısı nedeniyle yapılan görüşmeler bu heyecanın açık ifadesi olmuştu:

Ali Muzaffer Göker (Konya) - Bilirsiniz ki, Türk milleti vakurdur, iradesine hakimdir, üzüntüsünü içinde saklar. Fakat bu sefer üzüntüsü iradesinin sınırını aştı ve bütün Türk milletinin gözünden acı yaşlar aktı. Çünkü O büyük insan Türklük için her şeyi yaptı. En eski zamanlardan beri yaratıcı dehası ile bin bir uygarlık kurmuş ve bunu dört bir yana götürerek insanlığın mutluluğunun ve uygarlığının ilerlemesi için ölçüsüz hizmetler yapmış olan büyük Türk soyunun unutulmaya yüz tutmuş olan dehasını ve gücünü, binbir erdemini bütün ulusla beraber devrim ve savaş alanlarında yeniden dünyaya tanıttıran o değil mi? Tam anlamıyla bağımsız, ulusal egemenliğe ve sevgiye dayanan güçlü bir devlet kurarak dünya politikasında yurdumuz için zaman zaman görülmüş ihtirasları, uzlaşmazlıkları kökünden koparıp atan ve Yakındoğu'da, Ön Asya'da karşılıklı saygı üzerine kurulmuş bir güvenlik ve barış havası yaratan, her yerde Türk'ü sevdiren ve saydıran O değil midir? Ve Atatürk'ün bu kadar büyük bir eseri nasıl gerçekleştirdiğini bilmek gerekir. O, çok kere bunu açıklayarak dedi ki, "Türk milleti değer bilir. Türk milletine kendini sevdirmek için önce, her şeyden önce Türk milletini sevmek gerekir. Onu sevdikten sonra, o da sevgisini esirgemez. Böylece insan Türk milleti ile beraber neler yapmaz ve yapmamıştır..." Atatürk'ün tarihten çıkarılmış olan bu gerçeği bize anlatması iledir ki, Türk milletine ait kararları Türk milletinin tarihinden, gerçekten ve gerçek yararından etkilenerek aldınız ve gerçekleştirdiniz. Atatürk'e sordular: Sizden sonra ne olacak? "Benden sonra Türk milleti işin başındadır, benim eserim ona emanet edilmiştir" dedi. Atatürk, müsterih ol! Milletin, eserinin başında nöbet bekliyor ve bu daima böyle olacaktır.

Rasih Kaplan (Antalya) - Tarihte çok büyükler gelmiş, geçmiştir. Fakat Atatürk öylesine büyüktür ki, Türk milleti nerede sıkışmışsa oraya yetişmiştir. Ve Türk milletinin başına geçerek ona şerefli bağımsızlık zaferini kazandırmış, uygar uluslar arasındaki yerini alabilmesi için ona önderlik etmiştir. Bugün de yaptığı devrimlere ve kurduğu müesseselere duyduğu büyük inanç ve güvenle aramızdan çekilmiştir. Atam, biz milletçe senden razıyız, Allah da senden razı olsun!

Muhiddin Baha Pars (Ordu) - Bugün 3 yaşındaki çocukla 90 yaşındaki ihtiyar aynı göz yaşlarını döküyor, senin ölümünle doğan üzüntüye katılıyor. Hiçbir ölüm insanları böylesine kardeş yapmamıştır. Şimdi bizim

görevimiz onun bize bıraktığı emaneti, onun istediği gibi muhafaza etmektir.

Emin Sazak (Eskişehir) - Atatürk en büyük görevini kendisinden sonra ne yapacağımızı da bize öğretmekle yapmış oldu. Millet onun gösterdiği ve açtığı yollardan yürümektedir ve yürüyecektir.

Hikmet Bayur (Manisa) - Büyük Kurtarıcımızı, Büyük Koruyucumuzu, Büyük Şefimizi, Büyük Önderimizi, Büyük Arkadaşımızı, içimizdeki en büyük kalbi kaybettik. O, en müşfik bir arkadaştı, onun kadar bağışlayıcı bir büyüğümüz olmamıştır. Samimi olduğuna inandığı her söze ve davranışa dayanırdı. Öğretici ve yetiştirici idi. Dayanıklı insandı. Onun kadar çalışkan insan görmedim, onu görünceye kadar da tasarlamadım ve hayal etmedim. Bir işi üzerine aldı mı 24 saat, 44 saat, 66 saat demeden çalışırdı. İşi olgunlaştırınca da devamını ve şerefini başkalarına bırakırdı, kendisi yeni bir iş alırdı.

Milletine çok güvenirdi. En çok da, kendisinden sonra bu milletin berbat olacağının düşünülmesine kızardı. “Bu millet sayısız büyük insanlar yetiştirmiştir, benden sonra da yetişenler olacaktır” derdi.

Benal Arıman (İzmir) - Bugün bütün millet ve özellikle Türk kadını en acılı ve sıcak göz yaşlarını döküyor. Çünkü, Türk kadınlık tarihinin acılı kara sayfalarını kapayıp bembeyaz nurlu sayfalar açan Büyük Atamızı, değerli eşsiz babamızı yitirdik. Yakın günlere kadar peçelerin, kafeslerin arkasında dünyayı bile görmesi yasaklanan, bir sözle, en ufacık suçundan ötürü yuvasından ve çocuklarının arasından kovulan Türk kadınını yuvasının, çocuklarının sahibi eden ve yurduna kahramanlar yetiştiren Türk anasını insanlık dünyasında layık olduğu yere çıkaran Büyük Kurtarıcımız aramızdan ayrıldı. Kaybımız ve üzüntümüz büyüktür. Fakat adı sonsuzluğa kadar gidecektir. Müsterih ol Büyük Atam! Senin eserin sonsuzluğa doğru yürüyecektir!

Fuat Gökbudak (Konya) - Atatürk, aylarca ölümle pençeleştikten sonra yenildi. Fakat eğer konu bu milletin ölümü olsaydı, mutlaka ölümü yenerdi. Bununla beraber biz Atatürk kuşağıyız, hep ileriye koşarız. Buna kara toprak engel olamaz. Çünkü iki Mustafa Kemal vardır. Biri herkes gibi vücudu olan bir Mustafa Kemal’dir. Öbürü Türk tarihini sonsuzluğa kadar sürdürecek olan “Kemalizm’in Mustafa Kemali”dir. Kemalizm yolu hasta

ve yenik uluslara can veren bir hayat suyudur. Bütün Batı basını, insanlığın içinden büyük bir adamın ayrıldığına işaret ediyor. Atatürk'ü en gerçek anlamında kimse tarif edememiştir. Atatürk'ün tam olarak anlatılmasını, üniversiteden en küçük köy okuluna kadar onun ölümüyle genç ve çocuk, bağırları yanan yeni kuşaktan bekliyoruz. Atatürk konusu üzerinde olağanüstü yetenekli zeka ışıkları istiyoruz. Çanakkale senfonisini yaratacak Türk musikisi, Atatürk'ü ruhumuzun en ince yerinde işleyecek Türk şiiri ve düzyazısı istiyoruz. Atatürk portreleri, şuurumuzun derinliğindeki Atatürk'ü bize göstermelidir. Hukuktan, Atatürk İnkılabının sentezini bekliyoruz. Bir Türk kızının dediği gibi, Atatürk ölünce onun meydana getirdiği kuruluşlar yine arasız çalışacak ve onun sonsuz idealine erişmek için Türk nesilleri birbirleriyle nöbet değiştireceklerdir.

Selim Sırrı Tarcan (Ordu) - Ben yalnız Atatürk'ün nasıl konuştuğunu belirteceğim. Onda kendisini dinleyenleri mıknatıslayan bir kuvvet vardı. O insanların doğrudan doğruya vicdanlarına hitap eder, en duygusuzları bile inanca kavuştururdu. Söz, onun elinde güçlü bir silahtı. Onunla gönülleri fethederdi. O konuşurken lakırdılar ağzında billur sular gibi çağlardı. Bazen sessiz, cana yakın görünen ve bilinmez nasıl bir tanrısal kaynaktan çıkan bu nehir, coştuğu zaman çevresine köpükler saçan bir Niyagara şelalesi olurdu. O, herkesin anlayış yeteneğine göre söylemesini bilirdi. O Meclis'e gelirken büyük kapılar ardına kadar açılır, herkes geliyor diye birbirine fısıldar, localarda elçiler ve eşleri oturmaktadırlar, şiddetli bir alkış kopar. Gök mavisi gözleri birer projektör gibi her yüzü, en asık ve yorgun yüzü bile aydınlatır. Sürekli sevinç gösterisine Büyük Şef ağırbaşlılık ve alçak gönüllülükle başını eğerek karşılık verir. Kırlaşan saçları titizlikle arkaya taranmış, açık ve parlak alnı biraz daha meydana çıkmıştır. Sırtındaki frak, zarif endamındaki çizgilerin bütün inceliklerini gösterecek ve en güzel giyinen bir centilmeni imrendirecek kadar şıktır... Sol iç cebinden el kadar küçük beş on kağıt çıkarıp kürsünün üstüne koyar ve sonra kendine özgü bir incelikle milletvekillerine gönül okşayıcı birkaç cümleden sonra söze başlardı. Kelimeleri çok güzel söyler, cümleleri tam ve açık düşünceleri içinde toplardı. Sesi ahenkli idi ve bazen yükselir, bazen alçalırdı. Arada bir önündeki kağıtlara göz atar, derinden bakan gözleri, düşüncelerindeki kesinliği anlatan elleri ve ince uzun parmaklarının mevzun hareketleri sözlerini güçlendirir. Gösteriler karşısında hafifçe başını eğerek memnunluğunu belli ederdi. Büyük Konuşmacı'nın bizleri kendine tutkun

eden sözlerinin bütün değeri bir kelime ile özetlenebilir: Feragat. Zannımca Atatürklüğün bütün büyüklüğü burada. O, memleketin selâmeti uğrunda fedakârlığı yeterli bulmuyor, feragat istiyor ve bunu önce kendi gösteriyor. Temiz, hırstan ve kişisel çıkardan uzak düşünceleri, çekici ve canlı bir anlatışla dile getirirken ölümlü insanlıktan sıyrılıyor, başlı başına bir vatan oluyordu. Onun içindir ki onu sevenlerin, ona gönül bağlayanların sevgisinde vatan sevgisi de birlikte ortaya çıkıyor, vatanın büyük evladını vatanı gibi seviyor ve ona perestiş ediyordu. Atatürk ölmedi ve ölmeyecektir. Çünkü onun her gönülde bir heykeli var.

Ruşeni Barkın (Samsun) - Onun en büyük mucizesi, bugün bizim birleşmiş bir yumruk gibi onun, milleti geleceğe hazırlamış olan ruhu yanında hiç korkmadan, irkilmeden, sağa ve sola sapmadan, hiç durmadan sonsuzluğa kadar sürekli olarak ilerlememizdir. Bu nedenle bence, Atatürk'ün en büyük mucizesi ölümünden sonra başlıyor. Bu büyük mucize, dağılmadan onun gösterdiği yolda yürümemizdir.

Sırrı İçöz (Yozgat) - Atatürk'ün ölümü ile bizi yalnız bıraktığını düşündükçe, Atatürk içimden bana "Ben olgun bir millet yetiştirdim, temkinli ve vakarlı bir Meclis kurdum, onlara bazı işleri emanet ettim. Milletin ve Meclis'in, emanet ettiğim işleri yapıp yapmadıklarını gözetleyeceğim. Ruhum, manevi varlığım hep sizlerle beraberdir" diyor. Bu arada gazetede gördüğüm bir habere de değineceğim. Atatürk'ün kutsal ölüsü, mezarının yeri kesinlikle belli oluncaya kadar, geçici olarak Müze'de kalacakmış. Halk onu başının üstünde taşımıştı, mezarı da Ankara'nın en yüksek yerinde, Kale'nin ortasında olmalıdır. Sonra kutsal mezarına her ilden getirilecek bir parça toprak konulmasını da teklif ederim.

Naşit Uluğ (Kütahya) - Hayali karşımda duran ve acısı yüreğimi yakan Atam! Senin önünde bütün milletin dili olarak tekrarlıyorum ki, senin eserinle mutluluğa kavuşan Türk Milleti eser için ağlamayacaktır. Çünkü halk topluluklarını kölelikten kurtaran, şeref ve haysiyete ve erdeme dayanan Cumhuriyet ile Doğu dünyasında vicdanların özgürlüklerine ve özgür düşüncelere dayanan Kemalizm, sonsuzluğa kadar yaşayacaktır.

Berç Türker (Afyon) - Ulu Şefimiz, Mübarek Babamız Atatürk ölmedi, sadece kutsal vücudu bizden ayrıldı. Fakat sevgili hatırası, yüksek eserleri sonsuzluğa kadar yaşayacak olan kahraman Türk milletinin kalbinde ve ruhunda sonsuzluğa kadar yaşayacaktır. Atatürk bu güzel yurdu tutsaklıktan

kurtardı, Cumhuriyet düzenini kurdu, Türk’ün saygı ve sevgi kazanmasını sağladı, şanını şöhretini arttırdı, bütün dünyanın hayranlığını ve sevgisini üzerine çekti, yurt içindeki bütün unsurlar arasında sevgi ve birlik duygularını uyandırdı. Bu sayededir ki, bugün cins ve mezhep ayrılığı olmaksızın tek bir vücut halindeki on sekiz milyon Türk, kahraman ordusu ile, bu güzel yurdun ve Cumhuriyet rejiminin muhafazası ve müdafaası için kanını son damlasına kadar akıtmaya hazırdır. Atatürk yalnız Türkiye’nin değil, bütün dünyanın en büyük adamı idi. Türk milletinin üzüntüsüne bütün dünya katılıyor. Atatürk, dünyanın barış peygamberi oldu. Yüksek düşünceleri barış isteyen milletler için düstur oldu. Bütün Türklerin canı olan Atatürk! Sen ölmedin, sen sonsuzluğa kadar yaşayacaksın. Büyük ruhun sevgili annene kavuştu, onun kucağındasın ve kurup öğrettiğin bütün yüksek ilkelerini bizim harfi harfine izlediğimizi göreceksin. Millet bunu yapmaya ant içmiştir. Türk milleti var olsun! Kahraman Türk ordusu var olsun!

İsmail Mehmet Uğur (Sivas) - Büyük Atam, yüzyıllardan beri sahipsiz, fakir, öksüz, yetim olan biz köylülerin elinden tuttun, bağrına bastın, bize insanlığı öğrettin, sahipsizlikten kurtardın. Seni unutmayacağız. Milyonlarla köylü kadını beşikteki çocuğunu sallarken onlara ‘Atatürk yavrusu’ diyecektir.

Esma Nayman (Seyhan) - Atatürk’ün eserleri sayılmakla bitmez. Ancak bunların içinde bir kadın yurttaşın gönlünü ayrıca tutmuş olanlar vardır. Atatürk, milletinin şerefi ile birlikte o milleti yetiştiren Türk anasının da şerefini kurtardı. Türk kadınlığının ona minnettarlığı sonsuzdur. Yalnız Türk kadınlığının değil, bütün dünyadaki kadınların haklarının kurtuluş tarihinde Atatürk bir uygarlık kahramanı diye anılacaktır. Önceleri Türklüğü kötülemek isteyenler, Türk kadınının halini ileri sürerlerdi. Şimdi en ileri gitmiş memleketlerde bile Türk kadınının durumuna imrenenler pek çoktur. Şunu da söyleyeyim ki, layık olduğu hakları Atatürk’ün büyük dehası ile kazanmış olan Türk kadını, bütün milli ödevlerini yapmaya hazırdır. Bundan zerre kadar şüphe edilmesin.

Cavit Oral (Niğde) - Atatürk tarihteki ünlü kişilerin hiçbirine benzemez. O, milletinin bağrından çıkmış, milletinin sevgisinden kuvvet almış, yeni ve büyük bir devlet kurmuş, hep zafer ve başarı kazanmış, varını yoğunu ve hayatını milletinin uğruna harcamış, milletinin sonsuz sevgisi ve saygısı,

dinmeyen ve dinmeyecek olan göz yaşları içinde mutlu ve güvençli sonsuzluğa karışmıştır.

Ziya Karamürsel (İstanbul) - Atatürk sen mutlusun, ölümlü dünyadan çekildin ama atası olduğun kahraman milletin kalbinde yaşıyorsun ve daima da yaşayacaksın.

Refik İnce (Manisa) - Atatürk bizden ayrılırken bize büyük bir miras bıraktı: İnsanlık mirası, milliyetçilik mirası, yurtseverlik mirası, millete yararlı olma mirası. Biz de onun öğütlerini pürüzsüz yerine getirmekle yükümlüyüz. Atatürk, herkese güven veren büyük bir insandı. Atatürk, fedakârlığın eşsiz örneği idi. Atatürk'ün en büyük erdemi, milletine olan sevgisi ve güveni, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne olan saygısı idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni, milletin temsilcisi bilip bu nedenle önünde eğildiğini ve gerçek millet hayatının ancak burada meydana çıkacağını bu kürsüden tekrar tekrar söyler, her zaman Meclis'in büyüklüğünü anlatırdı. Hiçbir kuvvet karşısında eğilmeyen Atatürk, sadece saygı ile Büyük Millet Meclisi önünde eğilirdi. Arkadaşlar, bir milletin toptan gönlünü kazanmak mutluluğu, sanırım ki dünyada Atatürk'ten başkasına gösterilmiş değildir.

İbrahim Necmi Dilmen (Burdur) - Atatürk her zaman şöyle derdi: "Herhangi bir tehlike anında ben meydana çıktımsa, beni bir Türk anası doğurmadı mı? Türk anaları daha başka Mustafa Kemaller doğurmayacak mı? Verimlilik milletindir, benim değildir." Atatürk'ün devrimleri yüzlerce birleşimde anlatılmakla bitmez, fakat bunlardan bir tanesine hiç değinilmedi ki, o da on yıldan beri üzerinde çalıştığı Dil Devrimi'dir. Atatürk askerdi. Büyük Zafer'den sonra onun yeni askeri teşebbüslere girişeceğini sananlar olmuştur. Oysaki O, hemen kültürü ve milletçe yükselmeyi düşünen yeni bir ruh ve incelikte bir millet adamı, olduğunu gösterdi. Memleketin bir daha tehlikeye düşmemesi için kültür ve anlayış sahibi olmasını düşündü. Bunun için de çok zor olan Yazı Devrimi ile işe başladı. Sonra Tarih Devrimi'nden etkilenerek Dil Devrimi'ni yaptı. Bu sabah Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileri Dil Kurumu'na geldiler. Hepimiz ağlaşarak onun izinde yürüyeceğimize ant içtik.

Alâettin Tiritoğlu (Maraş) - Atatürk etten ve kemikten bir insan değildir. Atatürk bir zihniyettir, bir devrin zihniyetidir. Türk milletinin milli

gururudur. Türk milletinin kalbinde, tıpkı başımızda dalgalanan milli bayrak gibi bütün tarih boyunca yaşayacaktır.

İlyas Sami Muş (Çoruh) -

Tarihin kaydına göre tam on beşe girdi yaşımız

Nereden nereye çıkardın bizi Olgun Başımız

Korudu, kurdu, yetiştirdi bu mutlu yurdu

Ama insan idi, yazık hayatı söndü

Başımızdaki dam onun,

Meclis onun, yurt ile iller de onun

Nasıl açıklayalım üzüntülü diller de onun.

Besim Atalay (Kütahya) - İki Atatürk vardır. Biri maddi Atatürk, onu birkaç gün sonra çok sevdiği Ankara'nın sıcak koynuna bırakacağız. Ötekisi de manevi Atatürk'tür, o hiçbir zaman ölmeyecektir. O, üzerimizde bir koruyucu melek gibi daima yaşayacaktır. Bize gideceğimiz yolu gösterecektir, karanlıklarda bize ışık tutacaktır. Atatürk milletine sadece siyasi bağımsızlığını değil, ekonomik bağımsızlığını değil, kültür bağımsızlığını da kazandırdı. O diyordu ki, "Millet demek dil demektir." Nasıl pürüzsüz ve temiz bir Türk devleti ve vatanı vücuda getirmişse, pürüzsüz ve temiz bir Türk dili de meydana getirmeye çalışıyordu.

Dr. Taptas (Ankara) - Bugün üzüntü içindeki 17-18 milyonun arasında bulunan Rum vatandaşlar da aynı şekilde ağlamaktadırlar. Bunlar Atatürk adını daima ve sonsuzluğa kadar teşekkür ve saygı ile kalplerinde muhafaza edeceklerdir. Ona yürekten bağlı evlatları olduklarını ispata çalışacaklardır. Atatürk hepimizin kalbinde sonsuzluğa kadar yaşayacaktır.

Hasan Reşit Tankut (Muş) - Atatürk, milletini bağrına basmış ve bütün aşkını ona vermiş bir varlıktı. Onun adı daima önümüzü aydınlatan, engelleri ve uğursuzlukları yarıp yıkan kuvvetimiz olacaktır. Her şeyde ve her halde: Önce Atatürk!..

Örgeevren (Balıkesir) - Atatürk milletini ne kadar anlamış, sevmiş, inanmış ve güvenmişse, Türk milleti de yaratıcı, kurucu ve koruyuculukta

kendi timsali olan Atatürk'ü tıpkı onun gibi anlamış, sevmiş, inanmış, güvenmiş ve bağlanmıştır. Atatürk'ün hizmetlerini bir cümle ile anlatalım: Atatürk insanlığa ve uygarlığa eşsiz Türk Devrimi'ni verdi. O Atatürk ki, "Bu devrim benim değil, Türk milletinin eseridir" demişti. Biz Türk çocukları sana ve senin önderliğine layık olarak kalacağız. Andımız budur. İnsanlığın düşmanı olanların büyük ve tek düşmanı olan Yüce Önder müsterih ol!

Kâmil Dursun (İzmir) - Milletim ve ordum üzülmesin! Bu millet bölünmez, ayrılmaz tek bir Atatürk olarak yaşayacak ve onun istek ve ilkelerini izleyecek ve gerçekleştirecektir.

İstamat Özdamar (Eskişehir) - Bugün kalbimizde açılan yara pek büyüktür. Duyulan acı ve sarsıntı çok kuvvetlidir. Ne kadar ağlansa az, ne kadar inlense yeridir. Çünkü Türk milletine özgürlüğü ve bağımsızlığı, uygarca yaşamayı veren Atatürk değil midir? Türk milletini karanlık bir geçmişten parlak bir geleceğe götüren, Türk milletini Batı dünyasında uygar ve güçlü tanıtan Atatürk değil midir? Atatürk'ün ölümü yalnız Türk milletini değil, Türk camiasında yaşayan bütün Ortodoksları, Musevileri ve hatta onlardan da uzak bulunan Batı dünyasını acıya boğmuştur. Atatürk'ün hayatı gibi, ölümü de başlı başına bir tarih olacaktır. Ölümünün şerefi hiç kimseye nasip olmamıştır. Yaşasın Türklük, yaşasın Kemalizm ideali.

Hamdi Ongun (İçel) - Türk ulusu kurtarıcısını, Türk devleti kurucusunu, insanlık en büyük evladını kaybetmiştir. Fakat ağlayışımız üzüntümüzden, ümitsizliğimizden değil, ona karşı olan sevgimizden, bağlılığımızdan, özlemimizdendir. Onun yolunda hızla ilerlemek de tesellimizdir.

Fazıl Ahmet Aykaç (Elazığ) - Şimdi herşeyden büyük bir görevimiz var; bugünden başlayan gelecek günlerdeki görevimiz: Yani, Atatürk'ün maddi varlığı ulusumuzdan ayrılmış da olsa, manevi gücünün yaşadığını ve onu hep başımızın üstünde taşıyacağımızı dünyaya ispatlamamız gerekir.

Dr. Abravaya Marmaralı (Niğde) - Son dakikaya kadar huzurunuza çıkmak şerefine mazhar olup da söz söyleyeceğimi hiç sanmıyordum. Fakat son dakikada, kırılacak gibi çarpan kalbimin heyecanı beni buraya çıkardı. Ne var ki, Atatürk için söylenmedik ne kaldı ki... Zaten amacım bunlardan söz etmek değildir. Gözümün önündeki acıklı ve üzüntülü tabloyu görünce elini, ayağını seve seve öpmüştüm. Şimdi bu istek, yine içimde uyandı.

Huzurunuzda -sizin huzurunuz Atatürk'ün huzuru demektir- eğilmek ve milyonlarca kere elini ve ayağını öpmek için buraya geldim. Sağ olsun Türk Milleti!

Remzi Çiner (Sivas) - Bundan sonra maneviyatımızda sonsuz ve kutsal bir varlık olan Ulu Atatürk'ün, milletin kalbinde yaratmış olduğu büyük ve çok derin minnet ve hayranlık, sevgi ile anma ve kutsama duygularını, milletçe kuşaktan kuşağa miras bırakarak kıyamete kadar, varlığımızın sonsuz ve kutsal bir hazinesi olarak taşıyacağız. Onun aziz ve mübarek ruhundan kuvvet alacağız.

Aynı oturumda, Atatürk'ün cenaze töreni için yapılacak harcamalara ait 3540 sayılı kanun oybirliği ile kabul edildi. (Zabıt Ceridesi: 14 Kasım 1938)

İstanbul'da başlayacak cenaze törenine katılmak için de, ad çekilme ile, altı mebus seçildi. (Zabıt Ceridesi: 16 Kasım 1938)

Cenaze töreni ile ilgili işlemler bitince, Başbakan Celâl Bayar bir konuşma yaparak Meclis'ten güvenoyu istedi:

"Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'nün güvenlerini kazanarak başbakanlığa atandım. Kendilerine sunduğum bakanlar kurulu üyelerinin adlarını gösteren listeyi lütfedip onayladılar. Anayasa'nın hükümlerine göre, sizin de güveninizi kazanmak şerefini elde edersem görevimi sürdüreceğim. Devrimin ve Atatürk rejiminin en seçkin kişisi ve Türk Milleti'nin büyük evladı olan İkinci Cumhurbaşkanımız İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminin milletimiz için kutlu ve mutlu olmasını dilerim. Benim buna güvenim olduğunu da belirtirim.

Milletlerin tarihi acı, tatlı birçok anılarla doludur. Bugün biz, devrim tarihimizin en acı ve fakat en önemli bir dönemini yaşıyoruz. Aziz varlığını her gücün üstünde saydığımız ve öyle olduğuna da inandığımız Şef'imizi yitirdik. Şef'in hayatında Türk milleti nasıl tek vücut ve tek kalp olarak onun sevgisinde birleşmişse, yasını da aynı surette tek bir kalp halinde tutuyor ve acısı ile ağlıyor...

Denilebilir ki, şimdiye kadar hiç kimse için böylesine bütün vatanı, bütün dünyayı kapsayan bir acı duyulmamıştır. Kendi ruhumuzda bu acıyı ve yüreğimizin kanadığını duyuyoruz. Türk milleti gibi vefalı büyük bir

milletin kendisine, bin bir yoksulluk içerisinde, en büyük başarıları sağlamış olan büyük bir evladı hakkında başka türlü davranması zaten imkânsızdı.

Atatürk bize yaralı bir vatan kurtardı. Atatürk bu yaralı vatanı, yüzyıllardan beri içine sinmiş olan boş inanç ve uydurma hikâyelerden, saçma sapan düşüncelerden temizleyerek, güçlü bir devlet düzeni de kurarak mutlu ve müreffeh bir durumda bize bağışladı. Türk'ün sonsuz bir tehlikeye düşüyor sanıldığı zamanda, imdadına koşarak bizi felaketten kurtardı. Son bulmaz bağımsızlığımızı ve sonsuzluğa kadar yaşayacak olan vatanımızı, Türk bağımsızlık bayrağı altında yaşatmak imkânını buldu ve verdi, Atatürk'ü biz, sadece vatana hizmet ettiği için sevmiyoruz. Aynı zamanda tam anlamıyla olgun ve seçkin bir insan olduğu için de seviyoruz. Atatürk vefalı idi, alçak gönüllü idi, herkesin hakkını yerinde verirdi. Atatürk'ün hayatı ve geçmişi hakkında söz söylemeyi kısa bir birleşime sığdırmak en zor iştir. Yalnız müsaadenizle çok sevdiği ve çok güvendiği Büyük Milleti'nin iradesini temsil eden bu kürsüden onun maneviyatına karşı diyorum ki: Atatürk! Seni sevmek, seni yüceltmek her Türk vatanseverinin ulusal ödevi ve namus borcudur. Kendini övmek, aşırı istek tutkusu göstermek sosyal hayatta bir eksiklik olarak kabul edilir ve kuşkusuz ki böyledir. Fakat ben şu dakikada, size övüncümüzü ve tutkumuzu açıklamaktan çekinmeyeceğim: Bakanlar kurulunu meydana getiren arkadaşlarımın, ihtilalin ve inkılabın ilk gününden beri Büyük ve Ebedi Şef'imizin hayata gözünü yumduğu dakikaya kadar izinde, peşinde ve yolunda bilinçle yürüdük. Bu, bizim sonsuz övünmemizdir. Hiç kuşkusuz, büyük Türk milletinin güven ve karakterine uygun olarak ortaya çıkardığı ve bize armağan ettiği 'düzen'i korumaktaki tutkumuz, ölçüsüzdür.

Anayasa hükümlerince, sizin güveninizi kazanmak için hükümetin, programını sunması gerekir. Benim bu konuda fazla sözüm yoktur. Geçen yıl lütfedip onayladığınız programımızın şimdiye kadar yapılmamış olan kısımlarından geri kalanlarını yürütmenin kararlılığı içindeyiz. Aynı zamanda, bize daima gerçek yolu gösteren ve içinde milletin nurlu iradesi okunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı da rehberimizdir.

Herhangi bir hükümet için, başarı etkeni olarak birinci derecede göz önünde tutulması gereken bir gerçek vardır: Milletin gerçek düşüncesi. Biz

milletimizin şu andaki düşüncelerini şöyle özetliyoruz: Milletimiz on beş yıldan beri denenen Kemalizm rejiminin kendisine verdiği huzur ve sessizlik içerisinde çalışmak ve kuvvetlenmek istiyor. Ulusal sınırları içinde mutlu olmak isteğindedir. Bizim dış politikamızdaki ‘içeride barış, dışarıda barış’ düsturunun anlamı, ancak böyle yorumlanabilir. Esası milletten gelmiştir. Ve Büyük Şef tarafından ifade edilmiştir.

Durulmuş düzeni, bu üzüntülü günlerimizde, ulusun toplumundaki birlikle koruyup sürdürmek isteğimiz tamdır, yürektendir, çok güçlüdür. Düzenin yasaları, Türk toplumundaki herkesin hukukuna, güvenliğine ve eşitliğine kefil olmaktadır. Yasaların kefaleti altındaki bütün yurttaşların eşitçe haklarını gözetmek, bizim için en kutsal bir görevdir.

Eski programımızın tıpkı tıpkısına uygulanacağını söylerken, dış politikamıza da biraz değinmek ihtiyacını duyuyorum... Dış politikamızda değişecek hiçbir şey yoktur. Anlaşmalarımıza, dostluklarımıza, ittifaklarımıza içtenlikle bağlıyız. Bunları büyük bir kararlılıkla yürüteceğiz. Bu seslenişim, size olduğu kadar, bütün dostlarımıza ve müttefiklerimize de bir güvenlik ve sevgi seslenişidir.

Beni ve benimle görev almak lütfunda bulunan arkadaşlarımı çok yakından tanırsınız. Yaptığımız işleri bilirsiniz. Düşüncelerimizi de bilirsiniz. Her şeyden önce inanmanızı isterim ki, Atatürk Düzeni’nin ayrılmaz köleleriyiz. Köleleriyiz deyimini, uyuşuk bir bağlılığı anlatmak için değil, işlerimize bilinçle bağlılık ve onları içten bir bağlılıkla yürütmek kararımızı açıklamak için kullandım. Eğer, devrimin başından beri süregelen düşünceleri bilinçle yürütmek olanağını ve sizin isteklerinizi yapabilmek gücünü bizde görüyorsanız, milletin iradesini temsil eden siz değerli arkadaşlarımdan dileğim şudur: Güveninizi bizden esirgemeyiniz.

Son söz: üzüntümüz, ayrılık acımız çok büyüktür, fakat inanımız ve güvenimiz de o oranda büyüktür. Atatürk’ü unutmayacağız. Her zaman yücelteceğiz. Millet uğrunda kararlılıkla yürüyeceğiz.”

Halil Menteşe (İzmir) - Celâl Bayar’a açık ve tam olarak güvenimi bildiriyorum. Çünkü o, iktidar yerine gelir gelmez uluslararası koşulların yüklü olduğu kuşkular karşısında bütçe olanakları ile bağlı kalmayarak, Hazine’nin uluslararasındaki ve iç pazarlardaki kredisini son derece yararlı bir şekilde kullanarak durumun gerektirdiği geniş ve olağanüstü tedbirleri

almakta tereddüt etmemiş ve bu yolda büyük cesaret göstermiştir. İngiltere’den 16 milyonluk bir mal kredisi sağlamış, buna 80 milyonluk bir dört yıllık plan eklemiş, sonra Almanya’dan da aynı surette bir avans elde etmiştir. Büyük Millet Meclisi’nin ordu için kabullendiği 125 milyonluk on yıl süreli olağanüstü ödeneğin Milli Savunma Bakanlığı’nca hızlı bir çalışma ile gerçekleştirilmek üzere olduğunu da bize o müjdelemiştir. Bunları yaparken hesap dengesini de elden bırakmamıştır. Memleket, gerek mali, gerekse ekonomik bakımlardan mutlu bir gelişme gösteriyor. Bütçenin tahmin edilen geliri önceki yıl 20 milyon, geçen yıl 29 milyon fazlalıkla gerçekleşmiştir. Ticaret dengesi aktif bir surette gelişiyor. Önceki yılın 93 milyonluk ihracat kıymeti 126 milyona yükselmiştir. Bu rakamlar apaçık gösteriyor ki, Hazine’nin borçlarının ödenmesinde bugüne kadar gösterilen doğruluk ve namusluluk, bütün bu avanslara rağmen, saklı kalmıştır ve saklı kalacaktır. Ben o kanıdayım ki, Celâl Bayar’ın planlarının gerçekleşmesi halinde memleket mali ve ekonomik bakımlardan çok büyük bir gelişme gösterecek ve bu avansların amorti süreleri dolmadan daha büyük, daha geniş planların uygulanmasına imkân doğacaktır. Böyle çalışan ve hazırlanan bir memlekete saldırmak da kolay olmadığından, vatandaşlar geleceklerine güvenerek, tam bir huzur ve güven içinde çalışmalarını sürdürürler. Ayrıca, Celâl Bayar, insan olarak da, feragatin elle tutulur örneği olan bir yurtseverdir. Atatürk’ün ölümünde bunun büyük sınavını verdi. İnönü’nün cumhurbaşkanı olması için, sınavdan olgun bir devlet adamı ve tam bir feragat insanı olarak çıktı.

Fazıl Ahmet Aykaç (Elazığ) - Gür bir sesle memleketime ilan ediyorum ki, Celâl Bayar Hükümeti’ne tam bir inancım vardır. Ve inanıyorum ki, sizin özgür ve bağımsız duygulu gönülleriniz de aynı güvenle doludur.

Hüsnü Kitapçı (Muğla) - Benim de, Celâl Bayar Hükümeti’ne kullanacağım oy, tam ve kesin bir güven olacaktır. Bir yıl önce de güvenoyu vermiş ve dediklerini yaptığını görmüştük. 1 Kasım’da Cumhurbaşkanı adına okuduğu nutukta yapıldığı sayılan işler her hükümet için şan ve şeref olacak niteliktedir. Sonra Celâl Bayar’ın, bütün kalbi ile bağlı olduğu Atatürk’ün sağlığının üzerine titrerken ve elden gelen titizlikle ihtimamını gösterirken, gerektiğinde milli vicdanın pürüzsüz bir surette ortaya çıkmasını sağlayacak tedbirleri de almakla, ne kadar vatansever ve değerli bir devlet adamı olduğunu da göstermiştir.

Naim Hazım Onat (Konya) - Atatürk, Celâl Bayar'ı severdi ve sevgisini şöyle anlatırdı: "Bir gün, gel Celâl, dedim. Eline yırtık paralarla dolu bir çuval verdim. O çuvalı aldı, bakanlığa bıraktı, verimi bütün dünyaya yayılacak kadar doruğu göğe varan bir maliye yarattı. Ben, Celâl'i işte bundan ötürü severim."

Ve oybirliği ile Celâl Bayar Hükümeti'ne güven gösterildi. (Zabıt Ceridesi: 16 Kasım 1938)

Bu sırada Atatürk'ün cenaze töreni için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştı. Cenaze, eşi görülmemiş bir milli matem töreni ile, Dolmabahçe Sarayı'ndan alınarak top arabası ile Sarayburnu'na, oradan deniz yoluyla Haydarpaşa'ya, oradan da trenle Ankara'ya götürüldü ve aynı büyük matem ve törenle Etnografya Müzesi'ndeki geçici yerine kondu. Olayın dünya daki yankıları ise devam ediyordu.

Belçika Mebuslar Meclisi Başkanı Camille Husmans, toplantı sırasında Belçika Meclisi'nde şu konuşmayı yaptı:

"Türkiye Cumhurbaşkanı ölmüştür. Kemal Atatürk 15 yıl önce cumhurbaşkanı olmuş, cumhuriyeti bir devlet düzeni olarak kabul edip güçlendirmiş, tam bir kararlılıkla Türkiye'yi Batı'ya yöneltmiş ve yönetimini üzerine aldığı devleti Avrupalılaştırmıştır. Başlıca kaygılarından biri, Türkiye'yi bir sanat memleketi haline getirmekti. Bu amaçla yabancı teknisyenlere ve eğitimcilere başvurmuştur. Bu yabancıların birinci bölümü iş hayatını düzenlemek, ikinci bölümü de yarının kuşaklarını hazırlamak için Türkiye'ye getirilmiştir. Bunların arasında Belçikalılar da vardı. Kemal Atatürk aynı zamanda hem olaya, hem de sembole ilgi gösteriyordu. Kadını hem kurtarmış, hem de yaşama şekli ile kılığını düzeltmiştir. Bilimle, dille uğraşmış ve Latin Alfabesi'ni kabul etmiştir.

Kemal Atatürk, toplumu hareketsizliğe götüren geleneksel görüşün etkisinden kurtulmak için, yerleştire yerleştire uyarlamayı tasarladığı parlamenter bir anayasa yapmak suretiyle ülkede bir özgürlük düzeninin kurulmasını hazırlamak istedi. Türkiye'yi laik, cumhuriyetçi bir devlet yaptı. Nutuklarının ve yazılarının çoğunda bu düşünceye rastlanır. Ölümünden biraz önce, bizim seçimlerle aynı günde yapılmış olan belediye seçimleri nedeniyle başbakana göndermiş olduğu telgrafta şöyle diyordu: 'Bana rehberlik etmiş olan prensipler gerek memleket, gerekse millet için

ilerlemenin ve iyi geçimin güçlü kaynağıdır. Dün böyle idi, bugün öyle oldu, yarın da böyle olacaktır.' Kemal Atatürk, son demine kadar, yaratılmış olan eserin sürekliliğine güveni olduğuna böylece işaret etmek istemiştir. Yabancılara çok kere, idare tecrübesi olmadan ve büyük mali araçlara sahip bulunmadan işe başlamış olduğunu söylerdi. Ve Kemal Atatürk şöyle devam ederdi: 'Fakat içten istek, coşkun duygululuk ve sabra güvendim. Bu iki meziyet, güçsüz bir gelenek ile kısır bir olumsuzluğun hakkından geldi.' Bu cüretli devlet adamı, aşırılığa kaçmayan davranışlarda bulunmasını da bilmiştir. Söz konusu işleri düzenleme isteğini ulusal toprakla sınırlamış ve yabancı ülkelerde yeni devletin yararına hizmet etmiş ve yerleşmesini pekiştirmiş olan sempatileri kazanmasını bilmiştir. Meclis'imiz adına Ankara Hükümeti'ne ve Meclisi'ne bir başsağlığı mesajı gönderilmesini teklif ediyorum." (Zabıt Ceridesi: 28 Kasım 1938)

Macar Mebuslar Meclisi'nde de Başkan Gyula Kornis, 12 Kasım 1938'de şu konuşmayı yaptı:

"Çağdaş Türkiye'nin Yaratıcısı Kemal Atatürk önceki gün gözlerini dünyaya kapadı. Memleketinin sosyal, askeri, idari hayatının ve çağdaş yaşantısının şekillerini kökten bir yolla değiştirip düzelterek, başka bir çağın yaşama düzeni ile geri kalmış ve uyuşmuş olan Türk milletini modern bir millet yaptı.

Gazi adını hak ederek taşıdı. Çünkü bütün düşmanlarını yendi, askerlik ve teşkilatçılık gücü ile kısa sürede, ulusal yapıyı parçalanmaktan kurtardı. Savaştan sonra yenen devletlerce dikte edilmiş olan bir barışın haksız isteklerine yenilmez bir irade ile en önce o karşı koydu. İnsafsız barışın Sevres'i olup vatanının onurunu rencide eden anlaşma, ulusun yükselen eli altında kırıldı. Gevşemiş olduğunu bildiği ve fakat bütün işlerin gerçekleşme ve sonsuz bir gelişme gücüne sahip olduğu kanısında bulunduğu, milletin kahramanlık gücüne sarsılmaz bir inanı vardı. Savaşların Savaşı'ndan sonra devlet adamlarının içinde ilk olarak, çok zaman ihmal edilen halkın, kendini gösterememiş olan maddi ve manevi güçlerine dayanarak, yok olmaya mahkûm edilen devleti yenileştirdi. Bunu da, parçalanmış eski Türkiye'nin köylü halkının derin tabakalarında yeni bir devrin yenilik unsurlarını bulup çıkararak, dirençle izlenen bir çaba ile iki on yıllık sürenin sonunda başardı. İlk önce, Askeri Şef olarak, karışıklık içinde düzeni kurdu. Sonra Siyasi Şef olarak, millete kendi gücünü tanıtıp

milli düşünceyi yükseltti. Bir milletin gelecekteki devrimini düzenleyen bütün bu bir dizi ve derin değişikliklerin ve düzeltmelerin ortak kaynağı, bir tek adamın özgür ruhu ve yaratıcı iradesidir. Çetin bir asker olan Atatürk hiçbir zaman ustaca siyaset oyunlarının Ulysses'i olmamıştır. Belki bütün engelleri yenen bir Achilleus olmuştur. Bir asker ruhuna özgü diktatörlük eğilimlerini, bunalımlı zamanlarda verimli bir surette göstermiş olmakla beraber, otorite rejimini zaten memlekette gelenekleri olmayan parlamento rejimi ile uzlaştırmaya özendi. Türk Millet Meclisi'ni, çalışmaları etkili ve sürekli bir yasama kurulu durumunda geliştirdi. Atatürk adı, onun hakkıdır. Çünkü O, milleti için gerçekten yüreği iyiliklerle dolu sevgili bir baba idi. Şaşılacak kadar kısa bir sürede milleti, geçim genişliğine ve ilerleme yoluna doğrulttu. 1918 yılı sonbaharında Türkiye, arazisinden en büyük bölümü düşman işgali altında devasız görünen bir yıkımın içine girmiş, yenik bir ülke idi. 20 yıl sonra bugün, Avrupa ve Asya'nın sınırlarında ekonomi ve kültür bakımından bayındırlığa kavuşmuş, uluslararası değerini tekrar kazanmış, bütün komşuları ile sürekli bir barıştan yararlanan bir devlet görüşüne sahip olmuştur." (Zabıt Ceridesi: 28 Kasım 1938)

İran Mebuslar Meclisi Başkanı tarafından okunan nutuk da şöyle idi:

"Sayın arkadaşlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyük Başkanı'nın ölümü bizim dost, kardeş ve komşumuz olan Türkiye için ne kadar acıklı ve cana kıyıcı bir üzüntü olmuşsa, baştanbaşa bütün İran'da da örneği şimdiye kadar görülmemiş sonsuz bir üzüntü yarattığı hususunda hepinizin aynı düşüncede olduğunuza hiç şüphe yoktur ve böyle de olmalıdır... Çünkü dünyanın askeri meziyetlerde menendi olmayan ve memleket idaresinde benzerine az rastlanan bu ünlü insanı, bu eşsiz dahisi, Türkiye'nin, İran tarafından da daima sevinç ve memnunluk doğurduğu açık bulunan, kurtulup dirilmesi ve bağımsızlığına kavuşması amacı ile ve Türkiye'nin dostlarını da hayıflandıran bunca tehlikelere göğüs gererek, büyük bir gözü peklik, cesaret ve Türk milletinin namusunu ve şerefini kurtarma niyetiyle ve her adımda önüne çıkan politik güçlüklere katlanarak ve büyük bir uyanıklıkla mücadeleye girişti ve öyle can ve başla çalıştı ki, dünyanın az bulunur insanları arasında tarihte adı hiç unutulmayacak ve haksever Türklerin olduğu kadar onların dostlarının yüreklerinde de daima yaşayacak bir makama erişti. Bizim güçlü Şehinşahımız da İran'da milli işlerin düzeltilip düzenlenmesine büyük emekler harcarken, İran'ın dost devletlerle ve özellikle sayın komşuları ile arasındaki eski anlaşmazlıkları, çağımızın

gereklerine uygun ve samimiyete yakışır bir tarzda ortadan kaldırmak isteyince, O Büyük Adam, yani Atatürk, bunu çok uygun buldu ve her iki ülkeyi uzun yıllardan beri uğraştıran anlaşmazlıklar, İran ile Türkiye'nin bu iki büyük önderinin sağduyuları ve tedbirleriyle ortadan kaldırılıp yerine kardeşlik ve birlik kondu, ki İran ve Türk milletleri, böyle bir mutluluğa ne kadar teşekkür etseler azdır demek bile gerekmez. Bundan başka her iki memleketin büyük önderlerinin akıllıca kararları ile Sadabad Paktı iyi niyet ve büyük bir samimiyetle yapıldı. Bu anlaşma, birbirlerine dost ve komşu dört devletin aralarındaki ilişkileri güçlendirmekle kalmadı, dünyanın barış ve esenliğinin sağlanması için de herkese örnek oldu ve teşebbüs bütün siyaset adamları tarafından alkışlandı. Bütün bunlardan ötürü kardeş Türk milletinin bu acısına İran milleti de katılır ve yürekten duyduğu üzüntü ile o soylu ulusa başsağlığı diler.

Böyle bir zamanda bizi avunduran bir şey varsa, o da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük bir yerindelikle İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanlığı'na seçmiş olmasıdır. Londra'da bulunduğum sırada onunla yaptığım konuşmadan anladığıma ve onu tanıyan İranlılardan işittiğime göre, İsmet İnönü, iyi huylara ve yüksek erdemlere sahip olan, gerek Türk milletince ve gerek kendisini tanıyan herkesçe sevilmiş saygıdeğer bir kişidir. Ve herkes bilir ki, Sayın Atatürk'ün ortaya çıkardığı ölmez eserlerde İsmet İnönü'nün de büyük payı vardır. Gerçekten eserlerin ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Onun güzel politikası ve memleketin içinde, dışında gönülleri kazanmaktaki başarısı, başkalarına iyilik örnekleri olmuştur. Ben, İran milletinin temsilcisi olan bu Meclis'in Merhum Atatürk'ün üzüntüsüne katıldığını bildirir, Meclis'in yüceltici duygularını Merhum'un aziz ruhuna sunar, Yeni Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'yi ilerlemelere kavuşturmak ve Türkiye ile kardeş İran arasındaki güzel ilişkileri çoğaltmak hususunda temiz niyetinden umulan çalışmanın beklendiğini açıklarım." (Zabıt Ceridesi: 19 Aralık 1938).

Bu arada, yurdun her yanından olduğu gibi, dünyanın dört köşesinden de başsağlığı telgrafları geliyor ve devlet adamlarından gelmiş olanların dışındaki telgraflardan çoğunun devlet kurmaya, haklarını almaya çalışan toplumlarla bağımsızlık ve uygarlık için çırpınan geri kalmış Müslüman ülkelerden ve bu ülkeler mensuplarından gelmiş olması dikkati çekiyordu. (Ek: 3)

Türkiye Cumhuriyeti de, İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığında, yeni bir ‘Milli Şef Dönemi’ne giriyordu.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Samet, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, İstanbul, 1973

Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 5 cilt, Ankara, 1945-1972

Aydemir, Aydın, Nâzım, Ankara, 1970

Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, İstanbul, 1968

Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal, İstanbul,1966

Banoğlu, Niyazi Ahmed, Nükte ve Fıkralarla Atatürk, İstanbul, 1967

Başar, Ahmet Hamdi, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, İstanbul, 1945

Baydar, Mustafa, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, İstanbul, 1968

Bozdağ, İsmet, Bir Çağın Perde Arkası, İstanbul, 1972

Coşar, Ömer Sami, Troçki İstanbul'da, İstanbul, 1969

Çelebi, Ömer, Atatürk Kayseri'de, Ankara, 1973

Darendelioğlu, İlhan, Türkiye'de Komünist Hareketler, İstanbul, 1962

Erkin, Feridun Cemal, Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara 1968

Giritlioğlu, Fahri, Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii, Ankara, 1965

Goloğlu, Mahmut, Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku, Ankara, 1973

Goloğlu, Mahmut, Cumhuriyete Doğru, Ankara, 1971

Goloğlu, Mahmut, Devrimler ve Tepkileri, İstanbul, 2007

Goloğlu, Mahmut, Türkiye Cumhuriyeti, Ankara, 1971

Goloğlu, Mahmut, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara, 1970

Gürkan, Turhan, Atatürk’ün Uşağı İdim/ Cemal Granda, İstanbul, 1971

İğdemir, Uluğ, Cumhuriyet’in 50. yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973

İleri, Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm, İstanbul, 1970

İpekçi, Abdi, İnönü Atatürk’ü Anlatıyor, İstanbul, 1968

Kandemir, Feridun, Siyasi Dargınlıklar, İstanbul, 1955

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Politikada 45 Yıl, 1968, Ankara

Karaöz, Sadık, Atatürk Manisa’da, Manisa, 1969

Leventoğlu, Mazhar, Atatürk Yürür Dururken, Ankara, 1971

Leventoğlu, Mazhar, Atatürk’ün Vasiyeti, İstanbul, 1968

Melek, Abdurrahman, Hatay Nasıl Kurtuldu, Ankara, 1966

Selçuk, Hamdi, Hatay’ın O Günleri, İstanbul, 1971

Sherrill, Charles, Gazi Mustafa Kemal Nezdinde Bir Yıl Elçilik, İstanbul, 1934

Şahingiray, Özel, Atatürk’ün Nöbet Defteri, 1931-1938, Ankara, 1955

Taylak, Muammer, Öğrenci Hareketleri, Ankara, 1969

Tevetoğlu, Cihat Fethi, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara, 1967

Turan, İlter, Cumhuriyet Tarihimiz, İstanbul, 1969

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi, Ankara, 1962

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Birinci Dönem Albümü, Ankara, 1942

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridеleri (Z.C.)

Uran, Hilmi, Hatıralarım, Ankara, 1959

Us, Mehmet Asım, Asım Us'un Hatıra Notları, İstanbul, 1966

Ünaydın, Ruşen Eşref, Atatürk'ün Hastalığı, Ankara, 1959

Vâ-Nû, Bu Dünyadan Nâzım Geçti, 1965

Yalman, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, İstanbul, 1970